

**T.C.  
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA EKOTURİZMİN MUĞLA  
İLİNİN EKONOMİK KALKINMASINA ETKİLERİ**

**DOKTORA TEZİ**

**ONUR YILDIZ**

**DANIŞMAN**

**Doç. Dr. NURSEN VATANSEVER DEVİREN**

**HAZİRAN, 2019**

**MUĞLA**

T.C.  
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA EKOTURİZMİN MUĞLA  
İLİNİN EKONOMİK KALKINMASINA ETKİLERİ

ONUR YILDIZ

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce  
“Doktora”  
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 11.06.2019  
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 23.05.2019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nursen VATANSEVER DEVİREN *Nursen*

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Kadir ESER *Kadir Es*

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ *Hicret Ozko*

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Selim ŞANLISOY *Selim Sanliso*

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Murad ALPASLAN KASALAK *Murad Kasalak*

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

MAYIS, 2019  
MUĞLA

## TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 02./05./2019 tarih ve 888/7 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38..... maddesine göre, İktisat Anabilim Dalı doktora öğrencisi Onur YILDIZ'ın "Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Muğla İlinin Ekonomik Kalkınmasına Etkileri" adlı tezini incelemiş ve aday 23./05./2019 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 75.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..kabul..... olduğuna ..uyumluk; ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nursen VATANSEVER DEVİREN

Üye

Prof. Dr. Kadir ESER

Üye

Doç. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ

Üye

Doç. Dr. Selim ŞANLISOY

Üye

Doç. Dr. Murad Alpaslan  
KASALAK

## YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum "Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Muğla İlinin Ekonomik Kalkınmasına Etkileri" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluğuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11.06.2019

ONUR YILDIZ

*Oyıldız*

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**  
**TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

**YAZARIN**

**MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

**Soyadı : YILDIZ**

**Adı : ONUR**

**Kayıt No:**

**TEZİN ADI**

**Türkçe:** Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Muğla İlinin Ekonomik Kalkınmasına Etkileri

**Y. Dil:** The Effects of Ecotourism on the Economic Development of Mugla Province in the Scope of Sustainable Development

**TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans**

**Doktora**

**Sanatta Yeterlilik**

○

●

○

**TEZİN KABUL EDİLDİĞİ**

**Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi**

**Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**

**Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Diğer Kuruluşlar :**

**Tarih :**

**TEZ YAYINLANMIŞSA**

**Yayımlayan :**

**Basım Yeri :**

**Basım Tarihi :**

**ISBN :**

**TEZ YÖNETİCİSİNİN**

**Soyadı, Adı : VATANSEVER DEVİREN, NURSEN**

**Ünvanı : Doç. Dr.**

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 219

**TEZİN KONUSU (KONULARI):**

1. Ekonomik Kalkınma
2. Sürdürülebilir Kalkınma
3. Ekoturizm

**TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:**

1. Ekonomik Kalkınma
2. Ekoturizm
3. Kalkınma
4. Sürdürülebilir Kalkınma
5. Turizm

**İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:**

1. Economic Development
2. Ecotourism
3. Development
4. Sustainable Development
5. Tourism

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası: *Ayşe*

Tarih : 11.06.2019

## ÖZET

Kitle turizmine bağlı olarak turizmin aşırı büyümesi, çevresel ve toplumsal bağlamda sorunlara yol açmıştır. Buna karşın, 1990'larda çevreyi korumayı ve yerel halkın refahını sürdürülebilir kılmayı amaçlayan ekoturizm faaliyetleri önem kazanmıştır. Ekoturizm, birçok ülkede az gelişmişliğe çözüm üreten bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde bir yol haritası sunmaktadır. Ekoturizm istihdam alanı yaratmakta ve bölgedeki tüm paydaşları etkilemektedir. Ekoturizm sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkiler doğurarak ekonomik kalkınmaya etki etmektedir.

Bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri ortaya konulmuştur. Ekoturizmin bölgede kısa ve uzun dönemli karşılaştırılmasına yönelik mutlaklık içeren sonuçlara ulaşılamamıştır. Çünkü ekoturizmin tüm paydaşlar tarafından içselleştirilmesi yavaş gerçekleşmektedir. Ekonomik sürdürülebilirlik, sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirliği bünyesinde barındıran ekoturizmin Muğla ilinde ekonomik kalkınmayı etkilediği görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre ekonomik sürdürülebilirlik olmaksızın sosyo-kültürel ve çevresel sürdürülebilirlikten söz edilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde sosyo-kültürel sürdürülebilirlik olmaksızın çevresel etkilerin görülmediği belirlenmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerinde hiyerarşik bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Ekonomik Kalkınma, Ekoturizm, Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Turizm

## ABSTRACT

The excessive growth of tourism due to mass tourism has led to problems in the environmental and social context. However ecotourism activities which aims to conserve the environment and sustain the well-being of local communities gained importance in the 1990s. Ecotourism is an area of activity that produces solutions to underdevelopment in many countries. Ecotourism offers a road map within the framework of sustainable development. Ecotourism creates employment and affects all stakeholders in the region. Ecotourism affects economic development by creating economic, environmental and socio-cultural effects within the scope of sustainable development.

In the framework the effects of ecotourism on the economic development of the province of Mugla have been demonstrated in this study. There were no conclusions regarding the short and long term comparison of ecotourism in the region. Because the internalization of ecotourism by all stakeholders is slow. In addition ecotourism, which includes economic sustainability, socio-cultural sustainability and environmental sustainability, has been observed to affect the economic development in Mugla province. According to the findings, socio-cultural and environmental sustainability can not be mentioned without economic sustainability. Similarly, environmental impacts were not observed without socio-cultural sustainability. Therefore, it has been concluded that ecotourism has a hierarchical relation to the economic development of Mugla in the context of sustainable development.

**Key Words:** Economic Development, Ecotourism, Development, Sustainable Development, Tourism



## ÖNSÖZ

Öncelikle tezdeki tüm çalışmalarım süresince katkılarıyla yol gösteren ve desteklerini eksik etmeyen danışman hocam Doç. Dr. Nursen VATANSEVER DEVİREN'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım boyunca tükenmez sabrı ve yüksek enerjisiyle her zaman yanımda olan ruh eşim Dilan ŞATIR'a hayatımdaki varlığı için teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca bana desteklerini asla esirgemeyen, güven duyan ve her koşulda varlıklarıyla güç veren annem Zeliha YILDIZ'a ve babam Bekir YILDIZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Düşünceleri ve paylaşımlarıyla görüşmelere ışık tutan Ahmet GİZEM'e, Emre KARABACAK'a, Ali Uğur EMGİNOĞLU'na, Mithat SERÇE'ye, Hamit KARACAKAYA'ya, Şevket KARAIŞAOĞLU'na ve Dalaman Ortaca Köyceğiz Turistik Otelciler ve Turizm İşletmeciler Birliği (DOKTOB) Başkanı Yücel OKUTUR'a katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim

Ayrıca bu proje Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 17/055 proje numarası ile desteklenmiştir. Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi'ne desteğinden ötürü teşekkür ederim.

MUĞLA, 2019

Onur YILDIZ

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZME İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişim Süreci.....	4
1.2. Kalkınma İktisadı.....	10
1.3. Ekonomik Kalkınmanın Göstergeleri.....	12
1.4. Ekonomik Kalkınma Düşüncesinin Evrimi.....	14
1.4.1. Modernleşme Kuramı.....	16
1.4.2. Bağımlılık Kuramı.....	17
1.4.3. Neo-Klasik Karşı Devrim.....	19
1.4.4. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı.....	23
1.4.5. Post Kalkınma.....	25
1.5. Kalkınma ve Çevre.....	26
1.5.1. İnsan ve Çevre.....	27
1.5.1.1. Derin Ekoloji.....	28
1.5.1.2. Toplumsal Ekoloji.....	31
1.5.2. Ekonomi ve Çevre.....	32
1.5.2.1. Neo-Klasik Çevre İktisadı.....	33
1.5.2.2. Ekolojik İktisat.....	34
1.6. Sürdürülebilir Kalkınma.....	36
1.6.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi.....	37

1.6.2.	Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Gelişmeler.....	40
1.6.3.	Sürdürülebilir Kalkınmanın İlkeleri.....	46
1.6.4.	Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları.....	47
1.6.5.	Sürdürülebilir Kalkınmanın Göstergeleri.....	48
1.6.6.	Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları.....	49
1.6.6.1.	Statükocular.....	51
1.6.6.1.1.	Ekolojik Modernizasyon.....	51
1.6.6.1.2.	Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi.....	52
1.6.6.2.	Reformcular.....	54
1.6.6.3.	Dönüşümcüler.....	54
1.6.6.3.1.	Eko-Sosyalizm.....	55
1.6.6.3.2.	Eko-Feminizm.....	56
1.6.6.3.3.	Eko-Anarşizm.....	57
1.7.	Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarına İlişkin Güçlükler.....	57
1.8.	Sürdürülebilir Kalkınmada Sürdürülebilir Turizmin Rolü.....	58
1.8.1.	Sürdürülebilir Turizmin Kavramsal Çerçevesi.....	60
1.8.2.	Sürdürülebilir Turizmin Tarihsel Gelişimi.....	61
1.8.3.	Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımları.....	62
1.8.3.1.	Karşıt Kutuplar Yaklaşımı.....	62
1.8.3.2.	Süreklilik Yaklaşımı.....	63
1.8.3.3.	Hareketlenme Yaklaşımı.....	63
1.8.3.4.	Yakınsama Yaklaşımı.....	63
1.8.4.	Sürdürülebilir Turizmin İlkeleri.....	63
1.8.5.	Sürdürülebilir Turizm Araçları.....	64
1.8.5.1.	Taşıma Kapasitesi.....	64

1.8.5.2.	Çevresel Etki Değerlendirmesi.....	65
1.8.5.3.	Ekolojik Ayak İzi Hesaplaması.....	66
1.8.6.	Sürdürülebilir Turizm Amaçları.....	66
1.8.7.	Sürdürülebilir Turizm Planlaması.....	67
1.9.	Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yer Alan Başlıca Turizm Türleri.....	68
1.9.1.	Yayla Turizmi.....	70
1.9.2.	Kültür Turizmi.....	70
1.9.3.	Kırsal Turizm.....	71
1.9.4.	Yavaş Turizm.....	73
1.9.5.	Macera Turizmi.....	74
1.9.6.	Glamping Turizmi.....	74
1.9.7.	Ekoturizm.....	74

## İKİNCİ BÖLÜM

### SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA EKOTURİZM

2.1.	Sürdürülebilir Kalkınmada Ekoturizmin Rolü.....	76
2.2.	Ekoturizm.....	80
2.2.1.	Ekoturizmin Kavramsal Çerçevesi.....	80
2.2.2.	Ekoturizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci.....	83
2.2.3.	Ekoturizmin Özellikleri.....	87
2.2.4.	Ekoturizmin Amaçları.....	90
2.2.5.	Ekoturizmin İlkeleri.....	91
2.2.6.	Ekoturizmin Etkileri.....	94
2.2.6.1.	Ekonomik Etkiler.....	95
2.2.6.2.	Çevresel Etkiler.....	96
2.2.6.3.	Sosyo-Kültürel Etkiler.....	97
2.2.7.	Ekoturizm Planlaması ve Yönetimi.....	99

2.2.8.	Plansız Ekoturizmin Ortaya Çıkaracağı Sorunlar.....	102
2.2.9.	Ekoturizm Göstergeleri.....	104
2.2.10.	Ekoturizm Destinasyonları.....	109
2.2.10.1	Dünya’da Ekoturizm Destinasyonları.....	109
2.2.10.2.	Türkiye’de Ekoturizm Destinasyonları.....	120
2.3.	Ekoturizm Yoluyla Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Politika Tasarımı.....	122
2.4.	Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Geleceği.....	127

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### EKOTURİZMİN MUĞLA İLİNİN EKONOMİK KALKINMASINA ETKİLERİ

3.1.	Muğla İlinin Genel Özellikleri ve Ekonomik Yapısı.....	130
3.1.1.	Muğla İlinin Genel Özellikleri.....	130
3.1.1.1.	Tarihi ve Kültürel Yapısı.....	131
3.1.1.2.	Coğrafi Durumu.....	132
3.1.1.3.	Demografik Yapısı.....	133
3.1.2.	Muğla İlinin Ekonomik Yapısı.....	134
3.1.2.1.	Makro Ekonomik Göstergeler.....	134
3.1.2.2.	Ekonomik Faaliyetler.....	137
3.2.	Muğla İlinde Ekoturizm Potansiyeli Bulunan Bölgeler.....	138
3.3.	Muğla İlinde Ekoturizmin Gelişimini Etkileyebilecek Faktörler.....	142
3.3.1.	Ekonomik Faktörler.....	142
3.3.2.	Çevresel Faktörler.....	143
3.3.3.	Sosyo-Kültürel Faktörler.....	144
3.4.	Muğla İlinde Ekoturizmin Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi.....	146
3.5.	Araştırmaya İlişkin Literatür.....	148
3.6.	Araştırmanın Modeli ve Yöntemi.....	151
3.6.1.	Araştırmanın Deseni.....	154

3.6.2.	Veri Toplama Yöntemi.....	156
3.6.3.	İçerik Analizi.....	158
3.7.	Araştırmanın Hipotezleri.....	158
3.8.	Muğla İlinde Ekoturizmin Araştırma Alanına Yönelik Bulgular ve Tartışma.....	162

**SONUÇ VE DEĞERLENDİRME .....189**

**KAYNAKÇA.....199**

**ÖZGEÇMİŞ**



## ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil 1:</u>	Ekonomik Kalkınmada Rol Oynayan Sermaye Türleri.....	8
<u>Şekil 2:</u>	Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni – Temel Ögeler ve Aralarındaki Bağlantılar.....	39
<u>Şekil 3:</u>	Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları.....	50
<u>Şekil 4:</u>	Kuznets Eğrisi.....	52
<u>Şekil 5:</u>	Çevresel Kuznets Eğrisi.....	53
<u>Şekil 6:</u>	Turizmle İlişkili Kültür Tanımları.....	70
<u>Şekil 7:</u>	Kültür Turistlerinin Genel Kategorileri.....	71
<u>Şekil 8:</u>	Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Olarak Ekoturizm.....	78
<u>Şekil 9:</u>	Ekoturizm, Sürdürülebilir Turizm ve Geleneksel Turizm Arasındaki İlişki.....	83
<u>Şekil 10:</u>	Ekoturizmin Gelişiminde Rol Oynayan Unsurlar.....	84
<u>Şekil 11:</u>	Sürdürülebilir Ekoturizmin Analizinde Dikkate Alınan Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Göstergeler.....	105
<u>Şekil 12:</u>	Sürdürülebilir Ekoturizmin Göstergeleri.....	108
<u>Şekil 13:</u>	Ekoturizm Yoluyla Sürdürülebilir Kalkınma.....	124
<u>Şekil 14:</u>	Ekoturizme Dayalı Geçim Kaynakları ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Arasındaki Bağlantının Bir Sentezi.....	128
<u>Şekil 15:</u>	Ekoturizm ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.....	152
<u>Şekil 16:</u>	Ekoturizmin Ekonomik Kalkınmaya Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Etkileri.....	154
<u>Şekil 17:</u>	Veri Toplama Yöntemi.....	157
<u>Şekil 18:</u>	Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Muğla İlinin Ekonomik Kalkınmasının Etkileri.....	192

## TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo 1:</u>	1950'lerden Günümüze Kalkınma Teorileri.....	15
<u>Tablo 2:</u>	Genişletilmiş Washington Uzlaşısı.....	23
<u>Tablo 3:</u>	Derin Ekoloji ve Sığ Ekoloji Hareketi'nin Karşılaştırılması.....	29
<u>Tablo 4:</u>	Neo-Klasik Çevre İktisadı ve Ekolojik İktisat Arasındaki Farklılıklar.....	35
<u>Tablo 5:</u>	Sürdürülebilir Kalkınmanın İlkeleri.....	46
<u>Tablo 6:</u>	Sürdürülebilir Kalkınma İçin Önerilen Göstergeler Seti.....	48
<u>Tablo 7:</u>	Turizmde Sürdürülebilir ve Sürdürülemez Kalkınma.....	59
<u>Tablo 8:</u>	Taşıma Kapasitesi Türleri.....	65
<u>Tablo 9:</u>	Kitle Turizmine Karşı Alternatif Turizmin Özellikleri.....	69
<u>Tablo 10:</u>	Ekoturizmi Planlama ve Geliştirme Yaklaşımlarının Temel Varsayım ve İlkeleri.....	86
<u>Tablo 11:</u>	Ekoturizme Yönelik Eleştiriler.....	103
<u>Tablo 12:</u>	Potansiyel Ekoturizm İzleme Göstergeleri İçin Bir Örnek.....	106
<u>Tablo 13:</u>	Kitle Turizmi ve Ekoturizm Arasındaki Ayırt Edici Özellikler.....	123
<u>Tablo 14:</u>	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Muğla'nın Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu.....	133
<u>Tablo 15:</u>	Muğla İli Hudut Kapılarından Ülkeye Giriş Yapan İlk Beş Ülkenin Dağılımı.....	134
<u>Tablo 16:</u>	Beş Yıldızlı Otellerde Geceleme Oranlarının İllere Göre Dağılımı (2016).....	135
<u>Tablo 17:</u>	Muğla İlinde Tesislere Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranının İlçelere Göre Dağılımı (2016).....	136
<u>Tablo 18:</u>	Muğla İlindeki Tesislere Geliş Sayısı, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranlarının Tesis Tür ve Sınıflarına Göre Dağılımı (2016).....	137



<u>Tablo 19:</u>	Muğla İlinde Ekoturizm Potansiyeli Taşıyan Bölgeler ve Başlıca Ekoturizm İşletmeleri .....	140
<u>Tablo 20:</u>	Muğla İlindeki Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiat Koruma Alanları, Tabiat Anıtları ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri.....	144
<u>Tablo 21:</u>	Muğla İlinde Gerçekleştirilen Etkinlik ve Festivaller.....	145
<u>Tablo 22:</u>	Muğla İlinde Coğrafi İşaretli Ürünlerin Başvuru ve Tescil Tarihleri .....	147
<u>Tablo 23:</u>	Ekoturizm İşletmelerine Yönelik Araştırma Soruları.....	159
<u>Tablo 24:</u>	Yerel Halka Yönelik Araştırma Soruları.....	161
<u>Tablo 25:</u>	Katılımcılara Ait Kişisel Bilgiler.....	162
<u>Tablo 26:</u>	Araştırma Verilerinin Kodlanması.....	164
<u>Tablo 27:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Yoksulluk (Y).....	165
<u>Tablo 28:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Eşitlik / Eşitsizlik (EŞ).....	167
<u>Tablo 29:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Refah (R).....	170
<u>Tablo 30:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Sektörlerarası Bağlantılar (S).....	172
<u>Tablo 31:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Teknoloji (T).....	174
<u>Tablo 32:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Özgürlük/Mutluluk (ÖM)..	176
<u>Tablo 33:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Eğitim (ET).....	179
<u>Tablo 34:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Kültür (K).....	182
<u>Tablo 35:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Nüfus (N).....	185
<u>Tablo 36:</u>	Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Çevre (Ç).....	187

## KISALTMALAR LİSTESİ

<b>AB:</b>	Avrupa Birliği
<b>ABD:</b>	Amerika Birleşik Devletleri
<b>AR-GE:</b>	Araştırma ve Geliştirme
<b>BAKA:</b>	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
<b>BM:</b>	Birleşmiş Milletler
<b>ÇED:</b>	Çevresel Etki Değerlendirmesi
<b>GEKA:</b>	Güney Ege Kalkınma Ajansı
<b>GSMH:</b>	Gayri Safi Milli Hasıla
<b>GSYİH:</b>	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
<b>HES:</b>	Hidroelektrik Santral
<b>IMF:</b>	International Monetary Fond - Uluslararası Para Fonu
<b>IUCN:</b>	International Union for Conservation of Nature – Dünya Doğayı Koruma Birliği
<b>M.Ö.</b>	Milat Öncesi
<b>OECD:</b>	Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
<b>TODEG:</b>	Türkiye Ormancılar Derneği Ekoturizm Grubu
<b>TÜİK:</b>	Türkiye İstatistik Kurumu
<b>TIES:</b>	The International Ecotourism Society – Uluslararası Ekoturizm Topluluğu
<b>UN:</b>	United Nations – Birleşmiş Milletler
<b>UNCTAD:</b>	United Nations Conference on Trade and Development – Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
<b>UNEP:</b>	UN Environment Programme – Birleşmiş Milletler Çevre Programı
<b>WTO:</b>	World Trade Organization – Dünya Ticaret Örgütü

## GİRİŞ

Ekonomik kalkınma; bir ülkede ekonomik büyüme yanında ekonomik, sosyal, teknolojik, kurumsal ve çevresel alanlarda yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Kalkınma, özellikle az gelişmiş ekonomilerde ekonomik ve sosyo-kültürel bir yapının değiştirilerek yenilenmesi bağlamında nitel değişkenler üzerine odaklanmaktadır.

1990'lar itibariyle kalkınma anlayışında, büyüme ve çevreyi birlikte ele alan kalkınmanın sürdürülebilirliği giderek ön plana çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Commission on Environment and Development) tarafından 1987'de hazırlanan Brundtland Raporu diye bilinen Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı raporda; bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeksizin karşılamak şeklinde tanımlanan "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı, doğa ile bütüncül bir bakış açısı geliştirerek kalkınmanın gelecek yıllara taşınmasına olanak sağlamaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri içerisinde de yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı, ülke politika ve programlarının uluslararası finansman kuruluşlarıyla uyumlu olarak desteklenmesini öngörmekte ve küresel duyarlılık gerektiren sosyal dayanışma ve ekolojik sorumluluk bilincini arttırmayı hedeflemektedir.

Sürdürülebilirlik kapsamında kalkınma politikalarında yaşanan dönüşüm sonucu, değişen ve gelişen kalkınma anlayışı turizm sektörüne de yansımıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası boyutlara taşınmasının ardından sürdürülebilir turizm konusu da zaman içerisinde gündeme gelmiş ve ekoturizm önde gelen alternatif turizm faaliyetleri arasında yer almıştır. Özellikle 1990'larla birlikte ön plana çıkan ekoturizm, birçok ülkede yerel halka sosyo-ekonomik katkı sağlayan bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekoturizm, yerel halka ekonomik getirisi olan, kırsal alanda yaşayan kişilerin buldukları yerlerdeki kültürel değerlere sahip çıkmalarını ve önemsemelerini sağlayan ve aynı zamanda turistler ile etkileşimde bulunulması suretiyle kültürel kaynaşmaya dayanan doğa temelli ideal bir turizm türü olarak görülmektedir. Ekoturizmin en iyi şekilde planlanması, olumlu ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkiler doğurarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlanmasıyla sonuçlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerini açığa çıkarmaktır. Çalışmada önemli bir ekoturizm potansiyeline sahip illerden Muğla seçilmiştir. Çalışmada Muğla ilinde ekoturizm faaliyeti gösteren ekoturizm işletmelerine yönelik ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ekoturizm faaliyeti gösteren ekoturizm işletmelerinin yanı sıra yerel halkla da yarı yapılandırılmış görüşme formuyla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve içerik analizi yöntemi çerçevesinde nitel bir araştırma yürütülmüştür. Ekoturizm faaliyeti gösteren ekoturizm işletmeleri, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ele alınmış ve ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri, ekoturizm işletmeleri ve yerel halk bağlamında temel araştırma sorularıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir turizme ilişkin teorik çerçeve incelenmektedir. Bu bağlamda öncelikle kalkınmanın kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimine yer verildikten sonra kalkınma ve çevre ilişkisi farklı bakış açılarıyla ortaya konulmuştur. Ardından sürdürülebilir kalkınma; tarihsel gelişimi, ilkeleri, amaçları, göstergeleri, yaklaşımları ve güçlükleri açısından ele alınmaktadır. Son olarak sürdürülebilir turizm kavramı tarihsel gelişimi, yaklaşımları, ilkeleri, araçları, amaçları, planlaması, güçlükleri ve ilişkili alternatif turizm faaliyetleri ile birlikte değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, sürdürülebilir kalkınmada sürdürülebilir turizm ve ekoturizmin rolü üzerinde durularak ekoturizm kavramı ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle ekoturizmin kavramsal çerçevesi, ortaya çıkışı ve gelişim süreci, özellikleri, amaçları, etkileri, ilkeleri, planlaması ve yönetimi, göstergelerine yer verilerek ekoturizme yönelik eleştiriler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Dünya’da ve Türkiye’de ekoturizm uygulamaları değerlendirilmektedir. Son olarak ekoturizm odaklı sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politika tasarımına yer verilerek sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin geleceği ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri ele alınmaktadır. Öncelikle Muğla ilinin genel özellikleri ve ekonomik yapısı üzerinde durulmaktadır. Ardından Muğla’nın ekoturizm rotaları ve Muğla’da ekoturizm potansiyeli bulunan yerleşim yerleri incelenmektedir. Daha sonra Muğla’da ekoturizmin gelişimini etkileyebilecek faktörler ortaya konulmakta

ve Muğla ilinde ekoturizmin ekonomik kalkınma açısından önemi vurgulanmaktadır. Çalışmanın devamında araştırmaya ilişkin literatür, araştırmanın modeli ve yöntemi, araştırmanın hipotezlerine yer verilmektedir. Son olarak Muğla ilinde ekoturizmin araştırma alanına yönelik bulgular ve tartışma eşliğinde araştırma sonuçları değerlendirilmekte ve öneriler getirilmektedir.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZME İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir turizme ilişkin teorik çerçeve ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle kalkınmanın kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimine yer verildikten sonra kalkınma ve çevre ilişkisi farklı bakış açılarıyla ortaya konulacaktır. Ardından sürdürülebilir kalkınma tarihsel gelişimi, ilkeleri, amaçları, göstergeleri, yaklaşımları ve güçlükleri açısından ele alınmaktadır. Son olarak sürdürülebilir turizm kavramı tarihsel gelişimi, yaklaşımları, ilkeleri, araçları, amaçları, planlaması, güçlükleri ve ilişkili alternatif turizm faaliyetleri ile birlikte değerlendirilmektedir.

#### 1.1. Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişim Süreci

Büyüme ve kalkınma kavramlarının ortak değerler içermesi, zaman zaman anlam kargaşasına yol açabilmektedir. Büyüme; ekonomide üretim ve gelir artışı, yatırımların artması, dış ticaretten kazanç sağlama, istihdam sağlanması, sermaye birikimiyle birlikte servet ve doğal kaynak düzeyinin artışı gibi sayısal değerlerin artış göstermesine dayanmaktadır. Kalkınma ise üretimde ve kişi başına düşen gelir düzeyindeki artışa ek olarak ülkedeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda bir ülkedeki kalkınma düzeyi, bireylerin yaşam kalitesini ve ülkenin diğer ülkeler arasındaki konumunu belirlemektedir (Öztopçu, 2017: 58). Kısaca, ekonomik büyüme; milli gelir artışını ya da kişi başına düşen gelir ya da üretim artışını ifade ederken ekonomik kalkınma ise insan refahını sosyal, politik ve kültürel sonuçlarla ele alan daha geniş bir kavramdır (Ingham, 1995: 35).

Kalkınma, az gelişmiş bir toplumda ekonomik ve sosyo-kültürel bir yapının değiştirilerek yenilenmesi bağlamında nitel değişkenler üzerine yoğunlaşırken büyüme ise üretimin ve kişi başına düşen reel gelirin arttırılmasına odaklanarak nicel değişkenler üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla kalkınma, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle daha çok ilişkilendirilen bir kavramdır (Halişçelik, 2015: 11).

Kalkınma, İkinci Dünya Savaşı'na kadar genellikle gayrisafi milli hasıla ya da kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla gibi ekonomik terimlerle ölçülmekteydi ve

1950'lere varıncaya dek kalkınma ve büyüme kavramları, eş anlamlı olarak düşünölmekteydi. Buna karşın büyümenin İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan süreçte servet dağılımı, yoksulluğun azaltılması, istihdam başta olmak üzere eğitim, barınma, sağlık gibi diğler faktörlere ilişkin gelişmeler hakkında hiçbir şey açıklamaması, kalkınma kavramı ve içeriğinin çok boyutlu ve daha kapsamlı olmasının gereğini gün yüzüne çıkarmıştır. Böylece kalkınma; insani koşulların ekonomik, sosyal, kültürel ve politik boyutlar açısından devamlı ve pozitif değişimler içermesi olarak tanımlanarak çok boyutlu kompleks bir kavram haline gelmiştir. Ayrıca kalkınma, çevrenin bu değişimi sürdürme kapasitesi ile sınırlıdır ve seçim özgürlüğü ilkesini rehber edinmiş bir kavramdır (Sharpley ve Telfer, 2008: 6).

En genel anlamıyla kalkınma, "birçok ülkenin ulaşmak istediğı temel amaç ve aynı zamanda iktisadi ve iktisadi olmayan bir dizi değışkende köklü değışikliklere yol açan bir süreç olarak" açıklanabilir. Arzu edilen amaçlar ve aşılması gereken eşiklere bağılı olarak kalkınmanın taşıdığı anlam algılanmadıkça, ülkeler arasında kalkınmış, kalkınmakta olan ya da kalkınamamış şeklinde bir sınıflandırmaya gitmek de zor bir hal almaktadır (Mıhçı, 1996: 65). Kalkınma, "ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel unsurlarla birlikte dinamik, sürekli yenilenme içeren süreci göstermektedir." Kalkınma hangi alandan gerçekleşirse gerçekleşsin insani gereksinimlere cevap verecek bir yapıya sahiptir (Öztopçu, 2017: 57-58, 61). Ekonomik kalkınma; bir ülkede ekonomik büyüme yanında ekonomik, sosyal, teknolojik, kurumsal ve çevresel alanlarda yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Kalkınma kavramının iktisat literatüründe kendine yer edinmesi, yaklaşık 1950'lere dayanmasına rağmen, kalkınmanın ne ifade ettiğine dair açıklamaların yüzyılı aşan bir kökene sahip olduğı bilinmektedir. Kapitalizmin gelişimiyle ilişkilendirilen kalkınmanın tarihsel kökeninde, Sanayi Devrimi ve sonrasında gözlenen çarpıcı gelişmeler belirleyici bir rol oynamıştır. 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan ve kıta Avrupası ülkeleri ile ABD'ye kadar uzanan sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı değışim ve yenilikler, kalkınma bağlamında değılendirilebilir. Nitekim Sanayi Devrimi sonrası Batı, modernliğin ve kalkınmanın merkezi konumuna erişerek kalkınmaya yön verecek bir hegemonyayı günümüze dek ele geçirmiştir (Mıhçı, 1996: 65-66). Kapitalizmin erken dönemlerinde ekonomik kalkınmanın anahtarı, mümkün olduğunca çok sayıda işçinin mobilizasyonuna dayanmaktaydı. Örneğin 18.

yüzyılda İngiliz politik iktisadına yön veren iktisatçıların çoğu, mevcut emek arzını arttırmanın yeni yollarının arayışı içerisindeydi (Perelman, 2003: 44).

Sanayi Devrimi ve beraberinde getirdiği ticaretin genişlemesi, merkantilizme de bağlı olarak ithalata son derece karşı entelektüel bir iklimi ortaya çıkarmıştır. Anavatanın faydasına olacak şekilde korunan pazarlar olarak kolonilerin kullanılması, merkantilist reçetenin ana ürününü oluşturmaktadır. Buna karşın, 1700'lerin sonu ve 1800'lerin başında ithalata karşı yerleşik tutum değişmeye başlamıştır. Adam Smith ve David Ricardo başta olmak üzere iktisatçılar, tek taraflı serbest ticaret için katı bir düşünce akımı inşa etmişlerdir. Serbest ticaretin ve birinci küreselleşmenin önde gelen ekonomik düşünürleri, serbest ticareti onaylamaya başlamışlardır. Serbest ticaret doktrini egemen hale gelmesine karşın, modern korumacılığın gelişimi engellenmemiştir. Diğer bir deyişle korumacılık, sadece toplam ticaret fazlası elde edilmesi yerine kalkınmayı teşvik edecek şekilde tasarlanmıştır (Baldwin ve Martin, 1999: 24).

18. yüzyıldaki bu gelişmeler, özellikle Britanya'da Sanayi Devrimi'yle dünya ekonomisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Üretim ölçeğinin ciddi oranlarda büyüme göstererek kentlerde yoğunlaşması, önemli ölçüde yerel geçimlik faaliyetlere dayanan geleneksel tarımın yerini piyasaya yönelik tarıma bırakmaya başlaması, önde gelen toprak sahiplerinin ortak kullanılan toprak ve ormanlara el koyarak bunları piyasanın ihtiyaçlarına göre tahsis etmesi gibi gelişmeler, kırsal kesimde yoksulları yerinden eden bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yoksul kesimin kırdan kente göçü, bu yoksulları hızla genişleyen sanayinin hizmetine sokarak ücret talep eden işgücü ve kentli yoksul kitlesi haline getirmiştir. Yaşamakta olan iktisadi gelişmeler, söz konusu göçün kıtalar arasında da yayılmasına zemin hazırlamıştır. 19. yüzyılın ekonomisini sürükleyen Avrupa ulusları, gelişen iktisadi ve askeri güçlerini kendilerine yeni koloniler ve nüfuz alanları yaratabilmek için harekete geçirmişlerdir. Böylece iktisadi büyüme, dünyanın her köşesine sirayet etmiştir (Foley ve Michl, 2015: 16).

Adam Smith, İngiltere'de zenginlik ve gelişmeyi ekonomik kalkınma olarak değil, ilerleme olarak dile getirmiştir. Maddi ilerleme, Adam Smith'den İkinci Dünya Savaşı'na kadar ana akım iktisatçıları tarafından neredeyse sürekli kullanılan söylem



olmuştur. Ekonomistler ve ekonomi tarihçileri kapitalizmin doğuşu, Sanayi Devrimi ve ticaretin evrimi hakkında çalışmalar yürütmüşlerdir. Fakat bu tarihsel süreç, nadiren hatta belki de hiç ekonomik kalkınma olarak tanımlanmamıştır (Arndt, 1981: 457).

Kalkınma disiplini, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra literatürde kendine yer edinmiş olsa da, hiç kuşkusuz Sanayi Devrimi yıllarına denk düşen Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinden günümüze dek süregelen bir olgudur. Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı sonrası az gelişmişlik sorununun gün yüzüne çıkması ve bu çerçevede gelişmiş ülkelerce reçetelerin hazırlanması, savaştan sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin, batılı ülkelerin ve iktisatçıların dikkatini çekmesiyle mümkün olmuştur. Geçmişten günümüze kalkınma düşüncesinin evrimine kadar ortodoks ve heterodoks iktisat doktrinleri ile modernleşme akımının izlerine de rastlanmaktadır (Dulupçu, 2005: 373-374).

Düşünsel kökenleri ilerleme-modernleşme anlayışında karşılık bulan kalkınma ya da az gelişmişlik sorununun maddi kökenleri ise özellikle 18. yüzyılın sonları itibariyle kapitalist sistemin, küresel yayılcı politikasıyla diğer coğrafyaları etkisi altına alması sürecine dayanmaktadır (Yılmaz, 2006: 127).

Ekonomik kalkınmanın karakteristik özellikleri, şu şekilde sıralanabilir (Barbier, 1987: 101):

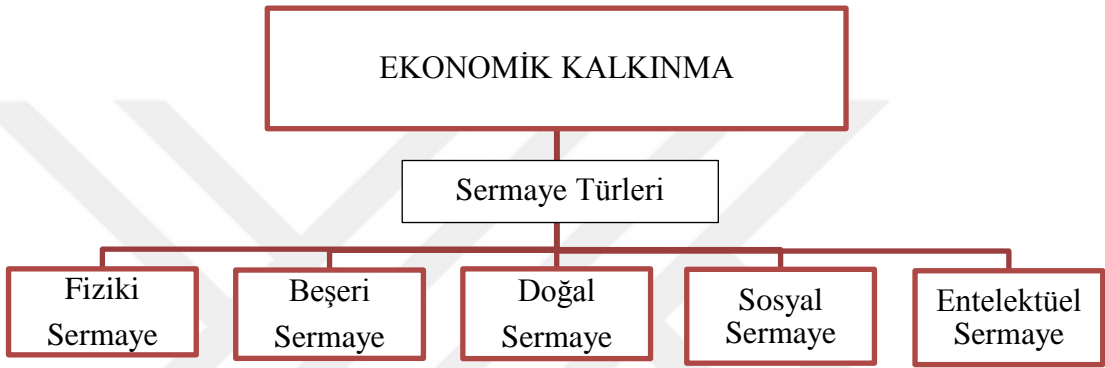
- Toplumun topyekûn kalkınmasının sadece bir parçasıdır.
- Ekonomik kalkınmanın niceliksel boyutu, ekonomik birikim ya da çıktı başına reel büyüme ile ilişkilendirilmektedir.
- Ekonomik kalkınmanın niteliksel boyutu, teknolojik ve kurumsal değişim ya da kapsamlı bir biçimde tanımlanmış inovasyonla ilişkilendirilmektedir.
- Ekonomik kalkınma, tercihen ölçülebilir olmalıdır. Diğer bir deyişle ekonomik kalkınma, doğrudan ve kolaylıkla ekonomik kazançla ilişkilendirilmelidir.

19. yüzyılda sanayileşme, ekonomik kalkınmanın başlıca lokomotifidir. Bu çerçevede sanayileşme öncesine göre destekleyici altyapıları inşa etmek ve yatırım yapılmasında engelleri azaltmak için sanayileşme sonrası daha geniş çaplı devlet müdahalesine gerek duyulmuştur (Felix, 2003: 2-3). Ekonomik kalkınma, genellikle

“modernleşme” veya “batılılaşma” ya da zaman zaman “sanayileşme” kavramlarına atfedilmektedir (Arndt, 1981: 458).

Şekil 1, ekonomik kalkınmada rol oynayan sermaye türlerini göstermektedir. Bu çerçevede, ekonomik kalkınma sürecinde rol oynayan sermaye türlerini fiziki sermaye, beşeri sermaye, doğal sermaye, sosyal sermaye ve entelektüel sermaye olarak ifade etmek mümkündür.

**Şekil 1: Ekonomik Kalkınmada Rol Oynayan Sermaye Türleri**



Şekil 1’de gösterilen kalkınmada rol oynayan sermayenin türleri, her geçen gün geliştirilerek insanların refahını arttıran unsurlar ile donatılmaktadır. Fiziksel sermayenin yeterli görüldüğü dönemlerden entelektüel sermayeye ihtiyaç duyulan bugünlere dek sermaye türleri, bugünün dünyasında kalkınmaya ilişkin önemli açılımlar sunmaktadır.

Fiziki sermaye, üretim sürecinde yer alan makine ve fiziksel değer ifade eden teçhizatlar için kullanılmaktadır. Fiziki sermaye, iş gücü faktörü tarafından üretilen üretim araçlarını ve gerekli materyalleri kapsamaktadır.

Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen bilgi ve beceriler toplamı olarak tanımlanabilir. Beşeri sermayenin etkin olarak üretime daha fazla katkı sağlayabilmesi, fiziki sermaye ile beşeri sermaye arasındaki optimal dengenin kurulmasına bağlıdır (Karataş ve Çankaya, 2010: 30). Beşeri sermaye, insana yapılan eğitim, sağlık ve teknoloji yatırımlarını da kapsamaktadır.

Doğal sermaye ise “günümüz ve geleceğe yönelik mal ve hizmet akımına imkan sağlayan okyanuslar, ormanlar ve tarımsal alanlar gibi doğal kaynaklar stoğu ya da

çevresel varlık grubu olarak tanımlanabilir” (Çetin, 2005: 316). Yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynaklardan, bitki ile hayvanların yaşam döngülerine ve iklimsel özelliklere kadar geniş bir yelpazeyi içerisine alan doğal sermaye, çok katmanlı bir sermaye türüdür.

Ekonomik kalkınma sürecinde her geçen gün önem kazanan bir diğer sermaye türü de sosyal sermayedir. Sosyal sermaye kavramının anlamları ve kullanımı, sosyolog ve antropologların çalışmalarına kadar uzatılabilir. Son zamanlarda ise kalkınma konusunda çalışanların sosyal sermayeye olan ilgisi oldukça artmıştır. Sosyal sermayeye ilişkin çoğu tanım; güven, ağ grupları, grup üyeliği, birtakım iş birliğine dayalı çalışma prensipleri gibi bileşenleri kapsamaktadır. Sosyal sermayenin tanımları, iki görüş etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilkinde sosyal sermaye, tek bir kişi veya firmaya yarar sağlayacak ek bir varlık veya ekstra bir sermaye olarak görülmektedir. Anlam karmaşasını önlemek adına bu şekilde açıklanan sosyal sermaye, sosyal ağ sermayesi olarak da anılmaktadır. Bu bağlamda ağlar, dernek üyeliğine ek olarak, enformel etkileşimleri de içermek yoluyla kişilerin bildiği veya etkileşim kurduğu birileri olarak düşünülebilir. İkinci görüşe göre ise sosyal sermayeyi bazı akademisyenler, kamu mallarının ve kolektif eylemlerin sağlanmasını kolaylaştıran bir unsur olarak ve bir grup veya topluma karşı güven ve duygusal bağlanma olarak görmektedir (Rith, 2010: 60).

Entelektüel sermaye kavramı, ilk olarak 1969 yılında John Kenneth Galbraith tarafından bireysel entelektüel varlıktan bahsetmek için kullanılmıştır. Entelektüel sermayenin bugünkü anlamıyla ilk kez kullanıldığı çalışma ise Thomas A. Stewart’ın 1991 tarihli “Beyin Gücü (Brainpower)” isimli makalesidir. Söz konusu makalede entelektüel sermaye; “işletmeye piyasada rekabet avantajı sağlayan ve işletme çalışanlarının bildiği her şeyin toplamı” olarak tanımlanmıştır. Entelektüel sermaye, “zenginlik yaratmak üzere kullanıma sokulabilen bilgi, enformasyon, entelektüel mülkiyet ve deneyim” anlamına gelmektedir (Demir ve Demirel, 2011: 88). Entelektüel sermaye, “bir şirketteki insanlar tarafından bilinen ve rekabet üstünlüğü kazandıran bütün şeylerin toplamını” ifade etmektedir. Patentler, telif hakları, markaların yanı sıra, çalışanların yetenekleri, uygulanan süreçler ve müşteri ilişkileri de entelektüel birer sermayedir (İşevi ve Çelme, 2005: 258).

Sosyal sermaye, ekonomik açıdan önemli çıktılar doğuran dışsallıkların kaynağı olma niteliği taşımaktadır. Başlangıçta sosyal sermaye, kolektif eylemleri güçlendirerek bir arada faaliyet gösterme eğilimi ve gönüllülüğü arttırmaktadır. Dolayısıyla bireyler, çok boyutlu şekilde karşılıklı teşviğe dayalı olarak faaliyet gösterebilmektedir. İkinci olarak ise sosyal sermaye, beşeri ve entelektüel sermayenin yaygınlaşmasında katalizör görevi görmektedir. Ayrıca, sosyal sermaye yoluyla bilginin kazanılması ve yayılması sürecinde olası riskler, maliyet ve belirsizlikler asgari düzeye inmektedir. Son olarak sosyal sermaye, sinerji ve iş birliğine temel teşkil etmektedir (Aydın, 2016: 75).

Günümüzde birçok araştırmacı, yaşam standardını yükseltme ve yoksulluğu azaltmanın en önemli yolu olarak ekonomik kalkınma konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu uğraş, ülkelerin ekonomik büyümeyi sürdürmesine ve dünya çapında etkileyici kazançlar elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Buna karşın, yeryüzünde yaklaşık bir milyardan fazla insan hala şiddetli yoksulluk içerisinde olup dünya nüfusu, gelecek 40 yılda kuvvetle muhtemel iki katına çıkacaktır. Bu sonuçlar, herkes için kabul edilebilir asgari bir yaşam standardını temin etmek için ekonomik kalkınmanın daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesinin gereğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, iki hayati nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dünyadaki zengin ve yoksul arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan kalkınmanın sürdürülmesidir. Diğer bir deyişle, servet dağılımına birinci önceliğin verilmesine devam edilmesidir. İkincisi ise çevresel açıdan sürdürülebilir tutumun ekonomik kalkınma çerçevesinde başarılmasıdır. Ülkeler, ekonomi ve ekoloji arasında kalıcı bir dengeyi bulma zorunluluğu içerisindeydir. Ekonomi ve ekoloji alanları, birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu iki alandan herhangi biri ihmal edildiği takdirde, diğerine de yansıma riski söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla biyolojik çeşitliliğin yanı sıra kirliliğin azaltılması ve çevresel bozulma konularının öncelik meselesi haline getirilmesi gerekir (Furtado ve Belt, 2000: 1).

## **1.2. Kalkınma İktisadı**

İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığına kavuşan ülkeler, gelişmiş ülkelerin önemle üzerinde durduğu konular arasında yer almıştır. Bağımsızlığını kazanan ülkeleri az gelişmişlikten kurtarmak adına gelişmiş ülkelere reçetelerin

hazırlanması, 1945 sonrası kalkınma literatürünün şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesi geliştirilen ortodoks ve heterodoks kalkınma teorileri ile modernizm ise kalkınma düşüncesinin evrimine yön vermiştir (Dulupçu, 2005: 374). Az gelişmişlik sorununun bu dönemde gündeme gelmesi kuşkusuz bir rastlantı sonucu olmamıştır. Kalkınma İktisadı disiplini, Batı Avrupa'nın az gelişmiş ülkelere modernizm yoluyla yön verme kaygısıyla doğmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden 1945-1975 döneminde bir bütün olarak Batı ülkeleri; hızlı bir ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve teknolojik değişim süreci yaşamışlardır. Bu süreç, ABD'li iktisatçı Stephen A. Marglin tarafından "Kapitalizmin Altın Çağı" olarak adlandırılırken Fransız iktisatçı Jean Fourastié ise bu süreci, "30 Görkemli Yıl" olarak ifade etmiştir (Sachs, 2009: 9).

Kalkınma iktisadı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir akademik disiplin olarak ilk ortaya çıktığında ekonomistler, 19. yüzyılda sanayileşen ülkelerin deneyimlerinin diğer ülkelere aynı şekilde aktarılmasıyla kalkınmanın etkin bir şekilde gerçekleşeceğine inanmışlardır. Bu sanayileşen ülkelerin önde gelenleri ise İngiltere, Fransa, Almanya, ABD ve Japonya'dır. Bu düşüncelerden yola çıkan ekonomistler, ekonomik büyümede artan tasarruf ve sermaye birikiminin önemine vurgu yapmışlardır (Ingham, 1995: 33).

Hızlı sermaye birikimi hızlı sanayileşmeyi gerçekleştirecek, hızlı sanayileşme de işsizliği ortadan kaldıracaktır. Yurtiçi tasarruflar yetersiz kaldığında bu açığı, dış yardımların kapatacağı düşünülmektedir. Böylece ithal ikameci sanayileşme, planlama ve dış yardım, sermaye birikimi yoluyla hızlı büyümenin temel bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır (Kaynak, 2009: 43).

Kalkınma olgusunun önem kazandığı 1950'ler ile 1970'ler arası dönemde ekonomik büyüme, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik arasındaki ilişki konusunda hakim görüş, Kuznets ve Solow modelleri etrafında şekillenmiştir. Bu modeller çerçevesinde, büyümenin ilk etapta gelir dağılımındaki eşitsizlik ile beraber artabileceğini, ancak sonraki süreçte büyüme ve gelir dağılımındaki olumlu gelişmelerin bir arada yaşanacağı ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak da başlangıçta ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelir düzeylerindeki farklılıkların, sermayenin marjinal getirisinin eşitlenmesi yoluyla aşılabacağı gösterilmiştir. Buna

karşın 1970'lerde yaşanan ekonomik gelişmeler, umutları boşa çıkarmıştır. Yoksul ülkelerin büyük bölümü, zengin ülkelere yakınsama konusunda başarı sağlayamamıştır. Sadece ülkeler arası değil, aynı zamanda aynı ülkenin farklı bölgelerindeki zengin-fakir uçurumu derinleşmiştir (Halisçelik, 2015: 51-52).

1950'ler ve 1960'larda büyük atılım, planlama ve ithal ikamesi; yoksul ülkelerdeki politika tasarımcılarının sloganlarıydı. 1970'ler itibariyle ise bu fikirlerin yerini fiyat sisteminin ve dışa açılmanın rolünü öne çıkartan daha piyasa yönelimli görüşler almıştır (Rodrik, 2009: 18).

### **1.3. Ekonomik Kalkınmanın Göstergeleri**

Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ve gelişmiş ülke konumuna yükselen ülkeler, refah seviyelerini arttırırken sanayileşme sürecini tamamlayamamış ya da bu süreçte istikrar yakalayamamış ekonomilerin, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke sarmalında sıkışıp kalması; kalkınmışlık meselesini dünyanın başlıca gündem maddesi haline getirmiştir. Bu bağlamda kalkınmışlık derecesini belirleme açısından ekonomik kalkınma göstergeleri, büyük öneme sahiptir.

Ekonomik kalkınmanın belirleyicisi olarak üç temel gösterge, ele alınmaktadır (Todaro ve Smith, 2012: 44):

- Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen reel GSMH,
- Yaşam beklentisi, yetersiz beslenme ve çocuk ölümleriyle hesaplanan sağlık,
- Okuryazarlık ve okullaşma ile hesaplanan eğitim.

Günümüzde bir ülkenin refah seviyesini belirlemede kişi başına düşen GSMH, tek başına yeterli görülmemektedir. Toplumdaki bireylerin refahına etki eden birçok faktörü ihmal etmesi, bu duruma gerekçe oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin insanlar üzerindeki sosyal maliyeti, çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla kişi başına düşen reel GSMH yanında eğitim ve sağlık göstergeleri, ekonomik kalkınmanın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır.

Ekonomik kalkınmanın sonuçlarının yol açtığı çevre kirliliği başta olmak üzere birçok sosyal maliyet unsuru bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelir düzeyinin yetersizliğine karşın tasarrufların ve yatırımların milli gelir içindeki payı, temel insani gereksinimlerin karşılanıp karşılanamaması, yeterli teknolojik gelişimin

sağlanıp sağlanamaması, insani gelişme endeksi, insani yoksulluk endeksi, yoksulluk açığı, açlık sınırı ve cinsiyet bazlı gelişme endeksi gibi kalkınmaya etki eden birçok gösterge değerlendirme kapsamına alınmaya başlanmaktadır (Öztürk, 2015: 65).

Dünya Bankası, Dünya kalkınma göstergelerini altı konu başlığı üzerinden ele almaktadır (World Bank, 2017: 32, 47, 62, 76, 90, 104).

- Yoksulluk ve Paylaşılan Refah: Ulusal yoksulluk sınırlarında yoksulluk oranları, uluslararası yoksulluk sınırlarında yoksulluk oranları, gelir ya da tüketim dağılımı, paylaşılan refah.
- İnsan: Nüfus dinamikleri, işgücünün yapısı, sektöre göre istihdam, uygun iş ve üretken istihdam, işsizlik, çocuk işçiliği, eğitim girdileri, eğitime katılım, etkin eğitim, eğitimin tamamlanması ve sonuçları, gelire, cinsiyete ve bölgeye göre eğitim açıkları, sağlık sistemleri, hastalık önleyici tedbirlerin kapsamı ve kalitesi, üreme sağlığı, beslenme ve büyüme, beslenme, sağlığa ilişkin risk faktörleri ve gelecekteki zorluklar, ölüm oranları, gelir farklılıklarına göre insanların sağlığı arasındaki uçurum.
- Çevre: Kırsal çevre ve arazi kullanımı, tarımsal girdiler, tarımsal çıktı ve verimlilik, ormansızlaşma ve biyo-çeşitlilik, temiz su, enerji üretimi ve kullanımı, elektrik üretimi-kaynakları-erişimi, enerji bağımlılığı-verimliliği ve karbondioksit emisyonları, sera gazı emisyonlarındaki eğilimler, sektöre göre karbondioksit emisyonları, iklim değişikliği, kentleşme, herkes için sürdürülebilir enerji, doğal kaynakların gayri safi yurtiçi hasılaya katkısı.
- Ekonomi: Çıktıdaki büyüme (GSYİH), çıktının yapısı (Tarım, sanayi, imalat, hizmetler), imalatın yapısı, ticari malların ihracat ve ithalat yapısı, hizmetler sektörünün ihracat ve ithalat yapısı, talep yapısı, tüketim ve yatırımdaki büyüme, daha kapsamlı yönde milli gelir ölçümü, daha kapsamlı yönde tasarrufların ölçümü, merkezi yönetimin mali durumu, merkezi yönetim harcamaları, merkezi yönetimin gelirleri, parasal göstergeler (geniş para arzı, faiz oranı...), döviz oranları ve fiyatlar, ödemeler dengesi cari işlemler hesabı,
- Devlet ve Piyasalar: Ekonomide özel sektörün rolü, iş çevresi – işletme araştırmaları, iş çevresi – işletme göstergeleri meydana getirme, borsa, finansal erişim, istikrar ve verimlilik, vergi politikaları, askeri harcamalar ve

silah transferleri, kırılgan durumlar, kamu politikaları ve kurumlar, ulaştırma hizmetleri, güç ve haberleşme, bilgi toplumu, bilim ve teknoloji, istatistiksel kapasite,

- Küresel Bağlantılar: Ticarete konu olan malların ticaretindeki büyüme, ticarete konu olan malların ticaretindeki artış ve yönü, yüksek gelirli ekonomilerin düşük ve orta gelirli ekonomilerle ticareti, düşük ve orta gelirli ekonomilerin ticaretinin yönü, birincil emtia fiyatları, tarife engelleri, ticaretin kolaylaştırılması, dış borç, küresel özel finansal akışlar, net resmi finansal akışlar, yardım bağımlılığı, Kalkınma Yardımı Komitesi üyeleri tarafından net yardım dağıtımı, insan hareketliliği, seyahat ve turizm.

Ekonomik kalkınma, göstergeler üzerinden karşılaştırmalı şekilde analiz edildiğinde dünya ekonomisinin eşitsiz yapısı gözler önüne serilmektedir. Bu eşitsiz yapının kalıcı olmamasına dair çözüm arayışlarına karşın mevcut güç dengesinin, tarih boyunca sömürgeci anlayışın bir ürünü olduğu açıkça görülmektedir. Ekonomik kalkınma sürecini başarıyla gerçekleştiren bugünün gelişmiş ülkeleri, sömürgeciliğin hakim olduğu dönemlerdeki hegemonyasıyla gelişirken bugünün geri kalmış ülkeleri ise söz konusu dönemlerin sömürülen ülkeleri olmasından dolayı az gelişmişliğe mahkum olmuşlardır. Ulusların eşitsizliği olarak kendini gösteren bu durum, eşitsiz bir kalkınmanın altyapısını oluşturmuştur (Bakırtaş, 2014: 21). Az gelişmiş ülkeler, sömürgeci ülkelerin yanı sıra sömürücü kurumlara bağlı olarak da ekonomik başarısızlıkla karşılaşmaktadır. Söz konusu kurumlar, yoksul ülkelerin yoksulluğunu pekiştirerek ekonomik büyüme rotasına girmesini engellemektedir. Günümüzde ülkelerin ekonomik ve siyasi başarısızlıklarının reçetesi, sömürücü kurumlarını kapsayıcı kurumlara dönüştürmelerinde yatmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2014: 380, 383).

#### **1.4. Ekonomik Kalkınma Düşüncesinin Evrimi**

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi, bilim insanları ve politikacıların kalkınma hamlelerini gerçekleştirmesi ve kalkınmaya yön vermesi bağlamında önemli bir zaman dilimine işaret etmektedir. Bağımsız devletlerin kurulması, ideal bir kalkınma doktrininin oluşturulmasını gerekli hale getirmiştir. Dolayısıyla 1950'ler itibariyle kalkınma kavramının az gelişmişlik ile ilişkilendirilmesine de bağlı olarak kalkınma



teorileri, konjonktürel gelişmeler ışığında günümüze kadar yeniden yorumlanarak geliştirilmiştir. Tablo 1, 1950'lerden günümüze kalkınma teorilerini özetlemektedir.

**Tablo 1: 1950'lerden Günümüze Kalkınma Teorileri**

Zaman	Kalkınma Süreci	Anahtar Kavramlar ve Stratejiler
1950-1960	Modernleşme Kuramı	<b>Batı temelli ekonomik büyüme modellerinin hakimiyeti:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Büyüme Aşamaları</li> <li>- Yapısalcı Yaklaşımlar</li> <li>- Difüzyon: Kalkınma Kutupları ve Damlama Teorisi</li> <li>- Devlet Müdahaleciliği: Regülasyon ve Korumacılık</li> </ul>
1960-1970	Modernleşme Kuramı / Bağımlılık Kuramı	<b>Gelişmiş ülkelerin hakimiyetinin ve sömürsünün sonucu olarak Az Gelişmişlik</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Ekonominin yeniden yapılandırılması: İthal ikamesi, korumacılık, iç piyasaların gelişimi</li> <li>- Büyümenin Sınırları: Çevresel kaygılara yanıt olarak Neo-Malthusçuluk Kuramı</li> </ul>
1970-1980	Neo-liberalizm	<b>Serbest piyasanın yükselişi Ekonomik faaliyetlerde devlet müdahalelerine ilişkin sınırlar</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Deregülasyon / Özelleştirme</li> <li>- Yapısal Uyum Programları</li> <li>- Yeni Ekonomik Düzen</li> </ul>
1980'ler	Neoliberalizm / Alternatif Kalkınma	<b>Farklı kültürler ve toplumlar üzerinde kalkınmadaki etkilerin farkındalığı</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- İnsan Merkezli Kalkınma</li> <li>- Temel Gereksinimler: Gıda, barınma, eğitim ve sağlık</li> <li>- Yerel içerikli bilgi</li> <li>- Çevresel sürdürülebilirlik</li> </ul>
1990'lar	Alternatif Kalkınma / Sürdürülebilir Kalkınma	<b>Sürdürülebilir kalkınma paradigmasının hakimiyeti</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- İnsan Merkezli Kalkınma</li> <li>- Çevre Yönetimi</li> <li>- Küreselleşmeyle olan bağlantı</li> <li>- Kalkınmanın Çıkmazı</li> </ul>
2000'ler	Çıkmazın Ötesinde: Yeni Bir Paradigma mı?	<b>Post Kalkınma: Kapsayıcı kalkınma kavramlarının reddi</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Küresel çevresel politika ve protokoller</li> <li>- Ulus ötesi hareketler</li> <li>- Mikro düzeyde stratejiler</li> <li>- Yoksulluğun azaltılması</li> <li>- Kamu güvenliği ve kalkınma</li> </ul>

**Kaynak:** Sharpley, 2009: 39

Tablo 1’de görüldüğü üzere 1950’lerden günümüze kalkınma teorileri, her on yılda bir küresel gelişmelere bağlı olarak yeniden ele alınmış ve şekillenmiştir. Özellikle 1990’lardan günümüze ekonomi ve çevre ilişkisine öncelik veren Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı’nın güncelliğini koruduğu ve gelecek kuşaklar için büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Buradan hareketle Sürdürülebilir Kalkınma’ya gereken özenin gösterilmesi, gelecek için kaçınılmaz görülmektedir.

Bir politika hedefi olarak ekonomik kalkınma, başlangıçta Almanya, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinde, ardından Japonya, Çin ve günümüzde Üçüncü Dünya olarak adlandırdığımız diğer ülkelerde giderek ön plana çıkmaya başlamıştır (Arndt, 1981: 458).

#### **1.4.1. Modernleşme Kuramı**

Ekonomik büyüme, İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığına yeni kavuşan az gelişmiş ülkelerde temel politika hedefi haline gelmiştir. Modernleşme ve ekonomik büyüme ile ekonomik ve sosyal eşitsizliklere dayanan düalizmin ortadan kalkacağı düşüncesi hakim olmuştur. Özellikle 1950’ler boyunca kalkınma yolunda ilerleyen ülkelere yön veren teorik katkılar, tek sektörlü ve toplulaştırılmış bir çerçevede gelişmiştir. Bu bağlamda, modern aktivitelere yapılan yatırımları vurgulayan bir anlayış ön plana çıkmıştır (Thorbecke, 2013: 126).

Modernleşme kuramının varsayımları; tarihsel açıdan Güney’in uluslarını, toplumlarını ve insanlarını, Batı idealini yakalayamadıkları gerekçesiyle eksik bakış açısı üzerine konumlandırmıştır. Modernleşme kuramı; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bir yol haritası çizmektedir. Modernleşme kuramı, geri kalmış ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ideal kabul edilen gelişmiş Batılı ülkeleri gibi hareket etmesi yönünde bir düşüncüyü benimsemektedir (Regmi ve Walter, 2017: 6).

Modernleşme kuramının eleştiri konusu olan özelliklerinden başlıca üç tanesi, şu şekilde sıralanabilir (Regmi ve Walter, 2017: 1-2):

1. “Modern” ve “Geleneksel” arasında bir ikiye bölünmüşlük söz konusudur. Modernleşme Kuramı’na göre değerler, inançlar, yerel halk ve kırsala ilişkin

gelenekler bağlamında geleneksel uygulamalardan arta kalanların, modernlik ve gelişmişlik adına terk edilmesi önerilmektedir.

2. Modernleşme Kuramı, Batı ülkelerinde yaşanan değişim ve izlenen rotanın kalkınmaya giden tek yol olduğunu ve bu yolun doğrusal olarak sabit aşamalarda ilerlediğini vurgulayan bir ideolojiyi desteklemektedir. Dolayısıyla Batılı olmayan ülkelerin kalkınması ve modernleşmesi, tüm geri kalmış ülkeler için aynı ve tek bir kalkınma modelinin takibiyle mümkün olabilmektedir.
3. Modernleşme Kuramı, etnomerkezci odak noktasına sahiptir. Batılı olmayan ve ekonomik olarak fakir olan ülkelerdeki garip ve tuhaf görünen şeyler, ilkel ve geleneksel olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Batılı olmayan ülkelerdeki normların, Batı halklarının ontolojik değerlerine ve inançlarına göre düzeltilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

1950'ler ve 1970'lerin ortasına kadar olan dönemi kapsayan süreçte en parlak dönemini yaşayan Modernleşme Kuramı, ilerleyen yıllarda cazibesini yitirmiştir. Kişi başına düşen gelir artışının görece yüksek olduğu ülkelerde, istihdamdaki artışın buna paralel bir eğilim göstermemesi ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin iyileşmemesi, kuramın popülaritesini kaybetmesine yol açmıştır (Kaynak, 2009: 43).

#### **1.4.2. Bağımlılık Kuramı**

Bağımlılık Kuramı, Latin Amerika'da ortaya çıkan Marksist ve yapısalcı düşünceler çerçevesinde şekillenmiştir. Marksist düşünce bağlamında kapitalizm, yayılcı ve sömürgeci yönüyle ele alınmaktadır. Marksist yaklaşıma göre az gelişmiş ülkeler, kapitalist ülkeler tarafından bağımlılık ilişkisini besleyen politikalara maruz kalmaktadır (Karaş, 2018: 248-249). Yapısalcı yaklaşımın da temel argümanları arasında yer alan Merkez-Çevre ilişkisini esas alan Bağımlılık Kuramı, bu ilişkiyi derinlemesine incelemiştir. Latin Amerika kökenli yapısalcı tezlerin öncüsü sayılan Raul Prebisch'in Merkez-Çevre Modeli, Bağımlılık Kuramı'na yön vermiştir.

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki etkileşime yeniden dikkat çeken Bağımlılık Kuramı'na göre az gelişmişlik, gelişmişliğin bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, madalyonun iki yüzünden biri az gelişmişliği temsil ederken diğer yüzü ise gelişmişliği temsil etmektedir. 1950'li yıllar itibarıyla

geliştirilen ve Marksist geleneğe dayanan yaklaşımların Bağımlılık Kuramı ya da neo-marksist olarak adlandırılmasındaki gerekçe, analizlerin odağında az gelişmiş ülkelerin bulunmasıdır. Az gelişmiş ülkelerin sorunlarına az gelişmiş ülkelerin düşünürleri ve az gelişmiş ülkeler tarafından cevap aranması, ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Başkaya, 2005: 67, 75-76).

Bağımlılık Kuramı, öncüsü kabul edilen Paul Baran tarafından 1950'lerde az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler bağlamında ortaya konulmuştur (Karaş, 2017: 250). Baran'a göre az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik kalkınma, ileri düzeyde gelişmiş kapitalist ülkelerin baskın çıkarlarına son derece ters düşmektedir. Buradan hareketle az gelişmiş ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen yardımların, yerli nüfusun yaşam standartlarının yavaş ve kademeli olarak iyileştirilmesi olarak algılanması ve sanayileşme için halkın baskısını azaltarak ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik talepleri zayıflatması beklenmektedir. Baran, sömürgeleştirilen ve bağımlı hale gelen bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına emperyalist güçlerin gösterdiği direncin, ulusal ve toplumsal kurtuluşa yönelik popüler özelemlerin kendilerini devrimci bir hareketle ifade etmesiyle daha da kırılabileceğini ileri sürmüştür (Baran, 1957, 120-121).

Bağımlılık Kuramı'nın çıkış noktası, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne dayanmaktadır. Sömürücü ve kök salmış bağımlılık ilişkilerine karşı çıkan ve Üçüncü Dünya Ülkelerinin Batı ülkeleriyle bağlarını koparması gerektiğini savunan Bağımlılık Kuramı, bağımsız bir kalkınma yolunun takip edilmesini savunmaktadır. 1970'lerde kendilerine yöneltile eleştirilere karşın Bağımlılık Okulu, bağımlılığı sadece ekonomiye indirgemeyip bağımlılığın aynı zamanda sosyo-politik süreci de kapsadığı tezini ileri sürmüştür (Bakırtaş, 2014: 93).

Emeğin mobilitesi ve bilginin yayılma hızı açısından dünya ekonomisinin entegrasyonu, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem boyunca sürekli olarak artmıştır. Özellikle çevre ülkelerden merkez ülkelere hatta yarı-çevre ülkelere göç, 1970-1990 döneminde yükseliş göstermiştir. Çünkü gelişmekte olan birçok ülkede, kalkınma deneyimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinin genişlemesi, bütünleşmesi ve kutuplaşmasına yol açmıştır (Hopkins ve Wallerstein, 1996: 46).

### 1.4.3. Neo-Klasik Karşı Devrim

1980'lerde neo-liberal muhafazakar hükümetlerin başta ABD ve İngiltere olmak üzere Kanada ve Batı Almanya'da yükselişe geçmeleri, gerek teori gerekse politikalarda neo-klasik serbest piyasa karşı devrimini getirmiştir. Bu karşı devrim, gelişmiş ülkelerde kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi şeklinde kendini gösterirken gelişmekte olan ülkelerde ise kamu planlaması ve ekonomik faaliyetlerin ayarlanmasının ortadan kaldırılmasına yönelik çağrı şeklinde karşılık bulmuştur. Neo-Klasik Karşı Devrim'in temel savına göre az gelişmişlik, yanlış fiyat politikaları ve üçüncü dünya hükümetlerinin aşırı müdahaleciliğine bağlı olarak kaynakların yanlış ve yetersiz dağıtımından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, devlet müdahalelerinin ekonomik kalkınma sürecini yavaşlattığı ileri sürülmektedir (Berber, 2011: 297-298).

Neo-Klasik Karşı Devrim, siyasal bağlamda Reaganizm ve Thatcherizm gibi yeni muhafazakâr politikalarla destek görmüştür. Ekonomik bağlamda ise neo-liberal bir dünya pazarı, büyümenin motoru olarak görülmekteydi. Buradan hareketle, özel sektör bu motorun itici gücü olurken bireylerin kendi çıkarlarını gözettiği, sermaye birikimi sağladığı ve kendi yatırımlarından kâr sağladığı özgürlük anlayışı ise kalkınma sürecinin katalizörü olarak değerlendirilmiştir (Veltmeyer, 2006: 21-22).

Demir (2011) çalışmasında, 1970'lerden sonra bütün dünyada yaygınlaşan neo-liberal politikaları, üç aşamada ele almıştır.

- Birinci Aşama: Fordist sınıf uzlaşmasının parçalanmasını,
- İkinci Aşama: Finans merkezli birikimin öne çıkmasını,
- Üçüncü Aşama: Neo-liberal politikaların ürettiği giderek açık hale gelen çelişki ve krizlerin düzenlenmesine yönelik uygulamaların, ağırlık kazandığını ifade etmektedir.

Neo-liberal politikalar, 1980'li yılların sonlarında ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher döneminde uygulanan politikalar olarak dikkati çekmeye başlamıştır. Söz konusu politikaların dayandığı ekonomik çerçeve, ilk kez kalkınma iktisatçısı John Williamson tarafından ortaya atılmış ve daha sonraları ulus-ötesi yönetim kuruluşları tarafından geliştirilmiştir. "Washington Uzlaşısı" olarak adlandırılan bu

çerçeve, küresel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçişi öngören neo-liberal politika demetinden oluşmaktadır (Deviren ve Atasever, 2011: 5).

Williamson, 1989 yılında 'Washington Uzlaşısı' terimini literatüre kazandırmasıyla ün kazanmıştır. Kasım 1989'da Uluslararası Ekonomi Enstitüsü, Latin Amerika'daki ekonomik reformları araştırmak için bir konferans düzenlemiştir. Williamson, bu konferansta politika değişikliklerinin özünü açıklayan bir terim olarak Washington Uzlaşısı'nı ilk defa yaptığı çalışma ile gündeme getirme fırsatı bulmuştur. 1990'da Washington Uzlaşısı terimi, kamuya açık bir bilgi haline gelmiştir (Marangos, 2009: 350, 352, 357).

1980 yılından sonra egemen iktisat anlayışı olarak kabul gören ve ana akım iktisat politikası olarak uygulanan neo-liberal iktisat politikaları, Birinci Washington Uzlaşısı ile ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde alternatifsiz bir politika şeklinde algılanmıştır. Birinci Washington Uzlaşısı, ana akım iktisata uygun olarak 1990 yılında Williamson tarafından ekonomik meseleleri rasyonel şekilde yürütebilmek için neo-liberal iktisat politikalarının somut bir şekilde ortaya konulmuş halidir (Yıldırım, 2011: 2, 5).

Washington Uzlaşısı'nın ilkeleri, şu şekilde sıralanabilir (Williamson, 2004: 196):

- Maliye disiplini sağlanmalı ve denk bütçe anlayışı güdülmelidir. Burada maliye disiplini, tüm devlet harcamalarının tek bir merkezden ve bir disiplin dahilinde yapılması gerektiğini savunduğu için denk bütçe kavramından farklı bir anlam içermektedir. Denk bütçe ise gelir ve gider eşitliğidir. Bütçe açığı, daha çok gelişmekte olan ülkeleri etkileyen ödemeler dengesi krizlerine ve enflasyona neden olmaktadır.
- Kamu harcamalarının öncelikli alanları yeniden belirlenmelidir. Devlet, doğrudan iktisadi alana müdahale etmek yerine uzun dönemde iktisadi büyümeyi arttıracak eğitim, sağlık ve altyapı harcamaları gibi verimli alanlara yönelmelidir.
- Vergi reformu yapılmalıdır. Ülkeler, artan oranlı vergilerden vazgeçmeli ve vergi tabanını genişletmelidir.

- Tüm finansal hareketler serbest olmalı ve faiz oranları piyasa tarafından belirlenmelidir. Böylece gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları sermayeye kavuşacaktır.
- Tek tip ve piyasa tarafından belirlenen döviz kuru anlayışı uygulanmalıdır. Aşırı değerli, düşük değerli veya çeşitli sektörlerde farklı döviz kuru uygulamaları sanıldığı gibi aksine, ihracatı ve büyümeyi engeller. Bununla beraber döviz kurlarının aşırı dalgalanması da istikrarı bozar. Burada daha çok anlatılmak istenen, dalgalı döviz kuru politikasıdır.
- Gümrük tarifeleri kaldırılmalı ve serbest dış ticaret uygulanmalıdır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özendirilmelidir.
- Devletin iktisadi teşekkülleri özelleştirilmelidir.
- Deregülasyon, yani devletin piyasa üzerindeki kontrollerinin kaldırılması, temel amaç olmalıdır.
- Mülkiyet hakları sağlam güvence altına alınmalıdır.

Washington Uzlaşısı ile birlikte ortaya konulan bu ilkeler, piyasa temelli bir yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Küresel sahnede serbest piyasa ekonomisinin getirdiği rekabetçi ortamın artan önemiyle ulus-devletler, politikalarını rekabetçi ortama göre ayarlamak ve ekonomi üzerindeki müdahalelerini asgari düzeye indirmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Washington Uzlaşısı, “deregülasyonu ön plana çıkarırken devletin rolünde sosyal demokrat devlet yaklaşımından minimal devlet yaklaşımına doğru bir yönelme ortaya çıkmıştır” (Deviren ve Atasever, 2011: 5).

1990’lı yıllarda bu esaslara dayalı iktisat politikalarının uygulandığı ülkelerde, arzu edilen sonuçlara ulaşılamaması neticesinde Birinci Washington Uzlaşısı eleştirilerin odağı olmuş ve yaşanan olumsuz ekonomik durumun gerekçesi olarak görülmüştür (Yıldırım, 2011: 2).

IMF’nin yapısal uyum politikaları, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarına çare olamamıştır. Dolayısıyla Washington Uzlaşısı’na yönelik eleştirilerin artması, 1990’lı yılların ortalarından itibaren Post-Washington Uzlaşısı’nı gündeme taşımıştır. Joseph Stiglitz’e göre, “Post-Washington öncesi gündemde hükümet ile piyasalar arasında ikame ilişkisinden çok tamamlayıcılık

ilişkisi ön plana çıkmış ve dolayısıyla hükümetlerin, piyasaların oluşturulmasına yardımcı kurumlar olması gerektiğinin farkına varılmıştır” (Deviren ve Atasever, 2011: 5). Bu gelişmeler sonucunda Birinci Washington Uzlaşısı'nın yerine Post Washington Uzlaşısı esas alınmaya başlanmıştır.

Williamson 1997 yılında, 1989 yılındaki çalışması üzerine bazı eklemeler yaparak yeniden ele aldığı “Washington Uzlaşısını Yeniden Gözden Geçirme” başlıklı yazısında farklı bir yol izlemiştir. Çalışmada Latin Amerika'nın uygulaması gerektiğine inandığı reformlar yine aynı olmakla beraber bazı düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemeler yüksek tasarruf oranları, kamu harcamalarında öncelikler, vergi reformu, bankacılık denetleme, rekabetçi döviz kuru, ticarete serbestlik, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, rekabetçi bir ekonomi, mülkiyet hakları, kurumsal yapılanma ve eğitimin artırılması başlıkları altında toplanabilir (Tekgül ve Cin, 2015: 255).

Stiglitz, neo-liberalizmin minimal devlet anlayışının sorunlara çözüm sunmadığını ve devletin tekrar aktör olarak varlığına gereksinim duyulduğunu ifade ederken devletin yeniden işlevsel hale gelmesinin de piyasa dostu devlet şeklinde yorumlanması gerektiği üzerinde durmuştur. Devletin rolünü fonksiyonel hale getiren bu politikaları, Post-Washington Uzlaşısı olarak yorumlayan Stiglitz, ekonomideki neo-liberal politikalar üzerinde radikal bir dönüşümü değil, bir devletin rolüne ilişkin bir yenilenme ihtiyacını vurgulamıştır (Şimşek, 2017: 184). Rodrik (2006) de Genişletilmiş Washington Uzlaşısı ifadesini tercih etmiştir. Tablo 2’de Orijinal Washington Uzlaşısı ile Genişletilmiş Washington Uzlaşısı’na yer verilmektedir.



**Tablo 2: Genişletilmiş Washington Uzlaşısı**

<b>Orijinal Washington Uzlaşısı</b>	<b>Genişletilmiş Washington Uzlaşısı ile Eklenen 10 Yeni Madde</b>
Mali disiplin	Kurumsal yönetim
Kamu harcamalarının yüksek gelir getirecek alanlara yönlendirilmesi	Yolsuzlukla mücadele
Vergi reformu	Esnek işgücü piyasaları
Piyasaların finansal serbestleşmesi	Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları
Faiz oranlarının serbestleştirilmesi, rekabetçi bir döviz kuru	Finansal kurallar ve standartlar
Ticarette liberalleşme	İhtiyatlı sermaye hesapları açılması
Doğrudan yabancı sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi	Aracı olmayan döviz kuru rejimleri
Özelleştirme	Bağımsız merkez bankaları/enflasyon hedeflemesi
Deregülasyon	Sosyal güvenlik ağları
Mülkiyet haklarının korunması	Yoksulluğun azaltılmasının hedeflenmesi

**Kaynak:** Rodrik, 2006: 978

Tablo 2’de Washington Uzlaşısı’nın kapsamının genişletilerek Post-Washington Uzlaşısı’na geçildiği görülmektedir. Başta kurumsal yönetim olmak üzere birçok madde ile kapsamı genişletilen Washington Uzlaşısı’nda devletin rolü yeniden şekillendirilmiştir.

Neo-liberal politikalara sıklıkla başvuru olan 20. yüzyılın son çeyreğinde, dünyadaki zengin ve yoksul kesim arasındaki gelir eşitsizliği oldukça belirginleşmiştir. Küreselleşme sürecinin, genel itibariyle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin lehine bir durum doğurması ve özellikle bu ülkelerdeki dar gelirli kesimlerin yoksulluğunu körüklemesi, neo-liberal politikaların toplumun tüm katmanlarını kapsamadığını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla çevresel konuların küresel bir nitelik kazandığı küresel ekonomide istikrar yakalanamamış ve küreselleşme süreci, yoksulluğa çare olamamıştır (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 79).

#### **1.4.4. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı**

1990’lar itibariyle kalkınma anlayışında, büyüme ve çevreyi birlikte ele alan kalkınmanın sürdürülebilirliği giderek ön plana çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Commission on Environment and Development) tarafından 1987’de hazırlanan Brundtland Raporu diye bilinen Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı raporda; bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeksizin karşılamak şeklinde tanımlanan

“Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı, doğal kaynakları gözeterek doğa ile bütüncül bir bakış açısı geliştirerek kalkınmanın gelecek yıllara taşınmasını mümkün kılmaktadır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri içerisinde de yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı, ülke politika ve programlarının uluslararası finansman kuruluşlarıyla uyumlu olarak desteklenmesini öngörmekte ve küresel duyarlılık gerektiren sosyal dayanışma ve ekolojik sorumluluk bilincini arttırmayı hedeflemektedir (Halisçelik, 2015: 11-12).

25 Eylül 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, gelecek 15 yıl boyunca küresel faaliyetlere rehberlik edecek Yeni Küresel Gündem’i resmi olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda 2030 yılı için 17 Sürdürülebilir Kalkınma hedefini ve 169 alt başlığı kapsayan bu Yeni Küresel Gündem, oldukça geniş kapsamlıdır.

Yeni Küresel Gündem’de yer alan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, şu şekilde sıralanabilir (World Bank, 2016):

- Hedef 1: Her yerdeki her türlü yoksulluğu sona erdirmek,
- Hedef 2: Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme olanaklarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek,
- Hedef 3: Bireylerin sağlıklı yaşam sürmelerini sağlamak ve herkesin her yaşta refah düzeyini arttırmak,
- Hedef 4: Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkanı tanımak,
- Hedef 5: Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek,
- Hedef 6: Herkesin temiz suya ve elverişli sağlık koşullarına erişimini sağlamak ve sürdürülebilir yönetimi güvence altına almak,
- Hedef 7: Herkesin uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimini güvence altına almak,
- Hedef 8: Kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ile tam ve üretken istihdamı ve herkes için insan onuruna yakışır işleri desteklemek,
- Hedef 9: Dayanıklı altyapı inşa etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikleri teşvik etmek,
- Hedef 10: Ülkelerin içindeki ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmak,

- Hedef 11: Kentleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kılmak,
- Hedef 12: Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını güvence altına almak,
- Hedef 13: İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele konusunda acilen eyleme geçmek,
- Hedef 14: Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak,
- Hedef 15: Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını korumak, iyileştirmek ve teşvik etmek, ormanların sürdürülebilir yönetimini sağlamak, çölleşmeyle mücadele etmek, toprakların verimlilik kaybını durdurmak ve tersine döndürmek, biyo-çeşitlilik kaybını durdurmak,
- Hedef 16: Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve herkesi kucaklayan toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak ve her seviyede etkin, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmek,
- Hedef 17: Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel ortaklığı yeniden canlandırmak.

1990'lerden sonra Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı'nda da görüldüğü üzere ekonomik kalkınma düşüncesinin, modelsel bir yaklaşımdan tematik bir yaklaşıma doğru bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Böylece kalkınma, modellerdeki doğrusal ilişki yerine dönemin koşullarını esas alan bir tema etrafında şekillenmektedir.

#### **1.4.5. Post Kalkınma**

Post Kalkınma yaklaşımı, ana akım kalkınma söylemlerine ve uygulamaların yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik ve hegemonik karakterine karşı eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşım; saygın ortaklık ve yerel bilgiyi gözeterek yoksulların kendi kalkınma problemlerine çözüm önerisi getirmesine ve yetkin katılımcı sıfatıyla amaçlarına uygun politikalar geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Post Kalkınma, eleştirel bir alternatif kalkınma düşüncesidir. Kültürel ve toplumsal farklılıklara duyarlılık gösteren bir kalkınma anlayışını benimseyen Post Kalkınma, teknolojik gelişmeyi sürdürülebilirlik çerçevesinde ele almayı uygun görmektedir (Veltmeyer, 2006: 35-36).

Post Kalkınma, moderniteye karşı neo-gelenekselci bir tepki olarak yorumlanabilir. Post Kalkınma anlamlı bir duyarlılık dile getirmesine karşın geleceğe dönük bir program içermemektedir. Post Kalkınmanın programı, özgürleştirmeden ziyade bir karşı direnme halidir. Post Kalkınma'nın temel problemi, modernite meselesidir. Post Kalkınma, basit bir şekilde kendini moderniteye karşı konumlandırmaktadır. Post kalkınma, hiçbir şekilde homojen bir akım değildir. Post Kalkınma, post yapısalcılık ve ekolojik hareketler gibi batıdaki modernite eleştirileriyle yakınlık ve kesişim göstermektedir. Post Kalkınma'da romantik ve nostaljik akımlar söz konusudur. Bilim ve teknolojiye yönelik tutumlarda Neo-Ludizm'in<sup>1</sup> unsurları bulunmaktadır. Post Kalkınma, tarihsel açıdan genellikle post yapısalcılık ve post modernizm dönemleriyle ilişkilendirilmektedir. Post Kalkınma, modernitenin sona ereceğine ilişkin bir farkındalığı önceden açıklamaktadır (Pieterse, 1998: 343-345, 360-361).

### **1.5. Kalkınma ve Çevre**

Kalkınma ve çevre ilişkisini doğuran başlıca unsur, insanın çevre ile olan etkileşimidir. İnsan, çevreyi etkilemekle beraber çevreden etkilenen bir varlıktır. Bu etkileşim süreci, genel itibarıyla çevre üzerinde bir tahribatla sonuçlanmaktadır. İnsanların doğa ile olan ilişkilerine maddi refahları doğrultusunda yön verme çabaları; eşitsizlik ve çevre kirliliği sorunlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Dolayısıyla kalkınma ve çevre ilişkisinin temelinde insan ve çevre ilişkileri yatmaktadır.

İlk olarak insanların geçimini sağlamak üzere toprağa tohum atmak ile başlayan insan ve doğa arasındaki ortak yaşam ilişkisi, zaman geçtikçe toprağın yeni işlevler kazanmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Toprak, ürününden kâr sağlanan sermaye aracına dönüşünce insan-doğa ilişkilerinde bir gerilim doğmuş ve ortak yaşam ilişkisinde çatışma evresi süreci başlamıştır. On bin yıl önce toprağa ilk tohumu atarak ve hayvanları evcilleştirerek yiyeceğini üreten ve geçimini sağlayan insanın ekonomik ve sosyal birikimiyle günümüz uygarlığının ilk yapı taşlarını yerleştirdiği

---

<sup>1</sup> “Ludizm” denilen ve Makine Kırıcıları anlamına gelen işçi hareketi, 1758 yılında İngiliz işçilerin ilk mekanik yün biçme makinelerini parçalamasıyla ortaya çıkmıştır. Nottingham'da Ned Ludham adında bir işçi, çorap dokuma tezgâhını tahrip etmiştir. Bunun gibi olaylar tüm İngiltere'ye yayılmış ve Ludizm ortaya çıkmıştır. İngiltere'de makinelerin ve fabrikaların tahribine karşı şiddetli cezalar (ölüm cezasını da barındıran) içeren ilk yasa 1769 yılında hazırlanmıştır. Ancak Ludizmin yayılmasını önleyememiştir (Orhan ve Savuk, 2014: 12). Böylece teknolojiye karşı düşmanlık söz konusu olmuştur

Neolitik Devrim'den ikinci büyük devrim olan Sanayi Devrimi'ne ortaklık ilişkisi, çevre aleyhine gelişim göstermiştir (Fotourehchi ve Şahinöz, 2016: 1-2). Çevre üzerinde oluşturulan baskı ve çevresel zararlar, uzun bir süre gündem maddesi haline gelmese de özellikle sanayi devrimi sonrası hız kazanan kentleşme, nüfusun sürekli artması, fosil yakıtların kullanımı gibi konular; çevre üzerinde göz ardı edilemeyecek etkilere yol açmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısıyla çevre aleyhine gelişen bu süreç, felaket söylemlerini de beraberinde getirmiş ve kalkınma ile çevre arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermiştir (Bilgili, 2017: 559). 1950'li yıllar itibariyle ekonomik büyümenin olumsuz çevresel etkileri, ihmal edilemez boyutlara ulaşmıştır. Büyüme ve kalkınma girişimlerinin çevresel bozulmayı da beraberinde getirmesi, kalkınma ve çevre ilişkisinin ele alınma ihtiyacını doğurmuştur (Ceylan, 1995: 203).

### **1.5.1. İnsan ve Çevre**

Günümüzde karşılaşılan sürdürülebilirlik sorunlarına benzer şekilde Antik Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma medeniyetlerinde ormansızlaşma, tuzluluk ve toprakta verimlilik kaybı gibi çevresel problemler görülmekteydi. Milattan önce beşinci yüzyılda Plato, birinci yüzyılda Strabo ve Columella ve Milattan sonra birinci yüzyılda Romalı filozof Yaşlı Pliny gibi düşünürler; tarım, ağaç kesme ve madencilik gibi beşeri faaliyetlerin farklı tiplerde çevresel bozulmalara yol açacağı üzerinde durmuşlardır. Bu düşünürler, sadece çevresel bozulmaya ilişkin değil, aynı zamanda dünyanın devamlılığını sağlamak için sürdürülebilir uygulamalar olarak adlandırılan konularda da tavsiyeler vermiştir. Saygın bilim insanı olan Georgius Agricola isimli Alman maden mühendisi, 16. yüzyılın başlarında vahşi yaşamda odun kesmenin ve madenciliğin, olumsuz etkilerini dile getirmiştir. 18. yüzyıl itibariyle gemi yapımı, madencilik, kitlesel odun tüketimi ve diğer birçok amaç için kullanılmasından ötürü ortaya çıkan ağaç kıtlığı; Avrupa'da son derece önemli bir tehlike haline gelmiştir. Söz konusu tehlikenin insanların varoluşunun temelini tehdit edeceğinden endişe duyulması, bugünün sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin arka planına benzer şekilde mevcut ve gelecek nesiller için doğal kaynakların sorumlu kullanımına öncelik veren yeni bir düşünme biçiminin uyanmasına katkıda bulunmuştur (Pisani, 2006: 85).

Yaşanan gelişmeler ışığında “sürdürülebilirlik” kavramı, ilk defa 1713 yılında Hans Carl von Carlowitz tarafından kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik, orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı bağlamında kullanılarak yaşlı ağaçların hasadı ve bunların yerini alacak yeterince genç ağacın varlığını garanti eden bir dengenin varlığına işaret etmektedir (Pisani, 2006: 85-86). Sürdürülebilirlik kavramı gelecek nesillere yönelik kaygılarla ilgili olarak ifade edilmesine rağmen şu andaki doğal kaynak kullanım uygulamalarının birçoğu, ekolojik açıdan kusurlu ve gelecek kuşaklara zararlıdır. Sürdürülebilirliğin kökeni de bu durumun farkındalığına dayanmaktadır (Wiersum, 1995: 328).

Modernizmin ilerleme yönünde eğilim göstermesi, insanı tükettikçe mutlu olan bireyler haline getirmiş ve doğayı, insanın hizmetine sokan bir konuma getirmiştir. Bu bağlamda insan, kendisini sorgulama ihtiyacı hisseden bir canlıya dönüşmüştür. Dünyanın birçok farklı bölgesinde doğal denge gözetilmediği için tahribat artmış ve yaşanılır bir dünya adına insan ile doğa arasında gerilime değil, uyuma dayanan stratejilerin geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Modernizmin bugün geldiği evre olan küreselleşme sürecinde sürdürülebilirlik konusu, küresel bir bakış açısı ve ortak bir bilinçle ele alınmak durumundadır (Yeşiltuna, 2016: 41).

#### **1.5.1.1. Derin Ekoloji**

Derin Ekoloji, radikal çizgisiyle bilinen insan ve çevre arasındaki gerilime yönelik olarak geliştirilen bir yaklaşımdır. Dünya’da çevre yanlısı birçok hareketin ilham kaynağı olan derin ekoloji yaklaşımı, doğa yanlısı bir anlayışı marjinal bir duruş sergileyerek temsil etmektedir. Norveçli filozof Arne Naess’in temellerini attığı Derin Ekoloji, önde gelen doğa felsefesi akımları arasında yer almaktadır. İlk kez 1972’te türetilen derin ekoloji kavramı, Naess tarafından o günden günümüze dek geliştirilmeye devam etmiştir.

Naess, derin ekoloji kavramına açıklık getirmeden önce Sığ (Yüzeysel) Ekoloji olarak bilinen tezat yaklaşım üzerinde durmuştur. Çevresel sorunları, sadece doğal kaynakların sınırlılığına indirgeyen ve söz konusu problemlere çevre politikalarıyla çözüm arayan Sığ Ekoloji Hareketi’ni yetersiz gören Naess, insan merkezli bakış açısına karşı çıkan bir tutum sergilemiştir. Böylece, insanı doğaya hakim kılan ve doğanın hor kullanılmasına zemin oluşturan Sığ Ekoloji Hareketi’ne bir tepki olarak

Derin Ekoloji'nin temelleri atılmıştır. Derin Ekoloji'ye göre, günümüzde yaşanan çevreye ilişkin bütün sorunların kaynağında geleneksel Sığ Ekoloji Hareketi'nin yol açtığı insan-doğa ayrımı yer almaktadır (Dindar, 2012: 60).

Tablo 3'de Derin Ekoloj ve Sığ Ekoloji Hareketi'ne ilişkin karşılaştırma gösterilmektedir. Bu iki yaklaşım kirlilik, kaynaklar, nüfus, kültürel çeşitlilik ve uygun teknoloji, toprak ve deniz etiği ile eğitim ve bilimsel girişim yönüyle karşılaştırılmıştır.

**Tablo 3: Derin Ekoloji ve Sığ Ekoloji Hareketi'nin Karşılaştırılması**

	<b>Derin Ekoloji</b>	<b>Sığ Ekoloji</b>
<b>Kirlilik</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kirliliğin sadece insan sağlığı üzerine olan etkilerine odaklanmayıp aynı zamanda biyosferi de kapsayan bir bakış açısıyla değerlendirmek,</li> <li>- Her türün ve sistemin yaşam döngüsü koşullarını bir bütün olarak içermek,</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Teknoloji yoluyla hava ve su kirliliğini azaltmak,</li> <li>- Kirliliğin daha eşit şekilde yayılmasını sağlamak,</li> <li>- Kanunlarla izin verilen kirlilik düzeyine karşı sınırlamalar getirmek,</li> <li>- Kirlenici endüstrileri tercihe göre geliştirmekte olan ülkelere taşımak,</li> </ul>
<b>Kaynaklar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Bütün yaşam formları için kaynaklar ve yaşam alanlarının kendi içsel değerlerine ilişkin kaygı duyulmaktadır.</li> <li>- Tüketim ve insanın üretim biçimlerinin eleştirel olarak değerlendirilmesi söz konusudur.</li> <li>- İzole edilmiş yaşam formları ve yerel durumların göz önüne alınmasından ziyade ekosistemin gözetilmesine vurgu yapmaktadır.</li> <li>- Uzun vadeli maksimizasyona odaklı, zaman ve mekan bakış açısı mevcuttur.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- İnsanların, özellikle de kalkınmış toplumdaki günümüz kuşağı insanların doğal kaynaklar üzerindeki faaliyetlerine dikkat çekmek,</li> <li>- Dünyanın kaynakları, onları kendi çıkarına göre kullanarak teknolojiye sahip olanlara aittir,</li> <li>- Kaynakların tükenmeyeceğine dair güven duyulmaktadır. Çünkü doğal kaynaklar azaldıkça yüksek piyasa fiyatı, doğal kaynakları koruyacak ve tükenerek ender görülmeye başlanan kaynakların ikamesi, teknolojik gelişme yoluyla sağlanacaktır.</li> </ul>
<b>Nüfus</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Gezegen üzerindeki aşırı baskıların, insana bağlı gerçekleşmekte olan nüfus patlamasından kaynaklandığı bilinmektedir. Sanayileşmiş toplumlardan kaynaklanan baskılar, önemli bir faktördür ve bu toplumlarda nüfusun azalması, en yüksek önceliğe sahip olmalıdır.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aşırı nüfus tehdidi, esas olarak geliştirmekte olan ülkeler için bir sorun olarak görülmektedir. İnsanlar için optimum nüfus meselesi, diğer yaşam formları için optimum nüfus meselesine değinilmeden tartışılmaktadır. Dahası, hayvanların sosyal ilişkileri, ihmal edilmektedir. Küresel insan popülasyonunun uzun vadede önemli ölçüde azaltılması, yeterli bir amaç olarak görülmemektedir.</li> </ul>

<p><b>Kültürel Çeşitlilik ve Uygun Teknoloji</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Endüstriyel olmayan kültürlerin, endüstriyel toplumların işgalinden korunması gerektiği üzerinde durmaktadır. İlk hedef, zengin ülkelerdekine benzer yaşam tarzlarını teşvik etmek olarak görülmemesi gerekir.</li> <li>- Derin kültürel çeşitlilik, beşeri düzeyde biyolojik zenginlik ve yaşam formlarının çeşitliliğine yönelik bir analogtur.</li> <li>- Endüstriyel toplumların genel eğitim programlarında kültürel antropolojiye öncelik verilmelidir.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Batı tipi sanayileşme, gelişmekte olan ülkelerin hedefi haline gelmiştir. Çağdaş Batı standartlarından önemli ölçüde farklılaşan endüstriyel olmayan toplumdaki derin kültürel farklılıklar, düşük değerde görülmektedir.</li> </ul>
<p><b>Toprak ve Deniz Etiği</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dünya, insanlara ait değildir. Örneğin; Norveç manzaraları, nehirler, flora ve fauna, komşu denizler, Norveçlilerin mülkiyetinde değildir. Yerel bir topluluğu çevreleyen özgür doğa, yerel topluluğa ait değildir.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Manzaralar, ekosistemler, nehirler ve doğanın diğer bütün varlıkları, kavramsal olarak parçalara ayrılmıştır. Bu parçalar bireylerin, kurumların ve devletlerin özellikleri ve kaynakları olarak kabul edilir. Koruma, çoklu kullanım ve fayda-maliyet analizi açısından tartışılmaktadır.</li> </ul>
<p><b>Eğitim ve Bilimsel Girişim</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mantıklı ekolojik politikalar benimsendiği takdirde eğitim, tüketime açık olmayan ürünlere ve her şey için yeterince mevcut olan tüketim mallarına artan bir hassasiyetle yoğunlaşabilir.</li> <li>- Eğitim, fiyat etiketine sahip tüketim unsurlarına verilen aşırı önemi, etkisiz hale getirebilmelidir.</li> <li>- Dünya Koruma Stratejisinin eğitim hedefine yüksek bir öncelik verilmelidir.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Çevrenin bozulması ve doğal kaynakların azalması, sağlıklı bir çevre ile ekonomik büyümenin nasıl bir arada devam ettirileceğine ilişkin tavsiyelerde bulunabilecek daha fazla uzmanın eğitilmesini gerektirmektedir.</li> <li>- Küresel ekonomik büyüme daha fazla çevresel bozulmayı kaçınılmaz hale getirdiğinde, “gezegeni yönetmek” için gittikçe daha egemen ve yönlendirici bir teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır.</li> <li>- Bilimsel girişimlerde pozitif bilimlere öncelik verilmeye devam edilmelidir.</li> <li>- Zorlu öğrenme alanlarındaki yoğun rekabete sahip yüksek eğitim standartlarına ihtiyaç vardır.</li> </ul>

**Kaynak:** Naess, 1995: 71-74

Tablo 3’de görüldüğü üzere Derin Ekoloji, insan merkezli bir bakış açısına sahip Sığ Ekoloji Hareketi’ni eleştiren bir düşünce üzerine temellendirilmiştir. Derin Ekoloji, çevre konusunda daha hassas ve radikal bir tutum izlemektedir.

Sığ yaklaşımlar, doğaya faydacı bir yaklaşımla yaklaşarak doğal kaynakların insanların yararına korunması gerektiğini savunurken Derin Ekoloji doğadaki içsel değerlerin tanınmasını talep etmektedir. Dolayısıyla Derin Ekolojistlere göre Batı



felsefesinde ve kültüründe insan ile doğa arasında bir düalizm yaratılması, çevre krizinde öncü rol oynamaktadır. İnsan merkezli bir bakış açısından doğa merkezli değerler sistemine geçilmesi, derin ekolojiye atfedilen radikalizmin temelini oluşturur. Bu radikalizm, derin ekolojiyi Batı felsefesinin ve dinlerinin neredeyse tamamının karşısında konumlandırmaktadır (Garrard, 2016: 42-43).

Sığ Ekoloji Hareketi'ni sembolize eden çevreciler, çevreye özen gösterilmesi için yüzeysel ekolojik gerekçelerle yetinmekte iken derin ekolojistler ise doğal dünyayı, kendi itibarıyla ahlaki açıdan değerlendirilebilir bir varlık olarak ele alan derinlemesine gerekçeler aramaktadır. Derin ekoloji hareketinin ilgi alanı karmaşıklık, çeşitlilik ve bir arada yaşama (simbiyotik yaşam) gibi ekolojik kavramlara dayanmaktadır (Dobson, 2016: 67). Bu kavramlar, Naess'in ekofelsefesini de ortaya koymaktadır. Naess'in dünya görüşünün şekillenmesinde bazı felsefi, dini ve mistik öğeler rol oynamıştır. Doğayı anlamlandırırken bütüncül bir yaklaşım sergileyen ve Naess'e yön veren başlıca akımlar arasında Doğu kaynaklı Taoizm, Budizm, Şaman Gelenekleri ile Hollandalı düşünür Spinoza'nın metafizik ve etik üzerine görüşleri yer almaktadır (Dindar, 2012: 64-65).

### **1.5.1.2. Toplumsal Ekoloji**

Toplumsal ekolojinin insan-merkezciliğe ve biyo-merkezciliğe dair duruşu, ikisi arasında seçim yapmayı reddetmekten ibarettir. Biyo-merkezciliğin aşırılıklarına eleştiri getirenlerin en kararlı ve ilkeli görüşü, belki de Toplumsal Ekoloji'nin önde gelen temsilcisi Murray Bookchin'e aittir (Dobson, 2016: 89-90).

Bookchin, 1960'lı yıllardan itibaren günümüzdeki toplumsal yapıyı radikal ekolojik bir perspektifle eleştirerek ekolojik bunalımın toplumsal ve siyasal kökenleri üzerinde birçok araştırma ve inceleme yapmıştır. Bookchin'e göre salt doğal kaynakları korumayı öne çıkarıp konunun diğer boyutlarını göz ardı eden ekolojist akımlar, hümanist değildir ve çevreyi tahrip etmektedir. Ona göre, bu tür ekolojist akımların ekolojik krize çözüm getireceğini ve toplumsal değişime önderlik edebileceğini düşünmek, boşuna bir beklentidir (Ünal, 2010: 1). Bookchin'e göre derin ekolojinin ekolojik bunalımdan insanlığı sorumlu tutan yaklaşımı, doğadaki sorunların bazı toplumsal sorunların bir uzantısı olduğunu görmeyi engellemektedir (Bookchin, 1999: 22).

Bookchin, derin ekolojistleri kıyasıya eleştirmektedir. Artık günümüzde el değmemiş bir doğadan söz edilemeyeceğini, derin ekolojinin umutlarıyla bugünkü sentetik çevrenin uyuşamayacağını ifade etmektedir. Bookchin, derin ekoloji düşüncesinin biyo-merkezciliğini son derece gerici bulmaktadır. Derin ekolojiye inananların, ekolojik sorunları kapitalizmle bağlantılandırmadığını dile getirmektedir. Bookchin, derin ekolojistleri duyguları öne çıkararak dünyayı akılla yönetmeyi bir kenara bırakmakla eleştirmektedir (Vanek, 2000).

### **1.5.2. Ekonomi ve Çevre**

Refah kavramı, sürdürülebilirliğin ekonomik açıdan yorumlanmasında merkezi bir nokta niteliğindedir. Geleneksel olarak ulusal istatistik hesapları ve bazı ekonomik modeller, refahın bir göstergesi olarak mal ve hizmetler gibi gözlemlenebilir bir ekonomik değere sahip olmayı refahın bir göstergesi olarak almaktadır. Bu tarz hesaplamalar, genel olarak refaha katkıda bulunan piyasa dışı sonuçları içermemektedir. Sürdürülebilirliği, refahın en azından zaman içerisinde muhafaza edilmesini sağlamak şeklinde yorumlamak; kuşaklar arası eşitlik ile ilgili kaygıları ifade etmektedir. Bu bağlamda, her kuşak şu an ne kadar sermaye tüketeneğine ve ne kadar sermayeyi gelecek kuşaklar için biriktireceğine ve koruyacağına karar vermek durumundadır (Markulev ve Long, 2013: 4-5).

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunda kaynakların tükenme potansiyeli, önemli bir yer tutmaktadır. Bu potansiyel nedeniyle sürdürülebilirlik, her zaman yenilenebilir doğal kaynaklar ekonomisinin merkezi bir unsuru olmuştur. Enerji ve maddelerin tekrar hammaddeye dönüştürülmesi, mal ve hizmet sunumunda daha az materyal kullanılması, üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan atıkların tüketiciler veya üreticiler tarafından geri dönüştürülmesi gibi uygulamalar; bu noktada değerlendirilebilir (Vivien, 2008: 4-5).

Sürdürülebilirliğe ilişkin kaygılar Malthus ve Jevons gibi kimi 18. ve 19. yüzyıl iktisatçılarına kadar götürülebilse de ekonomi ve çevre ilişkisinin literatürdeki baskınlığı, 20. yüzyılda çevreye ilişkin kaygıların göz ardı edilemez olduğu “sürdürülebilir kalkınma” kavramının doğuşuna rastlamaktadır. Bu süreçte, iki farklı bakış açısı sunan Neo-Klasik Çevre İktisadi ve Ekolojik İktisat ekonomi ile çevre arasındaki etkileşimi gözler önüne sermektedir.

### 1.5.2.1. Neo-Klasik Çevre İktisadı

Neo-Klasik İktisat, çevreyi birey ve piyasa merkezli bir yaklaşımla açıklar. Çünkü yerleşik iktisat olarak dile getirilen Neo-Klasik İktisada göre ekonomik sistem, ekosistemin bir alt sistemi olarak görülmemiştir. Hatta tam tersi ekosistem, ekonominin bir alt sistemi gibi düşünülmektedir (Özkaynak, 2009). Söz konusu bakış açısı, Neo-Klasik Büyüme Modelleri'ne de yansımıştır. Bu modellerde ekonomik büyümenin, refah seviyesini arttırmak için yeterli olduğu yanılıgısına düşülmüştür. Buradan hareketle iktisadi büyüme, tek hedef olurken adeta bir fetiş haline gelmiş ve ekonomik gelişmelerde çevre boyutu ihmal edilmiştir. 1960'lara gelindiğinde çevreye verilen hasarın birçok yönden etkilerinin hissedilmesine, Neo-Klasik İktisadın temsilcileri de kayıtsız kalamamıştır. Ancak çevre sorunlarını fiyatlandırarak ele almaları açısından Neo-Klasikler, çevreyi piyasa şartlarına göre yorumlamıştır.

Neo-Klasik Çevre İktisadı'nın mantığı, ekonomik büyüme ve teknolojik gelişme kazanç sağlıyorsa çevre bir miktar ödeme karşılığında kirletilebilir şeklindedir. Çevreyi kirletmeyi bu şekilde meşru kılmak ise yeryüzünde kirlilik cennetleri oluşturulduğu şeklinde söylemlerin güçlenmesine neden olmuştur. Kirlilik Cennetleri Argümanı'na göre gelişmiş ekonomik bölgeler, az gelişmiş ekonomik bölgelere göre daha temiz bir çevreye sahip olmakta ve böylece parasız insanların, zorunluluktan kirliliğe mahkum oldukları bir dünyanın yolu açılmaktadır.

Lawrence Summers'ın Dünya Bankası'nın baş ekonomisti olarak görev yaptığı sırada, yaşam süresinin ve ücretlerin düşük olduğu ülkelere büyük miktarlarda zehirli atık boşaltmayı kusursuz bir iktisadi mantık olarak gördüğünü söylemesi, kirlilik cennetlerinin varlığına işaret etmektedir (Johnson, Pecquet ve Taylor, 2007: 398). Nitekim 1970'li yıllarda yaşanan iktisadi krizin de etkisiyle sermaye, yeni yatırım alanları olarak doğal çevrenin daha az tahribata uğradığı ve sıkı çevre politikalarının uygulanmadığı çevre ülkelere yönelmişti. Ancak kâr kaygısı, ucuz ve bol doğal kaynağa daha kolay ulaşma gibi isteklere karşın kaynak kıtlığı, bazı kaynakların yenilenemez olma gerçeği ve çevre kirliliği gibi önemli unsurların farkındalığı, bu konularda küresel boyutta önlem alınması zorunluluğunu gelişmiş ülkelerin de

gündemine getirmiştir (Kılınç, 2012: 153). Dolayısıyla günümüz dünyasında, mekanik dünya görüşünden ekolojik dünya görüşüne doğru bir eğilim söz konusudur.

Neo-klasikler, doğal sermayeye paha biçen yaklaşımlarıyla çevreyi bir meta olarak görmüş ve çözüm önerileri kalıcı olmaktan çok uzak bir izlenim vermiştir. Doğa merkezci ve insan sağlığını gelecek kuşakları da içine alacak şekilde gözetilen bir yaklaşım kaçınılmaz olup literatürdeki bu boşluğu dolduracak arayışlar, iktisat bilimi içinde kendine yer bulmuştur. Nitekim Neo-Klasik Çevre İktisadı'na alternatif sunan Ekolojik İktisat, söz konusu arayışın bir ürünü olarak Çevre İktisadı ile yakın tarihlerde eleştirel bir vizyonla ortaya çıkmıştır.

#### **1.5.2.2. Ekolojik İktisat**

1980'li yıllarda kendini gösteren Ekolojik İktisat; termodinamik, etik ve birçok doğa ve sosyal bilimin bileşenlerini içermektedir. Ayrıca çevre sorunlarına yapısal çözümler getirmek adına çevre ve ekonomi arasındaki etkileşime biyo-fiziksel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayla da ilişkilendirilen Ekolojik İktisat, kuşaklar arası ve kuşak içi adaleti de tartışmaktadır. Ekolojik iktisat sadece Neo-Klasik Çevre İktisadı'nı eleştirmekle kalmamış, aynı zamanda sosyal sorunlara disiplinler arası alternatif bir bakış açısı geliştirmiştir (Öztürk, 2007: 64-65).

Tablo 4'de Neo-Klasik Çevre İktisadı ve Ekolojik İktisatın ekonomi ve çevre ilişkisine bakış açısı, karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

**Tablo 4: Neo-Klasik Çevre İktisadı ve Ekolojik İktisat Arasındaki Farklılıklar**

<b>Neo-Klasik Çevre İktisadı</b>	<b>Ekolojik İktisat</b>
Optimal tahsis ve dışsallıklar	Optimal ölçek
Etkinlik önceliği	Sürdürülebilirlik önceliği
Optimal refah veya Pareto etkinliği	İhtiyaçların karşılanması ve adil dağıtım
Soyut modellerle sürdürülebilir büyüme	Küresel boyutta (Kuzey/Güney) sürdürülebilir kalkınma
Büyümedeki iyimserlik ve kazan-kazan seçimleri	Büyümedeki karamsarlık ve zor seçimler
Dönemler arası refahın deterministik optimizasyonu	Öngörülemeyen birlikte-evrim
Kısa vadeden orta vadeye odaklanma	Uzun vadeli odaklanma
Kısmi, tek disiplinli ve analitik	Tam, bütünleştirici ve tanımlayıcı
Soyut ve genel	Somut ve belirli
Parasal göstergeler	Fiziksel ve biyolojik göstergeler
Dışsal maliyetler ve ekonomik değerlendirme	Sistem analizleri
Fayda-Maliyet analizi	Çok boyutlu değerlendirme
Dışsal maliyetler ile uygulamalı genel denge modelleri	Neden-Sonuç ilişkileri ile bütüncül modeller
Fayda ya da kazancın (kâr) maksimizasyonu	Sınırlı bireysel rasyonellik ve belirsizlik
Küresel piyasa ve soyutlanmış bireyler	Yerel topluluklar
Faydacılık ve işlevselcilik	Çevresel etik

**Kaynak:** Van Der Bergh, 2001: 16

Tablo 4’de, Neo-Klasik Çevre İktisadı’nın piyasa merkezci bakış açısına karşı Ekolojik İktisat’ın çevre merkezci bakış açısını ön plana çıkardığı görülmektedir. Neo-Klasik Çevre İktisadı kısa vadeli etkin çözümler üretirken Ekolojik İktisat, uzun vadeli sürdürülebilir çözüm önerilerine odaklanmaktadır.

Doğa yanlısı bir yaklaşım olan ekolojik iktisat, Neo-Klasiklerin öne sürdüğü gibi ekosistemi iktisat çatısı altında görmemekte tam aksine tüm ekonomik faaliyetleri, ekosistemin içinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla Ekolojik İktisat, Neo-Klasik Çevre İktisadı'na karşı eleştirel bir bakış sunmaktadır.

Doğa yanlısı bir tutum sergileyen Ekolojik İktisatçılar, düşüncelerini zaman zaman kapitalist dünya ile de ilişkilendirmişlerdir. Özellikle 1980'li yıllar, çevre sorunlarının temelde kapitalist sisteme özgü bir sorun olduğuna inanılan yıllar olup, büyümenin sınırlandırılması ve sıfır büyüme gibi öneriler, gündeme getirilmiştir (Şahin, 2005: 28).

Ekolojik İktisat, egemen paradigma olan Neo-Klasik İktisadı eleştirmekle başladığı yolculuğuna hem çevre hem de sosyal sorunları içerecek bir anlayışla devam etmektedir. Ekolojik İktisat çevresel sorunların çözümünde faydacı, bireyci ve soyut piyasa mekanizmaları yerine disiplinler arası bir felsefeyle çevreci ve insancıl önerilerde bulunmaktadır (Öztürk, 2007: 66).

### **1.6. Sürdürülebilir Kalkınma**

Ekonomik kalkınmanın çevre ile ilişkisini ortaya koyarak büyümede devamlılığı amaçlayan sürdürülebilir kalkınma, başta doğal kaynaklar olmak üzere kıt kaynaklar üzerine yoğunlaşan ve nesiller arasında eşitliğe öncelik veren bir kavramdır. Literatürde Kalkınma İktisadı yılları olarak bilinen İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'lere kadar uzanan süreçte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin izlediği yolu takip ederek kalkınacağı düşüncesi hakim olmuştur. Modernizmle de ilişkilendirilen bu düşünce, 1970'lere kadar hızlı bir ekonomik büyüme doğursa da yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı gibi başlıca ekonomik konularda beklentilerin altında kalmış ve ekonomik sorunların giderek derinleşmesi, kalkınma kavramını sorgulatır hale getirmiştir. Buradan hareketle "az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kendine özgü yapılarını ihmal eden ve gelişmiş ülkelerin deneyimlerini taklit etmeye dayanan kalkınma düşüncesinin terk edilmesiyle beraber sürdürülebilirlik kavramı, kalkınmayla ilişkilendirilmeye başlanmıştır" (Deviren ve Yıldız, 2016: 322).

1980 sonrası ivme kazanan küreselleşme süreci ülkeler arasında yerel normlar ve sosyal kurumlar açısından çatışmalar doğurmuştur. Küreselleşmenin yayılması,

lkeler arasında ticaret açısından çok farklı kalkınma düzeylerinde fırsatlar yaratmıştır (Rodrik, 1997: 32). Söz konusu çatışmalar ve farklı kalkınma düzeyinde ortaya çıkan fırsatlar, daha eşitlikçi ve sürdürülebilir yapının inşasına duyulan ihtiyaı ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Kalkınma kavramının evre boyutunu içerecek şekilde derinleştirilmesiyle birlikte ön plana çıkan sürdürülebilir kalkınma kavramı, resmi olarak ilk kez Birleşmiş Milletler Dünya evre ve Kalkınma Komisyonu (The World Commission on Environment and Development) tarafından 1987’de hazırlanan Brundtland Raporu diye de anılan Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı raporda yer almıştır.

### **1.6.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal erevesi**

Sürdürülebilir kalkınma kavramında sürdürülmesi gerekenin ne olduğuna dair iki yaygın cevap bulunmaktadır. Bunlardan ilki Neo-Klasik iktisatçıların söylediği gibi sürdürülmesi gerekenin fayda olduğudur. Diğer bir deyişle gelecek nesillerin faydası, azalış göstermemelidir. Gelecek nesiller, faydaları ve mutlulukları açısından en az bugünkü nesiller kadar iyi koşullara sahip olabilmelidir. Burada fayda, nesillerin ortalama kişi başına düşen faydası olarak değerlendirilmektedir. İkincisi ise Ekolojik iktisatçıların söylediği gibi sürdürülmesi gerekenin, üretilen iş hacmi (physical throughput) olduğudur. Gelecek nesiller, ekosistem tarafından sağlanan hizmetler ve biyo-fiziksel kaynaklara erişim açısından en az bugünkü nesiller kadar iyi koşullara sahip olabilmelidir. Üretilen iş hacmi ile sözü edilen, bir süre boyunca toplum için üretilmiş olan toplam iş hacmindeki akıştır (Daly, 2007: 37).

Sürdürülebilir kalkınma, uzun dönem ekonomik büyüme için vazgeçilmez olan çevresel ve beşeri kaynak tabanının devamlılığını gerektirmektedir. Çevresel varlıklar, üç kısma ayrılabilir. Bunlar petrol gibi tükenebilir pazarlanan kaynaklar, kerestelik ağaç gibi yenilenebilir pazarlanan kaynaklar ile fiziki ve biyolojik ekosistem gibi yenilenebilir ama pazarlanamayan kaynaklardır. Ekonomik sürdürülebilirlik, zaman zaman söz konusu çevresel varlıkların korunması olarak yorumlanmakla beraber günümüz ekonomik faaliyetlerinin gelecek nesillerin yaşam standardında önemli gerilemeye yol amaması şartı, genellikle yeterli görülmektedir (Foy, 1990: 771).

Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma, “Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılamak” olarak tanımlanmıştır (United Nations, 1987). Sürdürülebilir kalkınma, ekonomi ve çevreye öncelik veren bir kavram olmakla beraber hukuktan sosyolojiye, küreselleşmeden yerleşmeye, kentsel meselelerden kırsal konulara kadar geniş bir yelpazeye sahiptir ve birçok disipline konu olmuş bir kavramdır.

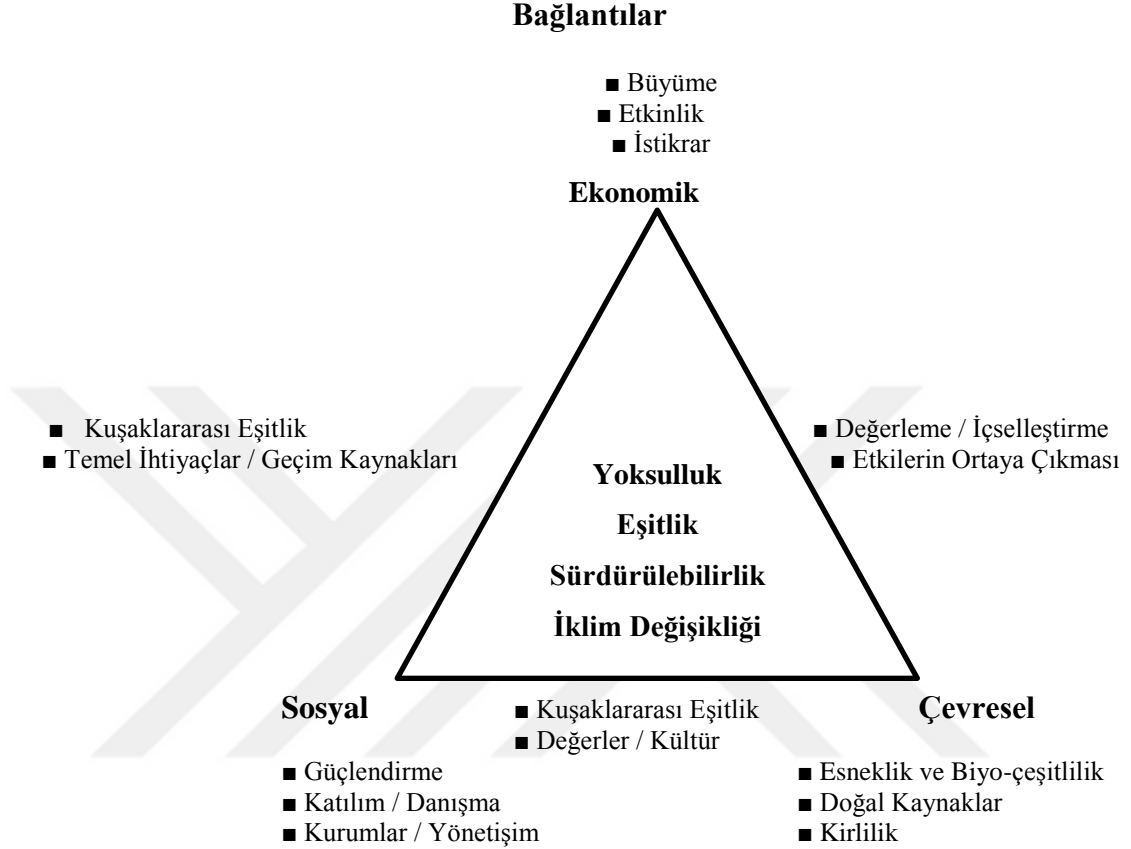
Sürdürülebilir toplumların inşasında temel teşkil eden sürdürülebilir kalkınma kavramı; normatif ve pozitif sürdürülebilirlik çerçevesinde incelenebilir. Normatif sürdürülebilirlik, sürdürülebilirliğin ne olması gerektiği üzerinde dururken pozitif sürdürülebilirlik ise sürdürülebilirliğin aslında ne olduğu üzerinde durmaktadır. Diğer bir deyişle pozitif sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilirliğin ekonomik ve ekolojik düşünceler ekseninde bilimsel yönden analiziyle ilgilenmektedir. Buna karşın neyin sürdürülmesi gerektiği üzerine bir mutabakata henüz varılamamıştır. Normatif sürdürülebilirlik ise sürdürülebilirliğin kurumsallığından söz etmektedir. 1972'den beri Birleşmiş Milletler destekli uluslararası anlaşmalarda sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal çerçevesinden hareketle üretilmiş sözleşme ve öneriler, normatif sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilebilir (Osorio, Lobato ve Castillo, 2005: 507).

Sürdürülebilirliğin güçlü ve zayıf olmasına bağlı olarak da sürdürülebilir kalkınma kavramı ele alınabilir. Buradaki kıstas, ikame edilebilirlik durumudur. Güçlü sürdürülebilirlik, aşılmaması gereken ekosistem eşikleri olarak değerlendirilebilir. Zayıf sürdürülebilirlik ise doğal kaynakların aşınması ve değer kaybının ekonomik faaliyetler ve yatırımlar yoluyla telafi edilebileceğini vurgular (Bilgili, 2017: 563). Bu bağlamda çevreye ilişkin güçlü sürdürülebilirliğin katı, zayıf sürdürülebilirliğin ise esnek bir tutum sergilediği söylenebilir.



Şekil 2, sürdürülebilir kalkınma üçgeni çerçevesinde temel ögeler ve aralarındaki bağlantıları göstermektedir.

**Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni – Temel Ögeler ve Aralarındaki**



**Kaynak:** Munasinghe, 2009: 34

Şekil 2'ye göre yoksulluk, eşitlik, sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının kesişim noktasında yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu büyüme, etkinlik ve istikrarı kapsarken sosyal boyutu güçlendirme, katılım ve danışma ile kurumlar ve yönetişimi içermektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu ise esneklik ve biyo-çeşitlilik, doğal kaynaklar ve kirlilik bileşenlerini bünyesinde barındırmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve refah seviyesinin artırılmasında çevrenin korunması ve tüm insanlığın yaşam kalitesinin yükseltilmesini gerçekleştiren çabaları kapsamaktadır (Öztopçu, 2017: 58). Geleneksel büyüme ve kalkınma yaklaşımlarında çevre, sadece serbest mal olarak görülürken çevre kirliliği

konuları, dışsal ekonomiler bağlamında incelenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ise çevre ve doğal kaynaklar, kıt kaynak olarak ele alınmaktadır (Ceylan, 1995: 206). Sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakların tükenmeye başlamasıyla ilişkili olarak tedbirlerin arttığı ve politikaların tasarlandığı bir anlayıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının önem kazanması, GSYİH gibi geleneksel göstergeleri sorgulanır hale getirmiştir. Doğal kaynakların azalmasının yanı sıra dünya nüfusunda gözlenen hızlı artış, iklim değişiklikleri, sosyal gelişmenin tesis edilememesi, çevresel kaygıların gelecek için tehdit oluşturması; sürdürülebilir kalkınma düşüncesine zemin hazırlayan unsurlar olmuştur (Tatlıdil ve Ünal, 2010: 44-45).

### **1.6.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Gelişmeler**

Ekonomik büyümenin kural tanımaz biçimde insanı ve doğayı tahrip eder hale gelmesi, bilim insanları başta olmak üzere kurumları ve devletleri harekete geçirmiştir. Roma Kulübü de, bu kurumların önde gelenlerinden olup 1972 yılında “Büyümenin Sınırları” adlı yayınladıkları raporla küresel ölçekte büyük ses getirmiştir. Doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu raporda, sınırsız insan ihtiyaçlarının yol açtığı sorumsuz tüketim anlayışının sınırlı kaynaklara dayanmasına bağlı olarak ekonomide bir geleceğin inşa edilemeyeceği iddia edilmiştir. Çözüm olarak da sıfır büyüme önerilmiştir (Sansar, 2016: 7).

Büyümenin Sınırları adlı raporun üzerinde durduğu beş temel öge bulunmaktadır. Söz konusu temel ögeler arasında nüfus, gıda üretimi, sanayileşme, çevre kirlenmesi ve yenilenemeyen doğal kaynakların tüketimi yer almaktadır. Bu beş öge de birbirinden bağımsız değildir ve her biri, diğerleriyle devamlı etkileşim halindedir. Örneğin, gıda olmadıkça nüfus artışı gerçekleşmemektedir. Buna karşın gıda üretimindeki artış, sanayilerin büyümesine bağlıdır. Bu büyümenin gerçekleşmesi de daha fazla kaynak kullanımını gerektirmektedir. Artan kaynak kullanımına bağlı olarak da çevre kirliliği meydana gelmektedir. Çevre kirliliği de nüfus ve gıda üretiminde artışı engelleyici rol oynamaktadır. Sadece teknolojik gelişmeler yoluyla bu kısır döngüden çıkabilmek, iyimser bir beklentidir. Kalkınma ve çevre olarak ele alınan iki temel meselede uygulanacak strateji, hem kalkınma hem de çevre için ortak çözümler içerebilmelidir. Dünyadaki belli başlı sorunlar, birbirleriyle ilişkili

olup topyekun sorunları bertaraf edecek bir yöntem henüz geliştirilememiştir. Raporda benimsenen yöntem ise insan ve çevre arasında olması gereken dengelerin tanımlanmasına ve söz konusu dengeler bozulduğu takdirde ortaya çıkabilecek sonuçların algılanmasına olanak vermektedir (Meadows vd, 1990: 15, 101-102, 246-247).

Aynı yıl olan 1972'de Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda çevre konusu, ilk kez uluslararası boyutta tüm dünyanın gündemine taşınmıştır. 5-16 Haziran 1972'de düzenlenen konferansın en önemli yönü, çevre konusunu hükümetler ve politikacılar düzeyinde ele alan bir girişim olmasıdır. 1972 yılında Stockholm'da gerçekleşen konferansta çevre sorunlarının gerekçeleri, ülkelerin gelişmişlik derecelerine göre belirlenmiştir. Buna göre gelişmiş ülkelerde çevre sorunlarının görülmesi, sanayileşme ve üretim teknolojilerine dayandırılırken gelişmekte olan ülkelerde ise çevre sorunlarına az gelişmişliğin yol açtığı ifade edilmiştir (Ceylan, 1995: 204).

Çevre sorununu BM gündemine taşıyan Stockholm Konferansı, kalkınma düşüncesi üzerine yürütülen tartışmalarda bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Stockholm Konferansı'nın ardından ekonomik, sosyal ve çevresel amaçları bağdaştıran üçlü kazanım sağlayan çözümler bulmak, amaç haline getirilmiştir. Kalkınmanın bu amaçları barındıran bir kavram olması, bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Kalkınmanın sosyal açıdan yararlı ve hem sosyal hem de çevresel açıdan kapsayıcı bir ekonomik büyümeye sahip olması; kalkınmanın ideal halini göstermektedir (Sachs, 2009: 9).

Ayrıca 1972'de Stockholm'de gerçekleşen bu konferansın genel sekreteri Maurice Strong tarafından eko-kalkınma (eco-development) kavramı ortaya atılmıştır. Strong tarafından eko-kalkınma kavramı, ekonomik kalkınmaya bir alternatif olarak sunulmuştur. Eko-kalkınma kavramı, aynı zamanda sosyal ve politik bir teori niteliği taşıyıp Ignacy Sachs, Johann Galtung, Howard Daugherty ve Charles Jeanneret-Grosjean gibi isimlerle ilişkilendirilmiştir (Mellos, 1988: 59). Temel ihtiyaçlar esas alınarak belirlenen bir üretim ve tüketim düzeyini öngören, doğanın sonunu getirmeyen, gelecek nesilleri yükümlülük altına sokmayan, çevreyle uyumlu bir kalkınma anlayışı olarak eko-kalkınma, konferansta kabul görmüştür (Ceylan, 1995:

204). Böylece çevreye vurgu yapan eko-kalkınma adı altında çevreyi dışlamayan bir kalkınma stratejisi hayata geçirilmiştir. İnsan yerleşimlerinin planlanması ve yönetimi, çevre kirliliğinin tespiti ve kontrol altına alınması, ülkelerin küresel kirlilikle mücadelesi açısından incelenmiş ve öz kaynaklara daha çok dayanan ve dışa bağımlılığı azaltan bir yaklaşım olarak eko-kalkınma benimsenmiştir. Eko-kalkınma, özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren sürdürülebilir kalkınma ile birlikte kalkınma literatürünün merkezine yerleşerek, çevreyi korumanın ekonomik kalkınmayla bir arada gerçekleşeceğine dair savları güçlendirmiştir (Zafir, 2014: 247). Eko-kalkınma kavramı, sürdürülebilir kalkınma kavramının bir habercisi olmuştur (Barbosa, Drach ve Corbella, 2014: 2).

Roma Kulübü, "Dönüm Noktasındaki İnsanlık" adlı bir raporu da 1974'de yayınlamış ve konuya ilişkin farkındalığı arttırmak istemiştir. Ekonomik büyümeye ilişkin kısıtların yeterince dikkate alınmayarak sıfır büyüme önerisinin karşılık bulmaması, beşeri faaliyetlerin çıktı üretme kapasitesi ile gezegenin doğal sindirim kapasitesini karşı karşıya getirmiştir. Bu süreçte küresel iklim değişikliği meselesinin öncelikli konular arasında yer almasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerin ekosisteme etkileri, ilgi odağı haline gelmiştir (Weiler, 2015: 11-12). Yine aynı yıl olan 1974'te Meksika Cocoyoc'ta Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından özel bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda yaşam kalitesi, ekonomik kalkınma, sosyal uyum ve uluslararası anlaşmaların bütünüyle değerlendirilmesi açısından fiziki çevreye zararlı teknolojiler tartışılarak küresel ekonomik ve sosyal kaynakların yeniden tahsisi ve çevrenin korunması meseleleri üzerinde durulmuştur (Cocoyoc Declaration, 1975).

Cocoyoc Bildirgesi'ne (1974) göre toprağın, suyun ve diğer doğal kaynakların aşırı kullanımına yol açtığından dolayı nüfus patlaması, bütün kaynak türlerinin yok olmasıyla sonuçlanabilecektir. Az gelişmişlik problemine karşı sanayileşmiş ülkelerin sorumluluğunun temelinde aşırı tüketim olgusu yatmaktadır. Dolayısıyla sanayileşmiş ülkeler, tüketim düzeylerini ve biyosferdeki kirliliğe yaptıkları orantısız katkıyı azaltmak durumundadırlar (Romeiro, 2012: 69).

1980'lerde toplumsal çözüme, çevresel bozulma ve yoksulluk şeklinde kendini gösteren krizlerin derinleşmesi, başarısız kalkınma girişimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Böylece toplumsal adalet ve sürdürülebilirlik gibi konular, daha yüksek sesle konuşulmuş ve tartışılmaya başlanmıştır (Ceylan, 1995: 203). Buradan hareketle sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1980'de Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından sunulan Dünya Koruma Stratejisi'yle ilk kez dile getirilmiştir. Dünya Koruma Stratejisi, ekolojik sürdürülebilirlik üzerine temellendirilmiştir. Söz konusu strateji, sürdürülebilirliği uygulamaya dönük ilk girişimler arasında yer almıştır. (Ceylan, 1995: 205). Dünya Koruma Stratejisi adlı çalışmada, sürdürülebilir bir toplum olma yolunda çevreyi koruma ve kalkınma düşüncelerinin bir arada yürütülmesi üzerinde durulurken sürdürülebilirliğin ekolojik boyutuna ve fiziki çevre yönüne dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada kalkınma politikalarının içermesi gereken öncelikler, şu şekilde sıralanabilir (Zafir, 2014: 250):

- Temel ekolojik süreçlerin korunması,
- Biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Kaynakların sürdürülebilir kullanımı.

Tüm bu gelişmelerin nihayetinde 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda sürdürülebilir kalkınma, ilk kez resmi olarak kavramsallaştırılmıştır. Böylece sürdürülebilir kalkınma kavramı, hem akademik camiada hem de tüm uluslararası kuruluşlar nezdinde benimsenmiş ve dünya çapında yaygınlık kazanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Brundtland Raporu'nda "Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılamak" olarak tanımlanmıştır (United Nations, 1987).

Norveç Başbakanı Harlem Brundtland başkanlığında hazırlanması nedeniyle Brundtland Raporu diye de anılan bu raporda, ekolojik ve toplumsal yönleriyle ön plana çıkan söz konusu sürdürülebilir kalkınma tanımı, ekonomi ve çevre arasında bir köprü oluşturmuştur. Küresel açıdan bir ekonomi-çevre uyumu tesis etmek için uluslararası iş birliğinin öneminin vurgulandığı raporda, uygulanan kalkınma politikalarının ekolojik denge üzerinde yol açtığı baskı sonucu gelecek nesillerin tehlike altında olduğu ifade edilmiştir (Karakaya ve Özçağ, 2005: 363). Ayrıca

Brundtland Raporu, yaygın hale gelen yoksulluktan kaçınmanın mümkün olduğunu ve bir kentin kalkınırken herkesin temel ihtiyaçlarına odaklanması ve nüfusun yaşam kalitesini yükseltmek için fırsatlar sunması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu rapor, kentsel konulara ilişkin olarak insan kaynaklarında ve finansal uygulamalarda adem-i merkezileşmeye ve yerel ölçekte şehirlere destek veren politik güce duyulan ihtiyaca işaret etmektedir (Barbosa, Drach ve Corbella, 2014: 7). Williamson'un 1989'da literatüre kazandırdığı Washington Uzlaşısı üzerine bazı eklemeler yaparak 1997 yılında yeniden ele alması ve Stiglitz'in bu uzlaşısını yeniden yorumlamasıyla ortaya çıkan Post-Washington Uzlaşısı ile birlikte küresel bağlamda benimsenen yönetim anlayışının ilk sinyalleri de, söz konusu raporda görülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili 1987 yılında Brundtland Raporu'nda yapılan ilk resmi tanımlamadan sonraki süreçte, resmi ve önemli diğer bir adım da 1992 BM Rio Zirvesi (Yeryüzü Zirvesi)'dir. Rio Zirvesi, 1992 yılında Brezilya'nın başkenti Rio de Janeiro kentinde gerçekleşmiş ve zirveye 108'i devlet başkanlığı düzeyinde olmak üzere 172 ülke hükümeti katılmıştır. Zirve, küresel boyuttaki çevre sorunlarına karşı çözüm yolları ararken aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın, toplumlar için önemini ve gerekliliğini de vurgulamıştır. Buna bağlı olarak Rio Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınma, 21. yüzyıl insanının en önemli ortak hedefi olarak belirlenmiştir. Zirvede çevre ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili uluslararası düzeyde önemli anlaşmalar da imzaya açılmıştır (Özkan, 2017: 12).

Rio Konferansı'ndan bir yıl sonra, Birleşmiş Milletler bünyesindeki Ekonomik ve Sosyal Konsey içinde Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (The Commission on Sustainable Development) kurulmuştur. Komisyon, Rio Konferansı'nda kabul edilen Gündem 21'in ilgili hükmü üzerine oluşturulmuştur. Komisyonun kuruluş amacı, konferansta kabul edilen ilke ve hükümlerin hayata geçirilmesinin etkin bir biçimde izlenmesini sağlamak, uluslararası iş birliğini güçlendirmek, çevre ve kalkınma konularının bütünleştirilmesine yönelik hükümetlerarası karar verme kapasitesini rasyonalize etmek ve Gündem 21'in ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde uygulanmasına yönelik gelişmeleri incelemek olarak belirlenmiştir (Bozdoğan, 2005: 1021). 26 Ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler tarafından Johannesburg'da yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 10 yıl öncesinde

oluşturulan Gündem 21'in ve diğer Rio kararlarının, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerde daha etkin uygulanması için ihtiyaç duyulan mekanizmalara odaklanmıştır. Johannesburg Konferansı'nın düzenlenmesindeki temel amaç, 1992 yılında Rio'da yapılan konferansta alınan kararların uygulanması sürecinin genel bir değerlendirmesinin yapılmasıdır (Bozdoğan, 2005: 1024).

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak küresel anlamda son yıllarda ortaya çıkan önemli gelişmelerden birisi, 20–22 Haziran 2012 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler tarafından Rio de Janeiro'da düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20)'dir. Konferansta; sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak daha önce yapılmış olan anlaşmalardan, konferanslardan, stratejilerden, taahhütlerden ve sözleşmelerden bahsedilmekte ve adı geçen her bir faaliyet ile ilgili alınmış kararların uygulanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Konferans çıktıları arasında dikkati çeken temel hususlar arasında sürdürülebilir kalkınmanın somut ve acil eylemler gerektirdiği öne çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ancak toplumların, hükümetlerin, sivil toplumun ve özel sektörün geniş çaplı ittifakıyla ve bu grupların şu an ve gelecek nesiller için geleceği güvence altına almak adına birlikte çalışmalarıyla gerçekleştirilebilir (Uzun, 2014: 60).

Sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel süreç içerisinde gelişimine etki eden diğer gelişme, 19-20 Ekim 2015 tarihinde Avrupa Birliği' nin başkentinde düzenlenen Brüksel Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'dir. Sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi ve yayılımı için önemli bir yere sahip olan zirvede başlıca ele alınan konular; küresel sürdürülebilirlik, çevre ve enerji konularıdır. Bununla birlikte söz konusu zirvede AB' nin sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için gelişmekte olan ülkelere finansman desteği sağlama açısından itici bir güç olduğu noktasında uzlaşıya varılmıştır (Özkan, 2017: 16).

Sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel süreç içerisinde gelişimine etki eden son gelişme 5-8 Ekim 2016 tarihinde Hindistan'ın Habitat Merkezi olan Yeni Delhi' de gerçekleştirilmiş Delhi Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi' dir. AB ve Hindistan iş birliği ile düzenlenen ve “2015'ten Sonra: İnsanlar, Gezegenler ve İlerleme” ana temalı zirvede Küresel Hedefler' in geleceği ve gezegenin gidişatı tartışılmış, sürdürülebilir kalkınma için yeni yollar aranmıştır. Zirve sonunda “Yeşil Rapor”

yayınlanmış olup, söz konusu bu rapor suyun geleceği, sürdürülebilir kentsel gelişme, kaynakların etkinliği ve iklim değişikliğiyle mücadele için temiz enerji gibi kısımlardan oluşmaktadır (European External Action Service, 2016:1-2).

### 1.6.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın İlkeleri

Sürdürülebilir kalkınma kavramı esas olarak, ekoloji ve ekonomi arasındaki dengeyi koruyarak, doğal kaynakları bugünden tamamen tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak verecek şekilde kalkınmanın sağlanmasını esas almaktadır. Nitekim, sürdürülebilir bir çevre oluşumu için atılması gereken ilk adım, çevrenin ekonominin bir alt kümesi olarak görülmesi ve sınırsız üretim-sınırsız tüketim ve kar maksimizasyonu üçgenindeki kalkınma kavramını yeniden yorumlamaktır (Torunoğlu, 2004: 1).

Tablo 5’de, sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri gösterilmektedir. Tablo 5’de sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan ele alınmaktadır.

**Tablo 5: Sürdürülebilir Kalkınmanın İlkeleri**

<b>Çevresel</b>	<b>Ekonomik</b>	<b>Sosyal</b>
Yeryüzünün canlılığının ve çeşitliliğinin korunması	Uluslar ve nesiller arası adaletin teşvik edilmesi	Yaşam kalitesinde gelişime izin verilmesi
Yaşam destek sistemlerinin korunması	Eşit olmayan değiş-tokuştan kaçınılması	Halklar arasında sosyal adaletin desteklenmesi
Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımı	Bir grubu zenginleştirmek için bir diğer grubun yoksullaştırılmaması	Kültürel ve sosyal bütünlüğün hesaba katılması
Yenilenemeyen kaynakların kullanımının en aza indirilmesi	Gerçek maliyet fiyatlandırılmasının sağlanması	Kendine güven ve hür iradenin yükseltilmesi
Çevreye ve bütün yaşayan canlıların sağlığına verilen zararın ve kirliliğin en aza indirilmesi	Etik olan tedarik ve yatırım politikalarının teşvik edilmesi	Bireyselden uluslararasına kadar bütün seviyelerde karar alırken iş birliğinin ve katılımın cesaretlendirilmesi
Kültürel ve tarihi çevrenin korunması	Maliyet ve yararların eşit dağıtımının desteklenmesi	Halkın yetkilendirilmesi ve kapasite arttırımı için fırsatlar sağlanması
-	Yerel ekonomilerin desteklenmesi	-

**Kaynak:** Akgül, 2010: 159



Sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri, kapsamlı bir şekilde belirlenmiş olup doğal kaynakların korunması, biyo-çeşitlilik, kültürel ve tarihi çevre, eşitlik, istihdam, yaşam kalitesi, adalet ve yerel halkın katılımı gibi unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevre sorunlarına neden olmamak için kalkınmadan vazgeçmek değil, aksine bunları en aza indirecek bir kalkınma içine girerek bunu sürdürebilmektir. Ancak, bu konuyla ilgili önerilen kalkınma stratejisi bugüne kadar gelişmiş ülkelerinkinden farklı olarak kalkınmanın çevreyle bağdaşmasını esas almaktadır (Lale, 2016: 12).

#### **1.6.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları**

Sürdürülebilir Kalkınma, sabit bir uyum durumu olarak değil, bir değişim süreci olarak karakterize edilen uzun vadeli bir sosyal öğrenme sürecidir. Sürdürülebilir Kalkınma kavramı, geniş kapsamlı olup farklı aktörler tarafından her zaman sahiplenilebilmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma ile ilgili çeşitli tartışmalar, çevreyi yok etmeden nelerin geliştirilebileceği sorusuna cevap aramaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma, çevrenin korunması, sosyal adalet ve ekonomik eşitliğin sonuçları olarak ifade edilmektedir (Barbosa vd., 2014: 14).

Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için izlenecek çevre ve kalkınma politikalarına yönelik amaçlara yer verilmiştir. Bu amaçlar, şu şekilde sıralanabilir (United Nations, 1987):

- Büyümeyi canlandırmak,
- Büyümenin kalitesini değiştirmek,
- Meslek, yiyecek, enerji, su ve sağlık hizmetlerinde temel ihtiyaçların karşılanması,
- Sürdürülebilir bir nüfus seviyesinin garanti altına alınması,
- Kaynak tabanını korumak ve geliştirmek,
- Teknolojiye yeniden yön vermek ve riski yönetmek,
- Karar verme sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek.

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın amaçlarını tarif ederken gelişmiş veya gelişmekte olan, piyasa ekonomisine ya da merkezi planlamaya dönük olan tüm ülkelerde sürdürülebilirlik gözetilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma temel kavramı üzerinde ve

bunu başarmanın geniş stratejik çerçevesi üzerinde görüş birliğinin sağlanması kaçınılmazdır (Bilgili, 2017: 561).

### 1.6.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Göstergeleri

İnsan, ekonomi ve çevre üçlüsünü bünyesinde barındıran sürdürülebilir kalkınma kavramının ölçümünü yapmak, bu üç farklı boyutun varlığından dolayı oldukça güçtür. Sürdürülebilir kalkınmanın bütüncül olarak ölçümünde kullanılan göstergelerin yaratılmaması, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili araştırma ve çalışma yapan bilim insanlarının sürdürülebilirlik olgusuna ilk önce kendi ihtisas alanlarından yaklaşmasına bağlıdır (Özkan, 2017: 23). Tablo 6, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak önerilen göstergeler setini sunmaktadır.

**Tablo 6: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Önerilen Göstergeler Seti**

Gösterge Alanı	Stok Göstergeler	Akım Göstergeler
<b>Temel Refah</b>	Sağlığa ayarlanmış yaşam beklentisi	Yaşa özel ölüm ve hastalık hızı endeksi
	Ortaöğretim sonrası nüfusun yüzdesi	Ortaokul eğitimine kayıt
	Normalden sapma (sıcaklık)	Sera gazı emisyonları
	Zemin seviyesinde ozon ve ince parçacık yoğunlaşması	Kirli havaya yol açan kirletici emisyonlar
	Kaliteye ayarlanmış mevcut su	Su kütlelerinde besin yükleri
	Doğal yaşam alanlarının parçalanması	Doğal yaşam alanlarının diğer kullanımlara dönüştürülmesi
<b>Ekonomik Refah</b>	Kişi başına düşen net finansal yabancı varlık stoku	Yabancı finansal varlıklarda kişi başına reel yatırım
	Kişi başına düşen reel üretilmiş sermaye	Üretilmiş sermayede kişi başına düşen reel net yatırım
	Kişi başına düşen reel beşeri sermaye	Beşeri sermayede kişi başına düşen reel net yatırım
	Kişi başına düşen reel doğal sermaye	Kişi başına düşen reel doğal sermayenin tükenmesi
	Enerji kaynakları rezervleri	Enerji kaynaklarının tükenmesi
	Maden kaynakları rezervleri	Maden kaynaklarının tükenmesi
	Kereste kaynak stokları	Kereste kaynaklarının tükenmesi
	Deniz kaynakları stokları	Deniz kaynaklarının tükenmesi

**Kaynak:** UN, 2008: 10-11

Tablo 6’da gösterge alanları olarak temel refah ve ekonomik refah bazında stok göstergeler ve akım göstergelere yer verilmiştir.

Çevre sorunlarının etkisini hissettirmeye başlamasıyla birlikte pek çok disiplin tarafından tartışılan sürdürülebilir kalkınma kavramı, gelecek kuşak haklarını ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla politika yapım sürecine dâhil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çevre sorunlarıyla mücadele edebilmek adına ekonomik, ekolojik ve sosyal alandaki politikaların sürdürülebilir kalkınma kavramıyla harmanlanarak politikaların gözden geçirilmesi ve yeni politikaların oluşturulması çevre sorunlarıyla mücadelede pozitif etki yaratabilecektir (Bilgili, 2017: 568).

#### **1.6.6. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları**

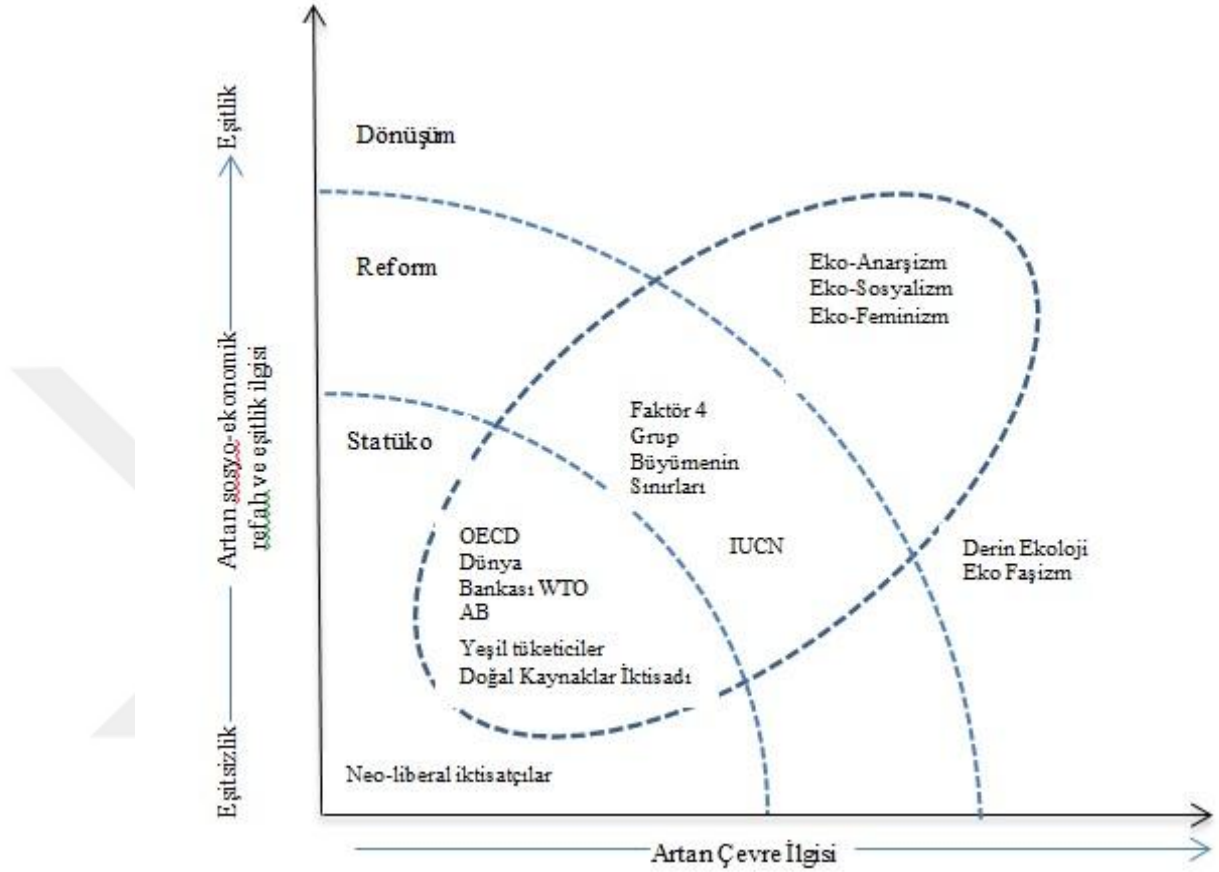
Günümüzde birçok ülke; kirlilik, enerji tüketimi, ekosistemin çökmesi, küresel iklim değişikliği ve benzerlerini içeren çevresel konulara ilişkin büyük zorluklarla yüzleşmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, çoğu ülkenin kalkınma programlarında ve güncel politikalarında kilit bir rol oynamaktadır. Literatürde sürdürülebilir kalkınmanın işlerliği, üç önemli açıdan ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır (Yazdi vd, 2017: 740):

- Doğal, el yapımı, beşeri ve sosyo-kültürel sermaye stokunun devamlılığı olarak **sürdürülebilirlik**,
- Sürdürülebilirliğin birbiriyle ilişkili ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını hesaba katan **üçlü yaklaşım**,
- **Maddi denge yaklaşımı**.

Sürdürülebilir kalkınma fikri, esas olarak doğal ve çevresel kaynakların aşırı sömürülmesiyle ilgili endişelerden hareketle ortaya çıkmıştır. İlk tartışmalar, fiziki çevreye dayatılan ekonomik faaliyetlerin sınırlarını vurgulamıştır. Böylece, türlerden ve ekosistemden süresiz olarak kendilerini yenilemeye devam etmelerini sağlayacak şekilde fayda sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çevre bilimcileri ve ekolojistler tarafından dile getirilen kaygılar, sürdürülebilir kalkınma kavramına açıklık getirmeye çalışan politika yapımcılar ve ekonomistler tarafından haklı bulunarak varlığı kabul edilmiştir (Anand ve Sen, 2000: 2033).

Şekil 3’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, eşitliğe verilen önem ve çevreye artan ilgi esaslarına göre ele alınmaktadır.

**Şekil 3: Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları**



**Kaynak:** Hopwood, Mellor ve O’Brien, 2005: 41

Sürdürülebilir Kalkınma, kuramsal olarak ise üç temel yaklaşım bağlamında değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlar arasında Statükocular, Reformcular ve Dönüşümcüler yer almaktadır. İyimser ve kötümser gruplar arasında süregelen fikir ayrılıkları 1980’lerden itibaren sürdürülebilir kalkınma çatısı altında yoğun şekilde devam etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma sürecinde yol alabilme konusunda gelişen zayıf sürdürülebilirlik görüşü, daha statükocu olan iyimser grubu temsil etmekteyken güçlü sürdürülebilirlik görüşü ise daha radikal ve dönüşümcü olan kötümser grupları temsil etmektedir.

### **1.6.6.1. Statükocular**

Statükocular, mevcut yapının içerisinde sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Mevcut yapıyı koruma eğilimi gösteren Statükocuları kendi içinde iki ayrı yaklaşım olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu yaklaşımlar, Ekolojik Modernizasyon ve Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'dir.

#### **1.6.6.1.1. Ekolojik Modernizasyon**

Ekonomik büyüme ile Ar-Ge harcamalarına ayrılan payın artacağı ve kaynak tasarrufuna gidilerek teknolojik gelişmeden etkin bir şekilde yararlanılacağı, literatürde güçlü bir tez olarak bilinmektedir. Böylece çevre kalitesi, teknolojik gelişmeden olumlu etkilenmiş olacaktır. Bu düşünce, Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı ile ifade edilmektedir (Ulucak, 2017: 758).

Ekolojik modernizasyon kavramı, Avrupa Birliği'nin Dördüncü Çevre Eylem Programı tarafından 1987'de gündeme taşınmıştır. Ekolojik modernizasyon, temel olarak kapitalizmin günümüzde sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmaya çalıştığı bir dizi süreç ve perspektif olarak tarif edilmiştir. Ekolojik modernizasyon, endüstriyel kapitalizmin en erken aşamalarında çevreye zarar veren yapısına karşın bugünün dünyasında teknolojik gelişme ile birlikte kapitalizm ve çevre arasındaki uyumu simgelemektedir (Pepper, 1998: 2).

Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı'nın, devamlı olarak çevresel tahribatı meşrulaştırmaya hizmet etme tehlikesi de vardır. Dolayısıyla Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı'na hangi perspektiften bakıldığı büyük önem taşımaktadır (Christoff, 1996: 476). Buradan hareketle Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı'nın çevre dostu bir kalkınma izlenimi uyandırmasına karşın kaygı doğuran ve endişe yaratan yönleri de sahip olduğu görülmektedir.

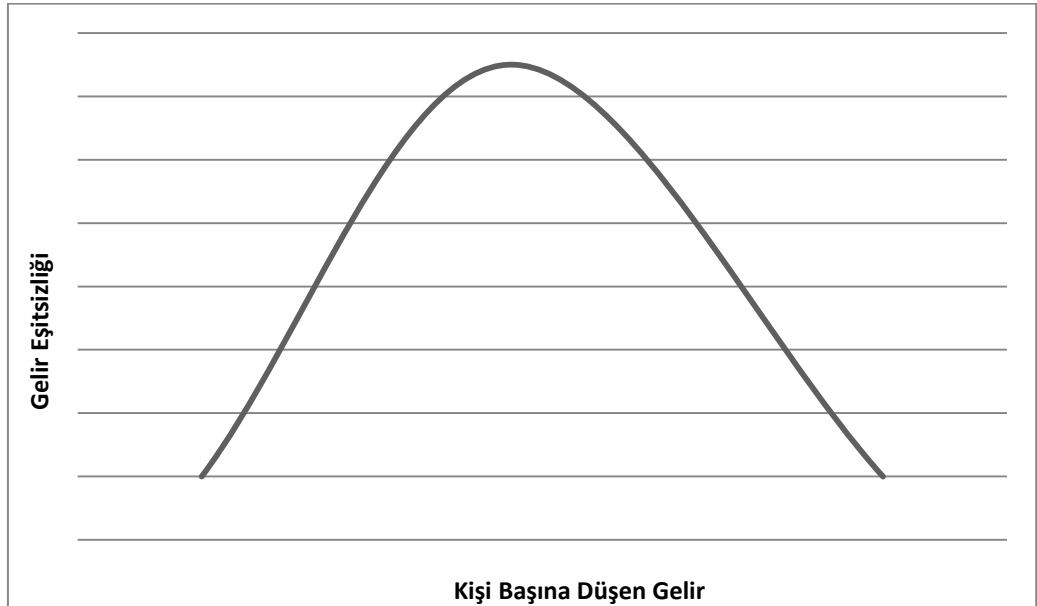
Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı, ekolojik inovasyonu ve ekolojik inovasyonun yayılmasını içermekte olup çevresel ilerlemeye ulaşmak için şimdiye kadar ki en büyük potansiyele sahip yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Genel olarak, modernizasyonun pazar mantığı ve küresel çevre ihtiyaçlarının pazar potansiyeli ile birlikte yenilikçilik için rekabet, ekolojik modernizasyonun arkasındaki önemli itici güçler olarak görülmektedir. Ekolojik Modernizasyon, çevre politikasında teknolojiye dayalı ve inovasyon odaklı bir yaklaşımı tanımlamak için kullanılmıştır.

Ekolojik modernizasyon, ekoloji ve ekonominin etkileşimi için bir formül sağlamak üzere 1980’lerde ele alınmıştır. Ekolojik modernizasyon, ekolojik inovasyonu teşvik etmek ve bu inovasyonların yayılmasını desteklemek için alınan tüm önlemleri kapsadığı için sadece Kirlilik Kontrolü<sup>2</sup> ya da Boru Sonu (end-of-pipe) olarak nitelenen yaklaşımlardan farklıdır (Janicke, 2008: 557). Boru Sonu ya da İkincil Giderim olarak da bilinen Kirlilik Kontrolü Yaklaşımı’na göre ilk başta kirletip sonra temizleme yoluna gidilmektedir. Birçok gelişmiş ülke önleyici çevresel yaklaşımları benimsemiş olup Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

#### 1.6.6.1.2. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi

Kuznets Eğrisi, gelir eşitsizliği ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Simon Kuznets tarafından tanımlanan eğri, ilk kez 1955’de “Economic Growth and Income Inequality” adlı makalede ortaya konulmuştur. Bu makalede Kuznets, ekonomik büyüme ile birlikte gelir dağılımının belirli bir gelir düzeyine kadar önce bozulacağını, ancak gelir artışının devam etmesi ile birlikte gelir dağılımındaki adaletsizliğin gittikçe azalacağını ileri sürmüştür.

Şekil 4: Kuznets Eğrisi

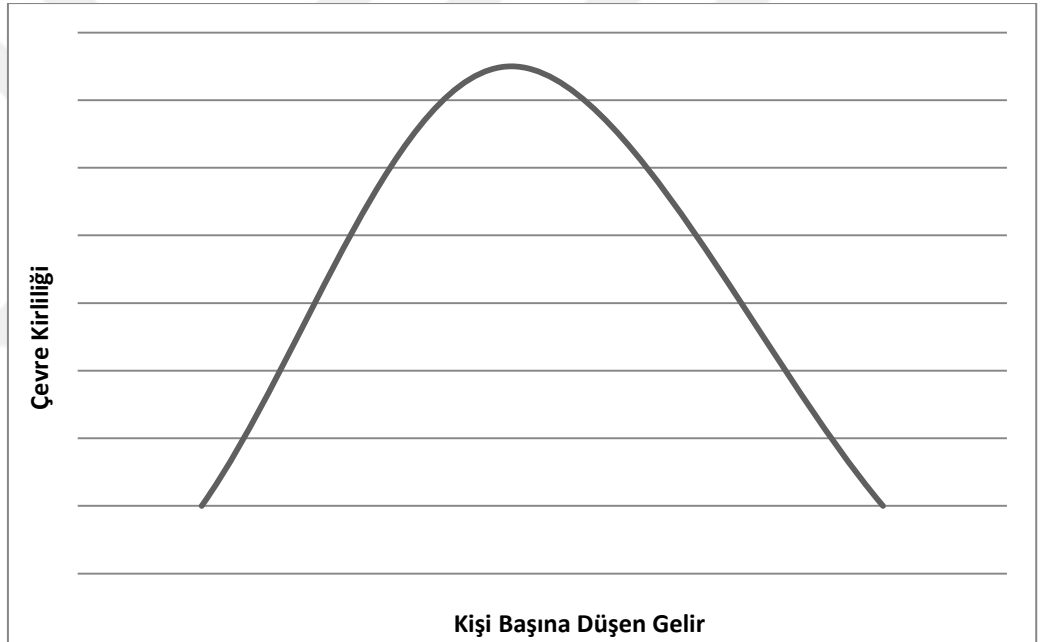


**Kaynak:** Kuznets, 1955

<sup>2</sup> Kirlilik Kontrolü olarak nitelenen bu yaklaşım, kirleticilerin ortaya çıktıktan sonra çeşitli çevre teknolojileri kullanılarak bertaraf edilmesi ya da giderimi olarak tanımlanabilir (Demirer, 2008: 57).

Kuznets Eğrisi Hipotezi (1955), gelir eşitsizliği ile ekonomik kalkınma arasında ters-U ilişkisinin mevcut olduğunu varsaymaktadır. Bu hipotez, Grossman ve Krueger (1994) tarafından genişletilerek kişi başına düşen gelir ve çevresel bozulma arasında ilişkinin olup olmadığını sorgulamıştır. Böylece kişi başına gelir düzeyi ve çevrenin bozulması arasında benzer bir ilişki olduğu, ilk kez ortaya konulmuş ve Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi türetilmiştir. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'ne göre belirli bir gelir düzeyine kadar çevre kirliliği gittikçe artarken bu düzeyden sonra çevre kirliliği gittikçe azalmaktadır.

**Şekil 5: Çevresel Kuznets Eğrisi**



**Kaynak:** Grossman ve Krueger, 1994

Çevresel Kuznets Eğrisi'nin altında yatan mantık oldukça basittir. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'ne göre sanayileşmenin ilk aşamasında, üretim süreçleri için büyük miktarlarda ihtiyaç duyulan materyal girdi ve insanların daha temiz bir çevreden ziyade daha fazla iş güvencesi konusunda yüksek endişeleri nedeniyle kirliliğin hızla arttığı varsayılmaktadır. Buna karşın sanayileşmenin sonraki aşamalarında ise yaşanan gelir artışıyla birlikte insanların çevreye karşı farkındalığı artmaya başlamıştır. Bu bağlamda, düzenleyici kurumlar devreye sokularak kirlilik düzeyinin azaltılması amaçlanmaktadır. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi üzerine geçmişte ve

günümüzde yapılan çalışmalar; karbon monoksit, kükürt dioksit, azot oksit gibi kirleticilere ve su kalitesi ve ormansızlaşma gibi çevresel göstergelere odaklanmaktadır (Ngarambe vd., 2018: 337).

Çevresel Kuznets Eğrisi, ekonomik büyümenin belirli bir eşikten sonra çevreye zarar vermediği üzerine temellendirilmiştir. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'ne göre, ekonomik büyüme sürecinin başlangıç safhasında çevreye zarar verdiği tespit edilmiştir. Ancak ilerleyen aşamalarda ekonomik büyümeye bağlı gelir düzeyi artışı ve beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler, belirli bir gelir düzeyine ulaşıldığında çevresel zararı azaltmaktadır.

#### **1.6.6.2.Reformcular**

Reformcular, mevcut yapıdaki bazı değişiklikler ve iyileştirmelerle sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir (Gökmen, 2014: 39). Reformcu yaklaşımı benimseyenler; çoğu işletme ve hükümetlerin politikaları ile toplumdaki eğilimleri eleştirerek büyüyen problemlerin varlığını kabul etmektedir. Buna karşın Reformcular, ekolojik veya sosyal sistemlerde olası bir çöküş öngörmemekte ve temel değişimi gerektirmeyen sorunlar olduğu düşüncesindedirler (Hopwood vd., 2005: 43).

Reformculara göre sürdürülebilir kalkınmaya engel teşkil eden ana sorunun kaynağında toplumun doğası yer almamaktadır. Diğer bir deyişle, sürdürülebilir kalkınma teşebbüsüne yönelik ilgisiz tutum, iş birliği ve katılım düzeyi gibi konularda toplumun yetersizliklerine göre daha fazla engelin olduğu düşünülmektedir. Reformcular, toplumdaki bilgi eksikliğini sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir engel olarak görmektedir. Reformcular, bu süreçteki zorlukları aşmada hükümetlere kilit bir rol biçmektedir. Reformcu yaklaşımın odak noktası; teknoloji, kaliteli bilim ve bilgi, piyasadaki değişiklikler ve hükümet reformlarıdır. Reformculara göre, çevrenin teknolojik gelişmeler tarafından korunmaya ihtiyacı vardır ve politik sistemdeki bir devrim, demokraside ve katılımı büyük bir değişime yol açmaktadır (Kaplan, 2013: 16).

#### **1.6.6.3. Dönüşümcüler**

Dönüşümcüler, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için köklü ve radikal dönüşümlerin şart olduğunu düşünmektedir (Gökmen, 2014: 39). Dönüşümcüler,



toplumun doğasını ve toplumun doğa ile ilişkisini ana sorun olarak yorumlamaktadır. Dönüşümcü Yaklaşım, Reformcuları yetersiz olarak görmektedir. Dönüşümcüler, buna gerekçe olarak da insan refahı ve çevre ile yeterince meşgul olmadıklarını düşünmektedirler. Sürdürülebilir Kalkınma'nın dönüşümcü yaklaşımı, insanların yaşamları ve kaynakları üzerinde kontrol sahibi olabilmeleri için toplumsal eşitliğe vurgu yapmaktadır. Böylece kaynakların eşit olmayan dağılımı ve çevresel hasar riski minimize edilebilmektedir. Dönüşümcülere göre toplumda radikal değişim sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin olarak büyük önem taşımaktadır (Kaplan, 2013: 17).

Dönüşümcü yaklaşımın bir uzantısı olan Küçülme Yaklaşımı, “sürekli daha fazla üretim ve tüketime dayanan kapitalist üretim biçimini değiştirmeden çevresel bozulmanın önüne geçilemeyeceğini” savunmaktadır (Yazgan, 2018: 101). Bir başka anlatımla, statükocu bir yaklaşım olan Çevresel Kuznets Eğrisi'nin aksine Dönüşümcülüğü temsil eden Küçülme Yaklaşımı, kötümser bir bakış açısı sunmaktadır. Tarihsel perspektiften bakıldığında sürdürülebilir kalkınmadan önce ortaya çıkan ve sürdürülebilir kalkınmaya temel teşkil eden yaklaşımlardan birisi olan Küçülme Yaklaşımı, ilk defa Georgescu-Roegen tarafından kullanılmıştır.

Nicholas Georgescu-Roegen, 1971'de yayımlanan ve “The Entropy Law and the Economic Process” adını taşıyan kitabında, hem ekonominin hem de doğal ekosistemlerin, madde ve enerjinin sürekli dönüşümüyle tanımlandığını ifade etmiştir. Ekonomik süreç üzerindeki fiziki sınırların anlaşılmasında da bu madde ve enerji akışının dikkatli bir biçimde analiz edilmesi gereğine dikkat çekmiştir.

#### **1.6.6.3.1.Eko-sosyalizm**

Eko-sosyalizm, ekolojik sorunlarının sebeplerinin kapitalist üretim biçimi ve onun uzantısı olan yapılar olduğundan hareket etmektedir. Ekolojik sorunların mevcut paradigmada ciddi bir dönüşüm yaşanmadan çözülemeyeceğini düşünmektedir. İçerisinde birbirinden farklı pek çok akımı barındıran bu hareket, temelde Marksist ilkelere dayanmaktadır (Görmez, 2010: 103).

Eko-sosyalizm, insan-merkezci ve hümanisttir. Biyo-etik anlayışını, doğanın mistikleştirilmesini ve anti-hümanist düşünceleri reddetmektedir. İnsan maneviyatına önem atfetmekle birlikte bu ihtiyacın, doğanın geri kalanı ile kısmen maddi olmayan

bir etkileşimle yerine getirilmesini düşünmektedir. Eko-sosyalizme göre, insanlar kirlenici değildir ve kibir, hırs, saldırganlık, aşırı rekabet veya diğer vahşetlerinden dolayı “suçlu” da görülmemektedir. Böyle davranmalarının nedeni, mevcut sosyo-ekonomik sistemdir. İnsanlar, diğer hayvanlar gibi değildir ancak insan olmayan doğa da topluma dışsal değildir (Kaya, 2013: 41).

#### **1.6.6.3.2. Eko-feminizm**

Eko-feminizm, kadının ve doğanın baskı altına alınmasıyla ilişkilendirilebilecek sosyal, politik ve akademik bir kuram ve eylemci bir hareket olarak adlandırılabilir. Eko-feminizm; çevre, doğa ve kadın kadar dinsel, ırksal ya da sosyal olarak ötekileştirilen azınlıkların yanı sıra toksit atıklar, nükleer silah politikaları gibi birçok değişik sorunla da ilgilenmekte ve dolayısıyla birçok konuya eleştirel yaklaşmaktadır. Ayrıca eko-feministler, ötekileştirilmiş yönelimler ile benliğe dair ikili karşıtlıkları da ortadan kaldırmayı ilke edinmiştir. Bu bağlamda eko-feminizm, feminist hareketlerin ivme kazanmaya başladığı 1970’li yıllarda doğanın sömürülmesi ve tahribatıyla kadının sömürülmesi arasında paralel bir ilişki olduğu düşüncesiyle ortaya çıkan bir akımdır (Kümbet, 2012:171-172).

Eko-feminizm, insan ve doğa arasındaki gerilime erkek ve kadın düalizmi açısından yaklaşır ve çevresel tahribattan bu ikiliği sorumlu tutar. Eko-feminizm, erkeği kadından büyük gören tahakküm mantığı ve üstünlük ilişkisine karşı çıkmaktadır. Eko-feminizm, ölümsüz ruh ve rasyonellik gibi özelliklerin insanlara üstünlük sağladığı düşüncesini, erkeğe üstünlük atfedilen özellikler ile ilişkili olarak ele almaktadır (Warren, 1994: 129).

Feministler, biyolojik cinsiyete dayandırılan bir tür “kadınsı öz” kavramıyla uzun süre mücadele etmiş ve cinsiyetin kültürel olarak inşa edilmiş olduğunu öne sürmüşlerdir. Eko-feminizm, çevresel adaleti ciddi biçimde vurgulamaktadır. Tahakküm mantığı ırk, cinsel yönelim ve sınıfa ek olarak tür, cinsiyet temelli ayrımcılık ve baskı söz konusu olduğunda kendini gösterir. Eko-feminizme göre kadınlar doğayla ve duygusal olanla, erkekler ise kültürle ve rasyonel olanla ilişkilendirilmiştir (Garrard, 2016: 45-46, 49).

### **1.6.6.3.3. Eko-anarşizm**

Eko-anarşizmin öncüsü olan Murray Bookchin ve Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, ekolojik dengeye dayalı anarşist bir toplum önerisini ileri sürmüşlerdir. Marksizmden koparak eko-anarşizme kayan bu yaklaşım, kapitalizmin eleştirisini yapan çevrecilikten farklı olarak yeni bir toplum inşa etme iddiasında olmuştur (Zengin, 2017: 229). Hiyerarşinin yozlaştırıcı etkisinin tamamen ortadan kaldırılması için eko-anarşizm, tüm canlıları yakınlık, özen ve saygının heterarşik<sup>3</sup> ilişkileri içinde uygun şekilde konumlandırmasına ihtiyaç duymaktadır (Hall, 2011: 374).

### **1.7. Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarına İlişkin Güçlükler**

Ekolojik süreçlerin yanı sıra ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve kurumsal süreçleri de kapsayan sürdürülebilir kalkınma politikaları, çok boyutlu unsurlar içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikaları, özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksulluğu azaltan ve ekonomik kalkınmayı sekteye uğratmayan eşitlikçi bir çerçeve sunmaktadır. Ortaya çıkış sürecinde çevresel bir sorumluluk olarak algılanan sürdürülebilir kalkınma, günümüzde toplumun bütün katmanları tarafından üstlenilmesi gereken ekonomik, sosyal ve ekolojik sorumluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'lar itibariyle ekonomik büyüme merkezli kalkınma yaklaşımları sorgulanmakta ve alternatif yaklaşımlar geliştirilmekteyken sürdürülebilir kalkınma, küresel ölçekte tüm kesimlerin üzerine yoğunlaştığı bir mesele haline gelmiştir. Buna karşın sürdürülebilir kalkınma için yapılması gerekenlerin gelişmekte olan ülkelerin üzerine kaldığı gibi bir izlenim doğmaktadır (Zafir, 2014: 272).

Sürdürülebilir kalkınma, yaşamsal olarak hayati bir önem taşımasına karşın teorik ve uygulama boyutunda birtakım güçlükleri bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu durum, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin güçlük doğuran konulardan ilki, kavramsal çerçevenin mutlaklıktan uzak bir şekilde ele alınması olarak ifade edilebilir. Özellikle sürdürülebilirlik konusunun güçlü sürdürülebilirlik ve zayıf sürdürülebilirlik bakış açılarıyla değerlendirilmesi, politika tasarımlarını küresel bir mütabakat zemininde tartışılmaz hale getirmektedir.

---

<sup>3</sup> Heterarşi: Yatay iletişim ve informal koordinasyonun olduğu örgüt yapılarıdır (Çelik, 2015: 146).

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin önemli bir diğer güçlük ise kuşaklararası adalet anlayışını inşa etme sürecinde aynı kuşak içindeki eşitsizliklere çözüm üretme sıkıntısıdır. Diğer bir deyişle, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının günümüzde görülen eşitsizliklere yeterince duyarlılık gösterememesi ve bu eşitsizliklerin yol açtığı bölüşüm, açlık, yoksulluk ve ölümleri kapsayıcı bir nitelik sergileyememesi önemli bir sorunsaldır. Bu bağlamda, “bir toplumun gereksinimlerini, başka bir toplumun kendi gereksinimlerini karşılama yeteneğini elinden almadan karşılamak”, hedefi gözetilmeden sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin hedefleri tutturmak, zor bir hal almaktadır (Kayıkçı, 2012: 19). Çevreyi odak merkezine yerleştiren düşünsel bir yaklaşımın insanlar arasında eşitsizliğe çare bulamaması, sürdürülebilir kalkınmanın meşru bir zeminde ele alınmasını güçleştirmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin en önemli güçlüklerden birisi de kapitalizm ile olan bağlantısıdır. Tartışmanın çıkış noktası, kalkınmanın kapitalizm ile olan ilişkisine dayanmaktadır. Bu bağlamda gerçek anlamda bir kalkınma olduğu takdirde sürdürülebilir diye nitelenmesine gerek kalmayacağı savı, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin güçlüğün temel argümanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma bir ikirciklem (oksimoron)<sup>4</sup> olarak da görülebilmektedir. Başka bir ifadeyle kalkınma, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayatılan kapitalist sistemin uzantısı kolonyalist bir kavram olarak yorumlanırken sürdürülebilirlik temasıyla yumuşatılmaya ve meşrulaştırılmaya çalışılan bir yaklaşım hüviyetine büründürülmüştür (Başkaya, 2011: 114).

### **1.8. Sürdürülebilir Kalkınmada Sürdürülebilir Turizmin Rolü**

Sürdürülebilir turizmin yegane amacı çevresel bir sürdürülebilirlik değildir. Sürdürülebilir turizm yoluyla ekonomik bir sürdürülebilirlik de hedeflenmektedir. Turizm faaliyetlerine dayalı olarak çevresel değerlere sahip çıkılması ve sürdürülebilir kalkınma sürecinin yürütülmesi, sürdürülebilir turizmin varlık nedenini ortaya koymaktadır (Çakılcıoğlu, 2013: 30).

1987’de Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan ve Sürdürülebilir Kalkınma’ya açıklık getirilen Brundtland Raporu’nun

---

<sup>4</sup> İkirciklem (Oksimoron): İki zıt anlamlı kelimenin bir arada kullanılmasıdır. Zıt kavramları çağrıştıran sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla alıcı (dinleyici, okuyucu) üzerinde şaşkınlık yaratan etkileyici, çarpıcı anlatım sanatıdır (Güngör, 2014: 102).

ardından 1990'da Kanada'da yapılan 'Globe 90' Konferansı'nda turizm ve sürdürülebilirlik üzerine ilk Eylem Stratejisi ortaya konulmuştur (Mason, 2003: 79).

Tablo 7, turizmde sürdürülebilir kalkınma ile sürdürülemez kalkınmayı genel kavramlar, kalkınma stratejileri ve turist davranışı açısından karşılaştırmaktadır.

**Tablo 7: Turizmde Sürdürülebilir ve Sürdürülemez Kalkınma**

	<b>Sürdürülebilir Kalkınma</b>	<b>Sürdürülemez Kalkınma</b>
<b>Genel Kavramlar</b>	Yavaş	Hızlı
	Kontrollü	Kontrolsüz
	Uygun ölçekli	Uygun olmayan ölçek
	Uzun dönem	Kısa dönem
	Nitelik	Nicelik
	Yerel kontrol	Uzaktan kontrol
<b>Kalkınma Stratejileri</b>	Planlanmış kalkınma	Planlanmamış kalkınma
	Bütün çevreyi dikkate alan	Tek bir çevreye odaklı
	Yerli yatırımcı	Yabancı yatırımcı
	Yerel mimari	Yerli olmayan mimari
<b>Turist Davranışı</b>	Küçük gruplarla seyahat	Geniş gruplarla seyahat
	Saygılı ve hassas	Gergin ve duyarsız
	Tekrarlanan ziyaretler	Büyük olasılıkla tekrarlanmayan ziyaretler

**Kaynak:** Akıncı ve Kasalak, 2016: 177

Tablo 7'de görüldüğü üzere sürdürülebilir kalkınma anlayışı için uygun ölçekli, yerel kontrolü kapsayan, uzun dönemli ve yavaş bir süreç gerekmektedir. Bütün çevreyi dikkate alan ve yerel mimariyi gözetilen bir kalkınma stratejisi, turizmi sürdürülebilir kalkınmayla ilişkilendirmektedir.

İlk yapılan sürdürülebilir turizm tanımlamalarında çevre merkezci bir bakış açısı görülmekteyken 1990'larda sosyo-kültürel faktörlerin kavramla yakından ilişkilendirildiğine rastlanmaktadır. Günümüze yaklaştıkça ziyaretçilerin destinasyon bölgelerindeki çevresel ve kültürel yönere özellikle işaret edildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir turizm, sosyo-kültürel ve çevresel yönlerin yanında ekonomik ve organizasyonel boyutlar da barındırmaktadır (Mason, 2003: 167).

Sürdürülebilir turizm, tüm ilgili paydaşların bilinçli katılımının yanı sıra geniş katılım ve fikir birliği sağlamak için güçlü siyasi liderlik gerektirmektedir. Bunu

gerçekleştirmek, etkilerin izlenmesini, gerektiğinde gerekli önleyici veya düzeltici önlemlerin alınmasını gerektirir. Sürdürülebilir turizm aynı zamanda yüksek düzeyde turist memnuniyetini sürdürmeli ve turistlere anlamlı bir deneyim sağlamalı, sürdürülebilirlik konularında farkındalıklarını arttırmalı ve bunlar arasında sürdürülebilir turizm uygulamalarını desteklemelidir (Kiper, 2013: 781).

Sürdürülebilir turizmin uygulama alanı bulduğu destinasyonların birçoğunda, tarım toplumundan turizm toplumuna geçiş sürecinin yoğun olarak yaşandığı bilinmektedir. Yerel halkın büyük çoğunluğu, tarım toplumunda geçimlik ücrete tabi iken tarımsal sektörden turizm sektörüne geçiş ile birlikte ekonomik canlanma ve refah artışı yaşamaktadır.

Genel olarak sürdürülebilir turizm kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması, tüketimin ve israfın asgari düzeye indirilmesi; biyo-çeşitliliğin korunması, yerel halkın katılımı, personel eğitimi ve araştırma programlarının geliştirilmesi gibi özellikleriyle sürdürülebilir kalkınmanın turizm ayağını oluşturmaktadır (Mosammam vd., 2016: 171).

Sürdürülebilir turizm; planlamadan yoksun, kontrolsüz, belirli bir program dahilinde ilerlemeyen turizm faaliyetlerinin destinasyon üzerinde yol açtığı sorunlara bir çözüm arayışı neticesinde ortaya çıkmıştır. İnsan-doğa gerilimine karşı çevreyi hiçe saymayan bir yaklaşımın ürünü olan sürdürülebilir turizm, kültürel kaynaşmayı ve ekosistemin korunmasını içeren sürdürülebilir kalkınma şeklidir. Çevreyi dikkate alan bir bakış açısı sunan sürdürülebilir turizm, ekonomik kalkınma yolunda ekolojik kaygıları hafifletici bir rol oynamaktadır.

### **1.8.1. Sürdürülebilir Turizmin Kavramsal Çerçevesi**

Sürdürülebilir turizm, çevresel ve kültürel tahribatı azaltmayı ve ziyaretçi memnuniyetini arttırmayı öncelik haline getirmiştir. Bu bağlamda sürdürülebilir turizm, turistik bölgelerde sürdürülebilir kalkınmayı amaç edinmiştir. Sürdürülebilir turizm yoluyla kırsal alana yönelik turizm, pazar güçlerinin farklı tatil türleri arayışı ve hükümetlerin bu yönde girişimlerinin bir sonucu olarak büyümektedir. Böylece sürdürülebilir turizm; doğal, kültürel kaynaklar, insan ve ekonomik büyüme öğeleri arasında bir denge kurmayı amaçlayan bir turizm şeklini almıştır (Yeşiltuna, 2016: 68).

Sürdürülebilir turizm; turistler, çevre ve ev sahipliği yapan topluluk arasındaki gerginlikleri azaltma amacını taşıyan olumlu bir yaklaşımdır. Doğal kaynaklar ile insan kaynaklarının uzun dönem yaşayabilirliğinin ve kalitesinin gerçekleştirilmesi üzerine temellendirilmiştir. Gelişme karşıtı olmamakla beraber gelişmenin sınırları olduğunu kabul etmektedir. Bu sınırlar, değişik yerlere ve ilgili yerlerdeki yönetim uygulamalarına göre farklılık göstermektedir. Sürdürülebilir turizm, turizm gelişiminin uzun dönemde sürdürülebilir olduğunu garanti altına almakta ve uygulama alanının sürdürülebilir olması sağlanmaktadır (Sonuç, 2014: 27-28).

### **1.8.2. Sürdürülebilir Turizmin Tarihsel Gelişimi**

Kalkınmaya konu olan sürdürülebilirlik, 1992’de Rio Zirvesi diye de bilinen Rio de Janeiro’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ile birlikte turizm sektörüne yön vermeye başlamış ve sürdürülebilir turizm kavramı literatürde yaygın bir kullanıma sahip olmuştur (Deviren ve Yıldız, 2016: 324).

1990’larda küresel turizm kalkınma politikası, daha açık bir şekilde sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle aynı doğrultuda olmakla kalmamış aynı zamanda günümüze ait kalkınmaya ilişkin zorluklara hitap eden daha pragmatik bakış açılarını da kapsamıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir turizmin gelişimi, genel itibarıyla sosyal değerlerin ve yaşam tarzlarının dönüşümünü ve sorumluluğu temel alan tüketim anlayışının benimsenmesini gerektirmektedir (Sharpley, 2009: 57).

Sürdürülebilir turizm, başlıca amacı yerel halkı turizm teşebbüslerine dahil etmek olan turizm şeklidir. Sürdürülebilir turizm, yerel halk ile çevre arasındaki ilişkinin dikkatlice anlaşılmasını gerektirmekte ve politik, kültürel, ekonomik topluluklar arasındaki bağlantıları vurgulamaktadır. Sürdürülebilir turizm, hem akademik hem de araştırma alanlarında ve turizm uygulamalarında hızla önem kazanmış bir turizm dalı olarak 1990’larda dikkat çekmeye başlamıştır (Stanciulescu ve Diaconescu 2015: 284).

Turizmin geleceğini etkileyeceği düşünölen çevre sorunlarının başlıcaları, şu şekilde sıralanabilir (Middleton ve Hawkins, 1998: 17):

- Nüfus artışı,
- Küresel ısınma ve sera etkisi,
- Ozon tabakasının delinmesi,
- Asit yağmurları,
- Ormansızlaşma, çölleşme ve toprak kaynaklarının kaybı,
- Kirlilik ve su kaynaklarının tükenmesi.

Turistik destinasyonlar ile turizm işletmeleri arasındaki bağlantılar, çevresel kaliteye ve performansa etki etmektedir. Turistik destinasyonlar hava, içme su, plaj ve gürültü gibi çevresel kalite standartlarını belirlemektedir. Turizm işletmeleri ise emisyon ve katı atıkların azaltılması gibi çevresel performans standartlarını belirlemektedir (Goodall ve Stabler, 2001: 68).

### **1.8.3. Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımları**

Kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak sürdürülebilir turizme yönelik dört yaklaşım ortaya konulmuştur. Bu dört yaklaşım, sürdürülebilir turizmin amaçsal olarak hakim olan anlayışına göre kronolojik olarak sıralanmaktadır. Bunlar Karşıt Kutuplar Yaklaşımı, Süreklilik Yaklaşımı, Hareketlenme Yaklaşımı ve Yakınsama Yaklaşımıdır (Clarke, 1997: 224).

#### **1.8.3.1. Karşıt Kutuplar Yaklaşımı**

Karşıt Kutuplar Yaklaşımı, sürdürülebilir turizmi kitle turizmine karşı ikili bir pozisyonda tutmaktadır. Bu yaklaşımda, kitle turizmi geniş ve sürdürülebilir olmayan bir ölçekte işlev görürken sürdürülebilir turizm, küçük çaplı bir turizm şekli olarak ifade edilmektedir (Masara, 2015: 10). Sürdürülebilir turizm ve kitle turizmi, birbirine karşı kutup olarak görölmektedir. Karşıt Kutuplar Yaklaşımı'na göre sürdürülebilir turizmi geliştirmek adına kitle turizminden vazgeçmeye gerek duyulmaktadır (Swarbrooke, 1999: 9).



### **1.8.3.2.Süreklilik Yaklaşımı**

Süreklilik Yaklaşımı'nda sürdürülebilir turizm ve kitle turizmi, birbirine karşı kutuplar olarak görülmemektedir. Bunun yerine, sürdürülebilir turizm ve kitle turizmi için farklı tonların olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir turizm ve kitle turizmi, ortak bir payda da buluşmaktadır (Swarbrooke, 1999: 9). Süreklilik Yaklaşımı'na göre turizm süreci, sürdürülebilir turizm ile kitle turizmi arasında bir yerlerde konumlanmıştır (Masara, 2015: 10).

### **1.8.3.3. Hareketlenme Yaklaşımı**

Hareketlenme Yaklaşımı, olumlu faaliyetlerle kitle turizminin daha sürdürülebilir hale getirileceğini öne sürmektedir (Swarbrooke, 1999: 9). Hareketlenme Yaklaşımı'nda sürdürülebilir turizm, bazı boyutlar açısından sürdürülebilir turizm tanımlarından farklılık göstermektedir. Bu farklılık gösteren boyutlara ölçek konusunun daha objektif ve daha az duygusal motifler içerecek hale gelmesi ve sürdürülebilir turizmin, mevcut bir turizm ölçeğine sahip olmaktan ziyade ulaşılması gereken bir hedef haline alması örnek verilebilir (Clarke, 1997: 227). Hareketlenme Yaklaşımı'nda sürdürülebilir turizm, belirli bir ölçekte başarılması gereken bir hedef olarak görülmektedir (Masara, 2015: 10).

### **1.8.3.4. Yakınsama Yaklaşımı**

Yakınsama Yaklaşımı'na göre sürdürülebilir turizm, ölçek boyutuna rağmen uygulanabilir bir hedef olarak görülen bir birleşmeden oluşmaktadır (Masara, 2015: 10). Yakınsama Yaklaşımı, her turizm şeklinin sürdürülebilir olması için çaba sarf edilebileceği düşüncesine dayanmaktadır (Swarbrooke, 1999: 9). Bu yaklaşım sürdürülebilir turizm anlayışını, ölçeğinden bağımsız olarak tüm turizmin ulaşmak için çaba göstermesi gereken bir amaç olarak görmektedir (Clarke, 1999: 230).

### **1.8.4. Sürdürülebilir Turizmin İlkeleri**

Sürdürülebilir turizm, karar verme süreçlerinde yerel halkın katılımını gözeterek çevresel ve kültürel etkilere duyarlı bir turizm anlayışını temsil etmektedir. Sürdürülebilir turizm; kültürel bütünlüğü benimseyen, temel ekolojik süreçleri koruyan ve biyolojik çeşitliliği önemseyen bir düşünce yapısı içermektedir (Kuter ve Ünal, 2009: 147).

Sürdürülebilir turizmin ilkeleri, şu şekilde sıralanabilir (Akıncı ve Kasalak, 2016: 177):

- Yerel halka öncelik vermek,
- Turizmi yılın 12 ayına yaymak,
- Toplu taşımaya öncelik vermek,
- Temiz enerji kullanımını teşvik etmek,
- Gerçek hayatı sahnelemek,
- Var olan bina stoklarını değerlendirmek,
- Sosyal ve kültürel kimliği korumak,
- Gelişime açık ve uzun vadeli esnek turizm yatırımlarına yer vermek.

Sürdürülebilir turizm, yerel halkların geleneklerine sahip çıkmakla kalmayıp onların yaşam kalitesini yükseltmeye ve kültürel ile sosyal mirasını koruyarak geliştirmeye oldukça önem vermektedir.

#### **1.8.5. Sürdürülebilir Turizm Araçları**

Beşeri faaliyetler sonucu kontrolsüz ekonomik büyüme ve aşırı üretim sürecinde yan ürün olarak oluşan atıkların artmasına bağlı olarak ekosistem üzerindeki baskı, oldukça büyümekte ve insan-doğa arasındaki gerilim sonucu dengeler, bozulma tehdidiyle karşılaşmaktadır.

##### **1.8.5.1. Taşıma Kapasitesi**

Taşıma kapasitesi kavramı, gelişmeye sabit ve belirlenebilir bir sınır getirmektedir. Bir bölgeyi ziyaret eden ve o bölgenin çevreye zarar vermeden ve turist memnuniyetini düşürmeden ağırlayabileceği en yüksek turist sayısı olarak tanımlanmaktadır. Bu sınırın belirlenmesi, günlük teşkil etmektedir. Taşıma kapasitesi, bölgenin doğasına ve sunduğu ürünlere, çektiği turist tipine ve yaşam eğrisinin dönemlerine göre değişmektedir (Sonuç, 2014: 26). Taşıma kapasitesi türleri, Tablo 8'de yer almaktadır. Taşıma kapasitesi fiziksel, ekolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik taşıma kapasiteleri olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır.

**Tablo 8: Taşıma Kapasitesi Türleri**

<b>Fiziksel Taşıma Kapasitesi</b>	Bir bölgeyi ziyaret eden en çok konaklama yapabilecek turist sayısını ve bir turistin fiziksel olarak kaplayabileceği en az boşluğa işaret etmektedir.
<b>Ekolojik Taşıma Kapasitesi</b>	Turizmin doğal çevreye olan etkisi ve doğal kaynakların uzun dönem yaşayabilirliği ile bağlantılıdır.
<b>Psikolojik Taşıma Kapasitesi</b>	Farklı turist tiplerinin, tatil ve bölgelere göre değişiklik gösteren algı ve memnuniyeti ile ilgilidir.
<b>Sosyal Taşıma Kapasitesi</b>	Turizmin yerel halkın turizme karşı tutumunu etkileyecek olan sosyal- kültürel etkilerini içermektedir.
<b>Ekonomik Taşıma Kapasitesi</b>	Turizm gelişiminin karlılık ve fırsat maliyeti ile güçlü bağlantılara sahip olma durumuyla ilgilidir.

**Kaynak:** Liu, 2003:469-470

Taşıma Kapasitesi, bir nüfusla bu nüfusun üzerinde yaşadığı ve hayatını devam ettirebilmesi adına bağlı olduğu doğal çevresi arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bu kavram, belli bir zaman diliminde mevcut tüketim kalıplarının çevreye zarar vermeden ve gelecekteki taşıma kapasitesinde bir azalmaya yol açmadan sürdürülebilmesini, toplam nüfusu oluşturan bireylerin sayısı ile sınırlamaktadır. İnsan taşıma kapasitesinin aşılması, çevrenin ve sahip olduğu doğal sistemlerin kendilerini yenileyebilme kapasitelerinin tahrip edilmesi ve bunun sonucunda da mevcut yaşam tarzının uzun dönemde sürdürülebilme olanaklarının ortadan kalkması anlamına gelmektedir (Marin, 2004: 149).

#### **1.8.5.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi**

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), “yasal prosedürlerin, politikaların, programların, projelerin ve işletme koşullarının biyolojik ve fiziksel çevre ile insan sağlığına ve mutluluğuna olan etkilerinin belirlenmesi ve bu etkilerin boyutlarının önceden tespiti için yapılan çalışmalar, çalışma sonuçlarının yorumlanması ve yayınlanması işlemleridir” (Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006: 108).

Turizm sektörü, çevre ile sıkı bağlantıları olan bir sektördür. Plansız ve kontrolsüz yapılan turizm yatırımları, bir süre sonra bölgenin çekicilik özelliklerini yitirmesine ve talebi olumsuz yönde etkilemesine neden olacaktır. Bu bağlamda ÇED raporu, turistik faaliyetler sonucunda bozulmanın etkilerini ortadan kaldırmak değil, bozulma oluşmadan önüne geçebilmeyi hedeflemektedir. Sürdürülebilirlik kapsamında sera gazı emisyonlarından iklim değişikliğine etkilerine kadar detaylı bir incelemeyi

gerektiren ÇED raporu, turizm işletmeleri için zaman ve maliyetli bir süreç olabilmektedir. Ancak uzun dönemli bir karlılık, yöre halkına ve yerel ekonomiye katkıları dikkate alındığında böyle bir değerlendirme, sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir (Çelik, 2014: 25).

### **1.8.5.3. Ekolojik Ayak İzi Hesaplaması**

Ekolojik ayak izi, belirli bir yaşam standardı ve tüketim alışkanlıklarına sahip insan topluluğundan yola çıkmaktadır. Ekolojik ayak izi, ihtiyaç duyulan kaynakların üretildiği ve ortaya çıkan atıkların da zararsız hale dönüştürüldüğü, sınırları belirli ve ekolojik yönden üretken bir alanı ifade etmektedir. Söz konusu alanlara sulanabilir arazi, ormanlık, otlak, deniz ve karbondioksitin emildiği alanlar örnek gösterilebilir. Ekolojik ayak izi, biyolojik açıdan verimli alanın hesaplanmasında kullanılmaktadır. Ekolojik ayak izi, toplam nüfusun mevcut üretken ekolojik alana bölünmesinden elde edilen istatistiki bir göstergedir (Marin, 2004: 149).

### **1.8.6. Sürdürülebilir Turizm Amaçları**

Turist memnuniyetinin arttırılarak sürekliliğin sağlanması, kaynakların dengeli dağıtımının sağlanması, toplumsal yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve dünya barışına katkıda bulunması, sürdürülebilir turizmin güncel amaçları arasında yer almaktadır (Sonuç, 2014: 28).

Sürdürülebilir turizmin diğer amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Yeşiltuna, 2016: 68).

- Yerleşik topluluğun karakteristik özelliğinde ve kültüründe sürdürülebilirlik,
- Çevre dokusunda ve habitatında sürdürülebilirlik,
- Kırsal ekonomide sürdürülebilirlik,
- Turizm sektöründe sürdürülebilirlik.

Turizme temel oluşturan çevresel, sosyo-kültürel ve tarihi değerlerin korunarak değerli hale getirilmesi, sürdürülebilir turizmin ana misyonunu göstermektedir. Böylece korunmak suretiyle geliştirilen ve turizme kaynaklık eden çevresel unsurlar, gelecek kuşaklara aktararak sonraki nesillerin de bugünkü olanaklara sahip olması; sürdürülebilir turizm yoluyla hedeflenmektedir. Sürdürülebilir turizmde amaç, sadece

bugünkü değil aynı zamanda gelecekteki toplumun yaşam kalitesini yukarı çekmek ve etkin kaynak kullanımıyla gelecek kuşakların yaşama hakkını gasp etmemektir (Mercan, 2015: 7). Turizm paydaşları arasında yetkin bir anlayış, vizyon ve liderliğin gelişmesi ile dengeli ve çeşitlendirilmiş bir kırsal ekonomi yönünde çalışmanın sürmesi, sürdürülebilir turizm bağlamında hedeflenmelidir.

### **1.8.7. Sürdürülebilir Turizm Planlaması**

Sürdürülebilirliğin turizm planlarında uygulanması, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir saçı ayağını oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma yoluyla doğal, kültürel ve diğer kaynakların gelecek içinde korunması, temel hedef olarak görülmektedir. Planlı turizm faaliyetleri ile turizmin devamlılığı açısından turistik çekiciliklerin korunması ve doğal alanların gelecek nesiller için de saklanması, son derece önem taşımaktadır. Turistik faaliyetlerin ortaya çıkış nedenlerinden birisi, çevresel kalite olup çevresel ve turistik bölgelerdeki tahribatların da turizmi olumsuz etkilediği bir gerçektir. Tüm bu hususlar dikkate alındığında, sürdürülebilir turizm açısından planlama faaliyetlerinin ve politika tasarımının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Yeşiltaş, 2015: 160).

Geleneksel turizm planlarının çoğu, turizm sektörünün büyüme gereksinimleri tarafından domine edilmiştir. Bu çerçevede pazarlama ve sermaye yatırıma ilişkin planlamalar gözetilmiştir. Turizm planlaması da genellikle ziyaretçi sayısını, ciroyu ve iş olanağını arttırmak üzerine temellendirilmiştir. Topluma ve kültüre duyulan saygı ise ihmal edilen unsurlar arasında yer almaktadır. Sürdürülebilir turizm planlaması ise oldukça geniş ve bütüncül bir bölgesel analize dayanmaktadır. Bölgenin sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel ihtiyaçları ile bölgenin turistik değer taşıyan varlıkları, söz konusu analizlerde belirleyici olmaktadır. Ayrıca gelecekteki turizm faaliyetlerine dair kısıtlamalar ve turizm sektörünün çevre üzerindeki baskısı, sürdürülebilir turizm planlamasına yön vermektedir (Lane, 2005: 14-15).

Koordinasyon eksikliği, sürdürülebilir turizm konsepti önünde büyük bir zordur. Birbirleriyle bağlantılı sektörler arasında görülen yetersiz iletişim ve yetersiz iş birliği ile turizm gelişim süreçlerinin mevzuatını etkileyen gereksiz bürokrasi, önemli güçlükler olarak ön plana çıkmaktadır. Bazı durumlarda kamu idaresinde geçmişe

uzanan çatışmalar da sürdürülebilir turizmin planlanmasında zorluk yaratabilmekte ve turizm politikalarının tutarsız olmasına yol açabilmektedir (Masara, 2015: 12-13).

Temel olarak sürdürülebilir turizm, kitle turizmi tarafından yaratılan olumsuz etkileri silme çabaları açısından etkili gözükse de karşısına bazı güçlükler çıkabilmektedir. Bu güçlükler, çoğu turizm politikasının temel sorunları arasında yer almaktadır (Hunter 1997: 850). Ulusal ekonomi öncelikleri, sürdürülebilir turizmin en önemli zorluklarından bir tanesidir. Bu durum, genelde bir ülkenin bütün ekonomisine ve üretim sektörlerine dayanmaktadır. Eğer bir ülkenin ödemeler dengesi ve bunun sonucunda ülkenin belirli bir zaman dilimindeki uluslararası parasal işlemleri denge durumunda değilse, ülkenin açığının ya da fazlasının olduğu sonucuna varılabilir. Bir ülkenin açığının olması halinde o ülkenin ekonomisinin dışarıdan borç alımına dayalı olduğu ve bu gibi bir durumda da döviz kazanımları için turizmin en iyi seçenek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, turizme dayalı kalkınma girişimlerine daha fazla özen gösterilmelidir (Masara, 2015: 12).

### **1.9. Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yer Alan Başlıca Turizm Türleri**

Sürdürülebilir turizm, belli bir turizm türünü değil çevreye duyarlı turizm anlayışının tüm turizm türlerine yansıtıldığı bir düşünceyi temsil etmektedir. Böylece sürdürülebilir kalkınma ekseninde şekillenen sürdürülebilir turizm faaliyetleri kapsamında turizmi çevre ile ilişkilendiren alternatif turizm türleri geliştirilmiştir (Deviren ve Yıldız, 2016: 323).

Alternatif turizm, sürdürülebilir kalkınma düşüncesini temsil eden bir turizm anlayışı olup kitle turizmine karşı bir alternatif sunmaktadır. Alternatif turizm, olağan turistik amaçların dışında ziyaret yapılan mekanlarda gerçekleşmektedir (Stanciulescu ve Diaconescu, 2015: 284).

Tablo 9, kitle turizmine karşı alternatif turizmin özelliklerini genel özellikler, kalkınma stratejileri ve turist davranışları açısından göstermektedir.

**Tablo 9: Kitle Turizmine Karşı Alternatif Turizmin Özellikleri**

	<b>Geleneksel Kitle Turizmi</b>	<b>Alternatif Turizm Türleri</b>
<b>Genel Özellikler</b>	- Hızlı gelişme	- Yavaş gelişme
	- Maksimize etme	- Optimize etme
	- Sosyal ve çevresel yönleri göz ardı etmek	- Sosyal ve çevresel yönleri dikkate almak
	- Kontrolsüz	- Kontrollü
	- Kısa dönem	- Uzun dönem
	- Sektörel	- Bütünsel
	- Uzaktan kontrol	- Yerel kontrol
<b>Kalkınma Stratejileri</b>	- Planlamaksızın kalkınma	- Önce plan, sonra kalkınma
	- Proje öncülüğünde programlar	- Konsept öncülüğünde programlar
	- Turizmin her yerde gelişmesi	- Turizmin uygun yerlerde gelişmesi
	- Çekiciliklere yoğunlaşma	- Baskılar ve faydalara yayılmışlık
	- Yeni binalar	- Var olan binaların yeniden kullanılması
	- Yabancılar tarafından gerçekleştirilen kalkınma	- Yerel kalkınmacılar
	- Çalışan personel ithal edilmesi,	- Yerel istihdamın değerlendirilmesi
	- Kentsel mimari	- Geleneksel mimari
<b>Turist Davranışları</b>	- Geniş gruplar	- Yalnızlar, aileler, arkadaşlar
	- Sabit programlar	- Spontane kararlar
	- Az zaman	- Fazla zaman
	- Görülecek turistik yerler	- Deneyimlenecek yerler
	- İthal yaşam tarzı	- Yerel yaşam tarzı
	- Konforlu / pasif	- Zorlayıcı / Aktif
	- Gürültülü	- Sessiz
	- Alışveriş yapma	- Hediyeler alma

**Kaynak:** Sharpley, 2009: 44

Alternatif turizm türleri ekoturizm, kültür turizmi ve macera turizmi gibi başlıca faaliyet alanlarıyla sınırlı olmayıp çok sayıda alternatif turizm türü bulunmaktadır. Sürdürülebilirliğin artan önemi, turizm sektöründe doğayı ve kuşaklararası eşitliği temel alan faaliyetleri arttırmış ve bu doğrultuda alternatif turizm türleri de çeşitlilik göstermiştir.

### 1.9.1. Yayla Turizmi

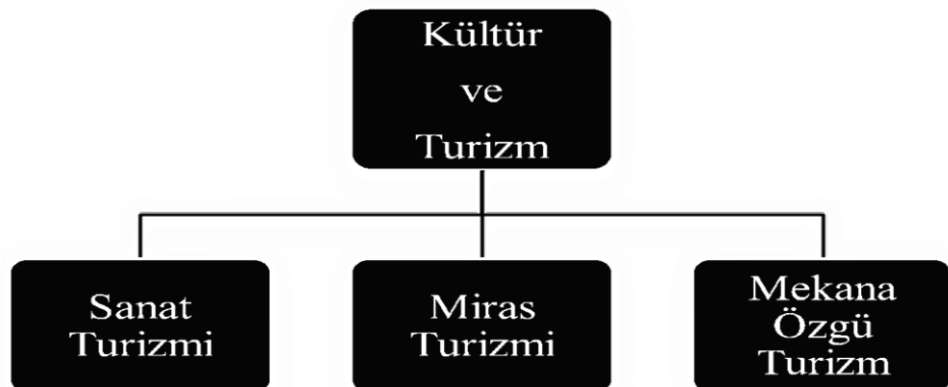
Yayla kelimesi, dağ tepelerindeki düzlüklere verilen isimden gelmektedir. Yaylalar son yıllara kadar rekreasyonel ve turizm amaçlı kullanımından çok, ilgili yörede yaşayan halkın hayvanlarını kolaylıkla beslemek ve kışlık yakacak gereksinimlerini karşılamak amacıyla genellikle haziran ayı başından ağustos ayının sonuna kadar yaşadıkları yer olmuştur.

Günümüzde büyük şehirlerde yaşayan insanların şehrin gürültüsü ve kirliliğinden kaçıp, doğal güzelliklere sahip olan sessiz alanları tercih ettiğine rastlanılmaktadır. Özellikle kıyı şeridindeki tatil yörelerinin sıcak ve nemli havasına karşın yaylaların çok çeşitli bitki örtüsüne sahip olması, ormanları, krater gölleri, ırmakları, dereleri, tarihsel, kültürel ve arkeolojik değerleri ilgi çekmektedir. Ayrıca yaylalar doğa yürüyüşlerine, raftinge, kış sporlarına, avcılığa, olta balıkçılığına elverişli yapısı ve yayla şenlikleri ve el sanatları gibi değerleri taşıması nedeniyle gün geçtikçe tercih sebebi haline gelmektedir (Baydaş ve Bayat, 2016: 174, 176).

### 1.9.2. Kültür Turizmi

Kültür turizmi bir toplumun, bölgenin, grubun ya da kurumun tarihsel, sanatsal, bilimsel yönleri veya yaşam tarzıyla alakalı olarak tamamen veya kısmen motive olmuş yabancı ülkeden gelen kişilerin ziyareti olarak tanımlanmaktadır (Silberberg, 1995: 361).

Şekil 6: Turizmle İlişkili Kültür Tanımları

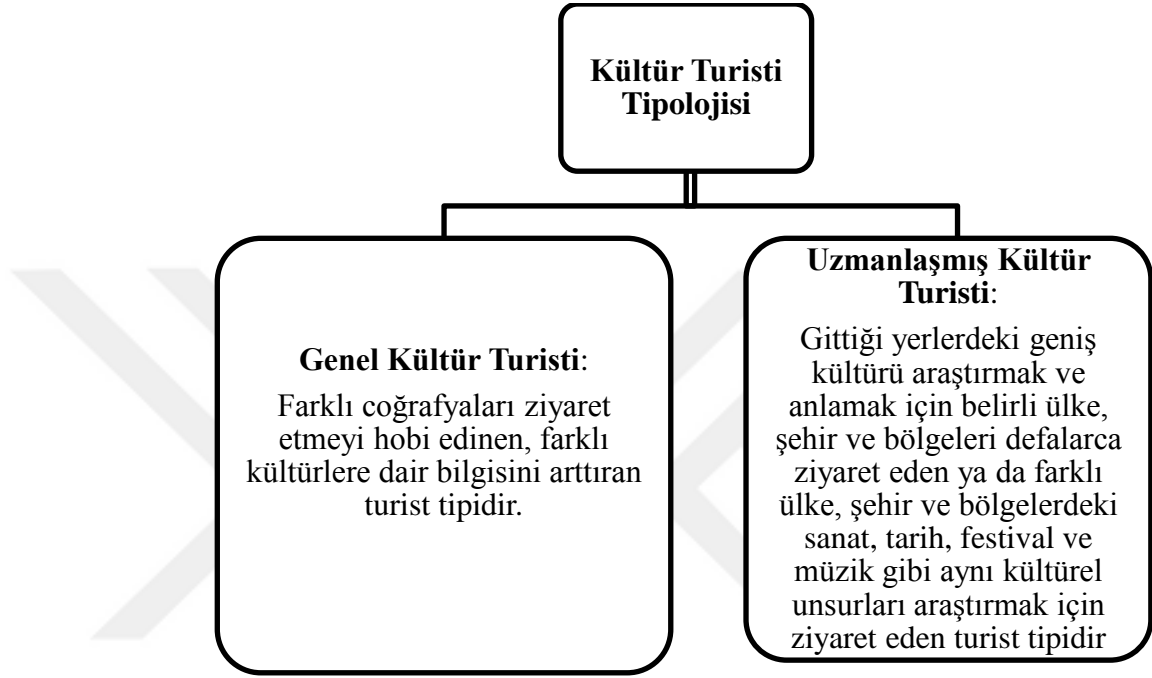


Kaynak: Mousavi vd., 2016: 72



Bir bölgenin tarihsel yönü, sosyal dokusu, yerel halkın yaşam tarzı, yerel değerleri gibi unsurları kültürel zenginliklere işaret etmekte ve turizm potansiyeli taşımaktadır. Geçmişten günümüze aktarılan kültürel mirasa ve günümüzde yaşatılan kültürel varlıklara artan ilgi, güncel turizm eğilimleri arasında yer almaktadır.

### Şekil 7: Kültür Turistlerinin Genel Kategorileri



**Kaynak:** Mousavi vd., 2016: 72

Bölgede bulunan kültürel varlıklar ve tarihi alanların, ziyaretçiler tarafından bölgenin tercih sebebi olmasında etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca kültürel varlıklar, turistlerin bölgeyi tekrar ziyaret etme ve çevrelerine tavsiye etmelerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu bağlamda turistlerin beklentilerine cevap aranarak kültürel ve tarihi çekiciliklerden etkin olarak yararlanılması, turizmin 12 aya yayılması açısından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

#### 1.9.3. Kırsal Turizm

Turizm sektöründe rekreasyona dayalı faaliyetlerin yoğun şekilde gerçekleşmesi, buna uygun doğal mekanların sıkça kullanılmasını bir gereklilik olarak ortaya çıkarmaktadır. Böylece doğaya dayalı turizm faaliyetleri, günümüzde daha önem taşır hale gelmiştir. Doğanın aşırı ve yanlış kullanımına ek olarak doğanın kontrolsüz ve plansız şekilde kullanımı, doğaya dayalı turizm faaliyetlerinde turizmin olumsuz

çevresel etkilerini gündeme taşımıştır. Sürdürülebilir Kalkınma yaklaşımında önemli bir yer tutan kırsal turizm, kırsal yerleşimleri, doğal kaynakları ve toplulukların ekonomik, sosyal, kültürel mirasları gibi unsurları içermesi nedeniyle birçok yönden inceleme konusu olabilmektedir (Yeşiltuna, 2016: 68).

Kırsal turizm, sürdürülebilirlik yaklaşımlarından hareketle giderek daha fazla ilgi gören ve geliştirilmekte olan bir turizm türüdür. Kırsal turizme ilişkin faaliyetlerin gerçekleştiği yerlere ait düşük nüfus yoğunluğu, ön plana çıkarılırken turistlerin geleneksel, doğal ve tarihsel özelliklerine yönelik beklentileri de önem kazanmaktadır. Kırsal turizm Avrupa Birliği tarafından yapılan çalışmalarda amacı, tarımsal ya da yerel değerlerle iç içe bulunarak hoşça zaman geçirmek olan turistlere, beklentileri doğrultusunda konaklama, yiyecek içecek ve diğer hizmetleri veren küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünü olarak ifade edilmiştir. Kırsal turizmin talep cephesinde doğa ve çevre değerlerine ek olarak yerel kültürle tanışmak isteyen bir tüketici kitlesi bulunmaktadır (Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006: 12).

Ekonomi içerisinde birçok sektör birbirini etkileyerek ilişki halinde bulursa da tarım ve turizmin etkileşimi oldukça yoğun şekilde gözlenmektedir. Turizm sektöründe meyve, sebze, şarap gibi yiyecek ve içeceklerin tüketiminin gerçekleşmesi, tarım ve turizm arasındaki bağlantıyı güçlendirici rol oynamaktadır. Tarım turizmi ya da agro-turizm, uluslararası turizmin gelişimine bağlı olarak tarımsal faaliyetlerin gerçekleştiği ve doğal güzelliklere sahip destinasyonlarda ortaya çıkmıştır (Çeken, 2014: 162-163).

Bu bağlamda kırsal turizm türleri içerisinde yer alan agro-turizm, kırsal alanlara yönelik kültürel gezileri içermektedir. Agro-turizm, doğrudan kırsal çevreyle, ürünle ve konaklamayla bağlantılı bir çiftlik, kamp veya pansiyonla ilişkilendirilerek konaklama, eğitsel gezi, yeme-içme ve çiftlikte ürün ve el sanatlarının satılmasıyla alakalı faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Agro-turizm kavramının birtakım temel belirleyici özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle agro-turizmden söz etmek tarımsal temelli yapılan bir faaliyete vurgu yapmakta ve bir çiftlikte yapılan tarımsal faaliyetlere katılmayı beraberinde getirmektedir. İkinci olarak turistlerin doğrudan (süt sağma, ürün hasat vb.), dolaylı (yiyeceklerin hazırlanması, satışı vb.) veya pasif

(çiftlik dışında yapılan faaliyetler) bir şekilde turizm faaliyetlerine katılmış olması gerekmektedir. Üçüncü olarak ise turistlerin tarımsal temelli deneyimlerinde, otantiklik algısına sahip olması beklenmektedir (Civelek, Dalgın ve Çeken, 2014: 16).

#### **1.9.4. Yavaş Turizm**

Küresel Yavaş Hareketi, günlük yaşam üzerinde hızın olumsuz etkilerine bir tepki hareketi niteliğindedir. İnsanların sosyal ve ekolojik çevresiyle arasındaki bağlantıyı yeniden kurmasını temel almaktadır (Carp, 2012: 130). Yavaş düşüncesi, genel olarak Yavaş Yemek ve Yavaş Şehir (Slow City – Citta Slow) hareketleriyle ilişkilendirilmektedir. Yavaşlık, bölge ve kültür özelliklerinin önemiyle farkındalığını vurgulamaktadır (Saward, 2011: 3). Yavaş turizm; yavaş yemek ve yavaş şehir düşüncesi ile beraber süreç içerisinde ortaya çıkmıştır.

Yavaşlık, seyahat ve turizm çerçevesinde aynı ideolojiyi kapsamaktadır. Yavaş turizme yönelik artan bir ilgi söz konusudur. Yavaş hareketinden esinlenen yavaş turizm yerel kültüre, tarihe ve çevreye saygılı, sorumlu, çeşitliliğe ve insan ilişkilerine (yerel halk ve turistler ile kurulan ilişkiler bağlamında) değer veren bir turizm türüdür. Yavaşlık felsefesinde ortaya çıkan yavaş turizm akımı, kitle turizmine anti tez olarak oluşturulmuş ve ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği temel almıştır (Sezgin ve Özdemir, 2016: 9).

Yavaş turizmin amacı, yüksek performansa dayalı değildir. Yavaş turizm, destinasyonun doğal ortamın ve seyahatin deneyimlenerek tadına varılması ve hissedilmesini esas almaktadır. Böylece yerel değerleri tanımak ve yerel halk ile yakınlık kurmak, önem taşımaktadır. Yavaş turizmde, tren gibi uzun soluklu yavaşlık içeren vasıta araçları daha çok tercih edilmektedir.

Yavaş turizm ya da yavaş seyahat, küreselleşmenin tektipleşmiş güçlerine ve hareketliliğin metalaştırılmış bir deneyimi halini almış turizm fikrine karşı bir direnç oluşturmaktadır. Yavaş turizm, olumsuz çevresel etkileri minimize eden ve yerel halk ile doğal bir yakınlık kurulmasına imkan tanıyan bir felsefeyi bünyesinde barındırmaktadır. Yavaş turizm, yereli öven bir bakış açısına sahipken yerel halk ve ziyaretçi arasındaki ilişki son derece önem taşımaktadır (Sezgin ve Özdemir, 2016: 10).

### **1.9.5. Macera Turizmi**

Macera tatilleri, değişiklik arayan gezginler ile risk sever bireylerin katıldıkları bir turizm türüdür. Bu tür turizm faaliyetleri, insanları içinde buldukları baskılı ve gergin ortamdaki uzaklaştırarak yeni deneyimler edinme imkanı tanıdığından her geçen gün yaygın hale gelmektedir. Macera turizmine dağıcılık, rafting, vahşi doğa gezileri, mağaracılık ve yamaç paraşütçülüğü gibi örnekler verilebilir. Macera turizmi, heyecan uyandırıcı ve olumlu yönlerinden ayrı olarak orman alanlarının tahrip edilmesine yol açması, ekolojik dengenin bozulması ve çöp atıkları gibi olumsuzlukları beraberinde getirdiği için dikkatle üzerinde durulması ve önlem alınması gereken bir alternatif turizm türüdür (Ahipaşaoğlu ve Çeltik, 2006: 38-39).

### **1.9.6. Glamping Turizmi**

Kamp turizmine olan ilginin artmasında şehirlerin sıkıcı, yorucu, gürültülü yaşantısından uzaklaşp, doğanın dinlendirici ve rahatlatıcı ortamı içine yönelme isteği etkili olmaktadır. Günümüzde şehirler ve ülkeler arasındaki anayolların düzenlenmesine, motorlu taşıt araçlarının konfor ve teknolojik olarak geliştirilmesine, ucuz ve çok amaçlı araçların üretimi ve teknolojiye bağlı olarak her kesime yönelik araçların üretimine rastlanmaktadır. Herkesin doğada, açık havada rahat bir biçimde konaklama olanağı bulması, kamplarda konaklama isteğinin ve özgürlüğünün ortaya çıkışını ve gelişimini arttırmıştır (Şenol, 2011: 482).

Glamping ise İngilizce “glamorous” (gösterişli) ve “camping” (kamp yapma) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Lüks kampçılık olarak da adlandırılabilir. Seyahat severler, belirli konfor öğelerinden fedakârlık etmek zorunda kalmadan vahşi doğayla buluşmaktadırlar. Glamping, otel olanaklarının doğaya taşınarak doğa turistlerinin bu olanaklardan yararlanmasına olanak sağlayan bir turistik ürün olarak da tanımlanabilir (Urdal ve Uğurlu, 2016: 1217).

### **1.9.7. Ekoturizm**

Ekoturizm, kırsal yönelik bir turizm hareketi olarak kırsal turizm ile aynı kaynaklara yönelmekle birlikte güçlü bir doğa bağlantısını ve yoğun sosyal sorumluluk sağduyusunu birlikte ele almadaki vurgusu ile kırsal turizm kavramına mesafeli durmaktadır. Diğer bir deyişle, ekoturizm kırsal turizme daha eleştirel yaklaşan bir anlayışı temsil etmektedir (Yeşiltuna, 2016: 69-70).

Ekoturizm; turizm, biyo-çeşitlilik ve yerel halk arasında elverişli yönetim stratejisinin uygulanmasıyla sinerjik ilişkilerin kurulmasını içermektedir. Ekoturizm, genel itibariyle hassas, el değmemiş, düşük etkiye sahip ve küçük ölçekli olmaya çalışan koruma altındaki rotalara seyahatlerden oluşmaktadır. (Bulatovic vd., 2013: 1291).

Ekoturizm, tatillerini temiz bir çevrede geçirmek isteyen tüketicilerin arzusunun bir sonucu olarak çağdaş toplumun modern müdahaleleri olmaksızın gelişmiştir. Ekoturizm aslında sürdürülebilir turizmin en değerli tezahürüdür (Andrei vd., 2014: 2).

Ekoturizm büyük ölçüde Dünya Bankası ve Dünya Koruma Birliği (World Conservation Union) bünyesindeki hükümetlerarası ajanslar ve uluslararası hükümet dışı örgütler ve organizasyonlar tarafından sahiplenilmekte ve desteklenmektedir. Uygulamacılar, ekoturizmi destinasyon bölgelerinin sürdürülebilirliğini geliştirmek bağlamında bir potansiyel olarak görmektedir. Bu çerçevede birçok gelişmekte olan ülke, hükümetlere bu hareketin destekçisi konumundadır. Buna karşın kritik soru, ekoturizmin kendisini ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel kalkınmaya yönelik üçlü sorumluluk açısından sürdürülebilir bir yolda projelendirip projelendirmediğidir. Ekoturizmin uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinde bir başka zorluk da ekoturizm ve etkilerinin ölçülmesi için uygun ölçeğin (consistent metric) eksikliğidir. Turizm araştırmalarında yaygın değerlendirme çerçevesi; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda turizmin neden olduğu olumlu ve olumsuz etkiler yoluyla birbirine bağlı kaynakları, toplumları ve turistleri içermektedir (Baral, Stern ve Hammett, 2012: 976).

## İKİNCİ BÖLÜM

### SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAPSAMINDA EKOTURİZM

İkinci bölümde, sürdürülebilir kalkınmada ekoturizmin rolü üzerinde durularak ekoturizm kavramı ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle ekoturizmin kavramsal çerçevesi, ortaya çıkışı ve gelişim süreci, özellikleri, amaçları, etkileri, ilkeleri, planlaması ve yönetimi, göstergelerine yer verilerek ekoturizme yönelik eleştiriler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Dünya’da ve Türkiye’de ekoturizm uygulamaları değerlendirilmektedir. Son olarak ekoturizm odaklı sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politika tasarımına yer verilerek sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin geleceği ele alınmaktadır.

#### 2.1. Sürdürülebilir Kalkınmada Ekoturizmin Rolü

Ekoturizm, yerel halkın refahını arttırmakla kalmayıp sürdürülebilir kılan bir turizm anlayışına sahiptir. Ekoturizm, kırsal kesimde yaşayan yerel halkın katılımını esas alarak istihdam olanakları sağlamakta ve deneyim yoluyla öğrenmeye sevk eden süreçlere katkı sağlamaktadır. Ayrıca flora ve faunaları koruyan anlayışıyla ekoturizm, ekosistemdeki biyoçeşitliliğe de büyük önem atfetmekte ve çevre ile kalkınma arasında bütünlük sağlayan sürdürülebilir kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Deviren ve Yıldız, 2016: 331). Ekoturizm, ekonomik kalkınmanın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasında aykırı düşen çatışmalı hedefleri dengeleyerek koruma amaçlarıyla sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma yaratma stratejisidir (K.C. vd., 2015: 251).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için oldukça önem taşıyan ekoturizm; nüfus, göç, tarımsal faaliyetler, rekabet, istihdam ve yerel halka ilişkin meselelerde öne çıkan bir girişimcilik alanıdır. Sürdürülebilir kalkınmaya giden yolda bir araç olan ekoturizm, girişimcilere yeni bir gelir kapısı olmakta ve faydası yerel halk da dahil olmak üzere ilgili bölgedeki tüm katmanlara yayılmaktadır. Ekoturizm, doğa temelli özelliklerinin yanı sıra toplum temelli yönü açısından istihdam, yerel halkın katılımı, yöresel ürünler, yerel çekicilikler ve yerel kimlik gibi unsurları öne çıkartmaktadır.

Kırsal alanlarda turizmin içerdiği potansiyel ekonomik faydalar, şu şekilde sıralanabilir (Keane, 1992: 48):

- Yerel düzeyde gelir ve istihdam yaratılması,
- Turizm harcamalarının yerel ekonominin çeşitli sektörleri üzerindeki etkileri,
- Kırsal bölgelere ve doğal olaylara ekonomik değere bağlı olmadan değer biçilmesi,
- El sanatlarının, emek yoğun mal ve hizmetlerin kırsal alanlarla buluşturulması için talep yaratılması,
- Ziyaret edilen bölgelerdeki turist harcamalarının çarpan etkisi ve bunun yaratacağı muhtemel gelişimsel etki.

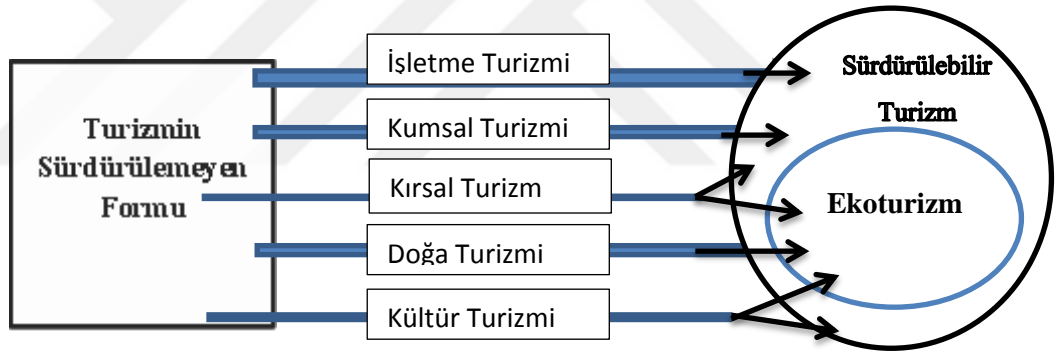
Yeşil ekonominin bir parçası olarak turizm sektörünün en hızlı büyüyen alternatif turizm türlerinden biri olan ekoturizm, çevrenin korunmasına ve sosyo-ekonomik kalkınmaya odaklanırken pazara hitap edebilmek adına kapitalist kalkınma süreci üzerinde de durmaktadır. Yeşil ekonomi, çevresel riskleri ve ekolojik kısıtları azaltarak iyileştirilmiş insan refahı ve sosyal eşitlikle sonuçlanan sürdürülebilir bir ekonomidir. Küresel senaryoda, sürdürülebilir yeşil sektörler arasında yenilenebilir enerji, düşük karbonlu ulaşım, enerji verimli binalar, temiz teknolojiler, gelişmiş atık yönetimi, iyileştirilmiş tatlı su temini, sürdürülebilir tarım, ormancılık ve balıkçılık bulunmaktadır. Ekoturizm ise dünyadaki sürdürülebilir ve yeşil ekonominin başarılı hikayelerinden biri olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından sürdürülebilir yeşil ekonomi sektörleri arasında gösterilmektedir. Ekoturizm, yaşam kalitesini ve hedef bölgelerdeki turizm deneyimini korumak ve geliştirmek için yerel doğal, kültürel ve mevcut kaynakların korunmasına yardımcı olmaktadır (K.C. vd, 2015: 251).

Sürdürülebilir kalkınma şemsiyesi altında ele alınan ekoturizmin, bölgede yoksulluğu azaltıcı etkileri belirgin şekilde gözlenmektedir. Turizm gelirin, geçimlik olan tarımsal gelirden çok daha cazip olmasına bağlı olarak turizmin yerel halkın refah seviyesine net bir şekilde olumlu yansımaları, belirgin olarak görülmektedir. Buradan hareketle, ekoturizm faaliyetlerinde yerel halkın katılımı koşuluyla ekonomik ve politik gücünün yükseldiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Kitle turizmi, ekonomik faydalar yaratabilse de uzun vadede refah üzerinde zararlı potansiyel etkilere sahiptir. Dolayısıyla ekoturizm, kitle turizmine göre ekonomik açıdan uzun dönemde daha çekici ve tercih edilebilir bir turizm faaliyetidir. Kitle turizmi faaliyetleri, genellikle altyapıya önemli yatırımlar yapan büyük ölçekli operasyonları kapsamaktadır. Buna karşın turizmin büyük ölçekli bir endüstri olarak gelişmesi, geleneksel yerel kültür üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Das ve Hussain, 2016: 243). Ekoturizm, bu olumsuz etkileri önleyici ve sürdürülebilir özelliklere sahip bir turizm şekli olarak turizm faaliyetlerinde güven unsuru oluşturmaktadır.

Şekil 8, sürdürülebilir kalkınma kavramı olarak ekoturizmi göstermektedir ve sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin diğer kavramlarla ilişkisini ortaya koymaktadır.

**Şekil 8: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Olarak Ekoturizm**



**Kaynak:** Wood, 2002: 10

Şekil 8’de görüldüğü üzere turizm, çevreye ilişkin unsurları kapsamına dahil ederek sürdürülemeyen bir yapıdan sürdürülebilir yapıya doğru evrilmektedir. Böylece sürdürülebilir turizm ve ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma çatısı altında değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın bir aracı olarak ekoturizm, uzun dönemde ekonomik, sosyal ve çevresel yarar sağlamaktadır. Ülkenin ekonomik kalkınmasında özel önceliğe sahip ekoturizm, küresel turizmde en hızlı ilerleyen alanlardan birisi durumundadır. Ekoturizm yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için ekoturizmin bütünlüğüne uyulması, yerel katılım ve yerel halk için ekonomik fırsatların sağlanması büyük önem taşımaktadır (Barkauskiene ve Snieska, 2013).



Ekoturizme, kırsal toplumlar için sürdürülebilir kalkınma seçeneği olarak büyük önem atfedilmektedir. Ekoturizm, ekonomik kalkınmayı tetiklemekte ve çevrenin korunması düşüncesini aşlamaktadır (Kiper, 2013).

Ekoturizm girişimciliği amacıyla kullanılan girişimcilik modelleri şu şekilde sıralanabilir (Tekin ve Kasalak, 2014: 131):

- Hobi bahçeleri tesisi,
- Yöresel lokanta işletmeciliği,
- At biniciliği tesisi,
- Paintball tesisi,
- Macera parkı tesisi,
- Rafting (Lastik bot ve kano işletmeciliği),
- Kırsal pansiyon, ekolojik otel ve çiftlik tesisleri,
- Sportif olta balıkçılığı tesisi,
- Sertifikalı, kontrollü avlak sahası işletmeciliği.

Bu girişimcilik türleri arasında kırsal pansiyon, ekolojik otel ve çiftlik girişimciliği özellikle öne çıkmakta ve her geçen gün cazibesi artmaktadır. Ayrıca kamp ve karavan turizmine yönelik alanları kapsayan ve kuş gözlemciliğini içeren tesisler de ekoturizm girişimciliği çerçevesinde ele alınmaktadır. Ekoturizmin sürdürülebilir olması ve bu çerçevede önceliklerin belirlenmesi, girişimcilik kültürünün geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin sürekliliği noktasında büyük önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ve turizm arasında doğrudan ilişki kuran ekoturizm, toplumun kalkınmasına katkı sunmakta ve yerel halkın refahının artmasında önemli rol oynamaktadır. Böylece ekoturizm girişimciliğine bağlı olarak kırsal bölgelerde yerel halk için istihdam fırsatları doğmaktadır. Ekoturizm girişimciliği yoluyla ekoturizm, sadece değerleri ve yöresel ürünleri korumakla kalmayıp aynı zamanda yerel paydaşların iş birliğini güçlendirir, çevre bilincini artırır ve tarihi alanlar ile kültürel zenginlikleri güvence altına almaktadır (Deviren ve Yıldız, 2017a).

Ekoturizm, turizmin çevresel ve sosyal etkilerini en aza indirmek için ekonomik, çevresel ve sosyal hedefler, etik değerler ve ilkeler arasında mutlaka bir denge kurulmasını gerektiren önemli bir sürdürülebilir kalkınma aracı olarak değerlendirilebilir (Barkauskiene ve Snieska, 2013: 450).

## **2.2. Ekoturizm**

İçinde yaşadığımız dünyanın paha biçilemez değerinin, kırılganlığının ve zorluklarının artmasının farkına varılmasıyla birlikte bu farkındalık, turizm sektörüne de yansımıştır. Doğa bilgisine artan ilgi ve dünyanın uzak köşelerinden gelen tehlike uyarılarına karşılık olarak ekoturizm, aşamalı bir şekilde ortaya çıkmış olup bölge halkının ekonomik kalkınmasına uygun bir alternatif sunmaktadır (Sambotin vd, 2011: 221).

Ekoturizm; gezginlere karşı eğitici rol oynamakta, koruma için fon sağlamakta, ekonomik kalkınmaya doğrudan katkı sunmakta ve yerel toplulukları politik olarak güçlendirmektedir. Ekoturizm, farklı kültürlere ve insan haklarına saygı duymayı da beslemektedir (Bulatovic vd., 2013: 1291).

Ekoturizm; biyoçeşitliliği koruyan, yerel halkın refahını sürdürülebilir kılan, turistler ve turizm sektörü tarafından sorumlu faaliyetleri kapsayan, küçük ve orta ölçekli turizm işletmelerini teşvik eden, doğal kaynakların mümkün olan en düşük düzeyde tüketimini gerektiren, özellikle kırsal kesimde yerel katılımı, aidiyeti ve iş fırsatlarını vurgulayan ve en önemlisi deneyim yoluyla öğrenmeyi içeren süreçlere katkı sağlamaktadır (Kiper, 2013).

Ekoturizm yoluyla turizmin, istihdam olanaklarını arttırdığı ve yerel halka daha konforlu bir hayat sunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çalışma koşullarının turizm öncesi ağır olması ve düşük kazançlara maruz kalınması, hiç kuşkusuz bu süreçte belirleyici bir rol oynamıştır. Ekoturizmin yaygınlık kazanmasıyla bölgelerde, hem çok ağır çalışma koşulları ortadan kalkmakta hem de daha fazla gelir elde edilmektedir. Dolayısıyla ekoturizm vasıtasıyla çalışma koşulları iyileşmekte ve istihdam artışı görülmektedir.

### **2.2.1. Ekoturizmin Kavramsal Çerçevesi**

Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (The International Ecotourism Society-TIES) tarafından 1990'da yapılan tanıma göre ekoturizm, çevreyi korumayı ve yerel halkın refahını sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlayan doğal alanlara yapılan sorumlu seyahatlerdir.

Deniz, kum ve güneş dışında doğal güzellikleri, kültürel varlıkları ve tarihi yerleri kendisine kaynak edinen turizm sektöründe çevresel bozulmaya karşı bir alternatif sunarak sürdürülebilirlik temelinde şekillenen ekoturizm, “ekolojik sistemin korunması ve gelecek nesillere aktarılması yönünde sorumluluk taşıyan doğa temelli bir turizm aktivitesidir.” Ekoturizm; doğal kaynakları sürdürülebilir kılan, yerel halka ekonomik katkı sağlayan ve sosyo-kültürel değerleri koruyan bir turizm faaliyetidir (Kuter ve Ünal, 2009: 146). Ekoturizm, çoğu zaman uzak yerlere yapılan seyahatlerde ziyaret edilen yerlerin kültürlerini deneyimlemeyi ya da macera deneyimlerini kapsamaktadır. Ekoturizm, ekonomik açıdan sürdürülebilir ve yerel kontrolü destekleyen faaliyetlere dikkat çekmektedir (Chirozva, 2015: 185). Ekoturizm, kitle turizminden farklı bir seyahat biçimidir. Ekoturizm, el değmemiş güzellikte görünüme sahip alanlar sunmasının yanı sıra doğanın korunmasını gözetim ve yerel halkın refahını arttıran bir öğrenme süreci sağlamaktadır (Situmorang ve Mirzanti, 2012: 398).

Ekoturizm, turistlerin talebi doğrultusunda değerlendirildiğinde doğaya saygı duyma, doğaya kıymet verme ve doğanın kıymetini bilmeyi amaçlayan bir alternatif turizm faaliyetidir (Kasalak ve Tekin, 2014: 606). Ekoturistler, doğal ve kültürel çevreye yakından ilgili olup çevre üzerindeki olumsuz etkilerin minimize edilmesini talep etmektedir. Buradan hareketle ekoturistler, kaliteli bir tatil için daha yüksek ödeme yapmaya istekli davranmaktadır. Günümüzde turistlerin çoğu, tek tip ve kitlesel özellik gösterdiklerinden dolayı güncel ürünlerden tatmin olmamaktadır. Doğal ve kültürel farkındalığın artması, ekoturizmin büyümesinde en büyük belirleyici faktördür. Turizm destinasyonlarında doğal kaynakların tükenmesi, sosyal ve kültürel eşitsizliğe yol açmaktadır (Situmorang ve Mirzanti, 2012: 399). Ekoturizm hizmetleri, sosyal yönlerden ve ekolojiden yararlanmayı optimize eden ekonomik bir yaklaşımdır. Ekoturizm, istihdam sağlayan ve gelir yaratan çiftçilik olarak da yorumlanmaktadır (Purnomowati, Nugroho ve Negara, 2012: 458).

Tarihsel perspektiften değerlendirildiğinde ekoturizm kavramı, kitle turizminin sürdürülebilirlik kısıtını vitrine çıkaran çevresel hareketlerin en etkileyicisi olarak görülebilir. 1980’lerde hissedilmeye başlanan etkileriyle ekoturizm, büyük ölçüde keyif almak ve öğrenme amacıyla doğal alanlara yapılan ziyaretler olarak algılanmıştır. Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (The International Ecotourism

Society) tarafından 1990'da yapılan tanıma göre ekoturizm, çevreyi korumayı ve yerel halkın refahını sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlayan doğal alanlara yapılan sorumlu seyahatlerdir. 21. yüzyılda ise ekoturizm kavramının içeriği genişleyerek dönüşüme uğramıştır. Bu bağlamda ekoturizm; çevrenin korunmasını, ekonomik kalkınmayı, sosyal içermeyi (social inclusion), kültürün muhafazasını, insan haklarını ve etik meseleleri kapsayan çok boyutlu bir kavram haline gelmiş olmasına karşın ekoturizm, ilk ortaya çıkış sürecinde kitle turizmine bir cevap olarak olumlu bir alternatif olarak memnuniyetle karşılanmıştır (Cobbinah, 2015: 179).

Detaylar değişmekle birlikte ekoturizm tanımlarının çoğu, üç kriteri karşılayan özel bir turizm şeklinde özetlenebilir (Kiper, 2013: 777):

- Çevrenin korunmasını sağlamakta,
- Yerel halkın anlamlı katılımını içermekte,
- Kazançlı olmakta ve kendini sürdürülebilir kılmakta.

Ekoturizm, sosyal faaliyetleri ve kültürel etkinlikleri arttırıcı yönde etkiye sahiptir. Ayrıca farklı kültürleri bir araya getirdiği için ekoturizm, yerel halka yeni kültürlerle tanışma şansı yaratmaktadır. Böylece yerel halk ile yabancı ziyaretçilerin buluşması ile farklı kültürlerin kaynaşması mümkün hale gelmektedir.

Şekil 9 ekoturizm, sürdürülebilir turizm ve geleneksel turizm arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Şekil 9, geleneksel turizmin sürdürülebilir turizme doğru evrilmesi sonucunda ekoturizmin ortaya çıkışını simgelemektedir.

### Şekil 9: Ekoturizm, Sürdürülebilir Turizm ve Geleneksel Turizm Arasındaki İlişki



**Kaynak:** Andrei vd., 2014: 2

Dünya Turizm Örgütü'nün tahminlerine göre dünyadaki turistlerin yaklaşık % 20'si, 2020 itibariyle doğa turisti olacaktır. Dolayısıyla ekoturizm, özellikle turistlere yöresel ürünlerin ve yiyecek içecek hizmeti sunulması açısından yerel halka gelir sağlayan ve para kazandıran muazzam fırsatlar sunmaktadır (Jitpakdee ve Thapa, 2012: 301).

Ekoturizm insan tarafından en az değişikliğe uğramış alanlarda gerçekleştirilen turizm türüdür. Ekoturizm, doğanın korunmasına ve yerel halkın refah düzeyine doğrudan katkı sunmaktadır. Ekoturizm; doğanın gözlemlenmesi, doğal koruma alanları, milli parklar ve gelenek ile göreneklerin değişmeden korunduğu yerel topluluklar üzerine kuruludur (Andrei vd., 2014: 3).

#### 2.2.2. Ekoturizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci

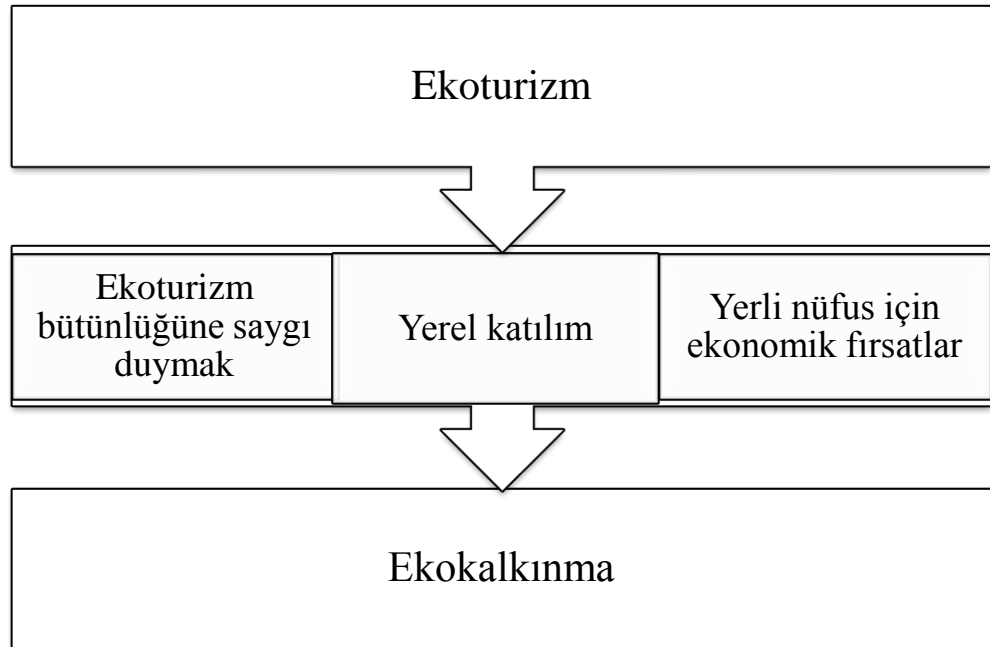
Ekoturizm, kısa bir tarihsel geçmişe dayanmasına karşın kalkınma söylemlerinde belirgin bir varlığa sahiptir ve akademik bir disiplin olarak gelişim göstermektedir. Ekoturizm, doğanın korunması ve ekonomik kalkınma hedeflerini uzlaştırma vaadiyle gelişmekte olan ülkelerde değerli bir alternatif turizm türü haline gelmiştir. Ekoturizm, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem koruma hem de kalkınma

hedeflerini bir araya getiren sürdürülebilir bir seçenek olarak kabul görmektedir (Baral, Stern ve Hammett, 2012: 975).

Ekoturizm, sadece doğal alanlardaki rekreasyonel seyahatleri kapsayan turizm faaliyetleri değil, aynı zamanda bu seyahatin amaçlanan etkisini de açıklamaktadır. Böylece ekoturizm, geleneksel turizm türlerinden ayırt edici bir nitelik kazanmaktadır. Ekoturizmin ortaya çıkışıyla birlikte ilk kez, etik değerler ve olumlu sonuçlar turizm tanımlamasında içselleştirilmiştir. Buna karşın ekoturizm ile yakın anlamda kullanılan bir diğer alternatif turizm türü doğa turizmi, doğanın tadını çıkarmak ve deneyimlemek için seyahat etmeye dayalı olup seyahatin amaçlanan etkisi üzerinde durmamaktadır. Gerek ekoturizm gerekse doğa turizmi, sürdürülebilir turizm şemsiyesi altında turizm konusundaki geniş tartışma ve gelişmelerin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Hunt vd., 2015: 341).

Şekil 10, ekoturizmin gelişiminde rol oynayan unsurları ortaya koymaktadır. Şekil 10, ekokalkınmayı doğurması için ekoturizmin bütünlüğüne saygı duyulmasına, yerel katılıma ve yerli nüfus için ekonomik fırsatlara vurgu yapmaktadır.

**Şekil 10: Ekoturizmin Gelişiminde Rol Oynayan Unsurlar**



**Kaynak:** Barkauskiene ve Snieska, 2013: 452

Ekoturizm; küresel bağlamda akademik ve politik yönden ilgi gören ve turizm sektörünü destekleyen yapısıyla dikkat çeken bir kavramdır. Birleşmiş Milletler, dünya çapında ekoturizmin önemini göstermesi açısından 2002 yılını Uluslararası Ekoturizm Yılı olarak ilan etmiştir. Ekoturizm, sosyo-ekonomik kalkınma için önem taşıdığından birçok gelişmekte olan ülkede hükümetler tarafından büyük ölçüde desteklenmektedir (Chirozva, 2015: 185-186).

Turizmin benzersiz bir alt kümesi olan ekoturizm, turizm yoluyla doğal sistemlerin güçlendirilmesine veya korunmasına odaklanmaktadır. Ekoturizm, farklı insanlar için farklı anlamlar ifade etmektedir (Kiper, 2013: 774).

Tablo 10, ekoturizmi planlama ve geliştirme yaklaşımlarının temel varsayım ve ilkelerini ortaya koymaktadır. Söz konusu yaklaşımlar boosterizm, ekonomik yaklaşım, fiziksel/mekânsal yaklaşım, toplum odaklı yaklaşım ve sürdürülebilir planlama yaklaşımıdır.

**Tablo 10: Ekoturizmi Planlama ve Geliştirme Yaklaşımlarının Temel Varsayım ve İlkeleri**

<b>Yaklaşım</b>	<b>Temel Varsayım ve İlkeleri</b>
<b>Boosterism</b>	Çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerin olumlu yönlerine odaklanırken olumsuzlukları ihmal etmektedir. Ziyaretçileri çekmek için pazarlama araçlarına yoğunlaşmaktadır. Doğal kaynaklar, pazarı harekete geçirecek varlıklar olarak görülmektedir. Ekonomik büyüme, daima kazançlı olarak değerlendirilmektedir. Yerel halkın katılımı, göz ardı edilmektedir.
<b>Ekonomik Yaklaşım</b>	Ekoturizm, ihracat sektörü olarak görülmektedir. “Yukarıdan Aşağıya” yaklaşımıyla turizm, daha çok merkezi hükümet tarafından kontrol edilmektedir. Bölgesel kalkınmanın etkin bir aracı olarak turizmi incelemeye ve istihdam yaratmaya odaklanmaktadır. Ekonomik hedeflere daha çok vurgu yapmakta ve büyük ölçüde çevresel hedefleri yok saymaktadır.
<b>Fiziksel / Mekansal Yaklaşım</b>	Esas olarak çevre konularına odaklanmaktadır. Destinasyonların taşıma kapasitesine özel önem atfetmektedir.
<b>Toplum Odaklı Yaklaşım</b>	Planlama sürecinde sosyal katılım üzerinde durmaktadır. Yerel halkın karar verme ve planlama sürecine dahil edilmesini önemsemektedir. Gelirlerin eşit dağılımına vurgu yapmaktadır.
<b>Sürdürülebilir Planlama Yaklaşımı</b>	Tutarlı ve bütünsel bir perspektif üzerinde durmaktadır. Ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevrenin korunması arasındaki dengeye odaklanmaktadır. Olumsuz çevresel etkileri minimize etme gayesini taşımaktadır. Yerel halkın ihtiyaçlarını önceliklendirmiştir.

**Kaynak:** Mosammam vd., 2016: 171

Herhangi bir bölgedeki ekoturizmin gelişimini tespit edebilmek için bu yaklaşımlardan ve bunların temel varsayımlarından faydalanılabilmektedir.

Literatür, ekoturizmi planlama ve geliştirme yaklaşımlarının tipolojisi üzerine bir araştırma olmadığını göstermektedir. Birçok araştırma, mevcut yaklaşımların ve alternatiflerinin açıklanmasına odaklanmıştır. Bununla birlikte, 1970’lerden bu yana turizm ve ekoturizmin sürdürülebilirliğini değerlendiren araştırmalar yapılmıştır.



1990'lar itibariyle ise turizmin ve ekoturizmin sürdürülebilirliği üzerine yürütülen araştırmalar somutlaşmıştır (Mosammam vd., 2016: 171).

### **2.2.3. Ekoturizmin Özellikleri**

Ekoturizm kavramına yönelik mutlak bir uzlaşıdan söz etmek mümkün olmasa da üç temel ögeyi içerdiğine ilişkin ortak bir görüş mevcuttur. Bu üç öge, şu şekilde sıralanabilir (Erdoğan, 2003: 110):

- Doğa temelli olması,
- Kültürel olması,
- Kaynağın değerini anlama.

Ekoturizmin gelişim ve yönetim sürecinin kontrol edilebilmesi ve yerelin kendi geleceğini belirlemede ziyaretçileri ağırlama eğitim ve öğretiminin üzerinde özenle durulmaktadır. Tanımlardaki çeşitliliğe karşın ekoturizmi diğer turizm türlerinden ayıran bazı özellikler mevcuttur. Bu özellikler, şu şekilde ifade edilebilir (Regmi ve Walter, 2016: 51):

- Doğaya dayalı çekim gücü oluşturması,
- Turizm faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel sürdürülebilirliği teşvik etmesi,
- Ziyaretçi deneyimlerinin öğrenmeye ve eğitime odaklı gerçekleşmesi.

Ekoturizm, toplumun aktif rolü üzerine odaklanan toplum temelli ekoturizm faaliyetidir. Ekoturizm, turistler için cezbedici değer taşıyan doğa ve kültür hakkında insanların bilgi sahibi olabilmelerine dayanmaktadır. Bu nedenle, yerel katılım mutlak hale gelmektedir. Toplum temelli özellikleriyle ekoturizm; gelirlerin ekoturizm rehberlerinin ücretlerinden, ulaşımdan, aile yanında konaklamadan ve el sanatları gibi hizmetlerden elde edildiği yerlerde istihdam fırsatları doğurabilir ve yoksulluğu azaltabilir. Ekoturizm, çevre üzerine pozitif bir etkiye sahiptir ve yerel kültürlerin, artan ekoturizm faaliyetleri nedeniyle yerel nüfusun kimliğini ve övücünü geliştirmesi beklenmektedir (Purnowomati, Nugroho ve Negara, 2012: 462).

Ekoturizm hakkında üzerinde fikir birliği bulunan temel karakteristik özellikler, söyle sıralanabilir (Kasalak, 2015: 21):

- Yerel toplumların refahını desteklemesi,
- Olumsuz çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin en aza indirgenmesi için aktivitelerin hem turistler, hem de yerel halkın sorumluluğunda düzenlenmesi,
- Yenilenemez kaynakların minimum kullanılmasını gerektirmesi,
- Yerel mülkiyetin ve yerel topluma dönük istihdam olanaklarının üretilmesini öngörmesidir.

Ekoturizm faaliyetleri; kuş gözlemciliği, dağcılık, at biniciliği ve vahşi doğa parkuru içerisinde fil sürme, doğal mağaralarda kalma, flora ve fauna çalışmaları, doğa yürüyüşü, balık tutma, canlıları doğal ortamlarında gözleme, hayvan davranışları ve ekolojik çalışmalar gibi çeşitli çevresel olayları doğrudan kapsamaktadır. Ekoturizm, daima doğadaki çeşitli aktiviteleri içermekle beraber kimi zaman kültürel etkinlikleri de içerebilmektedir. Ekoturizm, eğitici özelliği olan bir turizm faaliyetidir. Ekoturizm, doğaya ve yerel kültüre saygıyı arttırmakta ve insanlara çevrenin güzelliğinden ilham alarak kendini yansıtmaya şansı vermektedir (Kiper, 2013: 783).

19-22 Mayıs 2002'de gerçekleştirilen Dünya Ekoturizm Zirvesi'nde yayınlanan Quebec Deklerasyonu'na (Bildirgesi) göre ekoturizm, özellikle aşağıdaki çabaları kapsayan sürdürülebilir turizm şeklidir (Purnowomati, Nugroho ve Negara, 2012: 461):

- Doğa ve kültürün korunması,
- Yerel halkın ekonomik faaliyetlere katılım yoluyla refahını artırarak çıkar sağlaması,
- Kültürel ve doğal mirasla ilgili bilginin ziyaretçilere aktarılması,
- Bağımsız seyahat veya küçük tur gruplarının olması.

Ekoturizmin temel özelliği, doğadan hoşlanılması kadar aynı zamanda doğanın korunmasını da desteklemesidir. Ekoturizm, toplumun bütünlüğünü dikkate alırken ekosistemin dengesini de gözetmektedir. Ekoturizm, doğal çevrenin taşıyabileceği olanakları ve kısıtları değerlendirerek doğal çevreye baskı oluşturmamak üzerine temellendirilmiştir. Ayrıca ekoturizm; yerel toplumun isteklerine ve gereksinimlerine duyarlılık göstermekte, diğer kültürlerin ve doğal çevrenin daha iyi anlaşılmasına

katkı sunmakta ve ev sahibi ülkelere, bölgelere ve yerel halka uzun vadeli fayda sağlamaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006: 55-57).

Ekoturizm, yerel halk açısından ekonomik fayda sağlayarak yerel halkın yaşam kalitesinde iyileşme sağlamaktadır. Ayrıca ekoturizmin içinde aktif rol oynayanların, diğer bireylerden daha fazla yüksek yaşam kalitesine sahip oldukları, araştırmalarda birçok kez ortaya konulmuştur.

Doğal ve kültürel peyzaj değerleri, ekoturizm için bir temel oluşturmaktadır. Bu değerlere örnek olarak coğrafi konum, doğal güzellikler, doğal bitki örtüsünün varlığı, vahşi yaşamın varlığı, jeomorfolojik yapı, yöresel yemekler ve el sanatları, festival ve gösteriler, geleneksel tarım yapısı, yerel kıyafet ve tarihsel kültür, mimari çeşitlilik, geleneksel müzik ve halk dansları ve sanatsal etkinlikler gösterilebilir (Kiper, 2013: 782).

Kırsaldaki ekoturizm faaliyetleri, sosyal ve kültürel yaşamdan, çevreden ve ekonomik aktivitelerden meydana gelmektedir. Kırsaldaki yerleşim yerleri, giyim, yeme-içme, sanat, gelenek, değerler, normlar ve yaşam dinamikleri açısından sosyal ve kültürel hayat, turizme katma değer sağlamak için teşvik edilmektedir. Dağların, plajların, göllerin, denizlerin, vadilerin, nehirlerin doğal potansiyeli, seyir, spor ve macera için kullanılabilir. Balıkçılık, hayvancılık, ormancılık, tarımsal faaliyetler, ev endüstrisi ve kırsaldaki diğer destekleyici sektörler gibi potansiyel ekonomik güçler, yerel halka önemli ekonomik katma değerler yaratmaktadır. Bu potansiyel; yaratıcılık ve inovasyon gibi faktörlerin yanı sıra kırsal yaşamın dinamikleri tarafından tetiklenen ekonomik faaliyetler yoluyla geliştirilebilmektedir. Ekoturizm, daima çok katmanlı bir yapı göstermektedir. Ekoturizm; yerel halk, sivil toplum kuruluşları, özel aktörler, milli parklar ve hükümet dahil tüm paydaşları içeren bir turizm organizasyonudur. Bu paydaşlar, ekoturizm girişimciliği sağlamak için bir sinerji doğurmaktadır (Nugroho vd., 2016: 11).

Yerel halk üzerinde çevresel, kültürel, sosyal ve ekonomik etkileri bulunan turizmin, yerel halkın yaşam kalitesini olumlu yönde etkilemesi; bölgede yaşayan halkın turizmin gelişimine destek vermesi açısından oldukça önemlidir. Yerel halkla bütünleşmiş bir turizm ise ekoturizmin geliştirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

#### 2.2.4. Ekoturizmin Amaçları

Ekoturizmin amacı, turistin istekleri bağlamında ele alındığında bilme, görme, yardım, doğaya saygı, doğanın kıymetini takdir etme gibi amaçlar ön plana çıkmaktadır. Ekoturizmin ulusal ve uluslararası sermaye bağlamında amacı ise yeni kâr alanlarını ifade etmektedir (Erdoğan, 2003: 111).

Ekoturizmde amaç; “doğal ortamları tanımak, tanıtmak, korumak, bütün doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, doğal yaşam konusunda kamuoyu bilincinin artırılmasını sağlamak, tehdit altındaki yaşam ve yaşam destek sistemlerinin korunması projelerini üretmek ve mevcut projelere destek vermek” şeklinde sıralanabilir. Ayrıca ekoturizm ile birlikte turizm kaynaklarını gelecek nesillere mümkün olduğu kadar az hasarla aktarabilmek, turisti doğa ile bütünleştirebilmek ve kültürel kaynaşmayı tesis edebilmek hedeflenmektedir. Ekoturizmde, kitle turizminin tersine turist sayısını sınırlandırmak suretiyle turizmi on iki aya yaymak, çevre üzerindeki baskıyı hafifletmek, tahribatı düzeltmek yerine önlemeye yönelik tedbirler alabilmek ve uzun vadeli bakış açısına dayalı ekonomik politikalar tasarlayabilmek şeklinde amaçlar ön planda yer almaktadır (Belber, 2018: 15-16).

Yerel halk üzerinde ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel etkileri bulunan ekoturizm, toplum temelli turizme sağladığı katkılar açısından oldukça önemlidir. Yerel halkla bütünleşmiş bir turizm, toplum temelli turizmin geliştirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda ekoturizm yerel halkla bütünleşen yönüyle ön plana çıkmaktadır. Ekoturizm faaliyetleri, doğal çevreye karşı sorumluluk içerdiği gibi yerel halkın refahını da gözetmektedir.

Kalkınma, gelecekteki fırsatları korurken turistlerin ve yerel halkın ihtiyaçlarını karşıladığı takdirde turizm sürdürülebilir olabilmektedir. Bu bağlamda ekoturizm; yerel halk, çevrenin korunması, kalkınma ve eğitim deneyimleri için faydalar sunmaktadır. Ekoturizm, doğal kaynaklara dayalı turizmin sürdürülebilir bir şeklidir. Ekoturizm öncelikli olarak doğa, peyzaj, bitki örtüsü, fauna ve onların habitatları ile yörenin kültürel eserleri ve el sanatları hakkında bilgi edinmeye ve öğrenmeye odaklanmaktadır. Ekoturizm, özellikle sürdürülebilirliğe odaklanan yerel

topluluklara yarar sağlamak amacıyla doğal kaynakların korunması ve turizmin bir birleşimini gerektirmektedir (Kiper, 2013: 782).

### **2.2.5. Ekoturizmin İlkeleri**

Herkes tarafından kabul gören ortak bir ekoturizm tanımı olmamasına karşın herkesçe kabul gören ortak ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler ekoturizmin amaçları ve doğası ile ilgili olup bünyesinde birçok kural barındırmaktadır (Kaya, 2015: 68).

Ekoturizmin, birbirine bağlı üç meseleyle ele alınması gerektiği savunulmaktadır (Chalker, 1994: 99).

- Çevreye zarar vermemek ve elverişli bir ekolojiye sahip olmak,
- Ev sahibi topluluğun sosyal ve kültürel geleneklerine saygı duymak,
- Yerel halkı sömürmeden faydanın yerel halka akışını sağlamak.

Ekoturizm, farklı kültürlere ve insan haklarına saygılı olmak amacıyla gerçekleştirilen yolculuklardır. Ekoturizm, çok yönlü bir kavram olmakla birlikte yedi temel ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeleri, şu şekilde sıralamak mümkündür (Honey, 1999: 7):

- Seyahatlerin doğal destinasyonlara yapılması (genellikle milli parklar veya diğer korunan alanlar),
- Çevresel ve kültürel açıdan duyarlı mimari yapı ile etkilerin en aza indirilmesi, turist sayısının ve turistlerin tutum ve davranışlarının düzenlenmesi,
- İyi eğitilmiş ve bilgili rehberler aracılığıyla hem turistler hem de yerel halkın çevresel farkındalığının yükseltilmesi,
- Kârların bir kısmının çevrenin korunması, araştırma ve eğitim için doğrudan finansal fayda sağlamak amacıyla kullanılması,
- Ekoturizm rotasına en yakın yaşayan yerel halkın ekonomik açıdan güçlendirilmesi ve yerel halka finansal yarar sağlanması,
- Yerel kültüre saygı duyulması ve insan haklarının desteklenmesi,
- Demokratik hareketler.

Ekoturizm, genel itibarıyla küçük gruplar halinde yapılmaktadır. Konaklama ve yeme içme türü hizmetler, çoğu zaman yerel düzeydeki küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından verilmektedir. Ekoturizm faaliyetleri, amaç ve ilkeleri

doğrultusunda yürütüldüğünde sürdürülebilir kalkınma bağlamında kaynak yaratan bir araç işlevi görmektedir. Ekoturizmin dağlık ve ormanlık bölgelerde ikamet eden halkın yoksul hali göz önüne alındığında, sosyal ve sınıfsal ayrılıkları asgari düzeye indirgemeyi amaçladığı ortaya çıkmaktadır. Bu ve benzeri amaçlarla bağlantılı şekilde ekoturizmin, şu ilkelerinden söz etmek mümkündür (Belber, 2018: 16):

- Ziyaret edilen doğal veya kültürel çevrenin yapısına zarar verebilecek veya yok edebilecek olumsuz etkileri önlemek,
- Ziyaretçileri, çevreyi korumanın önemi açısından eğitmek,
- Turizm gelirlerinin, doğal alanların korunmasına ve korunan alanların yönetilmesine yönlendirilmesini sağlamak,
- Yerel topluma ekonomik yararlar sağlayarak turizm gelirlerini, korunan alanların yakınında yaşayanlara yönlendirmek,
- Turizm sektörünün planlı faaliyet göstermeye ve sürdürülebilir gelişime olan ihtiyacını vurgulamak ve sosyal/çevresel kapasiteyi aşmadan turizmin gelişmesini sağlamak,
- Yerel tesis ve hizmetlerin kullanımını teşvik ederek, ev sahibi ülkede yüksek bir gelir elde edilmesini sağlamak.

Ekoturizm ilkelerinin ruhunda temel insan ihtiyaçlarını karşılamak için belirli bir ekosisteme özgü kaynakların sağlıklı ve rasyonel bir şekilde kullanılması ve ekolojik kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi yatmaktadır (Andrei vd., 2014: 1).

TIES (1990)'e göre ekoturizm aktivitesine katılanların aşağıdaki ekoturizm ilkelerini yerine getirmeleri gerekmektedir;

- Etkileri en aza indirmek,
- Çevresel ve kültürel bilinç ve saygı oluşturmak,
- Hem ziyaretçiler hem de ev sahipleri (yerel halk) için olumlu deneyimler sağlamak,
- Koruma için doğrudan mali faydalar sağlamak,
- Yerel halka mali faydalar ve yetkilendirme sağlamak,
- Ev sahibi ülkelerin politik, çevresel ve sosyal şartlara olan duyarlılığını arttırmak.

Ekoturizm ile ilgili çalışmalar incelendiğinde ekoturizme temel oluşturan 5 ana ilkeden söz edildiği görülmektedir. Bu ilkeler, şu şekilde sıralanabilir (Külekcı, 2012: 19-20):

- **Doğa Tabanlı Olması:** Ekoturizm doğal çevrenin biyolojik, fiziksel ve kültürel özellikleri ile ilgilenmektedir. Bu ilke, doğal kaynakların korunması ekoturizmin planlanması, geliştirilmesi ve yönetimi için en önemli unsurdur.
- **Ekolojik Sürdürülebilirlik:** Ekoturizm, doğal bir çevre içinde sürdürülebilir turizm rolünü üstlenmelidir.
- **Çevresel Açıdan Eğitsel Olması:** Ekoturizmin eğitsel özelliği, ekoturizmi diğer doğa tabanlı turizm formlarından ayıran önemli bir özelliktir. Ayrıca, insanların çevreye karşı daha duyarlı olmasını sağlamak ve korumayı teşvik etmek amacıyla bu alanların doğal özelliklerine karşı insanların duyarlı olmasını sağlamak gerekir. Ekoturizmin çevresel olarak eğitsel olabilmesi için bu eğitimin kişisel, eğlenceli, konu ile ilgili, eşsiz ve etkileyici olması gerekmektedir. Kısacası ekoturizme katılan kullanıcılar, gittikleri alanların ekolojik özelliklerini oluşturan flora, fauna gibi konularla ilgili daha ayrıntılı ve bilimsel bilgiyi talep etmektedir. Ekoturizm, kullanıcıların bu taleplerini karşılayabilmelidir.
- **Yöreye Yararlı Olması:** Yerel toplumların ekoturizm kapsamına alınması sadece topluma ve yöreye yarar sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda turistlerin ekoturizm deneyimlerinin kalitesini de geliştirmektedir. Yerel halk ekoturizm işletmeleri ile birlikte ekoturizm planlamalarında bilgi, hizmet, tesis ve ürün sağlama konularında rol alabilmektedir.
- **Turistlerin Memnuniyetini Sağlama:** Ziyaretçilerin ekoturizm deneyimlerine ilişkin memnuniyeti, ekoturizm endüstrisinin uzun dönemli finansal faaliyetleri için önemli bir noktadır. Ekoturizm pazarlanırken ziyaretçi veya kullanıcıların katıldıkları deneyimlerden memnun ayrılması, bu alanların pazarlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Memnuniyetin sağlanması, alanın ekoturizm yönünden pazarlanmasında da önemli rol oynamaktadır

Ekoturizm; turizmin ekonomik, sosyal ve çevresel etkileriyle ilgili olan sürdürülebilir turizmin ilkelerini kabul etmekle birlikte kapsamı geniş bir kavram olan sürdürülebilir kalkınmadan farklı olarak daha tematik ve özel ilkeler içermektedir (Kaya, 2015: 68).

#### **2.2.6. Ekoturizmin Etkileri**

Ekoturizm ekonomik, çevresel ve sosyal amaçların geliştirilmesine büyük katkısı sunabilecek bir turizm türüdür. Doğal kaynaklara dayalı geçimlik faaliyetlerin teşvik edilmesi, biyo-çeşitlilik tehdidini azaltabilecek ve böylece ekoturizmin ekonomik refaha etkisi ön plana çıkabilecektir. Bu tür ekonomik teşvikler, yerel toplulukların çevrelerindeki korunan alanlara karşı tutumlarında bir değişime neden olabilmekte ve kaçak avlanma, kereste ve ağaç kesimi ile diğer tüketim amaçlı arazi kullanımlarını azaltabilmektedir. Dolayısıyla gelirdeki artış, çarpan etkisi yaratmakta ve böylece sosyo-ekonomik kalkınmayı da beraberinde getirebilmektedir. Ekoturizmden elde edilen ekonomik faydalar, bölge sakinlerinin çevre yanlısı davranışları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Ayrıca ekoturizm, belirli bir ekoturizm rotasında yaşayan sakinleri onore etmektedir (Das ve Hussain, 2016: 242).

Ekoturizm gelişiminin, yerel halk üzerinde pozitif etkilerinin yanı sıra negatif etkilerinin de bulunduğu bilinmektedir. Bölgenin turizm gelişiminde kilit rol oynayan yerel halkın tam desteğinin sağlanması, turizmden sağlanan pozitif etkilerin artırılmasında ve negatif etkilerin azaltılmasında önemli bir faktördür. Dolayısıyla bölgede yaşayan yerel halkın turizm gelişimine katkıda bulunması, halkın yaşam kalitesi üzerinde de olumlu etkileri bulunan bir turizm hareketliliğine bağlıdır.

Ekoturizmde sürdürülebilirliği sağlamak için sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel alanlarda koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma sürecinin bir parçası olan ekoturizm, yeni gelişen destinasyonlarda hem olumlu hem de olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Ekoturizm, kitle turizminin makro sorununa mikro bir çözüm olarak görülmektedir. Ekoturizmin etkileri, sürdürülebilirliğin önemini ve arzu edilen yaklaşımları uygulama olanaklarını yansıtmak için birçok fırsat sunmaktadır (Pasape, Anderson ve Lindi, 2015: 74).



### 2.2.6.1. Ekonomik Etkiler

Ekoturizm, ekonomik etkilerle sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunan bir turizm şeklidir. Ekoturizm, yaratılan istihdamda ve yerel halkın gelirinde artış sağlaması, yöresel ürünlere yönelik yeni pazarların oluşması, vergi gelirlerinin yükselmesi ve döviz girişi sağlaması açısından ekonomik etkiler barındırmaktadır (Mosammam vd., 2016: 170).

Sürdürülebilir kalkınmada ekolojik turizmin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ekoturizm, uygulandığı yöreye yarar getiren bir etkinliktir. Ekoturizm gelirleri, büyük ölçüde yöre insanına dönmektedir. Toplumun yoksul kesimini oluşturan dağ ve orman köylüleri ile pansiyon çalıştıran ailelerin ekoturizm faaliyetlerini yürüttüğü düşünüldüğünde, bu kesimin ekonomik olarak iyileşme göstermesi yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir (Kaypak, 2012: 26).

Turizmin, gerek döviz kazandırma gerek turistik yatırım ve tüketim harcamalarının çarpan mekanizmasıyla gerekse vergi kaynağı olma özelliği ile ekonomide gelir yaratıcı etkisi olduğu bilinmektedir. Bu etki aynı zamanda kısa sürede ve düşük maliyetlerle istihdamı arttırıcı ve bölgeler arası dengesizliklerin azaltılmasına ilişkin olumlu etkiler de yaratmaktadır. Küçük firmalar için faydalar ve fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Sadece turizm faaliyetleri için değil, diğer destekleyici faaliyetler için de teşvik yaratmaktadır. Yöre insanların yaşam standartlarını, başka şekilde elde edilmesi güç olan vergi ve döviz gelirleriyle yükseltmektedir. Restoran, spor tesisleri ve yerel taşıma faaliyetlerini, yerel insanların kullanımına sunarak yaşam kalitesini yükseltmektedir (Benzer, 2006: 42).

Ekoturizmin olumlu ekonomik etkileri, halkın genel yaşam memnuniyetine de büyük oranda etki etmektedir. Ekonomik anlamda ekoturizmin içinde yer alan katılımcıların memnuniyet düzeyleri, hiç kuşkusuz diğer sakinlere göre daha fazla olmaktadır.

Ekoturizm, ekonomik kalkınma ve istihdam yaratmanın önemli kaynaklarından biridir. Ekoturizm tesislerinde çalışanların genellikle bölgenin yerlisinden ve yakın kasabalardaki yerleşim yerlerinden gelmiş olması, yerel halk için bir fırsat niteliği taşımaktadır. Ayrıca turist sayısındaki artış, turizm ve tur rehberliği altyapısını da olumlu yönde etkilemektedir. Ekoturizmin gelişimi insanları pansiyon, butik otel, kafe, çay bahçesi, manav ve hediyelik eşya dükkânları gibi işler kurmaya sevk

etmektedir. Ekoturizm yoluyla turizmi tarımsal faaliyetlerle, el sanatlarıyla ve diğer yerel işletmelerle entegre etmek, yerel halkın kazancını arttırmaktadır. Birçok insanın, turizmi doğrudan etkileyen tarımsal ve ormanı korumaya yönelik işlerde çalışma olanağı elde ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla ekoturizm, yerel halka oldukça fazla gelir getirmektedir. Kırsal bölgelerde turizme yönelik altyapılar, yerel halk için birçok fayda sağlamaktadır. Ekoturizm faaliyetleri, insanların para kazanmalarına ve geçimlerini arttırmalarına yardımcı olmaktadır (K.C. vd., 2015: 256).

#### **2.2.6.2. Çevresel Etkiler**

Ekoturizm düzensiz rekreasyon, aşırı binalaşma, aşırı kalabalık, yaban hayatına yönelik kargaşa ve araç kullanımı gibi durumlara karşı hassasiyetle yaklaşılmasını gerektirmektedir. Çünkü ekoturizm, yeni ziyaretçileri görece bozulmamış doğal ortamlara çekmeye dayanmaktadır. Ekoturistler, genellikle uygun mevsimlerde özel alanları ziyaret ederek ekoturizmi deneyimlemektedir (Kasalak, 2014: 21).

Ekoturizmin çevresel etkileri, şu şekilde sıralanabilir: (Mosammam vd., 2016: 170):

- Doğal alanların korunması ve idaresi için fon yaratılmakta,
- Su kaynakları korunmakta,
- Toprağın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını teşvik etmekte,
- Bölgesel ekonomileri çeşitlendirmekte.

Ekoturizmin uzun dönemli sürdürülebilir ve güvenli olabilmesi, ekolojik değerlerin gelecek kuşaklara da hizmet edebilmesi için çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca ekoturizmin içinde oluşup geliştiği kırsal alanların kalkınması ve bu kalkınmanın sürdürülebilirliği de böylece mümkün bir hal alacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ile turizm arasındaki ilişkiler, çevresel değerler üzerinde odaklandığında turizm değerlerini korumak ve turistik öğeleri gelecek nesillere taşımak, bu süreçte herhangi bir sorun olmadan hayata geçirilmiş olabilecektir (Kaypak, 2012: 26).

Ekoturizme dayalı ekonomik faaliyetlerin doğayı gözetiyor olması, çevresel etkileri arttırıcı bir rol oynamaktadır. Doğaya olan farkındalık, yerel halkı yaşadığı bölgeye karşı sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmeye yöneltmektedir. Böylece

yaşadığı bölgeye aidiyet duygusu daha yüksek ve çevreye duyarlı bir yerli nüfustan söz etmek mümkün olmaktadır.

Ekoturizm, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasında büyük rol oynamaktadır. Ekoturizmden elde edilen gelir, aynı zamanda çevrenin korunmasına da yardımcı olmaktadır. Böylece doğal güzelliklerin artarak devam etmesi, turistleri çekmeye yardımcı olmaktadır. Ekoturizm, çevreyi koruma faaliyetlerini doğrudan topluluk yararına kullanma konusunda önemli bir potansiyele sahip görünmektedir (K.C. vd., 2015: 255).

### **2.2.6.3. Sosyo-Kültürel Etkiler**

Farklı kültürler ve farklı ırklardan gelen insanları bir araya getiren ve yerel toplum saygısını arttıran ekoturizmden elde edilen gelir, yerel halka kazanç sağlamakta ve işbulmak için yapılan göçleri de kontrol altında tutmaktadır. Böylece yerel değerler de toplum içinde kalarak devamlılığı sağlanmaktadır (Kuter ve Ünal, 2009: 153).

Ev sahibi toplumlar ve kültürler açısından turizmin belli başlı potansiyel etkileri kültürel miras, dil, din, geleneksel sanatlar, geleneksel yaşam tarzları, değerler, davranışlar ve ev sahibi topluluk açısından olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabilir. Müzelerin kalitesinin gelişmesi, yerel yönetimler ve kamu kurum ve kuruluşlarının korumaya daha fazla önem göstermesi, geleneksel dillerin korunması, ev sahibi topluluğun dinine daha fazla saygı gösterilmesi, geleneksel el sanatları ve sanat biçimleri için yeni pazarların gelişmesi, dünyadaki başka yaşam biçimlerine duyulan ilginin artması, turist değerlerinden hayvanları koruma gibi olumlu davranışların alınması, iç göçün hızlanması ve nüfusu azalan bölgelerin azalması gibi olumlu sonuçlar doğurabilir (Sungur, 2012: 341).

Ekoturizmin sosyo-kültürel etkileri, şu şekilde sıralanabilir (Mosammam vd., 2016: 170):

- Yerel halk için eğitimsel ve deneyimsel fırsatlar sunmakta,
- Sosyal ve beşeri sermayenin gelişmesini teşvik etmekte,
- Yaşam kalitesini iyileştirmekte,
- Yerel mülkiyeti koruyarak öz saygı uyandırmakta,
- Güçlü bir toplum oluşturmakta,
- Altyapı ve hizmetlere erişimi arttırmakta,

- Gençlerin göç etmesini önlemekte,
- Cinsiyet eşitliğini desteklemekte,
- Sosyal uyumu tetiklemektedir.

Ekoturizm gelirlerinin bir kısmı, doğal değerlerin korunması ve geleneksel kültürlerin yaşatılması amacıyla kullanıldığından bu durum, kırsal alandaki yaşam koşullarını kolaylaştırabileceği için kırsal alandan kentlere doğru olan göç akımları da dengeli bir duruma kavuşturulabilir. Bu bağlamda, büyük kentlerdeki göç baskısı kontrol altında tutulabilecektir (Kaypak, 2012: 26).

Ekoturizmin sosyo-kültürel çevre üzerine olumlu etkileri arasında sosyo-kültürel faaliyetleri desteklemesi, sanat, folklor, festival, tiyatro gibi kültürel faaliyetlerin kalitesini yükseltmesi, bunların sürdürülmesi için kaynak yaratılması, yerel sanat ve elişleri için piyasa oluşturması, bölgelerin yerel kimliklerini güçlendirmesi yer almaktadır. Ekoturizmden kaynaklanan sosyo-kültürel etkilerin büyüklüğü turist karakteri, yerel turizm endüstrisi ve yerel halka bağlı olarak değişmektedir. Bu etkileri belirlemek için yerel halk ile turist arasındaki ilişkilerin şekli, ölçeği ve sıklığı önemlidir (Benzer, 2006: 40).

Ekoturizm, bölgenin demografik yapısına da etki etmektedir. Ekoturizm ile birlikte nüfus yoğunluğu artan yönde bir eğilim sergilemektedir. Bu çerçevede ekoturizm gelirinin beklentileri etkilemesi sonucu belde nüfusunun artacağı bilinmektedir. Nitekim konut sayıları ve satışları, bu yönde değerlendirilmektedir. İş olanaklarının artmasına bağlı olarak demografik yapıda hareketlilik olmakta ve yakın çevreden bölgeye göç söz konusu olabilmektedir.

Ekoturizm, yerel halkın sosyo-ekonomik kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Ekoturizmin teşvik edilmesi, toplumda barışın sürdürülmesi ve belirli bir refah düzeyine ulaşılmasında büyük rol oynamaktadır. Çevresel ve kültürel kaynakların yabancı ziyaretçiler tarafından tanınması, çocuklardan yetişkinlere kadar yerel halkın kıvanç duymasını sağlamaktadır. Kırsaldaki ziyaretçilerin hareketliliği ve yerel halkın ekoturizmdeki katılımcı rolü, yereldeki yaşam biçimini renklendirerek yöre halkına sosyalleştirici yönler kazandırmaktadır. Böylece bütün yerel halk, ziyaretçilere büyük saygı ve özen gösterir hale gelmektedir (K.C. vd., 2015: 255).

### 2.2.7. Ekoturizm Planlaması ve Yönetimi

Ekoturizm kültürün, doğal kaynakların ve çevrenin korunması çerçevesinde önemli bir ekonomik faaliyet türü olarak ön plana çıkmaktadır. Ekoturizm, eğitim unsurlarını içeren turizm temelli bir sektördür. Ekoturizm kültürel mirası, yerel halkın katılımını ve refahını göz önünde bulunduran profesyonel ve eğitilmiş bir yönetim içerisinde yürütülmesi gereken bir süreçtir (Nugroho vd., 2016: 9). Ekoturizm; devlet politikaları, yerel pazarlar, toplum, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasındaki ilişkiyi çevre yönetimi için koruyarak doğayı neo-liberalleştirilmektedir (K.C., 2015: 251).

Ekoturizm planlaması ve yönetimi, üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur. Ekoturizm faaliyetlerinde yerellik ve otantiklik, sürecin uygun idare edilmesi adına ön koşul niteliği taşımaktadır. Günümüzde işletmeler, ziyaretçilerin talebini karşılamak adına 'doğaya dönüş' ve 'doğanın korunması' gibi çevre dostu öğeleri istismar ederek farklı yaklaşımdaki tesisleri, ekoturizm unsurlarına sahip algısıyla yansıtmamaya özen göstermelidir (Pekin, 2011: 63). Ekoturizm, oldukça karmaşık olarak ele alınan bir faaliyettir ve bu nedenle rekabetçi koşullar doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel taleplerine cevap vermek için etkin bir ekoturizm planlaması ve yönetimi, son derece büyük önem arz etmektedir.

Araştırmacılar, ekoturizmin yönetim ve uygulama alanında riskli bir faaliyet olduğunu, ziyaretçilerin farklı zevk ve tercihlerini destekleyen hızlı büyüyen bir turizm türü olarak yenilikçilik ve yaratıcılık da gerektirdiğini ve bu nedenle, girişimci olma niyetine sahip yerel liderlerin ekoturizm alanındaki gelişme üzerine büyük etkileri olduğunu belirtmektedir (Asadi ve Kohan, 2011: 38).

Sürekli gelişme gösteren ekoturizm, ulusal ve bölgesel kalkınmada çoğu zaman önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomiye büyük bir katkısı olan turizm sektörünün daha çok gelişebilmesi ve olumlu etkilerinin artırılıp olumsuz etkilerinin azaltılması, planlı bir gelişim sürecine bağlıdır. Bu planlı gelişim sürecinde ise yerel halkın desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü yerel halk, turizmdeki başarının önemli bir unsurudur. Ekoturizm gelişiminin sürdürülebilir kılınması ise turistlere ev sahipliği yapan yerel halkın istekliliğine bağlıdır. Bu nedenle, turizmin gelişiminde belirleyici

rol oynayan yerel halkın yaşam kalitesini yükseltecek bir ekoturizm anlayışı, başarının en önemli anahtarı olarak görülebilir.

Bir ekoturizm yönetimi, şu unsurları içermektedir (Nugroho vd., 2016: 12):

- Hedef bölgeye özel pazarlama,
- Pratiğe dayalı bilgi teknolojisinin uygulanması,
- Çevreye ve kültüre yönelik eğitim unsurları içeren becerilere dayalı hizmetler,
- Yerel halkın, çevrenin korunması ve öğrenme kültürüne özne olarak katılımının sağlanması.

Ekoturizm, çoğu zaman az gelişmiş bölgelerde görülmektedir. Az gelişmiş bölgeler, yapısı itibariyle bozulmaya ve yozlaşmaya karşı daha savunmasız olduğundan ekoturizm düzgün yönetilmediği sürece kitle turizminden daha kötü etkilere neden olabilmektedir. Yoğunlaşan ilginin yerel ölçekte dağılması, sosyo-kültürel ve çevresel dokuya geleneksel turizmden daha derin bir şekilde nüfuz edilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Böylesine derinlemesine etkilerin kontrol altına alınabilmesi, çetrefilli bir hal alabilmektedir. Ekoturizm planlaması ve yönetiminde sürdürülebilir kalkınmanın içerdiği insani boyutlar akıldan çıkarılmadan yerel halkın temel ihtiyaçlarına ilişkin tatmin düzeyi dikkate alınmalıdır (Cater, 1994: 80).

Ekoturizm, büyük ölçüde doğal alanları korumak ve böylece biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmak şeklinde algılanmaktadır. Ekoturizm planlamasında ortaya çıkan ilk konu, çevre ve çevrenin korunmasıdır. Bir ekoturizm destinasyonunu, çevresel kaygı duyulmaksızın planlayarak geliştirmek mümkün değildir. Buradan hareketle, ekoturizm uygulamalarında su kaynaklarının varlığı, hem görsellik hem de kullanım açısından avantajlar yaratmaktadır. Bir bölgenin iklimsel özellikleri de doğrudan ve dolaylı olarak turizmi etkilemekte ve turizmin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Büyüklükleri, yaşları veya görünümleri nedeniyle ilgi çeken bitkiler, ekoturizmin çekici bileşenleri arasında yer almaktadır. Tarihsel, doğal ve folklorik değerler de ekoturizm için önemli kaynaklardır (Kiper, 2013: 783).

Ekoturizmin doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanması halinde seyahat etme şeklini değiştiren ilkeler, standartlar ve uygulamalar bir felsefe olarak yerleşecektir.

Ekoturizmin çevresel yönetim, eğitim ile doğal ve kültürel sistemlerin kıymetinin bilinmesi ve yerel halkın uzun vadeli katılımını maksimize etmesi durumunda başarılı bir ekoturizm girişimciliğinden söz edilebilecektir (Manulevu, 2010: 9).

Ekoturizmin yönetimi, çeşitli planlama ilkelerine dayanmaktadır (Andrei vd., 2014: 2-3):

- Flora, fauna, ekosistemleri ve uygun olan yerlerde arkeolojik alanları, tarihsel ve yerel kültürü korumak için sıkı önlemler almak,
- Seyahat organizasyonlarının aşırıya kaçmaması ve son derece kalabalık turist kabilelerinin olmaması doğrultusunda optimum konaklama kapasitesi kurallarına yer vermek,
- Enerji tasarruflu cihazlardan yararlanan ve atıkları uygun şekilde ortadan kaldıran yapı-inşaat yöntemleri, tarz ve yerel materyaller kullanarak turistler için çevre dostu konaklama ekipmanlarının oluşturulması,
- Turistler ve ziyaretçiler için ekoturizme ilişkin yasada yer alan hükümler hakkında bir davranış kuralları üretmek ve yaymak,
- Donanımlı rehberler temin etmek, biyo-çeşitlilik ve çevresel kaynaklar hakkında farkındalığı arttırmak için turistleri tam olarak bilgilendirmek ve çevreye bağlılık oluşturmak.

Korunan alanların kurulması için arazi edinilmesi, uygun bir yönetim planının geliştirilmesi, uygun düzenleme prosedürleri ve yerel halkın eğitimi, ekoturizmin sosyo-ekonomik maliyetlerini azaltabilecek unsurlardır. Dolayısıyla yerel halkın ilgili bilgi ve birikiminin eğitim yoluyla güçlendirilmesi, yerel halkın planlama ve karar alma sürecinin tüm aşamalarına aktif katılımı, planlamacıların politikaları uygulayabilmelerinde yerel destek alabilmeleri, başarılı bir ekoturizm girişimciliği için son derece önem taşımaktadır. Düşük kapasite ve ekoturizmdeki paydaşlar arasında ortaya çıkabilen koordinasyon eksikliği, arzu edilen hedeflere ulaşılmasının önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Ayrıca temiz enerji kullanımı ve ziyaretçi sayısını sınırlama politikalarının güçlendirilmesi gibi yerel yönetimin planlamaları ve önlemleri, doğal çevrenin korunması yönünde olumlu etkiler sergilemektedir. Bu çerçevede ekoturizme ilişkin yönetim ve planlama anlayışının,

ekolojik sürdürülebilirliği sağlamada ve yerel halk kültürünü korumada önemli bir rol oynadığı net olarak ifade edilebilir (Mosammam vd., 2016: 169-170).

Bir bölgede turizmin geliyiyor olması, ekonomik ve sosyal olanaklar sağlmasına karşın söz konusu gelişim, çevresel değerler üzerinde bir baskı unsuruna da dönüşebilmektedir. Dolayısıyla sadece beşeri değil, aynı zamanda doğal kaynakları da bünyesinde barındıran bir turizm gelişimini temel alan ve sürdürülebilir turizm anlayışına duyulan ihtiyaç, her geçen gün artmaktadır. Turizm gelişiminin sürdürülebilir yönde ilerleyerek bölgenin destinasyon merkezi haline gelebilmesi için bu süreçte yerel halkın katılımı da büyük önem taşımaktadır. Turizm planlamasının başarısı için yerel halkın desteği, alternatifi olmayan bir gerekliliktir (Kervankıran ve Bulut, 2015: 35). Turizmin gelişiminde temel teşkil eden yerel halk, yerel değerlerin turistik ürüne dönüştürülmesi sürecinde bakış açısı ve tepkileriyle belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla yerel halkın bölgede turizme yaklaşımı, ihmal edilemeyecek boyutlardadır. Yerel halk, turizmden beklentisini kişisel yaşam alanları üzerinden değerlendirme eğilimi sergilemektedir (Bilim ve Özer, 2013). Hiç kuşkusuz yerel halkın turizm ile buluşması ve sonrasındaki süreçte ekonomik yansımalar, turizmin gelişimi bağlamında hayati öneme sahiptir.

#### **2.2.8. Plansız Ekoturizmin Ortaya Çıkaracağı Sorunlar**

Ekoturizm yoksulluk, sosyal eşitsizlik, iç çatışma ve demokrasi eksikliği başta olmak üzere ekonomik açıdan yoksul ülkelerin acil sorunlarını çözme konusunda tartışmalı bir potansiyele sahiptir. Ekoturizm, kalkınmanın modernist formlarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Dolayısıyla ekoturizmin genişlemesi, geleneksel kitle turizmine benzer sonuçlar doğurma riskini de beraberinde getirmektedir (Regmi ve Walter, 2017: 5-6).

Ekoturizmin yükselişi, ekoturizmin sadece neo-liberal korumacılık bağlamında bir değişim olduğunu savunan eleştirmenlerle daha derin bir tartışmaya yol açmıştır. Bu eleştirmenler tarafından ekoturizm, neo-liberal koruma araç takımının parçalarından biri olarak yorumlanmıştır (Hunt vd., 2015: 341). Turizm faaliyetleri, genellikle çevre üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ekolojik olarak hassas alanlarda artan insan müdahalesi, mevcut ekolojik süreçlerde geri dönüşümsüz değişimlere yol açmaktadır (Kiper, 2013: 785).



Ekoturizm ile beraber konut sayısının turizme bağılı olarak artması, bölgedeki popülaritenin artmasıyla sokakların sakinlikten uzak ve daha kirli hale gelmesi, park sorunu gibi gündemler ekoturizm faaliyetlerinin etkinliğine gölge düşüren unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Ekoturizm, en hızlı büyüyen turizm türlerinden biridir. 2000'ler itibariyle gerçekleştirilen seyahatlerde oldukça popüler bir alternatif turizm türü olarak ön plana çıkmıştır. Turizm sektörünün en gözde alternatif turizm türlerinden birisi olan ekoturizm, ülkelere ekonomik getiri sağlamanın yanında büyük bir tanıtım imkanı da sunmaktadır (Kasalak vd., 2016: 600). Bunlara karşın ekoturizm, bazı açılardan olumsuz etkiler doğurmakta ve eleştirilere maruz kalmaktadır. Ekoturizme yöneltilen eleştiriler ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan ayrıştırılarak ele alınabilir.

Tablo 11, ekoturizme yönelik eleştirileri ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel çerçevede sunmaktadır. Ekoturizme yönelik eleştiriler bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmayla ilişkilendirilebilmektedir.

**Tablo 11: Ekoturizme Yönelik Eleştiriler**

<b>Ekonomik</b>	<b>Çevresel</b>	<b>Sosyo-Kültürel</b>
Yerel düzeyde (mal ve arazi fiyatlarında artış) hayat pahalılığı	Vahşi yaşamın (yaban hayatının) yok olma tehlikesi	Yerel topluluğun metalaşmasına ön ayak olmak
Gelir dağılımında eşitsizlik	Yüksek enerji tüketimi	Suç seviyesini arttırmak
Düşük istihdam oranları	Çöp ve atık pis sulardaki artış	Kültürel mirasın tahribatı ve tüketimi özendirme
İşgücünün sömürülmesi	Kirlilik	Bozulan ilişkiler ve fuhuş
Vahşi yaşama bağılı mahsullerin zarar görmesi	Toprak erozyonu ve trafik sıkışıklığı	Sosyal sınıflar arasındaki mesafenin artması
	Bitki ve hayvan topluluklarının metalaşması	Yaşlıların saygınlığının azalması
	Hayvanların insan hastalıklarına maruz bırakılması	Arazi kullanımında anlaşmazlıklar ve yerel halkın yerinden edilmesi

**Kaynak:** Mosammam vd., 2016: 170

Ekoturizm turizmin ideal bir şekli olarak ekonomik gelişmeye ve çevresel korumaya olanak sağlar. Bununla birlikte çok sayıda dünya çapındaki ekoturizm örneği, bu durumun böyle olmadığını göstermektedir. Düzgün yönetilmeyen ekoturizm etkinlikleri, kitle turizminden daha negatif etkiler üretebilmektedir. Dünyada ekoturizmin olumsuz etkilerine örnek verilecek olursa Kenya Amboseli Milli Parkı'nda yaban hayatı araştırmacılarının kullandıkları kamyonlar hassas topraklara

zarar vermiş, bölgedeki hayvanlar bu gözlemcilerden etkilenmiş, beslenme ve çiftleşmelerinde bozulmalar gerçekleşmiştir. Brezilya Pantanal Islak Alanı'nda turizmin hızlı yükselişi ile israf edilen şişeler, balıkçıl ve karabatak kuşlarının sayısında azalmaya sebep olmuştur. Nepal Himalaya Dağları'nda doğa yürüyüşü yapan turistlerden dolayı ormansızlaşma ve erozyon ile karşı karşıya kalınmıştır. İnsan atıkları sonucu su kaynakları kirlenmiş, Himalaya sakinlerinin yaşantısı bozulmuştur. Kosta Rika Tortuguero Milli Parkı'nda deniz kaplumbağaları, ziyaretçilerin sayısının 1980'de 200'den 1993'de 20.000'e çıkmasıyla sığınacak yer bulamamışlardır (Polat, 2006: 29-30).

Ekoturizme yöneltilen eleştiriler arasında hayat pahalılığı şeklinde gün yüzüne çıkan yerel enflasyon, ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yerelde üretilen malların fiyatlarındaki artış ve iş gücüne ödenen ücretlerdeki yükseliş de yerel enflasyonu tetikleyici unsurlardır. Ayrıca yöredeki oteller ve benzeri tesislerin, su ve enerji gibi kaynakları aşırı tüketmeleri, bölgedeki fiyatları arttırmakta, elektrik ve su kesintilerine neden olabilmektedir. Ekoturizmin yol açtığı sorunlar, bununla sınırlı kalmamaktadır. Bazı bölgelerde safari faaliyetlerinin yaban hayatını olumsuz yönde etkilediği ve hayvan türlerine zarar verdiği bilinmektedir. Turistlerin bıraktıkları atıklar yüzünden, belli bölgede yaşayan hayvanlar ölüm tehdidiyle karşılaşmış ve çöp sorunu, su kaynaklarının kirlenmesiyle sonuçlanmıştır (Kasalak ve Akıncı, 2015: 232-234). Ekoturizme dayalı faaliyetlerin hızlı büyümesi, görüldüğü üzere ekosistemin döngüsüne zarar verebilmektedir.

Teorik olarak ekoturizm, sosyo-ekonomik ve çevresel faydalara sahiptir. Buna karşın literatürdeki küresel çalışmalar ve uygulamalar göstermiştir ki ekoturizm, adeta iki ucu keskin bir kılıç gibi işlev görmektedir. Ekoturizmin çoğunlukla algı, kalkınma ve planlama yaklaşımından kaynaklanan birçok olumlu ve olumsuz sonucu olmuştur. Ekoturizm, bazı ülke ve bölgelerde faydalı olmasına rağmen bazı bölgelerde ise ekonomik eşitsizliğe, sosyal çatışmalara ve çevresel sorunlara yol açabilmiştir (Mosammam vd., 2016: 169).

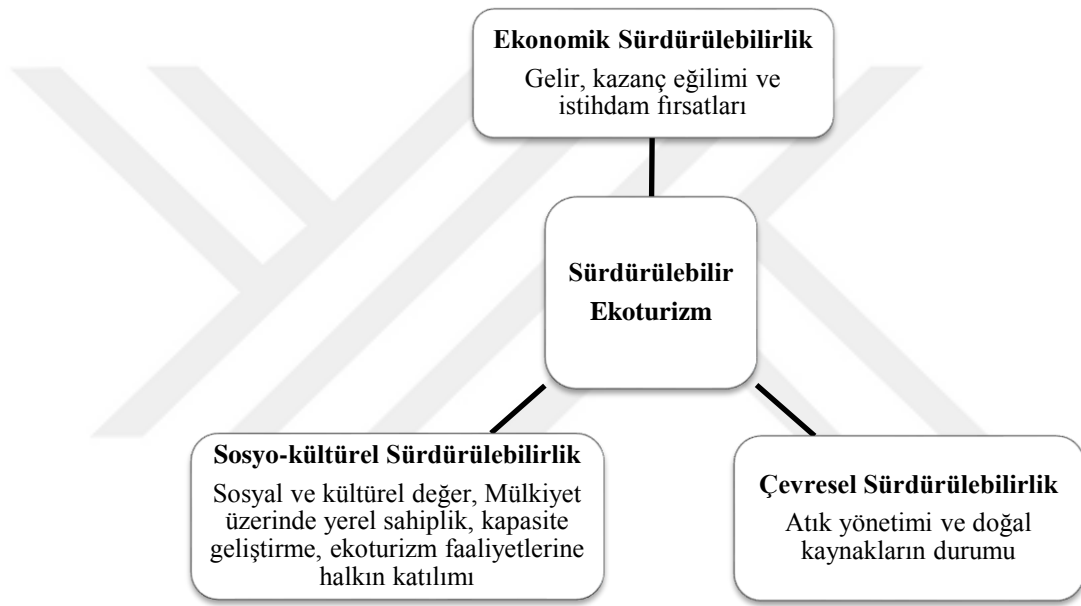
### **2.2.9. Ekoturizm Göstergeleri**

Ekoturizmin sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi ve analiz edilebilmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının belirlenmesi gerekmektedir. Ekonomik

sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik, anlaşılması ve netleştirilmesi güç kavramlardır. Ekoturizmin sürdürülebilirlik analizinde yer alan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel göstergeler bulunmaktadır (Jitpakdee ve Thapa, 2012: 307).

Şekil 11, sürdürülebilir ekoturizmin analizinde dikkate alınan ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel göstergeleri sergilemektedir.

**Şekil 11: Sürdürülebilir Ekoturizmin Analizinde Dikkate Alınan Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Göstergeler**



**Kaynak:** Jitpakdee ve Thapa, 2012: 308

Ekonomik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın genel kabul görmüş özellikleriyle de tutarlılık göstermektedir (Jitpakdee ve Thapa: 2012: 307).

Ekoturizm, ekonomik kalkınmayı teşvik edebilecek kırsal topluluklar için sürdürülebilir kalkınma seçeneği olarak giderek daha fazla övgüye değer görülmekte ve çevreyi koruma bilincini aşlamaktadır. Çevre kendi sürdürülebilirliğine ve ekolojik bütünlüğüne net bir fayda sağlamamışsa, söz konusu etkinlik ekoturizm olarak nitelendirilememektedir. Ekoturizm, kırsal ve kültürel turizmin unsurlarını da

bünyesinde barındıran doğal alanlarda turizmin sürdürülebilir bir türüdür (Kiper, 2013: 785).

Tablo 12, potansiyel ekoturizm izleme göstergelerine ilişkin bir örnek göstermektedir. Söz konusu örnek çevresel, deneyimsel, sosyo-kültürel, ekonomik ve idari açıdan ele alınmaktadır.

**Tablo 12: Potansiyel Ekoturizm İzleme Göstergeleri İçin Bir Örnek**

<b>Ekoturizm</b>	<b>Göstergeler</b>
<b>Çevresel</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• İlgi çekici özel turizm türleri</li><li>• Tehlikeli türler</li><li>• Temel türler</li><li>• Yol genişliği</li><li>• Gerekli yol bakımı</li><li>• Su kalitesi</li><li>• Yol ve altyapı yakınlarında bulunan ayak altındaki bitkiler</li></ul>
<b>Deneyimsel</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Yollarda çok sayıda insan ve grupla karşılaşmak</li><li>• Park alanlarında taşıtların hacmi ve sayısı</li><li>• Ziyaretçiler tarafından deneyimlenen yalnızlığın derecesi</li><li>• Tekrar gelen ziyaretçi sayısı</li><li>• Turist rehberlerini derecelendirme</li><li>• Yiyecekleri ve konaklama yerini derecelendirme</li></ul>
<b>Sosyo-kültürel</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Tarihsel ve kültürel yerlerin kalitesi</li><li>• Flora, fauna ve ritüellerin geleneksel kullanımları hakkında bilgi</li><li>• Koruma altına alınmış bölgeye yakın arazi kullanımındaki değişiklikler</li><li>• Tüketim miktarı ve kalitesi</li><li>• Dil ve giyim tarzında değişiklikler</li><li>• Boş zaman kullanımı</li><li>• Yerel halkın turist ve turizme karşı tutumu</li></ul>
	<ul style="list-style-type: none"><li>• Yerel halkın gelir düzeyi</li><li>• Ekoturizmde doğrudan çalışan yerel halk</li><li>• Dolaylı olarak ekoturizm hizmeti sağlayan yerel halk</li></ul>

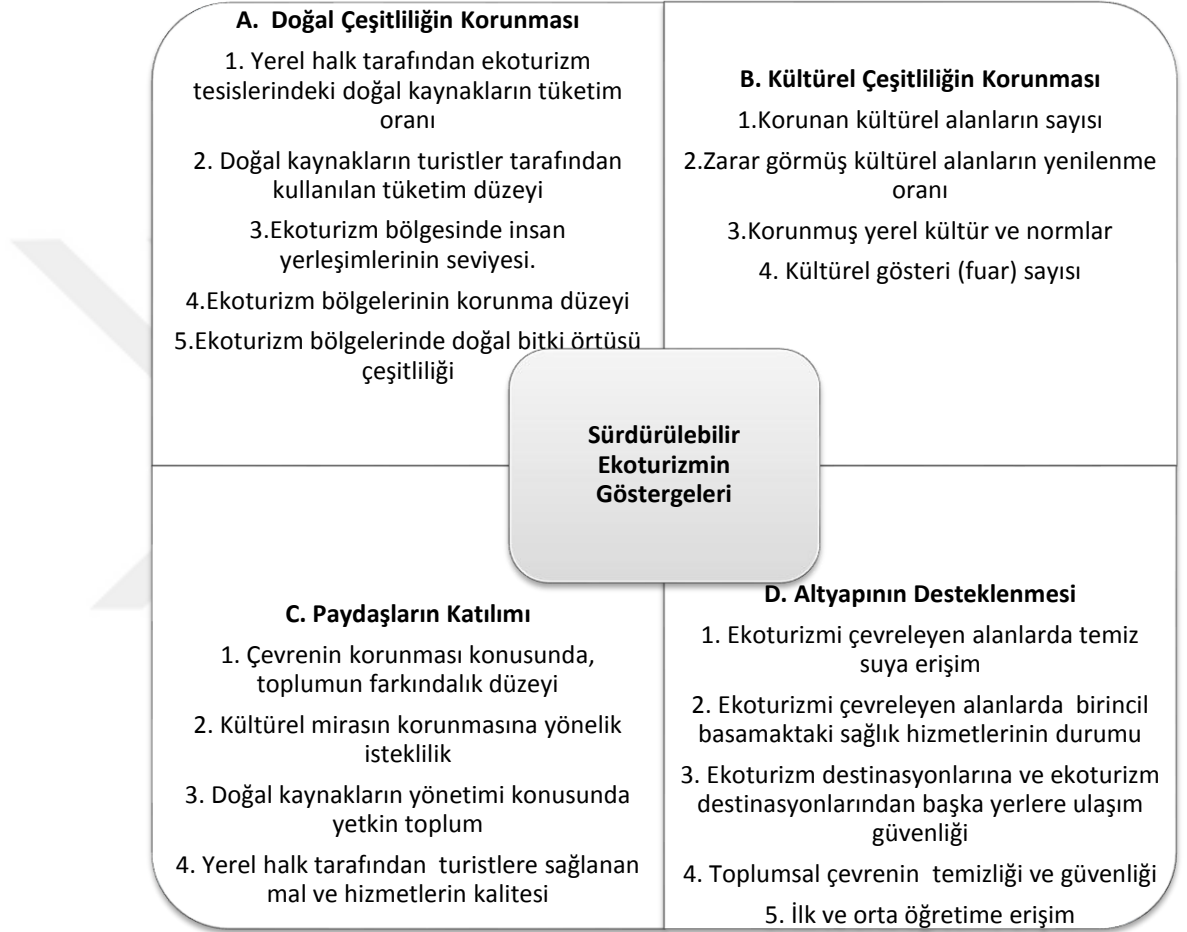
<p style="text-align: center;"><b>Ekonomik</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ekoturizme katılmayan yerel halk</li> <li>• Koruma altına alınmış bölgelerdeki bütçe miktarının ekoturizmle ilişkili idare masraflarına harcanması</li> <li>• Koruma altına alınmış bölgelerde ekoturizm tarafından yaratılan gelir</li> <li>• Yerel halkın gelişimine harcanan paranın değeri</li> <li>• Yerel mal ve hizmetlerin maliyetlerindeki değişimler</li> <li>• Alanlardaki yeni inşaatların oranı</li> <li>• Nüfustaki değişim</li> <li>• Yeni işletmelerin sayısı ve hacmi</li> </ul>
<p style="text-align: center;"><b>Altyapı (İdari)</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Yolların uzunluğu ve sayısı</li> <li>• Koruma altına alınmış bölgeler içerisinde yapılan altyapı geliştirme çalışmalarının tutarı</li> <li>• Altyapının bakımına harcanan zaman</li> <li>• Koruma altına alınmış bölge ve çevresinde konaklama kapasitesi</li> <li>• Gerekli yol bakım aşamaları</li> <li>• İletişim ve ulaştırma yöntemleri</li> </ul>

**Kaynak:** Kiper, 2013: 794

Dünya ülkeleri, kalkınmayı teşvik etmek ve sürdürmek için çaba harcadıkça ekoturizm, bu süreçte daha fazla kilit rol oynamaya başlamıştır. Ekoturizmi planlama ve ekoturizmle ilgili karar verme sürecinde kullanılabilecek koşulları ve eğilimleri açıklamak için uygun kriter ve göstergelerin geliştirilmesi gerekmektedir (Pasape, Anderson ve Lindi, 2015: 73).

Şekil 12, sürdürülebilir ekoturizmin göstergelerini doğal çeşitliliğin korunması, kültürel çeşitliliğin korunması, paydaşların katılımı ve altyapının desteklenmesi çerçevesinde sunmaktadır.

**Şekil 12: Sürdürülebilir Ekoturizmin Göstergeleri**



**Kaynak:** Pasape, Anderson ve Lindi, 2015: 76

Ekoturizm, biyo-çeşitliliği koruma amaçlı kültürel, kırsal ve doğal seyahatlerden oluşan sürdürülebilir turizmin bir parçasıdır. Yerel halkın refahını sürdürmeyi ve öğrenme deneyimini içermektedir. Ekoturizm, turizm sektörü üzerine sorumlu eylemleri kapsamakta ve yenilenemeyen kaynakların olası en düşük tüketimini gerektirmektedir (Pasape, Anderson ve Lindi, 2015: 74).

## **2.2.10. Ekoturizm Destinasyonları**

Ekoturizmin önemini kavrayan ve potansiyelini öngören birçok ülke, ekoturizmde cazibe merkezi haline gelen bir destinasyon merkezi kimliğine kavuşmuştur. Bu destinasyonlar, ekoturizm yoluyla sürdürülebilir kalkınma çatısı altında ülkelerdeki ekonomik kalkınma sürecine katkı sağlanmaktadır.

### **2.2.10.1. Dünya’da Ekoturizm Destinasyonları**

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik olarak önde gelen alternatif turizm türü olan ekoturizm uygulamaları, ülkelerin kendine özgü yapıları ve çevresel koşulları esas alınarak hayata geçirilmektedir. Buradan hareketle ekoturizm konusunda uygulamalarıyla ön plana çıkan bazı ülkeler, inceleme konusu yapılacaktır.

#### **Kosta Rika**

20. yüzyılın başlarında Kosta Rika’nın doğal kaynaklara ilişkin politikaları, uluslararası koruma politikalarından etkilenmiş ve 1945’de Koruma Altındaki Vahşi Alanlar (Protected Wild Areas) ardından 1955 yılında Kosta Rika Turizm Enstitüsü’nün kurulmasıyla birlikte Irazu ve Poas Ulusal Parkları faaliyete geçmiştir. 1969 yılında ise bu alanlar için yönetim ve koruma kurumları oluşturulmuştur. Günümüzde, Kosta Rika’daki doğal kaynakların büyük çoğunluğunun korunması da bu kurumlarla sağlanmaktadır. Koruma Altındaki Vahşi Alanlar, Kosta Rika’daki ekoturizm faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Koruma Altındaki Vahşi Alanlar sadece gelir yaratan unsurlara değil, aynı zamanda çevre bölgelerde verimliliği arttıran bir role sahiptir (Hernandez ve Pikon, 2014: 127-128). 1980-1990 döneminde ormansızlaşma ve ekonomik büyüme üzerindeki baskının artmasıyla ilişkili olarak Kosta Rika, ulusal park sistemini geliştirmiş ve kıyı şeritlerinin korunmasını gerçekleştirmiştir. Böylece Kosta Rika’da hem kamusal çevresel mallar korunmuş hem de turist geliri yaratılmıştır (Braun vd, 2015: 358).

Kosta Rika, Latin Amerika’da sürdürülebilir kalkınma ve ekoturizmi simgeleyen önemli rotalardan biri olmuştur. Bu yükseliş, 1980’lerin sonunda Kosta Rika’da önemli ölçüde artan başarılı turizm deneyimlerine dayandırılabilir. Bu süreçte son derece başarılı stratejiler izlenmiş ve ekoturizm, günümüzde Kosta Rika’da kahve ve

muz gibi geleneksel ihracat kalemlerini geçerek en büyük yabancı sermaye kaynaklarından biri haline gelmiştir (Braun vd, 2015: 354).

La Gamba, Drake Körfezi ve Cerro de Oro, Kosta Rika'da önemli ekoturizm rotaları arasındadır. La Gamba, Piedras Blancas Ulusal Parkı yakınlarında yer alan tarımsal bir topluluktur. Drake Körfezi'nde ekonomi, neredeyse tamamen turizme bağımlıdır. Cerro de Oro, Corcovado Ulusal Parkı'na doğrudan sınır olan Osa Yarımadası'nın merkezinde konumlanmış önemli ekoturizm rotalarındandır (Stem vd, 2003: 326). Söz konusu Piedras Blancas Ulusal Parkı, Corcovado Ulusal Parkı, Osa Yarımadası'nın yanı sıra Drake Körfezi'nde yer alan kentler, Kosta Rika'daki ekoturizm faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

### **Nepal**

Nepal, doğal çevrenin kalitesine bağlı olarak dünyanın en macera dolu kültürel ve ekoturizm destinasyonlarından birisidir. Nepal'de ekoturizm yapan turistlerin doğal güzellikleri keşfetmesi için çok sayıda yürüyüş rotaları ve yürüyüş alanları bulunmakta olup Nepal boyunca doğuda koruma altına alınmış bölge olan Kanchenjunga'dan Illam'a batıda Khaptad ve Shuklaphanta Ulusal Parkı'na kadar seçenekler bulunmaktadır. Kırsal turizm girişimleri yoluyla Nepal'in batısında Kaski, Tanahu, Syangja, Lamjung ve Gorkha bölgelerindeki köylerde turizm, gelir yaratan alternatif bir kaynaktır. Nepal'i turistleri çeken bir merkez yapan temel faktör, dünyada 8000 metre'nin üzerindeki 14 yüksek dağ arasından 8'ine sahip olmasıdır. Ayrıca en popüler yürüyüş rotaları, koruma altına alınmış bölge olan Annapurna'nın içinden geçmektedir (K.C. vd, 2015: 252).

K.C., Rijal ve Sapkota (2015), ekoturizmde önemli bir rota olan Annapurna Koruma Bölgesi'nin Ghandruk Köyü Geliştirme Komitesi'nde çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmada ekoturizmin, çevrenin korunması ve sosyo-ekonomik kalkınmayı desteklediği görülmüştür. Ghandruk köyünde ekoturizm, yerel düzeyde girişimcilik ve istihdam artışına da katkı sağlamıştır. Yerel halkın geliri ve harcamaları, ekoturizme bağlı olarak artış göstermiştir. Çalışmada eğitim düzeyi, üretken beşeri sermaye ve çiftlik hayvanları ile arazilerin olmasının, insanların refah düzeyini yükselttiği ve turizme katılımı olumlu etkilediği; yaşlılık ve toprak sahipliği durumunun ise turizme katılımı olumsuz etkilediği görülmüştür. Eğitim, turizme



yönelik olarak insanları doğrudan etkilemekte olup turizmle ilişkili farkındalık ve eğitim programlarının, yerel halk için faydalı olabileceği dile getirilmiştir. Ayrıca çalışmada, ziyaretçilerin kalış sürelerinin arttırılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi önerilmektedir. Ekoturizmin ormanlık alanların artmasına, flora ve faunaların korunmasına, yeşil alanların geliştirilmesine ve yenilenebilir enerji tekniklerinin kullanımında artışa katkı sağladığı ifade edilmektedir. Böylece karşılıklı yardımlaşma ve iş birliği ile toplumsal kalkınma desteklenmektedir.

### **Hindistan**

Hindistan'da turizmin tarihi, çok eskilere dayanmaktadır. Hindistan, ekoturizm için son derece güçlü bir potansiyele sahiptir. Hindistan, canlı kültür ve gelenekteki, zengin ekosistemdeki ve fiziksel yapıdaki çeşitliliğe bağlı olarak çekici bir ekoturizm destinasyonu olma özelliğine sahiptir. Ayrıca Hindistan, biyo-çeşitlilikte de en zengin ülkelerden bir tanesidir. Hindistan'ın güneyinde insanlar; heykel tapınakları, kumsallar, tepede tatil merkezleri ve kültürel mirasla karşılaşabilmektedir. Turistler görkemli dağları, Himalaya bölgesini, Kasmir'i ve diğer yeşil vadileri, Ganj'ı ve kuzeydeki renkli fuarları ve festivalleri görebilme olanağına sahip bulunmaktadır. Batı bölgesinde antik Ajanta-Ellora mağaraları, Goa'daki plajlar ve çok sayıda doğal harikalar da Hindistan'ı ekoturizm açısından ayrıcalıklı bir rota haline getirmektedir. Hindistan'ın merkezindeki kentlerde ise tarihsel mirasa ve tabiat parklarına rastlamak mümkündür. Hindistan'ın kuzeydoğusu da doğal güzellikleriyle bilinmektedir. Bu bölgede sekiz büyük milli park, tepeler ve tepe istasyonları, göller, manastırlar ve anıtlar yer almaktadır (Das ve Hussain, 2016: 241-242).

### **Tayland**

Tayland hükümeti, 1977'den beri dünya çapında turizmi teşvik ettiği için Tayland'da turizm, milli gelirin en önemli kaynakları arasındadır. Bu açıdan politikalar, önemli ölçüde turist sayısını arttırarak milli geliri arttırma üzerinde durmaktadır. Politikada başarılı uygulamaların sonucu olarak turizm sektörünün milli gelire katkısı, fazlasıyla artmıştır. 1960 yılında sadece 81.380 yabancı turist ülkeyi ziyaret ederken toplam 196 milyon Baht gelir elde edilmiştir. Bu rakam, yıllar boyunca istikrarlı olarak artmıştır ve 1982'de yabancı turist sayısı, 2.218.429'a ulaşmıştır. Toplam, 23.879 milyon Baht gelir elde edilmiştir. 1995'de yabancı turist sayısı, çarpıcı

biçimde 6.9 milyona ulaştı ve toplam 339.658 milyon Baht gelir elde edilmiştir. 2009'da ise ülkedeki yabancı turist sayısı, 14 milyona ulaşmış ve 527.326 milyon Baht gelir elde edilmiştir. Turizm endüstrisinin, 2009/2010 itibariyle toplam işgücünün %37'sini istihdam ettiği ve GSYİH'nin %45'ini oluşturduğu açıklanmıştır (Jitpakdee ve Thapa, 2012: 302).

Kitle turizminin yerini ekoturizmin alması yönünde yüksek bir potansiyele sahip olan Tayland, zengin ve çeşitli doğal mirasla donatılmıştır. Ekoturizm desteklerini takiben çeşitli paydaşları bünyesinde barındıran Ulusal Ekoturizm Konseyi (The National Ecotourism Council), Tayland hükümeti tarafından 1997'de kurulmuştur. Bunu takiben sürdürülebilir ekoturizm gelişiminin amaçlarını somut eylemlere çevirecek Ulusal Ekoturizm Politikası ve Eylem Planı oluşturulmuştur. Ekoturizm yönetimine ilişkin esasları içeren Ekoturizm Eylem Planı 2002-2017, kabine tarafından Ekim 2001'de onaylanmıştır. Ekoturizm planı; doğanın korunması, turistlerin memnuniyeti ve ekoturizme ilişkin faaliyetlerde turizm gelirinin payında adaleti sağlamak amacıyla yerel halkın katılımı üzerine kamuoyu bilincinin yükseltilmesini vurgulayan politikaları içermektedir (Jitpakdee ve Thapa, 2012: 302).

### **Kenya**

Turistler tarafından foto safari için yoğun olarak ziyaret edilen Kenya'da ekoturizm, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir aracı olarak hızla büyümektedir. Kenya turizminin büyük bölümü, vahşi hayata bağlı olarak büyük gelişme göstermiştir (BAKA, 2012).

Kenya'da ekoturizm, ekoturizm uygulamalarının doğasındaki çelişki ve ikilemleri en aza indirmek için ekoturizm gündeminin açık bir şekilde tanımlanmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Ekoturizm Kenya (Ekotourism Kenya), 1996'da sivil toplum kuruluşu olarak kurulmuştur. Ekoturizm Kenya'nın ilkesi; toplum, turizm ve koruma anlayışıyla bağlantı kurmaktır. Kenya, ulusal parklar yönünden zengin bir ülke olup çok sayıda kültürel, tarihsel ve doğal motifler barındırmaktadır. Kenya'yı ziyaret eden turistlerin büyük çoğunluğu, ülkenin doğal güzelliklerini ve doğa temelli faaliyetlerini görmeye gelmektedir. Ayrıca önceki adı Kenya Ekoturizm Topluluğu (Ecotourism Society of Kenya) olan Ekoturizm Kenya, Afrika'da oluşturulmuş ilk ekoturizm kurumudur (Kihima, 2016). Ayrıca 1999 yılında kurulan Kenya Vahşi

Hayat Servisi (Kenya Wildlife Service), ülkedeki flora ve faunaların başlıca koruyucusudur. Dolayısıyla Kenya Vahşi Hayat Servisi, biyo-çeşitliliğin yönetiminden sorumludur. Kenya'da ulusal park ve alanlar arasında Nairobi Ulusal Parkı, Ambroseli Ulusal Parkı, Tsavo West Ulusal Parkı, Tsavo East Ulusal Parkı, Nakuru Gölü Ulusal Parkı ve Maasai Mara Ulusal Rezerv Bölgesi önemli merkezlerdir (Eriksson, 2003).

Kenya'da esas itibariyle vahşi hayattan elde edilen gelir, koruma altına alınmış alanların küçük bir bölümüyle sınırlıdır. Park girişi alanlarının dışında turizm kazancının arttırılmasına bağlı zorluklar bulunmaktadır. Ayrıca yerel düzeyde vahşi hayvanlara zarar verilmesi ve doğal çevrenin kalabalıklaşarak yığılmaların görülmesi gibi sebepler, olumsuz etkilere yol açmaktadır. Buna karşın ekoturizm, ekonomik kazançlar ve iş imkanı sağlayarak ulusal ve küresel düzeyde olumlu etkiler doğurmaktadır. Dolayısıyla ekoturizm yoluyla yerel kalkınmanın ulusal ve küresel boyutla ilişkili olarak ele alınması, sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır (Kihima, 2016).

### **Lübnan**

Dağ yamaçlarında doğa yürüyüşleri, su kaplumbağalarının korunması ve geleneksel kil evlerinde konaklama gibi faaliyetler aracılığıyla Lübnan'da cesaretli ekoturizm girişimleri, doğanın keşfedilmesi yoluyla ülkeye düşlendiği gibi yeniden yer edindirmekte ve kimlik kazandırmaktadır (Monroe, 2016: 75). Dolayısıyla ekoturizm, Lübnan'da yayılmakta olup son derece popülerdir. Buradan hareketle ekoturizm uzmanları, Lübnanlılar arasında ekoturizm organizasyonlarına ve faaliyetlerine yönelik olarak sektörü düzenlemek ve teşvik etmek için hükümetin yasal bir çerçeve oluşturmasını görmek istemektedir. Ekoturizm girişimleri, kavramın muğlaklığının sürmesine ve turizm türleri için yasal bir çerçeve olmamasına karşın ülkede yayılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve tur operatörleri; doğa yürüyüşü, tırmanış, mağaracılık, yamaç paraşütü, rafting, çiftlik ziyaretleri, kampçılık, kuş gözlemciliği, yıldızları izleme ve kayak etkinliklerini içeren ekoturizm etiketi altındaki tüm faaliyet türlerini önermektedir. Lübnan'daki ekoturizm projelerinin sayısı Lehfed Country Club, Parc Arz Ehmej, Sharewood

Camp, Nature Land gibi yerlerde mevcut olup giderek artış göstermektedir (Haddad, 2015: 195).

Son 10 yılda ekoturizme bağlı olarak doğaya yönelik kırsal turizm faaliyetlerine olan ilgi, artış göstermekle beraber ekoturizmin gelişimi, ülkede kırsal alanlar üzerine altyapı ve erişilebilirliğe daha fazla önem verilmesiyle mümkündür. Nitekim ekoturizm ve kırsal turizm faaliyetleri, bölgeler arasındaki mevcut gelir farklılıklarını iyileştirecek, istihdam fırsatları doğuracak ve yoksulluğu azaltacak kapasiteye sahiptir. Buna karşın Lübnan'daki güvensiz ortam ve bu ortamın yarattığı algı, bölgede geçim düzeyinin yükselmesine katkı sağlayan sürdürülebilir turizm potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir (Haddad, 2015: 194).

### **Romanya**

Romanya'da ekoturizm programları, yakın zamanda uygulamaya konulmuştur. İlk ekoturizm paket programları, ekoturizm unsurlarıyla projeler geliştirmek için bir dizi ulusal ve doğal parklarla 2000 yılında başlayarak gerçekleşmiştir. Ulusal park olarak adlandırılan söz konusu ekoturizm unsurları arasında Retezat Dağları, Vanatori Neamt ve Apuseni Dağları yer almaktadır (Mihai, 2013).

Romanya'da ekoturizm programlarının uygulandığı ana bölgeler, şu şekilde sıralanabilir (Mihai, 2013: 210-211):

- Dobruja ve Danube Deltası Biyosfer Rezervi (kuş gözlemciliği, teknecilik),
- Pietra Craiului Ulusal Parkı ve çevresi (özellikle büyük etoburları -kurt, ayı, vaşak- gözlemeye dayanan programlar ve aynı zamanda özel bitki türleri, atlı turizm, bisikletçilik, doğa yürüyüşü vd.),
- Apuseni Dağları Ulusal Parkı (Mağaracılık, tematik doğa yürüyüşü, kültürel programlar, kayak, atlı turizm, bisikletçilik vd.),
- Diğer koruma altına alınmış bölgeler, ulusal ve doğal park mevkilerine sahip alanlar (Retezat Ulusal Parkı, Hateg Bölgesinde Dinozor Jeoparkı, Macin Dağları Ulusal Parkı, Rodna Dağları Ulusal Parkı, Calimani Ulusal Parkı, Mureş Floodplain Ulusal Parkı, Vanatori Neamt Doğal Parkı atlı turizme, bisikletçiliğe, tematik doğa yürüyüşüne, kayakçılığa, flora ve faunaları izlemeye, kültürel programlara, kano seferlerine ve benzeri programlara odaklanmıştır),

- Transilvanya – Tarnava Mare (Saxon ve Szekely kültür keşfi, at biniciliği, tematik doğa yürüyüşü vd.),
- Maramureş (Doğayı keşfetme programı, at biniciliği, bisikletçilik, geleneksel uğraşları ve mimariyi keşfetme vd.),
- Bucovina (Doğayı gözleme programları veya manastır ve kültür turizmiyle birleştirilmiş tematik doğa yürüyüşü).

Romanya’da ekoturizm açısından Avrupa düzeyinde kabul edilmiş alanlar, Braşov’daki Zarneşti-Piatra Craiului ve Maramureş’teki Mara-Cosau-Creasta Cocoşului olup Avrupa Komisyonu Genel Kurulu tarafından turizm konusunda sertifika almışlardır (Bunghez, 2015).

Bölgesel Kalkınma ve Turizm Bakanlığı, Romanya’daki ekoturizm destinasyonlarının tasarımı için bir dizi kriter geliştirmiştir. Bu kriterlere göre Romanya’da Ekoturizm Birliği tarafından ekoturizm sertifikası önerilmiştir. Böylece yerel, doğal ve kültürel kaynakların geliştirilmesi, yerel halkın kalkındırılması, doğanın korunmasına ilişkin somut sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır. Romanya ekoturizm sertifikasyonunun ilk koşulu, bölgenin sosyo-kültürel kaynaklarının da dahil edilebileceği koruma altına alınmış alanları kapsamıdır. Diğer koşullar ise destinasyonun çekiciliği, erişilebilirlik, kültürel mirasların korunması ve kültürel geleneklere saygı duyulması, biyoçeşitliliğin korunması ve atık yönetim planının oluşturulması gibi kriterlere ilişkindir. Kriterler, Dünya Turizm Örgütü’nün tavsiyeleri doğrultusunda belirlenmiş olup Avrupa Ekoturizm Etiketleme Standartları esas alınmıştır. Ekoturizm, Romanya’nın doğal sermayesinin korunmasına ve geri kazanımına imkan vermektedir. Dolayısıyla ekoturizm, Romanya’da turizmin yeniden canlandırılması için bir çözüm olarak görülmektedir (Merce ve Milin, 2014).

### **Endonezya**

Ekoturizm hizmet faaliyetleri, bölgesel bir ekonomik güç oluşturmada stratejik bir konuma sahiptir. Endonezya’da nüfus, yaklaşık 17 bin adaya yayılmış durumdadır. 470 etnik grup, 19 yerel gelenek kanunu ve 300’den az olmamak kaydıyla dil, ekoturizm kapsamında değerlendirilebilecek önemli bir varlık sayılmaktadır. Yerel çevrenin egzotik yapısı, kültürü ve geleneksel hareket gücü, bölgenin dışından gelen ziyaretçilerin ilgisini çeken turizm ürünü olarak sunulmaktadır. Buradan hareketle

çiftçiler sadece çiftçilik, balıkçılık veya hayvancılık için değil aynı zamanda ekoturizmden ve onun destekleyici hizmetlerinden doğan üretim çeşitliliğine ve seçeneğe sahiptir. Endonezya'nın bu özellikleri, kültürel geleneğin ve çevrenin bir değeri olan tarımsal üretim sistemini korumak için teşvikler yaratılmasına zemin hazırlamaktadır (Nugroho vd., 2016: 10).

### **Avustralya**

Günümüzde en önemli ekoturizm destinasyonlarından biri olan Avustralya, turistik çekiciliğe sahip doğal çevreye karşı artan uluslararası ilgi karşısında 1994 yılında dünyada ilk defa ulusal bir ekoturizm planı hazırlamıştır. Turizm, Avustralya'nın en önemli döviz kaynağıdır. Avustralya'da 1983-1993 döneminde uluslararası turist sayısı, %12'lik büyüme oranıyla 944.000'den 3.000.000'a yükselmiştir ve bu 10 yıllık süre içerisinde 130.000 kişi, ekoturizm sayesinde istihdam olanağına sahip olarak 10.6 milyar dolar gelir elde etmiştir. Avustralya'da bulunan 345.950 km<sup>2</sup>'lik alanı kaplayan Dünya Mirasları Listesi'nde yer alan Great Barrier Reef Marine Park'ı 1,6 milyon turist ziyaret etmekte ve sadece bu turistlerden yaklaşık 1 milyon ABD doları gelir elde edilmektedir (Kasalak, 2015: 23).

### **İtalya**

Turizm, İkinci Dünya Savaşından sonra İtalyan hükümetinin dikkatini çekmeye başlamıştır. Müzeleri, insanları, makarnaları, müziği, tarihi sokakları ile İtalya gezilip görülecek ülkeler sırasındadır. İtalya'nın en önemli turistik şehirleri olarak Roma (en fazla turist çeken şehir), Bologna (önemli fuar şehri), Floransa (sanat şehri - en önemli yerleri Uffizi ve David of Michelangelo Buonarroti Müzesi), Genoa (Colombus'un doğum yeri), Milan (tarihi liman şehri), Naples (Vezüv volkanının bulunduğu şehir), Pisa (Pisa Kulesi) ve Verona (eski gladyatör savaşlarının olduğu yer) öne çıkmaktadır. Bu kadar çok potansiyele sahip gelişmiş bir ülke olarak İtalya'da sürdürülebilirlik ve ekoturizm adına yapılan faaliyetler de kendini göstermektedir. Ekoturizme yönelik en önemli gelişme, amacı İtalya'da ekoturizmi geliştirmek olan ve 2002 yılının Aralık ayında Roma'da "Ekkoturizmo İtalia" adını taşıyan örgütün kurulmasıdır. Bu örgüt bütün paydaşları bir araya toplayarak tur operatörleri ve seyahat acenteleri arasında koordinasyonu sağlayarak onlara teknik destek vermektedir. Örgüt, aynı zamanda yüksek okul ve üniversitelerle işbirliği

yaparak onları sürdürülebilir turizm ve ekoturizm üzerine tartışmalar yapmaya teşvik etmektedir (İsayeva ve Kasalak, 2016 :190-191).

İtalya, yavaşlık felsefesinin çıkış noktası olan bir Akdeniz ülkesidir. Yavaş Şehir Hareketi, yavaşlık felsefesinin ilk hareketi olan ve 1986'da İtalya'da ortaya çıkan Yavaş Yemek hareketinden türemiştir. Turizmden seyahate kadar birçok alana nüfuz eden yavaşlık felsefesi, 1999'da Yavaş Şehir Hareketi olarak kentleri de içine alan geniş çaplı bir küresel harekete dönüşmüştür. Tıpkı Yavaş Yemek Hareketi'nde olduğu gibi İtalya'da ortaya çıkan Yavaş Şehirler, küreselleşmenin kontrol edilemeyen hızına bağlı olarak dikte ettiği salt çıkar anlayışının ötesinde sürdürülebilir kalkınma anlayışını destekleyen sürdürülebilir kentleri hedeflemektedir. Sürdürülebilir kentlerin varlığına tehdit oluşturan kontrolsüz kentsel büyüme karşıtı bir hareket olarak Yavaş Şehirler, çözüme yönelik arayışın bir ürünü olarak görülmektedir (Deviren ve Yıldız, 2015: 346).

### **Ekvador**

Ekvador'daki Galapagos Adalarına ziyaret, 1980'li yıllardan itibaren hızla artmış ve bugün yıllık 60.000 ziyaretçi sayısına ulaşılmıştır. Bu gezilerin Ekvador ekonomisine katkısı, yıllık 100 milyon ABD Dolarını aşmıştır (Kasalak, 2015: 24).

Galapagos Adaları, doğaya dayalı turizmin olumsuz etkisinin kayda değer bir örneğini de sunmaktadır. 1974 yılında Galapagos Ulusal Park Yönetim Planı, yılda belirlenmiş bir turist limiti konusunda çağrıda bulunmuştur. Buna karşın bu limitin sınırları, her yıl aşılmıştır. 1991 yılında Galapagos Küresel Turizm Yönetim Planı, maksimum limitleri geniş kapsamlı olarak düşürmüştür. Rakamlardaki büyük artışlar hassas yollar boyunca erozyona, bitki ve hayvanları rahatsız eden durumlara ve turizm deneyiminin kalitesinde genel bir düşüşe yol açmıştır (Stem vd., 2003: 324).

Ekvador sahilinin altı yüz mil kadar uzağında yer alan Galapagos Adaları, 120 volkanik adadan oluşan bir kümedir. Galapagos Adaları, 1980'ler itibariyle ekoturizm patlamasının ardından gelen çeşitli karmaşık sorunlarla başa çıkmak durumunda kalmıştır. Bu sorunlara yeni göçmenler, endüstriyel balıkçılık, işsizlik ve çıkar çatışmaları örnek verilebilir. Ekoturizm kazançları koruma çalışmalarını, bilimsel araştırmaları ile park ve bahçe müdürlüklerini destekleyebilmektedir. Ayrıca ekoturizm, ziyaretçileri eğitmekte ve takımadaların önemi hakkında ulusal

farkındalık yaratmaktadır. Buna karşın ekoturizm yoğun göçe yol açarken ekosistem ve kentin altyapısı üzerindeki baskılarını arttırmış ve endemik türlerin tehdidine varan derecede biyo-çeşitliliği tehlikeye atarak yabancı türlerin ortaya çıkma riskini yükseltmiştir. Ekoturizm yoluyla ülkeye giren sermaye akını, Galapagos Adaları ekonomisini dönüştürmüş ve düzenleme çabalarını güçleştirmiştir. Günümüzde Galapagos Adaları, dünyanın en eski ve en hoş ekoturizm destinasyonu olma şöhretini çarpıcı şekilde kaybetmektedir (Honey, 2008: 122).

### **Kamboçya**

Kamboçya'da ekoturizm, 1990'ların başından itibaren başlayarak yerel halk için ek gelir sağlamak ve yerel doğal kaynakları korumak amacıyla geliştirilmiştir (Ven, 2016: 836). Kamboçya'da bazı uluslararası kuruluşlar, çeşitli devlet kuruluşları ve orman izleme birimleri yoluyla hesap verilebilirliği, şeffaflığı ve yaptırımını arttırmayı amaçlayan bir Orman Suç İzleme Birimi kurmuştur (Lopez ve Toman, 2006: 437-438).

Kamboçya Turizm Bakanlığı, ekoturizm talebinin her yıl yükseldiğine dair tahminler yürütmektedir. Son araştırmalara göre Kamboçya'yı ziyaret eden ziyaretçilerin, ekoturizm alanlarını çekim gücü oluşturan en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirdiği gözlenmektedir. Günümüzde Kamboçya'daki ekoturizm pazarı, hala küçük olmakla birlikte Kamboçya'nın turizm ürünlerini çeşitlendirmesi ve böylece ziyaretçilerin kalış sürelerinin uzatılması için potansiyel bir pazar özelliği taşımaktadır. Son zamanlarda Kamboçya'da, ülkenin ormanlık alanlarına yönelik kalkınma yaklaşımları konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Kamboçya hükümeti, çoğu zaman hidroelektrik baraj inşaatı ve ekonomik arazi imtiyazları gibi kalkınma projelerini özel sektör aracılığıyla piyasa sunmaktadır. Bu kalkınma projelerinin, ulusal olarak ekonomik büyümeye ve yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğu inanılmaktadır. Diğer yandan bazı akademisyenler, çevresel aktivistler ve bazı bölgelerdeki yerel insanlar, ekoturizmin gelişimini savunmaktadır. Bunun nedeni, ekoturizmin hem doğal kaynakları korumaya hem de konut sakinlerinin geçim kaynaklarını sürdürmelerine katkı sağlamasıdır (Ven, 2016: 837).

Kamboçya, 2007 yılında 1,3 milyon ekoturist ağırlamış ve 190 Milyon ABD Doları gelir elde etmiştir. Ekoturizm, ülke GSYİH'sında madencilikten sonra ikinci sırada



gelmektedir. 2010 yılında 2 milyon ziyaretçiye ve 290 Milyon ABD Doları gelire ulaşıldığı tahmin edilmektedir (Kasalak, 2015: 24).

### **Malezya**

Malezya, önemli ölçüde sahip olduğu zengin deniz kaynaklarının da etkisiyle Güneydoğu Asya'da refah düzeyi en yüksek ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu durum, Malezya'nın sıra dışı bir turizm merkezi olarak konumunu korumasını sağlamış ve doğrudan yerel halkın yaşam standardını arttıran ekonomik büyümesini desteklemiştir. Deniz Koruma Alanları, Malezya'da olağanüstü turistik yerler arasında gösterilmektedir. Malezya'da turizm, ekonomiye önemli katkı sağlamakta olup ekonomik büyümeyi teşvik eden bir sektör olduğunu kanıtlamıştır (Masud, 2017: 104).

### **ABD**

A.B.D.; ekoturizme yönelik olarak turist sayısı ve kazançları, sahip olduğu alanlar ve çeşitli ekoturizm kaynakları, gelişmiş ekoturizm hizmetleri, yatırım için büyük fonlar, ekolojik ve farklı alanlara yönlendirilmiş altyapı, çevre eğitimi ve Amerikalı ekoturistlerin yüksek gelirleri açısından dünyanın önde gelen ülkesidir. A.B.D. en gelişmiş ekoturizm hizmetlerine sahiptir. Ulusal parklar, Ulusal Park Hizmeti (National Park Service), Xanterra Parkları ve Tatil Köyleri, ekoturizm kapsamında hizmet vermektedir. Söz konusu ekoturizm topluluklarının bulunduğu eyaletler arasında Alaska (Alaska Wilderness Recreation & Tourism Association), Arizona (La Ruta Sonora Ecotourism Association), Hawaii (Hawaii Ecotourism Association), Batı Virginia (Sustainable West Virginia) and Virginia (Virginia Eco Tourism Association) yer almaktadır. Batı Virginia gibi bazı eyaletlerde sürdürülebilir ekoturizm ekonomisi ya da hotellerin ve tur operatörlerinin, çevre ve doğal alanların korunması üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan bazı ekoturizm programlarının test edilmesi yoluyla yerel halkın yaşamını geliştirmeyi amaçlayan ekoturizm politikaları mevcuttur (Simoni, 2011: 171-172).

### **Çin**

Çin'de ekoturizmin gelişimi, ekonomik kalkınmayı dikkate alan bir kurum yaratacak sağlam bilimsel temellere ihtiyaç duymaktadır. Buna karşın ekoturizm, sonuç olarak çevrenin korunması ve biyoçeşitliliğin muhafaza edilmesine dayanmaktadır. Çin'de

ekoturizm ilk olarak 1980'lerde ortaya çıkarak hızlı bir şekilde turizm sektörünün içerisine dahil olmuş ve artan sayıda Çinli tarafından benimsenmiştir. Ulusal hükümet de ekoturizmin öneminin farkına varmış ve 1994'te ekoturizmin gelişimini ülke çapında yaygınlaştırmak için Çin Ekoturizm Birliği'ni (Chinese Eco-Tourism Association) kurmuştur. Çin Ulusal Turizm Yönetimi, 1999 yılını Ekoturizm yılı olarak adlandırmıştır. Nitekim 1999'da Çin'in Yunnan Bölgesi'nde ulusal çapta Ekoturizm Sempozyumu düzenlenmiş ve böylece Çin için önemli bir turizm türü olarak ekoturizm piyasaya tanıtılmıştır (Liu, Li ve Pechacek, 2013: 16-17).

#### **2.2.10.2. Türkiye'de Ekoturizm Destinasyonları**

Türkiye, sahip olduğu zengin coğrafyası ve doğal alanlar bağlamında yüksek bir ekoturizm potansiyeli taşımaktadır. Uzun yıllar kıyı turizmine ağırlık veren Türkiye'de, çevresel değerlerin arka planda kalarak kirliliğe maruz kaldığına tanık olunmuştur. Son zamanlarda ise sürdürülebilirliğin politikalara yansımaya bağlı olarak çevresel duyarlılığın, başta turizm olmak üzere birçok sektör tarafından dikkate alındığı görülmüştür. Büyük bir kültürel mirasa, tarihsel dokuya, eşsiz bir doğal çevreye ve biyolojik çeşitliliğe sahip olan Türkiye'de, ekoturizmin karakteristik özelliklerine taşıyan çok sayıda bölge bulunmaktadır. Buna karşın, potansiyelin harekete geçirilmesi sürecinde başarılı dünya örneklerinde olduğu gibi ekoturizm konusunda ulusal birlik oluşturulması, kesin kuralların belirlenmesi, sertifika programlarının geliştirilerek uygulamaya konulması, gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulması ve ekoturizm rotalarının bu çerçevede saptanması; büyük önem taşımaktadır. Ayrıca eğitim verilerek ekoturizm konusunda yerel halkı bilinçlendirme ve yönlendirme çalışmalarının yürütülmesi de bu süreçte belirleyici bir unsurdur. Ekoturizmin geliştirilmesinde belirleyici bir unsur olan ulusal parkların ve koruma alanlarının bu çerçevede geliştirilmesi de, üzerinde durulması gereken başlıca konular arasındadır (Deviren ve Yıldız, 2016: 330).

Türkiye'deki koruma faaliyetleri; milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı, tabiat anıtı, yaban hayatı koruma ve geliştirme sahası, yaban hayvanı üretme istasyonu, özel çevre koruma alanı, doğal ve arkeolojik sit alanları, muhafaza ormanları, tohum ve gen bahçeleri gibi statülerde gerçekleştirilmektedir. Bunlara ek olarak uluslararası

anlaşmalarla korunan alanlar (Ramsar Alanları), doğal sitler, özel çevre koruma bölgeleri de diğer koruma faaliyetleri arasında yer almaktadır (Kaya, 2015: 87).

Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'de 43 milli park, 229 tabiat parkı, 111 tabiat anıtı, 81 yaban hayatı geliştirme sahası ve 30 tabiatı koruma alanı bulunmaktadır. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'ne göre korunan alan, "Ekosistem hizmetlerinin ve kültürel değerlerin, tabiatla birlikte uzun vadeli korunması ve devamlılığın sağlanması maksadıyla mevzuatla tanımlanan ve yönetilen coğrafi bir alandır" şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye'de "Korunan Alan" adı altında statü kazandırılmış sahalara; 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu kapsamında ilan edilerek koruma altına alınmış sahalardır (Tarım ve Orman Bakanlığı, <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar>, Erişim Tarihi: 18.01.2019).

Türkiye'de ekoturizm kavramı, resmi olarak ilk kez Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) geçmektedir. Dünya'daki ekoturizm uygulamalarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'de yeni olarak değerlendirilebilecek olan ekoturizm için devam eden çok sayıda projenin bulunması, önemli bir potansiyele işaret etmektedir. Türkiye'de ekoturizme yönelik kurumsal altyapının tesis edilmesi; ekoturizm konusunda atılacak adımların ölçülebilir hale gelmesi ve bu potansiyelin somutlaştırılması açısından bir gereklilik oluşturmaktadır.

Türkiye'de ekoturizmle ilgili yetkili resmi kurumlar Orman Genel Müdürlüğü, Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Dairesi Başkanlığı ve Ekoturizm Şube Müdürlüğü'dür. Ekoturizm Şube Müdürlüğü'nün görevleri, şu şekilde sıralanabilir (Belber 2018: 23):

- Orman ekosistemi içinde Türkiye'nin ekoturizmi için uygun noktaları belirlemek,
- Orman ekosistemi içinde uygun yerlerde ekoturizm faaliyetlerini desteklemek,
- Görev alanı dahilinde ekoturizm politikaları geliştirmek,
- Görev alanı dahilinde ekoturizm alanında ürün geliştirmek,
- Ekoturizmin getirdiği maddi ve manevi kazanç ve kayıpları tespit ve takip etmek,

- Görev alanı dahilinde ekoturizmde uyulması gereken kuralları belirlemek,
- Ekoturizmin yerel halkın kalkınmasına sağladığı katkıları belirlemek,
- Yukarıdaki söz konusu faaliyetlere ilişkin iş ve işlemleri gerçekleştirirken ilgili kurum, kuruluş ve disiplinlerle (üniversite, araştırma kuruluşları vb.) iş birliği yapmak,
- Daire Başkanlığı'nca verilecek benzer görevleri yerine getirmek.

Türkiye’de Nevşehir’in Avanos ilçesi, Muğla’nın Fethiye ilçesine bağlı Yanıklar Köyü’nde bulunan ekolojik çiftlikler, Bartın ve Kastamonu arasında bulunan Küre Dağları Milli Parkı (PAN Parks - Korunan Alanlar Ağı Parkları - sertifikasına sahip) ve Kaz Dağları önde gelen ekoturizm rotaları arasında yer almaktadır. Ayrıca lavanta bahçeleri etrafında şekillenen bir ekoturizm destinasyonu olan Isparta’nın Keçiborlu İlçesi’ne bağlı Kuyucak Köyü, Muğla’nın Ortaca ilçesine bağlı bulunan caretta caretta deniz kaplumbağası ile ünlü Dalyan ve Adana’nın kelebek alanı olan Saimbeyli ilçesi ekoturizm faaliyetlerinde bulunan önemli destinasyon merkezleridir.

### **2.3. Ekoturizm Yoluyla Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Politika Tasarımı**

1987’de bir uyanışın somut belgesi olan Brundtland Raporu’nun çığır açıcı sürdürülebilir kalkınma tanımının ardından koruma ve kalkınmayı entegre eden projelere yoğunlaşmıştır. Turizmin daha faydalı bir oluşumu şeklinde türeyen ve yeni bir kavram olan ekoturizm ile politika yapımcılar, araştırmacılar, çevreciler ve toplum aktivistleri yakından ilgilenmişlerdir (Hunt vd., 2015: 340-341).

Ekoturizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkileri, turistik bölgede yaşayan yerel halkın refahı ve yaşam kalitesi üzerinde belirleyici etkilere sahiptir. Yerel halktan kopuk bir ekoturizm anlayışı, sürdürülebilir olmaktan uzaklaşarak beklentileri karşılayamaz hale gelebilmekte ve turizmin gelişimi de uzun döneme yayılamamaktadır. Dolayısıyla ekoturizmin gelişimi, halkın yaşam kalitesinin yükselmesine bağlı olarak ilerleme sağlayabilir. Yerel halk, turizmin her aşamasında önemli bir role sahiptir. Ekoturizm politikalarının işlevselliği açısından sadece yerel halkın katılımı değil, aynı zamanda turizmin getirilerinin yerel halka yansması da bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla ekoturizm, yerel halktan bağımsız bir şekilde ele alınması mümkün olmayan bir turizm türüdür.

Ekoturizm; sürdürülebilir kalkınmayı etkileyen ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlar içermektedir. Ekoturizmin uzun vadeye yayılan hedefleri, yerel halkın ekonomik gücünü arttırmakta ve yoksulluğu azaltıcı etkiler doğurmaktadır. Kırsal kesimlerin geçim düzeyini arttıran bir uygulama olması açısından ekoturizm, sürdürülebilir kalkınmanın tanımında yer alan kuşaklararası eşitliğe katkı sağlamakla kalmayıp aynı kuşak arasındaki bölgesel dengesizlikleri de azaltmaktadır. Ayrıca biyo-çeşitliliğin ve ekosistemin korunması, yöresel ürünlerin ve yerel değerlerin çekici yönlerinin öne çıkarılması, flora ve faunaların koruma altına alınarak turistik değer kazandırılması; ekoturizmin, sürdürülebilir kalkınmadaki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır (Deviren ve Yıldız, 2016: 330).

Ekoturizm'in sürdürülebilir kalkınma için etkili bir araç olarak algılanan potansiyeli, gelişmekte olan ülkelerin onu benimsemelerinin ve ekonomik kalkınma ve koruma stratejilerine dahil etmelerinin ana nedeni olarak gösterilmektedir (Kiper, 2013: 773).

Tablo 13, kitle turizmi ve ekoturizm arasındaki ayırt edici özellikleri göstermektedir.

**Tablo 13: Kitle Turizmi ve Ekoturizm Arasındaki Ayırt Edici Özellikler**

<b>Kitle Turizminin Özellikleri</b>	<b>Ekoturizmin Özellikleri</b>
Büyük ziyaretçi grupları	Küçük ziyaretçi grupları
Kentsel	Kırsal
Turistik genel pazarlama faaliyetleri	Ekolojik pazarlama faaliyetleri
Piyasaya nüfuz etmek için ortalama fiyatlar	Piyasayı filtrelemek için yüksek fiyat
Doğal çevre üzerinde etkili	Doğal çevre üzerinde kısıtlı etki
İleri düzeyde kontrol seçenekleri	Sınırlı kontrol olanakları
Makroekonomik ilkelere dayalı yönetim	Yerel ekonomik ilkelere dayalı yönetim
Ziyaretçilerle yerel halk arasındaki anonim ilişki	Ziyaretçiler ve yerel topluluk arasında kişiselleşmiş ilişkiler
Genel kalkınma hedefleri	Yerel kalkınma amaçları
Eğitim ve öğretim faaliyetlerine karşı davranış odaklı boş zaman etkinlik ve eğlenceleri	Doğal çevreye uygun hareket edebilmek için eğitim ve öğretim sürecinde bağlılık
Turizm tesislerinin yoğun gelişimi	Turizm tesislerinde sınırlandırılmış gelişme

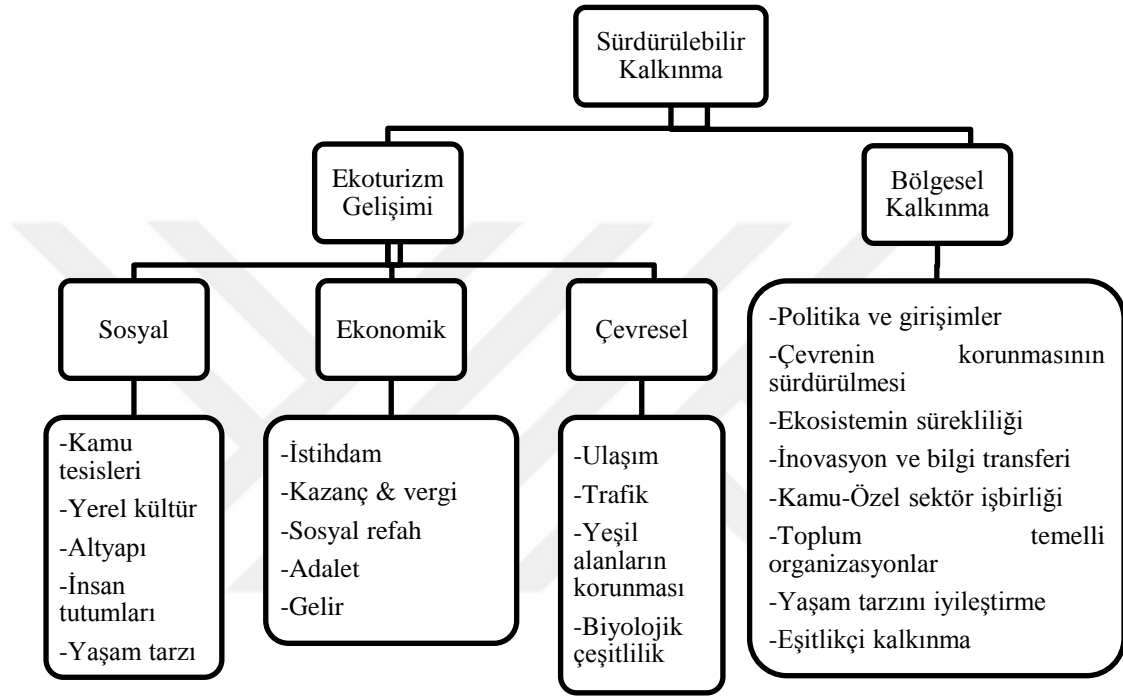
**Kaynak:** Kiper, 2013: 778

Bozulmamış doğaya ve sağlıklı yaşam tarzına dönen küresel eğilimler ve çevrenin korunmasının gerekliliği konusunda artan inanç, kitle turizmine ve geleneksel tarıma alternatif olarak ekolojik yollara dayanan üretim şekli yaratmıştır. Yeni turist profillerinin, her yönüyle daha talepkar hale gelmesi de hiç kuşkusuz bu süreçte etkili

olmuştur. Bu turistler, kaliteli ve otantik yerel ürünlerin arayışı içerisinde bulunmaktadır (Bulatovic vd., 2013: 1290).

Şekil 13, ekoturizm yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin hiyerarşik ilişkiyi göstermektedir.

**Şekil 13: Ekoturizm Yoluyla Sürdürülebilir Kalkınma**



**Kaynak:** Bhuiyan vd., 2012: 55

Ekoturizm yoluyla sürdürülebilir kalkınma, bugün dünyada önemli bir konudur. Birçok ülke, coğrafyalarındaki bölgesel kalkınmayı bu yolla sağlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma, bir bölgede ekoturizm ve bölgesel kalkınma ile aynı anda ortaya çıkabilmektedir. Ekoturizm gelişiminin boyutları, turizm gelişiminin çevresel, ekonomik ve sosyal yönlerini ifade etmektedir. Uzun vadeli sürdürülebilirliği korumak için bu boyutlar arasında uygun bir denge kurulması gerekmektedir (Kiper, 2013: 781-782).

Ekoturizm, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için bir araç olarak algılanmaktadır. Birçok araştırmaya göre ekoturizm, doğal

çevreyi korumanın ve yerel topluluklar için sosyal ve ekonomik faydalar yaratmanın uygun bir yolu olarak görülmektedir (Kiper, 2013: 785).

Ekoturizm odaklı sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politika tasarımında gözetilmesi gereken bazı öneriler, şu şekilde sıralanabilir (Deviren ve Yıldız, 2016: 330-331).

- Yerel halkın ekoturizm konusunda bilinçlendirilmesi ve çevresel duyarlılığın artırılması, yerel halka ekoturizme yönelik eğitimlerin verilmesi ve sosyal medyanın bu süreçte etkin olarak kullanılması,
- Yerel halk ile yabancı turistler arasındaki uyumu tesis eden çalışmaların yürütülmesi,
- Yerel halk, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları arasında irtibatı hızlandıracak iletişim kanallarının sosyal medya yoluyla güçlendirilmesi,
- Flora ve faunaları koruyan, doğal ve kültürel çevreyi gözeten gelişmiş bir altyapının tesis edilerek yerel halkın ekoturizmden elde ettiği gelirleri artırıcı projelerin önünün açılması,
- Çevre, doğal alanlar ve kültürel miraslar üzerinde ortaya çıkabilecek olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için yoğun çaba sarf edilmesi, çevresel ve sosyal etkilerin tespiti ve analizine ilişkin çalışmaların yürütülmesi, doğal alanlara yönelik turist akımının planlanarak yönetilmesi,
- Koruma altındaki doğal alanların korunmasının devamlılığı ve yönetilmesi için gerekli fonların tedarik edilmesi.

Kalkınma için ekoturizm; modernist ekonomik kalıplardan, sürdürülebilir kalkınma için daha yerel olarak kontrol edilen katılımcı toplum temelli ekoturizm biçimlerine geçmeye odaklanmalıdır (Regmi ve Walter, 2017: 1). Yerel toplumun ekonomik, sosyal ve çevresel konulardaki anlayış biçimi, ilgili politikaların şekillendirilmesine temel oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalarda koruma altına alınmış alanların kuruluşunda ve yönetiminde, yerel toplulukların zayıf katılımına bağlı olarak doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik arzu edilmeyen hareketler görüldüğü tespit edilmiştir. Bu bağlamda sosyal sermaye, toplum temelli ekoturizmin gelişimi için yerel halkın iş birliği ve koordinasyonunu geliştirmede hayati bir rol

oyunmaktadır. Yerel halkın katılımı, uzun vadeli sürdürülebilirlik için güven doğurmaktadır (Masud, 2017: 104).

Bu bağlamda yerel halkı ekoturizm sürecine dahil etmeye ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir (Deviren ve Yıldız, 2017a: 633):

- Bölgede toprak sahibi olan yerel halkın ekoturizm girişimciliğine yönlendirilmesi gerekir. Bölge dışından gelen yatırımcılara göre maliyet avantajı bulunan yerel halk, bu fırsatın farkında olup değerlendirebilmelidir.
- Mesleki eğitim ve seminerler yoluyla yerel halkın ekoturizm faaliyetleri konusunda bilinçlendirilmesi, sahip olduğu potansiyeli hayata geçiremeyen bölge için son derece önem taşımaktadır. Dolayısıyla yerel halkın, sürdürülebilirlik ve ekoturizm konusunda mesleki eğitimler yoluyla farkındalığı artırılmalıdır,
- Ulaşım açısından kimi bölgelerdeki yolların oldukça elverişsiz olması, bölgeye yoğun talebi engelleyebilmektedir. Dolayısıyla bölgenin ulaşım altyapısının giderilmesi ya da bölgenin trafiğe kapatılarak ekoturizmin doğasına uygun şekilde tasarlanması, büyük önem taşımaktadır,
- Kültürel etkinliklerin ve yöresel ürünlerle yerel değerlere dayanan festival yemeklerinin gerçekleştirilmesi, yerel halk için gelir doğurmaktadır,
- Yerel halkın bölgenin kalkınması bağlamında turizme inancının artırılması, alternatif bir turizm türü olan ekoturizmin bölgede yayılmasında son derece önemli olacaktır,
- Bölgede el sanatlarına, yöresel ürünler pazarına, kafeler ve restoranlara rastlanmaması, bölgeyi cazip kılmamaktadır. Ekoturizmin bölgede benimsenmesi bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Ekoturizm yoluyla etkinlikler ve yeni istihdam alanları gelişebilecektir,
- Bölgenin ekoturizm potansiyelinden haberdar olunmaması, hem arz yönünü hem de talep yönünü etkilemektedir. Dolayısıyla bölgedeki turizm ve ekoturizm faaliyetleri, sadece yerel halka değil aynı zamanda ekoturizmin talep yönünü oluşturan kesimlere de aktarılmalıdır.



Hiç kuşkusuz sürdürülebilir insani gelişmenin, uygulanabilir bir ekonomik gelişimin var olmadığı insan yerleşimlerinde ve sağlıklı bir çevrede çeşitlendirilmiş bir sosyal yaşamın dışında tasarlanması olası görülmemektedir (Andrei vd., 2014: 1).

Geleneksel, kültürel ve egzotik çevrenin faaliyetleri, bölgenin dışından gelen ziyaretçileri cezbedecek ekoturizm hizmeti olarak sunulabilmektedir. Kırsalda kültüre ya da çevreye dayalı turizmin gelişimi, tarımın geliştirilmesiyle hayata geçmekte ve çiftçilere refah düzeyini yükseltme fırsatı sağlamaktadır. Turizm işletmeciliğinin ekonomik uygulanabilirliğinin, çiftçilikten daha yüksek olduğu kanıtlanmış bir gerçektir. Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınmayı desteklerken birçok paydaşa fayda üretmek için reel ekonomik sektör içerisinde çevresel ve kültürel hizmetlere yön vermektedir (Nugroho vd., 2016: 9).

#### **2.4. Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Geleceği**

Başta ekoturizm olmak üzere alternatif turizm türleri, geleneksel turizmin algılanan olumsuz etkilerini azaltmak için ortaya çıkmıştır. Ekoturizm, kitle turizmi ile karşılaştırıldığında, yerel topluluklara sağladığı potansiyel avantajlar açısından ele alınmıştır. Baskın derecede olumlu tanımlanmasına karşın ekoturizmin kendisi, oldukça tartışmaya açık bir kavramdır. Nispeten yoksul Güney ülkelerinde sürdürülebilir kalkınma için bir strateji olarak popülaritesine rağmen ekoturizm, kırsal nüfusun sosyo-ekonomik koşullarını arttırmada karmaşık bir geçmişe sahiptir (Regmi ve Walter, 2017: 1).

Ekoturizmin gelişiminde istenen hedeflere ulaşmanın üç temel ön koşul gerektirdiği belirtilmektedir. Söz konusu temel ön koşullar arasında sosyo-kültürel uygunluk, ekonomik uygulanabilirlik ve ekolojik hassasiyet yer almaktadır (Mosammam vd., 2016: 169).

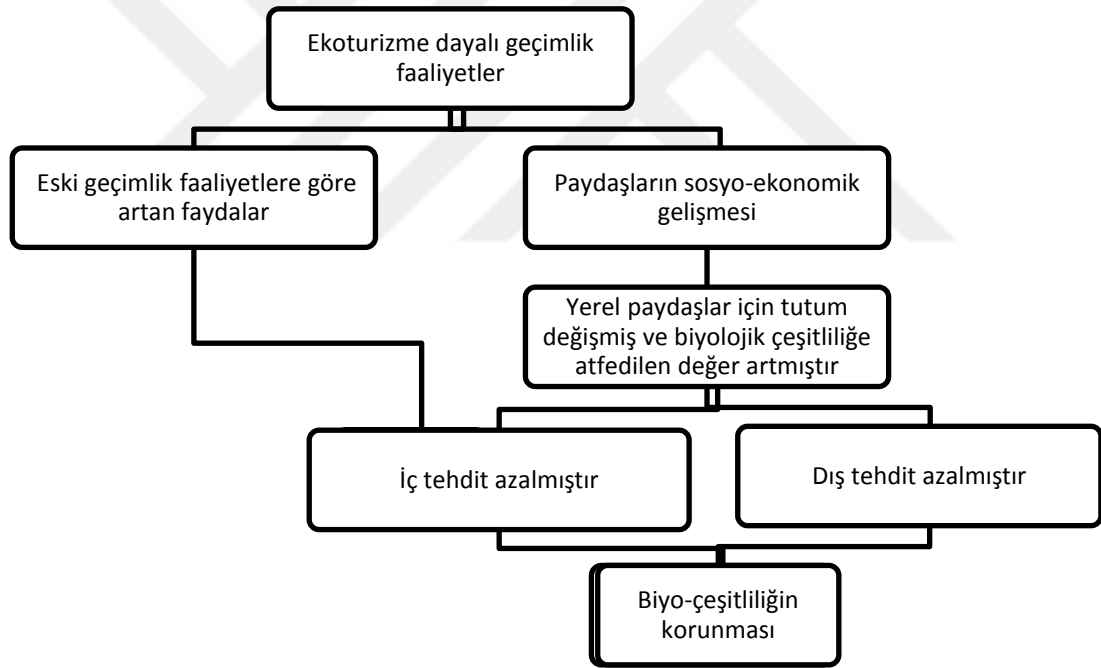
Ekoturizm, ekoturistlerin kitle turistlerine oranla ziyaret ettikleri alanların kültürüne ve doğasına daha fazla ilgi gösterme eğilimi nedeniyle yerel toplulukları ciddi şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Ekoturizm, ziyaretçilerin doğal ve kültürel mirasın algılanmasını ve anlaşılmasını destekleyen ve ekolojik, ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilir olmayı yöneten doğaya dayalı bir faaliyet yelpazesini kapsar. Bu nedenle, ekoturizm alternatif bir sürdürülebilir kalkınma türü olarak kabul

edilmektedir. Ekoturizm, az gelişmiş ülkelerin çevresel ve ekonomik sorunlarının çoğunu çözüme reçete olarak kabul edilmiştir (Kiper, 2013: 783-785).

Şekil 14, ekoturizm faaliyetlerine dayalı geçimlik faaliyetlerin; tarım, avcılık ve toplayıcılık gibi geleneksel geçimlik faaliyetlerden daha güvenilir bir şekilde gelir yarattığını göstermektedir. Ekoturizmle ilgili faaliyetlerin getirdiği ek gelir, yerel halkın biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik tutumunu değiştirebilecek sosyo-ekonomik iyileşmeye yol açmaktadır. İnsanlar ekoturizmden kazanç sağladıkça, sürdürülemez uygulamalar giderek azalmaktadır (Das ve Hussain, 2016: 244).

Şekil 14, ekoturizme dayalı geçim kaynakları ve biyolojik çeşitliliğin korunması arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır.

**Şekil 14: Ekoturizme Dayalı Geçim Kaynakları ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Arasındaki Bağlantının Bir Sentezi**



**Kaynak:** Das ve Hussain, 2016: 244

Turizmin başlangıcından beri turizm faaliyetleri ile çevrenin korunması arasında tırmanan bir gerilim doğmaktadır. Turizm faaliyetlerinin doğayı baskılayan ve tehdit eden boyutlara ulaşması, temel bir sorunu ciddi bir tehlike ve tehdit unsuru haline

getirmiştir. Ekoturizm, bütün bu olumsuzluklara karşın bir çözüm arayışı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ekoturizm, milli parkları ve diğer doğal alanları korumak için oldukça ihtiyaç duyulan geliri sağlama potansiyeli barındırmaktadır. Ekoturizm, gelir getirici faaliyetleri daha az olan topluluklar için ekonomik kalkınmanın uygulanabilir bir alternatifi olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca ekoturizm, turistler açısından da eğitici ve farkındalığı arttıran bir role sahiptir. Ekoturizmin, korunması gereken doğal alanların önemli bir gelir kaynağı olduğu pekçok kez ortaya konulmuştur (Sambotin vd., 2011: 222).



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### EKOTURİZMİN MUĞLA İLİNİN EKONOMİK KALKINMASINA ETKİLERİ

Bu bölümde, ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri ele alınmaktadır. Öncelikle Muğla ilinin genel özellikleri ve ekonomik yapısı üzerinde durulmaktadır. Ardından Muğla'nın ekoturizm rotaları ve Muğla'da ekoturizm potansiyeli bulunan yerleşim yerleri incelenmektedir. Daha sonra Muğla'da ekoturizmin gelişimini etkileyebilecek faktörler ortaya konulmakta ve Muğla ilinde ekoturizmin ekonomik kalkınma açısından önemi vurgulanmaktadır. Çalışmanın devamında araştırmaya ilişkin literatür, araştırmanın modeli ve yöntemi, araştırmanın hipotezlerine yer verilmektedir. Son olarak Muğla ilinde ekoturizmin araştırma alanına yönelik bulgular ve tartışma eşliğinde araştırma sonuçları değerlendirilmekte ve öneriler getirilmektedir.

#### **3.1. Muğla İlinin Genel Özellikleri ve Ekonomik Yapısı**

6 Aralık 2012 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişik Yapılmasına Dair Kanun” ile Muğla ili, Büyükşehir statüsü kazanmıştır. Aynı Kanun ile Merkez ilçe Menteşe olurken diğer yeni ilçe olan Seydikemer’le birlikte Muğla'nın ilçe sayısı, 13’e yükselmiştir. Söz konusu ilçeler arasında Bodrum, Dalaman, Fethiye, Datça, Kavaklıdere, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ortaca, Seydikemer, Ula, Yatağan ve merkez ilçe Menteşe yer almaktadır.

##### **3.1.1. Muğla İlinin Genel Özellikleri**

Türkiye'nin güneybatısında yer alan Muğla kuzeyinde Aydın, kuzey doğusunda Denizli ve Burdur, doğusunda Antalya, güneyinde Akdeniz, batısında Ege Denizi ile çevrilidir. Muğla ilinin toplam yüzölçümü, 12.974 km<sup>2</sup>'dir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Muğla ili nüfusu, 2015 yılında 908.877 olarak açıklanmıştır. Türkiye'nin en kalabalık 24. ili olan Muğla, 13 ilçeye sahiptir. Muğla'nın ilçelerinden Fethiye, Bodrum, Marmaris ve Datça, aynı zamanda Türkiye'nin dünyaya açılan önde gelen destinasyonları arasında yer almaktadır. Muğla sınırları içerisindeki kıyı uzunluğu ise 1484 km'dir. Bu kıyı uzunluğu,

Muğla'nın önemli bir destinasyon olarak öne çıkmasında oldukça etkili bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

### **3.1.1.1. Tarihi ve Kültürel Yapısı**

Muğla tarihi, M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanır. İlk çağlarda bu bölgeye Karia'lılar yerleştiği için Karia adı verilmiştir. İlin bilinen tarihi ise Hititler ile başlamıştır. Hititler bu bölgeye Lugga demişlerdir. İmparatorluğun parçalanmasından sonra Frigler egemen olmuş, daha sonra Lydia'lılar bölgeyi ele geçirmiş, bu arada Dor'lar ve Ion'lar da yöreye göç etmiştir. Bölge M.Ö. 546 yılında Pers'lerin, M.Ö. 334 yılında (Halikarnassos / Bodrum ve civarı) Makedonya Kralı Büyük İskender'in, M.Ö. 189 yılında Bergama Krallığı'nın, M.Ö. 133 yılında Roma İmparatorluğu'nun, Roma'nın ikiye bölünmesiyle de Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Türklerin eline geçmesi, Uç Beylerden Menteşe Bey tarafından 1284 yılında gerçekleşmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2013: 23-24).

Muğla'nın Ortaca ilçesine bağlı mahallesi olan Dalyan'ın tarihinin, Kaunos Antik Kenti ile başladığı ileri sürülmektedir. Kaunos Antik kenti 5000 kişilik tiyatrosu, Roma hamamı, agorası, dükkânları, liman ve çeşmeleriyle tarihsel açıdan büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda Dalyan, tarihsel unsurları ve kültürel varlıklarıyla da turistlerin cazibe merkezi olmaktadır (Kaya vd., 2011: 261-262). Ayrıca akropoller, nekropoller, stoa gibi günümüze miras kalan kalıntılar, Dalyan'ın tarihsel ve kültürel önemini arttırmaktadır.

Ayrıca Dalyan Mahallesi, tarihsel açıdan da büyük önem taşımaktadır. Antik çağda Karya (Caria) olarak bilinen ve uygarlık düzeyine erişen bölge, günümüzde Muğla ilinin büyük kısmını kapsamaktadır. Karya Bölgesi, Muğla sınırları içinde yer almakta olup Muğla'nın ilçelerinden Fethiye ile Seydikemer ilçesine bağlı olan Kınık dışında kalan coğrafyaya karşılık gelmektedir. Arkeolojik kazılar sonucu bölgede önemli bulgulara ulaşılmıştır. Özellikle, M.Ö. 8. yüzyılda kurulmuş olan Karya dönemine ait bir liman kenti olan Kaunos antik kentinden kalma harabeler, Dalyan Kanalı'nın batı kıyısında bulunmaktadır. Yaklaşık 2500 yıl önce kurulan Karya, önce Helen olmak üzere sırasıyla Lidya, Pers, Mısır, Suriye, Bergama ve Bizans egemenliği altına girmiştir. 1425'de Menteşe Beyliği'nin, 1535'de ise Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014).

### 3.1.1.2. Coğrafi Durumu

Geniş ormanlık alanlara sahip olan Muğla'da, Türkiye'nin en önemli rafting parkurları arasında yer alan Dalaman Çayı, irili ufaklı göller (Köyceğiz ve Bafa Gölü), plato, vadi ve ovalar yer almaktadır. Akdeniz ikliminin görüldüğü Muğla ilinde yıllık ortalama sıcaklık değeri, 15°C'dir. En yüksek sıcaklık rekoru +42,1°C, en düşük sıcaklık rekoru -12,6°C olarak gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama yağış miktarı 99,5 (kg/m<sup>2</sup>), ortalama güneşlenme süresi ise yaklaşık 7 saat olarak hesaplanmıştır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=MUGLA>, Erişim Tarihi: 14.01.2019).

Muğla ili dağlık bir bölgedir. Dağ ve platolar, ilin %89'unu kaplar. Dağ ve platoların yapısı kalkerdir. Başlıca dağları Göktepe (2234 m), Marçal Dağları (1368 m), Akdağlar (3014 m), Çiçekbağı Dağı (2295 m), Bozdağ (1175 m), Laba Dağı (1073 m), Oyluk Dağı (1892 m), Menteşe ve Beşparmak Dağlarıdır. İlin %11'ini teşkil eden ovaların çoğu, akarsuların dağlık araziye aşındırarak meydana getirdiği ovalardır. Başlıca ovaları ise Yatağan, Bozöyük, Leyne, Dalaman, Ortaca, Dalyan, Kumlu, Bayat, Pisiköy, Yaşyer, Tekfuranbarı, Bitez, Akçaalan, Kara, Milas, Ören, Varvil, Kızılkaya, Gök, Muğla, Dirgene, Gülağzı, Yerkesik ve Ula'dır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2013: 28).

Türkiye'nin en uzun sahil şeridine sahip bir bölge olan Muğla, erişilebilirlik açısından da oldukça avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Bölgede Fethiye, Göcek, Dalaman, Marmaris, Datça, Bodrum ve Güllük gibi önemli limanlar bulunmasının yanı sıra Milas-Bodrum ve Dalaman Havalimanları, ulusal ve uluslararası yolcu taşımacılığında stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla turizm merkezlerine ulaşım, oldukça kolay gerçekleşmektedir. İstanbul-İskenderun arasında sefer yapan Denizcilik Bankasına ait gemiler Bodrum, Marmaris ve Fethiye'ye uğramaktadır. Marmaris ve Bodrum'da yat limanları bulunmaktadır.

Muğla ili, ülkemizin güneybatı köşesinde, Toros kıvrım sistemiyle Batı Anadolu kıvrım sisteminin iç içe girdiği dağlık ve engebelik olan Menteşe yöresinde yer almaktadır. Şehir merkezi Karadağ, Kızıldağ, Masa Dağı, Hamursuz Dağı ile çevrelenmiş olup Hisar Dağı'ndan ovaya doğru yayılır. Muğla ili toprakları, iki

coğrafi bölgemiz içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Muğla ilinde iki büyük göl bulunmaktadır. Bunlar Milas ile Aydın ilinin Söke ilçesi sınırları dahiline yayılan Bafa Gölü ile Köyceğiz ilçesindeki Köyceğiz Gölü'dür. Akdeniz ve Ege Denizi'nde sahilleri bulunan Muğla'nın kıyıları, dünyanın en girintili ve çıkıntılı yerlerinden biridir. Bu kıyılarda pek çok körfez, koy, yarımada ve irili ufaklı ada vardır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2013: 27).

### 3.1.1.3. Demografik Yapısı

Muğla, demografik özellikleri itibariyle nüfusu artan ve cazibesini yitirmeyen bir şehir olma özelliği taşımaktadır. Bu durum, Muğla'nın coğrafi konumu, tarihsel zenginlikleri, kültürel varlıkları, doğayla iç içe geçmiş yapısı ve tarım ile turizme elverişli yapısından kaynaklanmaktadır. Tablo 14'te, Muğla'nın adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre yıllar itibariyle nüfusu ve nüfus yoğunluğu gösterilmektedir.

**Tablo 14: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Muğla'nın Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu**

Yıllar	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Muğla)	Nüfus Yoğunluğu - Bir Kilometrekareye Düşen Kişi Sayısı (Muğla)
2007	766 156	60
2008	791 424	62
2009	802 381	62
2010	817 503	64
2011	838 324	65
2012	851 145	66
2013	866 665	67
2014	894 509	70
2015	908 877	71
2016	923 773	72
2017	938 751	73
2018	967 487	75

**Kaynak:** TÜİK (2019). <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 24.01.2019 \*Yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Muğla ilinin nüfusu, TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 2018 yılı için 967.487'dir. Muğla ilinin nüfusu, görüldüğü üzere 2007'den bu yana devamlı olarak artış göstermiştir.

2012 yılında kabul edilen 6447 sayılı Büyükşehir Kanunu ile nüfus büyüklüğünden dolayı Muğla ili, büyükşehir statüsüne alınmıştır. Muğla ili, büyükşehir statüsüne

dönüştüğünden dolayı köy idari yapısı artık ilçeye bağlı bir mahalle konumuna geçmiştir. Büyükşehir kanunundan dolayı tüm beldeler ve köyler, ilçeye bağlı birer muhtarlığa dönüştürülmüştür (Tuna, 2016: 22).

### 3.1.2. Muğla İlinin Ekonomik Yapısı

Türkiye'nin doğal ve kültürel kaynakları açısından zengin değerlere sahip olan Muğla'nın başlıca ekonomik faaliyeti turizmdir. Dünyaca ünlü tatil beldelerinin yer aldığı, özellikle yaz döneminde yabancı ziyaretçilerin gözdesi durumundaki sahillere ve plajlara sahip olan Muğla, yılda yaklaşık üç milyon yabancı ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir.

#### 3.1.2.1. Makro Ekonomik Göstergeler

Türkiye'nin en uzun kıyı şeridine sahip Muğla ilinde en önemli ekonomik faaliyet, turizmdir. Muğla ili, turizm yoluyla her yıl milyonlarca turiste ev sahipliği yapmakta ve ciddi bir istihdam fırsatı sunmaktadır. Muğla'nın turizm kadar büyük önem taşıyan bir diğer ekonomik faaliyeti ise tarımdır. Tarımda en çok bilindik ürünü olan zeytin ve zeytinyağının yanı sıra narenciye ve sığıla yağı üretiminde Muğla ili, ön planda yer almaktadır. Ayrıca hayvancılık, balıkçılık ve bal üretimi konusunda da Muğla, elverişli bir il olarak öne çıkmaktadır.

Turizm bağlamında dünyanın her yerinden gelen yabancı ziyaretçileri ağırlayan Muğla iline, Muğla ili hudut kapılarından ülkeye giriş yapan ilk beş ülkenin dağılımı, Tablo 15'de gösterilmektedir.

**Tablo 15: Muğla İli Hudut Kapılarından Ülkeye Giriş Yapan İlk Beş Ülkenin Dağılımı**

Milliyeti	2018
İngiltere	1.027.304
Rusya Federasyonu	398.596
Almanya	218.195
Ukrayna	176.871
Polonya	138.948
Diğer	845.201
Toplam	2.805.115

**Kaynak:** Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2019a). <http://www.muglakulturturizm.gov.tr/Eklenti/61354,aralikpdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.01.2019



Tablo 15’de görüldüğü üzere 2018 yılı içerisinde Muğla ili hudut kapılarından giriş yapan İngilizlerin yabancı ziyaretçi olarak başı çektiği görülmektedir. Sıralamada Ruslar ve Almanların, İngilizleri takip ettikleri görülmektedir. 2017 yılında Muğla ili gümrük kapılarından ülkemize giriş yapan turistlerin aylara ve hudut kapılarına göre dağılımında toplam ziyaretçi sayısı, 2.089.503 iken 2018 yılı içerisinde bu sayı, % 34,25 artışla 2.805.115’e yükselmiştir (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019b).

Tablo 16’da Türkiye’de beş yıldızlı otellerdeki geceleme oranlarının, 2016 yılı için illere göre sıralaması verilmektedir.

**Tablo 16: Beş Yıldızlı Otellerde Geceleme Oranlarının İllere Göre Dağılımı (2016)**

İLLERE GÖRE DAĞILIM	GECELEME		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
1. Antalya	26.155.223	9.613.743	35.768.966
2. İstanbul	4.783.817	2.068.194	6.852.011
3. Muğla	1.955.171	1.504.123	3.459.294
4. İzmir	855.706	631.665	1.487.371
5. Aydın	534.324	411.609	945.933
<b>GENEL TOPLAM</b>	<b>35.312.439</b>	<b>17.842.818</b>	<b>53.155.257</b>

**Kaynak:** Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). *Konaklama İstatistikleri (Turizm İşletme Belgesi)*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9857/isletme-belgesi-tesisler.html>, Erişim Tarihi: 11.01.2019

Tablo 16’da, beş yıldızlı otellerdeki geceleme oranları Türkiye için iller bazında sıralanmıştır. İlk sırayı 35 milyonu aşan geceleme sayısı ile Antalya almıştır. İkinci sırada 6 milyonu aşan geceleme sayısı ile İstanbul yer alırken üçüncü sırada 3 milyonu aşan geceleme sayısı ile Muğla bulunmaktadır.

Tablo 17’de ise 2016 yılı için Muğla ilinde ilçeler bazında tesislere geliş, geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranları gösterilmektedir.

**Tablo 17: Muğla İlinde Tesislere Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranının İlçelere Göre Dağılımı (2016)**

İLÇELER	Tesis Geliş Sayısı			Geceleme			Ortalama Kalış Süresi			Doluluk Oranı (%)		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Bodrum	318.183	804.431	1.122.614	2.303.356	2.852.708	5.156.064	7,2	3,5	4,6	18,53	22,95	41,47
Dalaman	16.016	24.706	40.722	83.792	56.315	140.107	5,2	2,3	3,4	18,06	12,14	30,20
Datça	7.001	18.958	25.959	54.765	46.913	101.678	7,8	2,5	3,9	17,60	15,07	32,67
Fethiye	153.681	223.432	377.113	1.293.529	560.101	1.853.630	8,4	2,5	4,9	29,30	12,69	41,99
Köyceğiz	9.157	5.965	15.122	78.824	17.323	96.147	8,6	2,9	6,4	37,36	8,21	45,57
Marmaris	349.811	400.709	750.520	2.435.610	1.092.329	3.527.939	7,0	2,7	4,7	29,89	13,40	43,29
Milas	10.611	36.870	47.481	65.792	84.774	150.566	6,2	2,3	3,2	13,49	17,38	30,86
Ortaca	42.272	32.212	74.484	332.044	85.065	417.109	7,9	2,6	5,6	35,83	9,18	45,01
Ula	3.296	14.723	18.019	16.974	28.915	45.889	5,1	2,0	2,5	9,34	15,92	25,26
Menteşe	245	4.747	4.992	1.019	13.002	14.021	4,2	2,7	2,8	1,45	18,52	19,97
Seydikemer	223	11.638	11.861	396	14.690	15.086	1,8	1,3	1,3	1,08	40,14	41,22
<b>Toplam</b>	<b>910.496</b>	<b>1.578.391</b>	<b>2.488.887</b>	<b>6.666.101</b>	<b>4.852.135</b>	<b>11.518.236</b>	<b>7,3</b>	<b>3,1</b>	<b>4,6</b>	<b>24,08</b>	<b>17,53</b>	<b>41,60</b>

**Kaynak:** Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). *Konaklama İstatistikleri (Turizm İşletme Belgesi)*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9857/isletme-belgeli-tesisler.html>, Erişim Tarihi: 11.01.2019

Tablo 17’de görüldüğü üzere tesise geliş sayısı ve geceleme açısından Muğla’nın en başta gelen ilçesi, Bodrum’dur. Muğla’nın 13 ilçesi olmasına karşın, Yatağan ve Kavaklıdere Tablo 17’de yer almamaktadır.

Tablo 18’de, Muğla ilindeki tesislerin tür ve sınıflarına göre geliş sayısı, geceleme, ortalama kalış süresi ve doluluk oranları gösterilmektedir.

**Tablo 18: Muğla İlindeki Tesislere Geliş Sayısı, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranlarının Tesis Tür ve Sınıflarına Göre Dağılımı (2016)**

	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME			ORTALAMA KALIŞ SÜRESİ			DOLULUK ORANI %		
	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
<b>OTEL</b>												
5YILDIZ	285.126	473.747	758.873	1.955.171	1.504.123	3.459.294	6,9	3,2	4,6	21,83	16,79	38,62
4YILDIZ	212.550	399.670	612.220	1.589.309	1.263.032	2.852.341	7,5	3,2	4,7	21,95	17,45	39,40
3YILDIZ	81.220	215.976	297.196	607.982	531.940	1.139.922	7,5	2,5	3,8	17,39	15,22	32,61
2YILDIZ	20.655	67.059	87.714	131.005	154.631	285.636	6,3	2,3	3,3	15,92	18,79	34,70
1YILDIZ	1.116	3.714	4.830	5.348	9.627	14.975	4,8	2,6	3,1	12,07	21,73	33,81
<b>Otel Toplamı</b>	<b>600.667</b>	<b>1.160.166</b>	<b>1.760.833</b>	<b>4.288.815</b>	<b>3.463.353</b>	<b>7.752.168</b>	<b>7,1</b>	<b>3,0</b>	<b>4,4</b>	<b>20,86</b>	<b>16,85</b>	<b>37,71</b>
<b>Pansiyon</b>	<b>1.157</b>	<b>2.350</b>	<b>3.507</b>	<b>5.307</b>	<b>6.170</b>	<b>11.477</b>	<b>4,6</b>	<b>2,6</b>	<b>3,3</b>	<b>11,50</b>	<b>13,37</b>	<b>24,86</b>
<b>Tatil Köyü</b>	<b>187.409</b>	<b>251.897</b>	<b>439.306</b>	<b>1.587.154</b>	<b>956.501</b>	<b>2.543.655</b>	<b>8,5</b>	<b>3,8</b>	<b>5,8</b>	<b>35,36</b>	<b>21,31</b>	<b>56,67</b>
<b>Kamping</b>	<b>62</b>	<b>2.833</b>	<b>2.895</b>	<b>218</b>	<b>6.735</b>	<b>6.953</b>	<b>3,5</b>	<b>2,4</b>	<b>2,4</b>	<b>0,56</b>	<b>17,43</b>	<b>17,99</b>
<b>Çiftlik Evi-Köy Evi</b>	<b>166</b>	<b>127</b>	<b>293</b>	<b>351</b>	<b>250</b>	<b>601</b>	<b>2,1</b>	<b>2,0</b>	<b>2,1</b>	<b>9,59</b>	<b>6,83</b>	<b>16,42</b>
<b>Özel Tesis</b>	<b>10.016</b>	<b>36.731</b>	<b>46.747</b>	<b>58.734</b>	<b>90.773</b>	<b>149.507</b>	<b>5,9</b>	<b>2,5</b>	<b>3,2</b>	<b>13,29</b>	<b>20,53</b>	<b>33,82</b>
<b>Butik Otel</b>	<b>5.819</b>	<b>19.129</b>	<b>24.948</b>	<b>14.957</b>	<b>28.560</b>	<b>43.517</b>	<b>2,6</b>	<b>1,5</b>	<b>1,7</b>	<b>3,04</b>	<b>5,81</b>	<b>8,85</b>
<b>Apart Otel</b>	<b>104.212</b>	<b>102.273</b>	<b>206.485</b>	<b>704.120</b>	<b>294.487</b>	<b>998.607</b>	<b>6,8</b>	<b>2,9</b>	<b>4,8</b>	<b>45,79</b>	<b>19,15</b>	<b>64,95</b>
<b>Termal Otel</b>	<b>674</b>	<b>1.342</b>	<b>2.016</b>	<b>5.649</b>	<b>3.168</b>	<b>8.817</b>	<b>8,4</b>	<b>2,4</b>	<b>4,4</b>	<b>17,25</b>	<b>9,68</b>	<b>26,93</b>
<b>B Tipi Tatil Sitesi</b>	<b>314</b>	<b>1.543</b>	<b>1.857</b>	<b>796</b>	<b>2.138</b>	<b>2.934</b>	<b>2,5</b>	<b>1,4</b>	<b>1,6</b>	<b>1,75</b>	<b>4,71</b>	<b>6,46</b>
<b>Genel Toplam</b>	<b>910.496</b>	<b>1.578.391</b>	<b>2.488.887</b>	<b>6.666.101</b>	<b>4.852.135</b>	<b>11.518.236</b>	<b>7,3</b>	<b>3,1</b>	<b>4,6</b>	<b>24,08</b>	<b>17,53</b>	<b>41,60</b>

**Kaynak:** Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). *Konaklama İstatistikleri (Turizm İşletme Belgesi)*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9857/isletme-belgesi-tesisler.html>, Erişim Tarihi: 11.01.2019

Tablo 18’de görüldüğü üzere otellere gelen ve geceleleyen ziyaretçiler büyük bir çoğunluk oluşturmaktadır. Otellerden sonra tesise geliş sayısı ve geceleme açısından ikinci sırayı tatil köyü oluşturmaktadır. Çiftlik ve köy evleri ise tesise geliş ve geceleme açısından en az talep gören tesis türünü oluşturmaktadır.

### 3.1.2.2. Ekonomik Faaliyetler

Muğla ilinin sanayi açısından zengin bir görünüme sahip olduğu söylenemez. Buna karşın, mermercilikte önemli bir merkezdir. Muğla, önemli maden yataklarına sahip olmakla birlikte Yatağan ilçesinde Yatağan Termik Santrali ve Milas ilçesindeki Yeniköy-Kemerköy Termik Santrali ile öne çıkmaktadır. Söz konusu tüm ekonomik faaliyetlere karşın, Muğla ekonomisinin sürükleyici gücü turizmdir. Muğla, Türkiye’nin en önemli turizm merkezleri arasında yer almaktadır.

Muğla, sanayi açısından pek fazla faaliyet alanına ve tesise sahip olmamakla beraber var olan sanayi tesisleri, büyük ölçüde maden ve termik elektrik santralleri üzerine

çalışmaktadır. Yatağan Termik Santrali ve Yatağan civarında kömür madenleri bulunmaktadır. Kavaklıdere ve Yatağan ilçeleri, mermer madenciliğinin yoğun yapıldığı yerlerdir ve bu iki ilçenin ağırlıklı ekonomik faaliyet alanı madenciliktir. Köyceğiz ve Milas ilçelerinin dağlık bölgelerinde de oldukça fazla sayıda maden işletmesi bulunmaktadır (Tuna, 2016: 24).

Köyceğiz-Dalyan Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin yaklaşık olarak bir yıllık ekonomik değeri 51 milyon Dolar olarak hesaplanmıştır. Köyceğiz-Dalyan Özel Çevre Koruma Bölgesi; tatlı su gölleri, dalyanlar, bataklık, araziler, kanallar ve kıyılarla eşsiz bir ekosisteme sahiptir. Yüzölçümü 461,5 km<sup>2</sup> olan bölgenin 32,8 km<sup>2</sup>'si denizel alandır. Akdeniz kıyı şeridi uzunluğu 24,38 km olup deniz derinliği en fazla 100 metredir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014).

Muğla ili, tarımsal ürün çeşitliliğine sahip olup, arıcılıkta önde gelen şehirler arasındadır. Özellikle Marmaris Çam Balı, ünüyle bilinmektedir. Ayrıca Ortaca, Bodrum, Köyceğiz ve Fethiye başta olmak üzere birçok bölgede narenciye yetişmektedir. Zeytincilik de Muğla ilinde yaygın olarak yapılan tarımsal faaliyetler arasındadır. Gerek parfümeri gerekse eczacılıkta kullanılan sığla yağı, eşine her yerde rastlanmayan ve bölgede sık bulunan sığla ağaçlarından elde edilmektedir.

Yıllar boyu deniz taşımacılığı konusunda gelişmiş bir ulaşım ağına sahip olan Muğla ili, Türkiye'nin en uzun şeridine sahip olmasının yanı sıra tarihsel, kültürel özellikleri ve doğal kaynakları ile rezervleriyle tarihin her döneminde bir cazibe merkezi olmayı başarmıştır.

### **3.2. Muğla İlinde Ekoturizm Potansiyeli Bulunan Bölgeler**

Artan turist tercihleri ile yerel kültürlerin öneminin farkına varılması, bu kültürlerin devamlılığına yönelik çabaları arttırma zorunluluğunu doğurmaktadır. Türkiye'de Ege Bölgesi'nin önemli turizm merkezi Muğla'da yer alan ekolojik çiftlikler ve ekoturizm işletmeleri, yerel kültüre dayalı faaliyetlerin varlığını sürdürmesine ve kültürel değerlere katkı sağlamaktadır. Bu aktivitelerin varlığı, doğayı koruma altına almanın yanı sıra yerel kültür ve gelenekleri kalıcı hale getirmekte ve ekoturistlerin bölgeye çekilmesine zemin hazırlamaktadır (Kasalak, 2016: 1423).

2012 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren yasa ile büyükşehir belediyelerinin yetki alanının il sınırı olarak belirlenmesi ile köyler ve beldeler

mahalleye dönüştürülmüştür. Bu çerçevede Fethiye ilçesine bağlı Yanıklar Mahallesi ile Kargı Mahallesi, Ula ilçesine bağlı Gökçe Mahallesi, Ortaca İlçesine bağlı Dalyan Mahallesi, Milas ilçesine bağlı Kapıkırı Mahallesi ekoturizm potansiyeli taşıyan destinasyonlar arasında gösterilebilir. Ayrıca Datça ilçesine bağlı Reşadiye Mahallesi'nin yanı sıra Palamütbükü Mahallesi'nde bulunan ve Mesudiye Mahallesi yolu üzerinde yer alan Akçabük koyu, Muğla'nın merkez ilçesi Menteşe'nin Orhaniye Mahallesi'nde yer alan Karabağlar Yaylası ve Bodrum'un Yalıkavak Mahallesi diğer ekoturizm potansiyeli taşıyan destinasyonlara örnek olarak gösterilebilir.

Muğla ilinde ekoturizm potansiyeli taşıyan bölgeler ve ekoturizm işletmeleri belirlenirken Buğday ve Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği'nin TATUTA projesi kapsamında yer alan ekolojik çiftliklerin yanı sıra Kasalak (2014), Özhan ve Özhan (2016)'ın çalışmaları ile alan çalışması sırasındaki geri bildirimlerden faydalanılmıştır.

Tablo 19’da, Muğla ilinde ekoturizm potansiyeli bulunan bölgeler ve ekoturizm işletmeleri yer almaktadır.

**Tablo 19: Muğla İlinde Ekoturizm Potansiyeli Taşıyan Bölgeler ve Başlıca Ekoturizm İşletmeleri**

İlçe	Mahalle	Ekoturizm İşletmesi	Kuruluş Yılı
Fethiye	Yanıklar Mahallesi	Pastoral Vadi Ekolojik Yaşam Çiftliği	2006
Fethiye	Yanıklar Mahallesi	Yonca Lodge	2006
Fethiye	Yanıklar Mahallesi	Lykia Farm	2018
Fethiye	Kargı Mahallesi	Refikler Çiftliği	2012
Menteşe	Orhaniye Mahallesi / Karabağlar Yaylası	Moğla Taşhan Boutique Otel	2015
Datça	Palamütbükü Mahallesi / Akçabük Koyu (Mesudiye Mahallesi Çevresi)	Sardunya Pansiyon	2016
Datça	Reşadiye Mahallesi	Olive Farm	1995
Milas	Kapıkırı Mahallesi / Bafa Gölü Çevresi	Agora Pansiyon	1987
Ula	Gökçe Mahallesi	Osmanlı Konakları	2004
Ortaca	Dalyan Mahallesi	Dalyan Resort Spa	2004
Bodrum	Yalıkavak Mahallesi / Yukarı Gökçebel	Herba Farm Ekolojik Çiftlik	2006
Fethiye	Yeşil Üzümlü Mahallesi	Ayşe-Cengiz Genç	
Seydikemer	Kayadibi Mahallesi	-	
Seydikemer	Yaka Mahallesi	Tangala Keçi Çiftliği / The Mountain Lodge	
Marmaris	Hisarönü Mahallesi	Club Amazon Bördübet	
Köyceğiz	Çandır Mahallesi	-	
Ula	Çiçekli Mahallesi	-	
Ula	Akyaka Mahallesi	-	
Ula	Gökova Mahallesi	-	
Ula	Ataköy Mahallesi	Padok Otel	
Datça	Hızırşah Mahallesi	-	
Datça	Yazı Mahallesi / Değirmenbükü	Knidia Ekolojik Çiftliği	
Datça	Sındı Mahallesi	İbrahim Orhan Çiftliği	

**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Menteşe ilçesine bağlı Karabağlar Yaylası, eskiden Mentese’de oturanların hem yazlık olarak kullandıkları hem de yerel halkın kışlık yiyeceklerini yetiştirip kışa hazırlık yapmak için göçtüğü bir sayfiye yeri idi. Muğla’ya 3 km uzaklıkta bulunan Karabağlar yaylasının bir başka özelliği de, bilinen yaylaların aksine şehir merkezine göre yüksek bir bölgede konumlanmamış olmasıdır. Buna karşın yazları serinliğiyle öne çıkmaktadır (Deviren ve Yıldız, 2017a: 630).

Karabağlar Yaylası; tarımsal hareketlilik, hayvan besleyiciliği, sebze ve meyve yetiştiriciliği, yazlık ve kışlık ihtiyaçların karşılandığı bir yer, dinlenme ve eğlence mekanı, kültürel ve ekonomik hareketliliğin merkezi olma özellikleriyle Muğla'da öne çıkmış bir bölgedir. Yayılda yurt olarak adlandırılan ailelere ait parseller vardır ve bu yurtlar, mülkiyetinde oldukları ailelerin lakaplarıyla anılır. Karabağlar Yaylasının açık alanları özellikle kavak, dut ve ceviz ağaçlarıyla çevrelenmiştir. Kahve bünyesinde yer alan restoranlarda büryan kebabı, döş, kapama, güveç, tavuk dolma, tarhana vb. yemekler pişirilmiş, börekler ve köy ekmekleri yapılmıştır. Karabağlar yaylasında, yaklaşık elli yıl öncesine kadar yirminin üzerinde kahvenin olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise sınırlı sayıda kahve hizmet vermeye devam etmektedir (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019c).

Fethiye ilçesine bağlı Yanıklar Mahallesi, ekoturizme uygun doğası ve yörede bulunan ekolojik çiftliklerden hareketle ekoturizm açısından oldukça elverişli özellikler taşımaktadır. Ekoturizm ve kültür turizmi başta olmak üzere birçok alternatif turizm türlerine yönelik arz kaynakları barındıran Ortaca ilçesine bağlı Dalyan destinasyonu ise turistik ürün çeşitliliği ve kırsal kalkınma potansiyeliyle turizm ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihi, kültürel ve çevresel değerlere sahip olan bölgenin söz konusu potansiyelinin etkin olarak değerlendirilmesi, bölgenin geleceğine yön vermede belirleyici bir rol oynayacaktır.

Milas ilçesine bağlı Kapıkırı Mahallesi, Bafa Gölü kenarında konumlanmış olup ziyaretçilere zeytin hasatı, trekking ve bölgede çokça mevcut antik kenti görme imkanı sunmaktadır. Tarihi Knidios Antik Kenti ile Antik Kent olan Karia Yolu güzergahını kapsayan Datça ilçesinin Palamütbükü çevresi ve Mesudiye Mahallesi'ne yakınlığı ile bilinen Akçabük koyu da, eşsiz doğası ve deniziyle bilinmektedir. Bölgede badem ve keçi boynuzu yetiştiriciliği, son derece yaygındır.

Muğla ilinde ekoturizm potansiyeline sahip çok sayıda yerleşim yeri bulunmaktadır. Yavaş Şehir unvanına sahip Akyaka gibi bir markayı sınırları içerisinde bulunduran Ula ilçesi, ekoturizm için elverişli yapısıyla büyük potansiyel oluşturmaktadır.

Ekoturizme ilişkin potansiyel teşkil eden yerleşim yerleri arasında Seydikemer ilçesine bağlı Kayadibi Mahallesi ve Yaka Mahallesi, Fethiye ilçesine bağlı Yeşil Üzümlü Mahallesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Ula ilçesine bağlı Çiçekli

Mahallesi, Gökova Mahallesi, Akyaka Mahallesi ve Ataköy Mahallesi de ekoturizm potansiyeli taşıyan yerleşim yerlerine örnek gösterilebilir. 2019 yılının Mart ayında Yavaş Şehir (Citta Slow) unvanı kazanan Köyceğiz ilçesi'ne bağlı olan Çandır Mahallesi, Marmaris ilçesine bağlı Hisarönü Mahallesi, Datça ilçesine bağlı Hızırşah Mahallesi, Yazı Mahallesi ve Sındı Mahallesi ekoturizm için son derece önemli bir potansiyel teşkil etmektedir.

### **3.3. Muğla İlinde Ekoturizmin Gelişimini Etkileyebilecek Faktörler**

Muğla ilinde ekoturizmin gelişim süreci ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel faktörler tarafından şekillenmektedir. Ekonomik açıdan tarım ve turizm arasındaki sektörler arası bağlantıların durumu ve hedef kitle, belirleyici bir rol oynamaktadır. Çevresel açıdan başta Milli Parklar olmak üzere Tabiat Parkları, Tabiat Koruma Alanları, Tabiat Anıtları ve Özel Çevre Koruma Bölgelerinin etkinliği, son derece önem taşımaktadır. Dünya örneklerinde ekoturizm, yoğun şekilde Milli Parklar üzerinden yürütülmektedir. Sosyo-Kültürel açıdan ise kırsal-kent arasındaki denge unsuru, festivallerin işleyiş yapısı ve tersine göç, öne çıkan faktörler arasında yer almaktadır.

#### **3.3.1. Ekonomik Faktörler**

Muğla ili, başlıca ekonomik faaliyet alanı tarım ve turizm olduğundan ekoturizm için öncelikli bölgeler arasında değerlendirilmektedir. Doğal tarıma elverişli toprak yapısı, tarımsal ürünleri, Muğla ilinde yetişen ürünleri gözde ve seçkin hale getirmektedir. Hiç kuşkusuz, organik ilaçlardan ve yapay gübrelerden arındırılmış bir tarım anlayışının benimsenmesi, Muğla'da yürütülen ekoturizm faaliyetleri açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Tarımsal üretimde uygulanan yöntemler, hem insan sağlığı açısından hem de bölgedeki ekoturizmin geleceği açısından kritik öneme sahiptir.

Muğla iline ekoturizm için gelen kitle, bir başka ekonomik etmendir. Muğla iline gelen yabancı ziyaretçilerin yapısı, yerel halkın ekonomisine yön veren en önemli unsurlar arasındadır. Bölgeye kırsal turizmi için gelen yabancı ziyaretçiler, genel itibarıyla kendi ülkelerinin üst gelir grubuna ait bir zümreyi oluşturmamaktadır. Dolayısıyla deniz-kum-güneş için bölgeye gelen yabancı ziyaretçiler, Muğla ilinin ekonomik kalkınmasında ciddi bir etki bırakmazken Muğla'ya ekoturizm için gelen



ekoturistlerin farkındalık, bilinç, sorumluluk ve gelir düzeyi ileri dereceye ait olduğu için ekonomik kalkınma sürecini reel anlamda etkilemektedir. Ayrıca yerel halkla iç içe geçen bir turizm anlayışına sahip olan ekoturizm, bu yönüyle de sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekonomik kalkınmayı tetiklemektedir.

### **3.3.2. Çevresel Faktörler**

Muğla biyolojik çeşitlilik, habitat, flora ve fauna açısından eşsiz bir doğaya ve coğrafyaya sahiptir. Kentin insan üzerindeki tüketici etkilerini bertaraf etmeye çalışan kesimlerin doğal yaşama kaçış noktası olarak Muğla, sıklıkla tercih sebebi olmaktadır. Ekoturizm yoluyla yabancı ziyaretçilerin doğayı gözetken, hatta üretim sürecine katkı sunan tatil anlayışı, Muğla'da doğal tarıma dayalı üretimi teşvik ederken kuşaklararası eşitliğe de zemin hazırlamaktadır. Ekonomik bağlamda önemli bir gündem meselesi olan gelir dağılımı ve cinsiyet eşitsizliğinin yanı sıra çevresel bağlamda kuşaklararası eşitsizliğe de çözüm yolları üreten ekoturizm, Muğla'nın elverişli yapısı itibarıyla hayati bir önem taşımaktadır.

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı gibi ekoturizm bakımından diğer ormanlara göre daha çekici alanların yönetiminden sorumlu bir genel müdürlüktür. Bu genel müdürlük, sorumluluk sahaları yönünden ekoturizm olanaklarını daha fazla taşımakta fakat ekoturizmin olası olumsuz etkileri açısından da daha büyük bir riski üstlenmektedir (TODEG, 2010: 57).

Tablo 20’de, Muğla ilindeki Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiat Koruma Alanları, Tabiat Anıtları ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri gösterilmektedir.

**Tablo 20: Muğla İlindeki Milli Parklar, Tabiat Parkları, Tabiat Koruma Alanları, Tabiat Anıtları ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri**

Milli Parklar	Tabiat Parkları	Tabiat Koruma Alanları	Tabiat Anıtları	Özel Çevre Koruma Bölgeleri
1. Marmaris Milli Parkı	1. Ölüdeniz Kıdrak	1. Sırtlandağı Halep Çamı	1. Bayır Çınarı	1. Gökova
2. Saklıkent Milli Parkı	2. Bafa Gölü	2. Kartal Gölü	2. Bayır Servi Ağacı	2. Köyceğiz-Dalyan
	3. Çubucak		3. Söğüt Köyü Çınarı	3. Fethiye-Göcek
	4. Güvercinlik		4. Ulumeşe	4. Patara
	5. Katrancı Koyu		5. Bitez Yalısı	5. Datça-Bozburun
	6. Kovanlık			
	7. Küçük Kargı			
	8. Ömer Eşen			
	9. Usuluk Koyu			
	10. İnbükü			

**Kaynak:** Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2019). <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar>, Erişim Tarihi: 18.01.2019 \*Yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Muğla ilinde koruma altında bulunan doğal ve çevresel kaynakların sürdürülebilirliği anlamında ekoturizm, hem katma değer yaratan hem de sorumluluğu temel alan bir yapı içermektedir. Muğla’da kontrolsüz büyümeyle ivmelenen kitle turizmine karşı ekoturizm, bir direnç oluşturmaktadır. Dolayısıyla çevre üzerinde baskı unsuru oluşturan insanların doğa üzerinde tahribata yol açan etkisi, ekoturizm yoluyla Muğla’da asgari düzeye çekilebilmektedir.

### 3.3.3. Sosyo-Kültürel Faktörler

Ekoturizm, kırsalda daha düşük standartlarda yaşayan yerel halk ile metropollerde hayatını idame ettiren kentli insanlar arasında bir etkileşim doğurmaktadır. Böylece ekoturizm yoluyla kırsal alanlara gerçekleştirilen ziyaretler yerel halkın yaşam biçimini, yerel halkın değerlerini, örf ve adetlerini, geleneklerini belirgin olarak etkilemektedir. Ekoturizmin Muğla’da gelişmesiyle yerel halk, yaşam biçimini yoğun olarak gözler önüne sererek kendine ekoturizm sektörü içerisinde pazar payı yaratma eğilimi göstermektedir. Buradan hareketle bir taraftan kültürel kaynaşma artarken diğer yandan kır-kent arasındaki sosyo-kültürel uçurum azalmaktadır. Buna

karşın, yerel halkın tarımsal üretici konumuna ek olarak turizm faaliyetlerinde aktör olarak hizmet sunması, bir taraftan yerel halka bir vizyon kazandırırken bir taraftan da yerel yaşamın doğal ahengiyle ilgili bazı tereddütleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu tereddütler, yerel kültürün ticarileşmesi ve metalaştırılması süreciyle ilişkilendirilmektedir. Festivallerin kırsal bölgelerde son derece yaygınlaşması ve şenlik havasında gerçekleştirilmesi, söz konusu etkileşimi pekiştirici bir rol oynamaktadır. Tablo 21’de, Muğla’nın ilçelerinde gerçekleştirilen başlıca festivaller gösterilmektedir.

**Tablo 21: Muğla İlinde Gerçekleştirilen Etkinlik ve Festivaller**

MUĞLA	FESTİVALLER
Menteşe	Menteşe Rahvan At Yarışı, Yerel Tohum ve Fide Şenliği, Ot Şenliği, Çıntar Festivali, Reçel & Turşu Yarışması
Marmaris	Uluslararası Marmaris Kadın Sanat Festivali, Marmaris Uluslararası Kısa Film Festivali, Marmaris Yat Festivali
Ula	Boğa Güreşi ve Kültür Sanat Festivali, Sarımsak ve Kiraz Şenliği, Yerel Tohum Takas ve Ot Şenliği
Köyceğiz	Köyceğiz Kaunos Altın Aslan Türk Filmleri Festivali, Cennet Köyceğiz Briç Festivali, Köyceğiz Portakal Çiçeği Günleri Bisiklet Festivali, Köyceğiz Motosiklet Festivali, Köyceğiz Güz Günleri Bisiklet Festivali,
Ortaca	Dalyan Kefal Balığı Festivali, Uluslararası Dalyan Caretta Run, Karia Bisiklet Festivali, Hürpedal Ortaca Bisiklet Festivali, Dalyan Caretta Caretta Çevre, Kültür ve Turizm Festivali
Datça	Datça Badem Çiçeği Festivali, Bademli Pilav Şenliği, Datça Yerel Tohum Şenliği, Datça Tiyatro Festivali
Dalaman	Yeşil Elmas Bisiklet Festivali
Fethiye	Yeşil Üzümlü Dastar ve Kuzugöbeği Mantar Festivali, Nif Kiraz Festivali, Yerel Tohum Takas Şenliği, Fethiye Bisiklet Festivali, Uluslararası Fethiye Ölüdeniz Hava Oyunları Festivali
Seydikemer	Dont Desti Şenliği
Bodrum	Bodrum Acı Ot Festivali, Bitez Mandalina Festivali, Uluslararası Bodrum Modern Dans Festivali, Karaova Boğa Güreşleri, Bodrum Deve Güreşi Festivali
Milas	Hermias Deniz Şenliği ve Balıkçılık Festivali,
Kavaklıdere	Kavaklıdere Yağlı Pehlivan Güreş Festivali, Doğa Sporları Festivali
Yatağan	Deve Güreşi Festivali

**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Festivaller, Muğla'nın yerel kültürünün yayılmasında ve bilinmesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Hiç kuşkusuz festivallere ilişkin özellikle Muğla kırsalındaki festivallerde uygun ve yeterli bir altyapının varlığı, dışarıdan katılımı doğrudan etkilemektedir. Festivallere yerel halk ve belediyeyi temsilen gelen katılımcıların dışında ulusal bir nitelik kazanması adına bölgenin taşıma kapasitesine uygun bir altyapı tesis edilmesi, festivallerin amacına uygun bir kimlik kazanması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Muğla'nın cazibesinden dolayı tersine göçe uygun yapısı, uygun şartların var olması halinde bölge insanını ekoturizm girişimciliğine teşvik edici bir rol oynayabilecektir.

#### **3.4. Muğla İlinde Ekoturizmin Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi**

Ekonomik büyümenin sürükleyici güçlerinden biri olan turizm sektörü, 1990'lı yıllardan itibaren çevreye yaklaşımından dolayı kalkınma yazınında kendine önemli bir yer edinmiştir. Özellikle kalkınma sürecinde yoksulluğu azaltıcı etkisi bağlamında alternatif turizm türlerinin ön plana çıkmaya başlaması, lüks bir tüketim hizmeti olarak algılanan kitle turizmine ilişkin kaygıları güçlendirmiştir. Buradan hareketle ekoturizmin çevreyi dikkate alarak yerel halkın refahını gözeten yapısı ve doğal alanlara yapılan sorumlu seyahatleri içermesi, turizmin sürdürülebilir kalkınma kapsamında değerlendirilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla coğrafi yapısı, tarihsel zenginlikleri, kültürel varlıkları, yerel değerleri ve çevresel unsurları açısından oldukça zengin olan Muğla ili için ekoturizm, ekonomik kalkınma sürecinde anahtar bir rol oynamaktadır.

Milli Parklar başta olmak üzere bölgede korunan tüm alanlar, ekonomik kalkınma yolunda ekoturizmi kaçınılmaz bir faaliyet türü olarak öne çıkarmaktadır. Buna karşın, yerel halkın ekoturizm faaliyetlerine katılım sağlaması konusunda eksiklikler göze çarpmaktadır. Özellikle kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları eliyle projelerin yürütülerek yerel halkın ekoturizm faaliyetlerinde aktif olarak yer alması, bölgesel kalkınma açısından çok büyük önem taşımaktadır. Ancak ekoturizm faaliyetlerine uygun alanların birçoğunda ekoturizme yönelik sürdürülebilir bir yönetim planı bulunmaması, kalkınma sürecini yavaşlatmaktadır.

Koruma altındaki alanlar dışında fikri ve sınai mülkiyet hakları arasında yer alan coğrafi işaretler de yöresel ürünlerin ve yerel değerlerin pazarlanması açısından

bölgesel turizmde önemli bir potansiyele sahiptir. Coğrafi işaretler, günümüzün alternatif turizm arayışları çerçevesinde değişen turizm talebine cevap verebilecek yöresel ürünlerin turistlere sunulmasını ve bu ürünlerin koruma altına alınmasını sağlamaktadır. Yerel değerlerin cazibesini artırarak talep edilmesinde önemli rol oynayan coğrafi işaretler, yöresel ürünlerin korunarak nesilden nesile aktarılmasını mümkün kılmakta ve böylece sürdürülebilir kalkınma ve ekoturizmle de ilişkilendirilmektedir (Deviren ve Yıldız, 2017b: 511).

Muğla ilinin coğrafi işarete sahip 7 ürünü bulunmaktadır. Söz konusu ürünler, Bodrum Mandarini, Milas Tepsi Böreği, Milas El Halısı, Milas Zeytinyağı, Muğla Çam Balı, Muğla Köftesi ve Muğla Saraylısı'dır. Tablo 22'de, Muğla ilinde coğrafi işarete sahip ürünlerin başvuru ve tescil tarihleri yer almaktadır.

**Tablo 22: Muğla İlinde Coğrafi İşaretli Ürünlerin Başvuru ve Tescil Tarihleri**

Coğrafi İşaretli Ürünler	Başvuru Tarihi	Tescil Tarihi
Bodrum Mandarini	03.12.2009	20.11.2012
Milas Tepsi Böreği	19.12.2017	23.11.2018
Milas El Halısı	21.06.1996	14.11.1997
Milas Zeytinyağı	24.06.2014	06.12.2016
Muğla Çam Balı	24.09.2007	15.08.2018
Muğla Köftesi	21.09.2017	17.04.2018
Muğla Saraylısı	21.09.2017	17.04.2018

**Kaynak:** Türk Patent ve Marka Kurumu, <https://www.ci.gov.tr/veri-tabani>, Erişim Tarihi: 26.01.2019

\*Yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Muğla iline ait başvuru aşamasında olan coğrafi işaretler ise Datça Nurlu Bademi, Fethiye Domatesi, Fethiye Kaya Halısı, Kavaklıdere Bakır İşlemciliği, Kavaklıdere Cevizi, Marmaris Adaçayı (Elma Yağı), Marmaris Çam Balı, Marmaris Yer Fıstığı, Milas Yağlı Zeytini, Muğla Beyaz Mermeri, Muğla Göce Tarhanası, Muğla Tarhanası, Ortaca Limonu, Seydiler Kilimi ve Üzümlü Dastarı şeklinde sıralanabilir.

Ekoturizm, yoksulluk sorununu temel alan ve ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları da kapsayan bir yaklaşım biçimi içermektedir. Bu bağlamda kırsal alanların ve tarımsal üretimin yoğun olarak gözlendiği Muğla ilinde kırsal ve ekolojik unsurları bünyesinde barındıran ekoturizm, çok daha önemli hale gelmektedir. Yoksul yanlısı ve toplum temelli bir yaklaşım içeren ekoturizm, doğa ve denizle iç içe bir şehir olan Muğla'da doğal kaynakların korunması ve yöre insanının kalkınması yönünden belirleyici bir rol oynamaktadır.

### 3.5. Araştırmaya İlişkin Literatür

Ekoturizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri göz önüne alındığında, turistik bölgede yaşayan yerel halkın refahı ve doğa üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğu dikkati çekmektedir. Ekoturizmin gelişimi, yerel halkın refahı ve sürdürülebilir kalkınmayı etkilemek suretiyle ekonomik kalkınma sürecinde kilit bir rol oynamaktadır. Ekoturizm konusunda literatürde çok sayıda çalışma olmasına karşın sürdürülebilir kalkınma kapsamında değerlendirilerek ekonomik kalkınmaya olan etkilerinin ortaya konulduğu çalışmalar sınırlı sayıda bulunmaktadır. Ekoturizmin sürdürülebilir kalkınmayla ilişkilendirilerek bir bölgenin ekonomik kalkınmasına etkileri açısından değerlendirildiği çalışmalar, şu şekilde özetlenebilir.

Yılmaz (2017), çalışmasında Türkiye’de turizmin etkilerine ilişkin araştırmalara yönelik genel bir değerlendirmenin ardından illere göre turizmin etkilerine ilişkin bilimsel araştırmaların temel bulgularını, bibliyometrik analiz kategorilerinden biri olan içerik analizine tabi tutmuştur.

Regmi ve Walter (2017), yaptıkları çalışmada Güney’in yoksul ülkeleri için sürdürülebilir kalkınma, ekoturizm politikası ve Modernleşme Kuramı’nı Nepal üzerinden ele alarak incelemişlerdir. Çalışmada, ekoturizmin kırsal nüfusun sosyo-ekonomik koşullarını arttırmada mutlak olumlu bir etki doğurmadığı ifade edilmiştir. Buna gerekçe olarak da ekoturizme Modernleşme Kuramı’nın kılavuzluk ettiği gösterilmiştir. Araştırmacılar, modernist yaklaşımı esas alan ekoturizm biçimlerine eleştiriler getirmiştir. Nepal’de ve Güney’in yoksul ülkelerinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için kalkınma yolunda ekoturizmin odak noktasının, modernist ekonomik ekoturizm biçimlerinden ziyade daha yerel olarak kontrol edilen, katılımcı toplum temelli ekoturizm biçimlerine geçmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Nugroho vd. (2016), çalışmalarında Endonezya’da ekoturizm aktiviteleri yoluyla kırsal kalkınmanın teşvik edilmesini ele almışlardır. Kırsal alanda ekoturizmin gelişmesiyle birlikte sorunların çözülebileceği ve ekoturizmin bir çıkış yolu sunabileceğini vurgulayan çalışmada, ekoturizmin sektörler arası ekonomik dönüşümü hızlandırıcı etkisi üzerinde de durulmuştur. Ekoturizmin çiftçinin refahını arttırdığı ve kırsal alanlarda çevrenin korunmasını desteklediğini savunan çalışmada,

yabancı ve yerli turistlerden gelen ziyaretçi artışlarına dikkat çekilmiştir. Ekoturizmin olumlu etkilerinin birtakım çabalara bağlı olduğunun dile getirildiği çalışmada bu çabalar; eğitime önem veren ürünler geliştirmek, turizm hizmetlerini yönetmede girişimciliği geliştirmek, korumacı bir vizyona kılavuzluk etmek için liderliği güçlendirmek, çevrenin taşıma kapasitesi konusunda altyapı geliştirmek, ürün ve hizmetler ile hizmet standartlarının geliştirildiği bir öğrenme yeri olarak aile yanında kalmak ve başka yerlerde kırsal turizmi ve çevresel değerleri teşvik etmek şeklinde açıklanmıştır.

Das ve Hussain (2016), yürüttükleri çalışmada Hindistan'daki Kaziranga Milli Parkı Örneği üzerinden ekoturizmin ekonomik refahı etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. Katılımcıların ekoturizme yönelik algılarını değerlendirmek ve bu etkinliğe katılımın ekonomik refahı nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlayan çalışmada, Parkın civar köylerinde bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırmada, ekoturizmle ilişkili halde bulunan katılımcıların yaşam koşullarındaki iyileşmeden zevk aldığı, ekoturizme karşı olumlu bir tutum sergilediği ve politik yönden kendini daha güçlü hissettiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, ekoturizmin hanehalkı bütçesine ve harcama kalemlerine etki ederek yerel halkın refahını arttırdığı gözlenmiştir. Çalışma sonucunda sezon dışında da gelir elde etmek ve yerel kaynakların harekete geçirilmesi önerilmektedir. Yerel ve kültürel faaliyetler, festival ve diğer açık hava etkinlikleriyle ilgili faaliyetlerin genişletilmesi yoluyla geçim kaynaklarının çeşitlendirilebileceği öne sürülmektedir. Ayrıca hükümetin ekolojik kalkınma projelerini, eğitim tesislerini ve kredi olanaklarını arttırarak uygun bir ortam tesis etmesi gerektiği çalışmada getirilen öneriler arasında yer almaktadır.

Kasalak vd. (2016), yürüttükleri çalışmada ekolojik çiftliklerde rekreasyonel aktiviteleri Muğla örneği üzerinden incelemişlerdir. Bu çalışmada Muğla ilinde yer alan ekolojik çiftliklerin, ekoturistlere yönelik olarak yapmış oldukları açık hava aktivitelerinin çeşitleri ve özellikleri incelenerek bu aktivitelerin, ekoturistler üzerinde rekreasyonel turizm açısından nasıl bir değer yarattığının belirlenmesi ve ekoturizmi çekici kılmak açısından bu aktivitelerin etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında bu çiftliklerde çeşitli rekreasyonel aktivitelerin yapıldığı belirlenmiştir. Bu aktivitelerden doğa yürüyüşü, yoga meditasyon, atlı safari ve bisiklet turlarına yönelik ilginin yoğun olduğu, ekoturizme

ve çiftliklere bakış açısını olumlu yönde etkilediği görüşlerine ulaşılmış ve aktivitelerin artırılması açısından öneriler sunulmuştur.

K.C. vd. (2015), ele aldıkları çalışmada ekoturizmin Nepal'deki Annapurna Koruma Bölgesi'nde sosyo-ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması üzerindeki rolünü araştırmıştır. Ekoturizmin çevre koruma, sosyal ve kültürel mirasın korunması, ekonomik gelişme ve geçim kaynaklarının iyileştirilmesi üzerindeki etkilerini belirlemek ve ölçmek amacıyla bu çalışma, Ghandruk'ta gerçekleştirilmiştir. Ekoturizmde sosyo-ekonomik değişkenlerin, yaş ve arazi statüsü durumundaki olumsuz etkisi hariç, turizm katılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ekoturizmin, çevrenin korunmasına ve sosyo-ekonomik kalkınmaya yardımcı olduğu gibi yerel düzeyde istihdam ve girişimciliğin artırılmasına da katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Yerel halkın gelir ve harcamalarında artış gözlenmiştir. Ekoturizmde insanların geçim kaynaklarını arttıran unsurlar arasında katılım, eğitim seviyesi, üretken insan sermayesindeki artış ve gelirdeki artış gösterilmiştir. Çalışmada, turizm ile ilgili farkındalık oluşturulması, eğitim programlarının artırılması ve ziyaretçilerin kalış sürelerini uzatması için strateji geliştirilmesi önerilmiştir.

Hunt vd. (2015), çalışmalarında ekoturizmin ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar doğuruyor mu sorusuna Kosta Rika'daki Osa Yarımadası Örneği üzerinden cevap aramışlardır. Kosta Rika'nın Osa Yarımadası'nda yapılan bu çalışma, bu bölgede yapılan ekoturizmin yerel halkın refah düzeyini yükselttiği, kıymetli kaynaklara ve bilgilere erişimlerini arttırdığı ve yerel olarak diğer ekonomik sektörlerden ziyade biyolojik çeşitliliği korumayı desteklediği hipotezini test etmektedir. Elde edilen veriler, ekoturizmin şu anda mevcut olan en iyi istihdam fırsatları sunduğunu, diğer geçim kaynaklarının kazancını iki katına çıkardığını ve dışsallık yaratan diğer faydaları ortaya koymuştur. Çalışmaya göre ekoturizm, Osa Yarımadası'ndaki yerel halkın yaşam kalitesinde iyileşmeler sağlamıştır. Ayrıca ekoturizm, park ve çevreyi korumaya yönelik olarak artan finansal ve davranışsal destek bağlamında en fazla katkıda bulunan etkinlik olarak saptanmıştır. Yerel halkın ekolojik pansiyonlardaki mülkiyetinin önem taşıdığı ve yerelden birçok ekoturizm faaliyetinde bulunan kimselerin kendi işlerini kurmayı planladığı tespit edilmiştir. Çalışma, ekoturizmin



eşitsizliği arttırabilen “neoliberal koruma araçlarının” bir parçası olduğu tezinin aksini göstermektedir.

Kiper (2013), çalışmasında sürdürülebilir kalkınmada ekoturizmin rolünü incelemiştir. Çalışmada, ekoturizm ve sürdürülebilir kalkınmanın nasıl değerlendirileceğinin yollarını aramak ve mevcut ekoturizm uygulamalarını iyileştirecek hamleler geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışmada, ekoturizmin yerel topluluklara fayda sağlayabilen, çevreyi koruyabilen ve ekonomik açıdan uygun olabilen sürdürülebilirlik modellerini teşvik etmesi için kapsamlı olması ve konuya ilişkin sorunların karmaşıklığını dikkate alma gerekliliği vurgulanmıştır. Kiper (2013), turizmde sürdürülebilir kalkınmaya ihtiyaç olduğu ve turizm ile çevre arasındaki bağlantının diğer sektörlerden çok daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Buradan hareketle çalışmada, ekoturizmin başarılı olabilmesi için sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri hesaba katması gerektiği üzerinde yoğun şekilde durulmuştur. Çalışmada, ekolojik ve çevresel bütünlüğü sağlayacak şekilde kalkınma planları uygulamaya ve doğal kaynakları yönetmeye ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır.

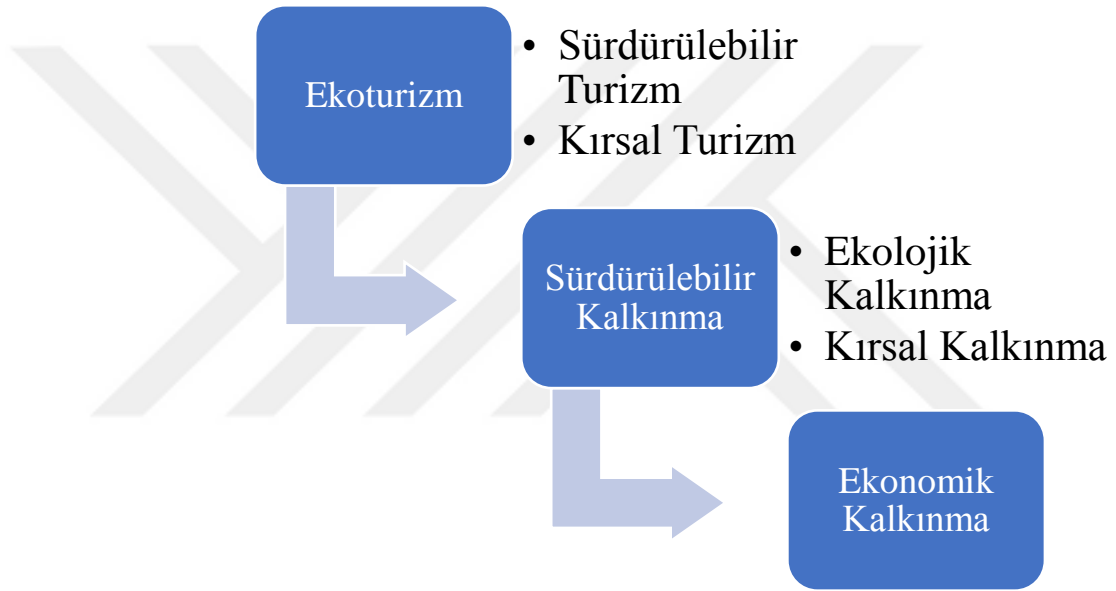
Bulatovic vd. (2013), yaptıkları çalışmada Karadağ’ın kırsal alanlarında sürdürülebilir kalkınmanın işlevselliği açısından ekolojik çiftlikleri ve ekoturizmin stratejik bağlantısını araştırmışlardır. Karadağ tarımı; küçük haneler, sömürülmemiş topraklar, mineralli gübrelerin düşük kullanım düzeyi, böcek öldüren bitki koruma ilaçları, kullanım düzeyleri, mekanik kullanımında yetersizlik, su kıtlığı ve gelişmemiş altyapı ile nitelendirilmektedir. Çalışmada Karadağ’ın konvansiyonel tarımdan eko-tarıma geçiş için mükemmel bir temele sahip olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada, Karadağ’da ekoturizm ve ekolojik çiftçiliğin potansiyeline dikkat çekildikten sonra ekoturizm ile ekolojik tarım arasındaki stratejik bağlantıların sürdürülebilir kalkınma için gerçek bir fırsatı temsil ettiği ifade edilmiştir.

### **3.6. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi**

Çalışmanın amacı, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada önemli ekoturizm destinasyonları arasında yer alan Muğla ili, araştırma evreni olarak seçilmiş ve ekoturizmin, Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın evreni olan Muğla'da ekoturizm faaliyeti gösteren ekolojik çiftlikler başta olmak üzere ekoturizm işletmelerine yönelik ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ekoturizm faaliyeti gösteren ekoturizm işletmelerinin yanı sıra yerel halkla yarı yapılandırılmış görüşme formuyla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve içerik analizi yöntemi çerçevesinde nitel bir araştırma yürütülmüştür. Ekoturizm faaliyeti gösteren ekoturizm işletmeleri, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ele alınmış ve ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri, ekoturizm işletmeleri ve yerel halk bağlamında temel araştırma sorularıyla değerlendirilmiştir.

**Şekil 15: Ekoturizm ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi**



**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır

İnsanın çevreye ve çevrenin insana karşılıklı etkileri göz önüne alındığında, ekoturizm ve kalkınma ilişkisi sürdürülebilirlik bağlamında daha da önem kazanmaktadır. Ekoturizmin, sürdürülebilir ve kırsal bir turizm anlayışı içermesi sürdürülebilir kalkınma ile olan güçlü bağıni pekiştirmektedir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın, ekolojik ve kırsal kalkınmayı bünyesinde barındırması da ekonomik kalkınmanın uzun vadeye yayılmasında hayati önem taşımaktadır. Buradan hareketle sürdürülebilir kalkınma, ekoturizm ve ekonomik kalkınma arasında bir köprü niteliği taşımaktadır. Çalışmada ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma kapsamında incelenerek Muğla ili özelinde ekoturizmin ekonomik kalkınmaya etkileri araştırmaya konu olmuştur.

Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ele alınarak ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri, birtakım modeller çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu modeller, Doxey (1975) tarafından geliştirilen Tolerans Yaklaşımı Modeli - Irritation Index Model - ve Butler'in (1980) geliştirdiği Destinasyon Yaşam Seyri (Döngüsü) Modeli – Touristic Area Life Cycle Model - olarak bilinen modellerdir.

Tolerans Yaklaşımı Modeli'ne göre turizm geliştikçe turistlere karşı başlangıçta hoşgörülü davranan yerel halk, turizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan uzun vadede sağlayacağı fayda konusunda daha fazla kuşku duymakta ve sonunda yerel halkın, turizmin gelişimine ve turistlere karşı tutumu olumsuz yönde olmaktadır (Yılmaz, 2017: 28-29).

Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli de benzer görüşlere dayanmaktadır. Bu modele göre, turizm destinasyonlarının gelişim seviyesi ile yerel halkın turizm ve etkilerine yönelik tutumu arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla başlangıç evresinde turizm ve etkileri, algılanan ekonomik faydadan dolayı yerel halk tarafından olumlu yorumlanırken sonraki evrelerde bu olumlu hissiyat, tersine dönüşebilmektedir (Yılmaz, 2017: 29).

Bu çalışmada Doxey'in (1975) ve Butler (1980)'in ileri sürdüğü görüşlerin destekleyici bulgulara ulaşıp ulaşımadığı toplanan nitel verilerin analiziyle değerlendirilmiştir. Buradan hareketle, eskiden beri hizmet veren ekoturizm işletmeleri ve bölgedeki yerel halkın yanı sıra yeni hizmet vermeye başlayan ekoturizm işletmeleri de araştırma konusu yapılmıştır. Böylece Doxey ve Butler'in geliştirmiş olduğu modellerin Muğla ili için geçerliliği test edilmiştir.

Ekoturizm, çevrenin korunarak ekonomik kalkınma sürecinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma anlayışı temel alınarak Muğla ilinin ekonomik kalkınması için ekoturizm faaliyetleri üzerinde durulmuş ve yerel halkın hem ekonomik hem de sosyal açıdan refahının artırılması ve çevrenin korunması, çalışma kapsamında ele alınmıştır.

**Şekil 16: Ekoturizmin Ekonomik Kalkınmaya Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Etkileri**



**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin ekonomik kalkınma üzerinde ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada söz konusu etkiler yoksulluk, eşitlik, refah, eğitim, kültür, çevre, nüfus, sağlık, özgürlük ve mutluluk bağlamında ortaya konulmuştur. Çalışmada, nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde karar kılınmasının ve ikincil kaynakların derinlemesine incelenmesinin ardından kuramsal köken, güçlü bir iktisadi temel üzerinde şekillendirilmiştir. Bu çerçevede, ekoturizm işletmelerine ve çalışmanın amacına uygun şekilde yerel halka yönelik araştırma soruları belirlenerek içerik analizi yapılmıştır.

### **3.6.1. Araştırmanın Deseni**

Nitel araştırma deseni, araştırmanın yaklaşımını belirleyen ve çeşitli aşamalarının bu yaklaşım çerçevesinde tutarlı olmasına rehberlik eden bir strateji olarak tanımlanabilir. Nitel araştırma desenleri, araştırmacıya esnek bir yaklaşım sağlayarak belirli bir odak çerçevesinde araştırmanın çeşitli aşamalarının birbiriyle tutarlı olmasına katkıda bulunmaktadır.

Nitel araştırma desenleri, beş grupta incelenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 67-74: 2016):

- **Kültür Analizi:** Antropoloji geleneğini yansıtan kültür analizi, bireysel algı ve davranışın olduğu kadar toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler, normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Kültür analizinde amaç, belirli bir grubun kültürünü tanımlama ve yorumlamadır.
- **Olgubilim (Fenomenoloji):** Farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur. Örneğin, okuldaki başarısızlık sık karşımıza çıkan bir olgu olabilir. Olgubilim, bu tür konulara odaklanarak başarısızlığın çeşitli açılardan ne anlama geldiğini ortaya çıkarmayı amaçlayabilir.
- **Kuram Oluşturma:** Nitel araştırma desenleri arasında yer alan Kuram Oluşturma Yaklaşımı, Glaser ve Strauss'un (1967) yaptığı çalışmalardan ortaya çıkmıştır. Glaser ve Straus, sağlık alanında çalışan uzmanların, yaşamlarının son günlerini yaşayan hastalarla olan etkileşimleri konusunda çeşitli araştırmalar yapmışlar ve elde ettikleri verilerden yola çıkarak bu etkileşimin, çeşitli boyutlarını ve sonuçlarını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalarda yeni kavramlara ve çalışanlarla hastalar arasındaki etkileşime ilişkin yeni açıklamalara ulaşılmış ve veri temelinde açıklayıcı bir kuram ortaya konulmuştur. Bu tür bir kuram, konuya ilişkin çalışan profesyoneller için önemli bir kavramsal temel oluşturabilir. Kuram Oluşturma Yaklaşımı'nda var olan kavramlara ve anlayışa özgün bir katkı söz konusudur. Kuram Oluşturma Yaklaşımı'na dair en önemli özelliklerden birisi, veri toplama ile analizin birlikte yürütülmesidir. Kuramın öncüleri Graser ve Strauss, bu sürece "Sürekli "Karşılaştırmalı Analiz" adını vermişlerdir. Bu süreçte, veriler toplandıktan sonra hemen analiz edilir ve ortaya çıkan kavramlar, olgular ve süreçler daha sonraki veri toplama aşamalarına dahil edilmektedir. Dolayısıyla veri toplama

şekli, esnek bir yapıya sahiptir. Sonuç olarak ulaşılan kavramlar ve temalar, araştırmanın odağına ilişkin anlamlı bir açıklama ortaya koymaktadır. Bu açıklama, veriler temelinde ortaya çıkan kuram halini almaktadır. Sonuçta, ulaşılan kavramlar ve temalar araştırmanın odağına ilişkin anlamlı bir açıklama ortaya koymaktadır. Bu açıklama, veriler temelinde ortaya çıkan kuramdır.

- **Durum Çalışması:** Durumlar, çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilir. Bir birey, bir kurum, bir ortam çalışılacak durumlara örnek oluşturabilir. Durum çalışmalarında, genellikle birden fazla veri toplama yöntemiyle zengin ve birbirini teyit edebilecek veri çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Durumlar birbirinden farklı olduğu için sonuçların genellenmesi söz konusu değildir.
- **Eylem Araştırması:** Eylem araştırması, uygulamada ortaya çıkan sorunların anlaşılmasına ve çözülmesine yönelik olarak uygulayıcıların tek başlarına ya da bir araştırmacı ile birlikte uygulama sürecini çalışmalarını içermektedir. Eylem araştırması süreç odaklıdır. Bu yönüyle eylem araştırması, süreklilik gösteren bir araştırma girişimi olarak da algılanabilir. Son yıllarda eğitim alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Nitel araştırma yönteminde karar kılınması ve araştırma deseninin Kuram Oluşturma olarak belirlenmesinde konunun keşfedici bir çalışma olması, önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca nicel araştırmalardaki soru sayısı ile araştırma evrenindeki asgari işletme sayısı arasındaki uyumsuzluk da nitel araştırma yönteminde karar kılınmasında bir başka önemli etmendir. Bu bağlamda Kuram Oluşturma Yaklaşımı'nda görüşmeler ve gözlemler, en çok kullanılan veri toplama yöntemi olduğundan çalışma ile tutarlılık göstermektedir. Ayrıca doküman analizine de çalışma sürecinde gerek duyulabilmektedir.

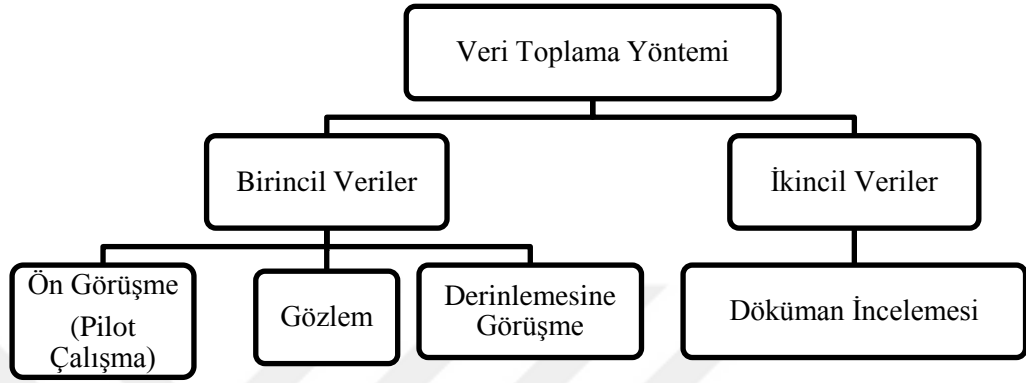
### **3.6.2. Veri Toplama Yöntemi**

Çalışmada öncelikle doküman incelemesi yapıldıktan sonra gözleme yer yerilmiştir. Son evrede ise veri toplama aracı olarak görüşme formlarından yarı yapılandırılmış

görüşme formu seçilerek derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylece içerik analizine dayalı nitel bir araştırma yürütülmüştür.

Veri toplama süreci, yöntemsel olarak Şekil 17’de gösterilmektedir.

**Şekil 17: Veri Toplama Yöntemi**



Şekil 17’de görüldüğü üzere nitel araştırmada çeşitlemeye gidilmiştir. Çeşitleme, “farklı veri kaynakları, farklı veri toplama ve analiz yöntemleri kullanılarak araştırma sonuçlarının inandırıcılığını arttırmaya yönelik çabaların bütünüdür” (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 91). Bu çalışmada, çalışmadan elde edilen bulguların geçerliliği ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla çeşitleme tercih edilmiştir. Doküman incelemesi ve gözlem yoluyla edinilen bilgiler, görüşme yoluyla güçlü bir teze dönüşmektedir. Ayrıca görüşmede ortaya çıkan bazı sonuçların gözlem yapılarak karşılık bulması söz konusu olmaktadır.

Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkan veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkan veren bir veri toplama tekniğidir. Karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılır (Tekin, 2006: 101). Bu çalışmada yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş olup sorular yarı yapılandırılmış formda hazırlanmış ve açık uçlu sorular tercih edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olması için ölçekli sorular yerine yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya konu olan işletme sayısının azlığı ve yerel halk bağlamında da konunun keşfedici bir çalışma olması, veri toplama yöntemini şekillendirmiştir.

### **3.6.3. İçerik Analizi**

Çalışmanın evreni olarak Muğla'da ekoturizm faaliyeti gösteren ekoturizm işletmelerine ve çalışmanın amacına uygun şekilde yerel halka yönelik araştırma soruları belirlenerek içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, çalışmanın amacına ve hipotezine katkı sunacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir. İçerik analizi yoluyla veriler tanımlanmakta ve verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkmaktadır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları anlaşılabilir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır. Bu bağlamda içerik analizi, dört aşamada gerçekleştirilmektedir. Bu analizler sırasıyla verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242-243).

Nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi yöntemi, nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biri olup, ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılmaktadır. İçerik analizi; kodların sınıflanması ve bu kodların hangi yargıları içerdiğini ortaya koymak için açıkça formüle edilmiş kurallar ışığında, araştırmacının ortaya koyduğu yargıların bilimsel rapor olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır (Kırık ve Köyüstü, 2018: 1505).

### **3.7. Araştırmanın Hipotezleri**

Hipotez, bir araştırma probleminin çözümü için, doğru ya da yanlış olarak kabul edilmesi gereken önermedir. Her bilimsel çalışma, bazı sorular sormayı gerektirir. Bir savın doğrulanması ya da reddedilmesi, ele alınan hipotezin doğrulanması ya da aksinin ortaya konulması ile mümkündür. Bilimsel araştırmaların hareket noktasını hipotezler oluşturur. Hipotezlerin denenmesi demek, olaylar arasında öngörülen ilişkilerin varlığının ya da yokluğunun araştırılması demektir. Hipotez en genel tanımıyla, olaylar arasında ilişki kurmak ve olayları bir nedene bağlamak amacıyla tasarlanan bir önermedir (Kasalak, 2014: 182).



Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler, şu şekildedir:

H1: Yerel halk, ekoturizme ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan kısa dönemde memnuniyet duyarken uzun dönemde elde edeceği fayda konusunda olumsuz düşünmekte, ekoturistlere karşı tutumu olumsuz yönde değişmektedir.

H2: Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizm, Muğla ilinin ekonomik kalkınma sürecini ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan etkilemektedir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak belirlenen araştırma soruları, ekoturizm işletmeleri ve yerel halk olmak üzere iki çalışma grubuna ayrı ayrı hazırlanmıştır. Çalışma, Muğla ilinde ekoturizm potansiyeli taşıyan bölgeler ve başlıca ekoturizm işletmelerinin yer aldığı destinasyonlarda yürütülmüştür. Bu çerçevede Muğla ilinin Ortaca, Fethiye, Menteşe, Ula, Milas ve Datça ilçelerinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ekoturizm işletmelerine yönelik yarı yapılandırılmış araştırma soruları, Tablo 23'de gösterilmektedir.

**Tablo 23: Ekoturizm İşletmelerine Yönelik Araştırma Soruları**

1	Ekoturizm işletmesi olarak hangi yılda kurulduunuz? Hizmet yılınız kuruluşunuzdan bugüne kadar kesintisiz sürmüş müdür?
2	Ekoturizm faaliyetinin sektörler arası bağlantıları güçlendirici bir rol oynaması hakkında görüşleriniz nelerdir? Buradan hareketle, birbirleriyle bağlantılı sektörlerin mevcut durumunu değerlendir misiniz?
3	Ekoturizm sonrası bölgenin ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel ihtiyaçları ile bölgenin turistik değer taşıyan varlıkları arasındaki uyum hakkında görüşleriniz nelerdir?
4	Ekoturizmin gelir dağılımı eşitsizliğine, cinsiyet eşitsizliğine ve kuşaklararası eşitsizliğe etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
5	Ekoturizm ile birlikte nüfus yoğunluğu ve tersine göç hakkında düşünceleriniz nelerdir? İşletmenizde çalışanlar, hangi oranda yerel halktan oluşmaktadır?
6	Ekoturizmin yoksulluk, istihdam, işsizlik ve girişimcilik kültürüne etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
7	Ekoturizmin çevrenin korunmasına yönelik olarak kirlilik düzeyi ve doğa üzerindeki etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce doğal ve çevresel kaynakların varlığı ile rezervler, ekoturizm ile garanti altına alınmakta mıdır?
8	Ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğe, biyolojik çeşitliliğe, ekosisteme, habitata, flora ve faunaya etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?

9	Ekoturizmin aşırı tüketim anlayışını, sorumluluğu temel alan tüketim anlayışına dönüştürücü etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
10	Ekoturizmin çevre üzerinde baskı doğuran, tehdit yaratan ve endişe uyandıran insan-doğa gerilimine etkisi hakkında görüşleriniz nelerdir?
11	Ekoturizm, bölgeler arası dengesizliği ve bölgesel kalkınma farklılıklarını nasıl etkilemektedir?
12	Ekoturizmin, azgelişmişlik sorununa ve kırsal-kent ayrımına etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
13	Yıllık kullanım kapasiteniz ve doluluk oranınızdan hareketle bölgenin taşıma kapasitesi ve ekolojik ayak izi hakkında ne düşünüyorsunuz?
14	Ekolojik inovasyon, yenilenebilir enerji ve teknoloji ile ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?
15	Ekoturistlerin, bölgeye çekilmesinde devletin teşvik ve desteklerini değerlendirir misiniz? Ekoturizm faaliyetleri sonrasında altyapı olanakları hakkında görüşleriniz nelerdir?
16	Ekoturizm işletmesi olarak yılın hangi ayları faaliyet göstermektedir? Yılın hangi ayları açıksınız?
17	Ekoturizm kapsamında yürütülen faaliyetleriniz nelerdir?
18	Size göre ekoturizm, hayat pahalılığını ve yerel enflasyonu tetiklemiş midir?
19	Ekoturizm, bireylerin yaşam memnuniyetine, mutluluğuna ve kendini iyi hissetmesine etki ederek insanların refahını etkilemekte midir?
20	Ekoturizm, yerel halkın yaşam biçimi ve özgürlük anlayışını nasıl etkilemektedir?
21	Ekoturizm, sosyal öğrenme süreci yaratarak eğitim, kültür, sağlık ve beslenme alışkanlıkları ve düzeylerini ne yönde etkilemiştir?
22	Ekoturizm ile birlikte yerel halkın yerel değerleri, örf-adetleri, yöresel ürünleri, gelenekleri, tarihi zenginlikleri ve kültürel varlıklarına yönelik farkındalık ve sorumluluk duygusu, ne yönde gelişim göstermiştir?
23	Ekoturizmin bölgeye sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri ne olmuştur? Diğer bir deyişle ekoturizm, sosyal faaliyetleri ve kültürel etkinlikleri ne yönde etkilemiştir?
24	Bölgeyi kıyı turizmi yerine ekoturizm için ziyaret eden ekoturistlerin varlığı ve yoğunluğu hakkında görüşleriniz nelerdir?
25	Bölgede ekoturizm kapsamına girebilecek girişimcilik türlerine ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
26	Çalışanlara ekoturizm eğitimi verilmekte midir?
27	Genel olarak önerileriniz nelerdir?

**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınma sürecine ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan etkilerini ortaya koymak amacıyla uygun olarak sorular hazırlanmıştır. Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına

çevresel ve sosyo-kültürel etmenler temelinde ve sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizm üzerinden açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Bir diğer çalışma grubu olan yerel halka araştırma soruları yöneltilerek ekoturizm yoluyla ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan kısa dönemde ve uzun dönemde elde edeceği fayda konusunda ne düşündüğü ve ekoturistlere karşı tutumunun ne yönde olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Yerel halka yönelik araştırma soruları ise şu şekildedir.

**Tablo 24: Yerel Halka Yönelik Araştırma Soruları**

1	Size göre ekoturizm, hayat pahalılığını ve yerel enflasyonu tetiklemiş midir?
2	Ekoturizm bireylerin yaşam memnuniyetine, mutluluğuna ve kendini iyi hissetmesine etki ederek insanların refahını etkilemekte midir?
3	Ekoturizm, yerel halkın yaşam biçimi ve özgürlük anlayışını nasıl etkilemektedir?
4	Ekoturizm, sosyal öğrenme süreci yaratarak eğitim, kültür, sağlık ve beslenme alışkanlıkları ve düzeylerini ne yönde etkilemiştir?
5	Ekoturizm ile birlikte yerel halkın yerel değerleri, örf-adetleri, yöresel ürünleri, gelenekleri, tarihi zenginlikleri ve kültürel varlıklarına yönelik farkındalık ve sorumluluk duygusu, ne yönde gelişim göstermiştir?
6	Ekoturizm, bölgedeki nüfus yoğunluğunu ve göç hareketlerini ne yönde etkilemiştir? Göç hareketlerinin, bölgenin kültürel yapısına etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir?
7	Ekoturizmin, bölgeye sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri ne olmuştur? Diğer bir deyişle ekoturizm, sosyal faaliyetleri ve kültürel etkinlikleri ne yönde etkilemiştir?
8	Ekoturizm, yapılaşmayı nasıl etkilemektedir?
9	Ekoturizm sonrası bölgenin ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel ihtiyaçları ile bölgenin turistik değer taşıyan varlıkları arasındaki uyum hakkında görüşleriniz nelerdir?
10	Ekoturizmin, azgelişmişlik sorununa ve kırsal-kent ayrımına etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
11	Ekoturizmin gelir dağılımı eşitsizliğine, cinsiyet eşitsizliğine ve kuşaklararası eşitsizliğe etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
12	Ekoturizm, bölgeler arası dengesizliği ve bölgesel kalkınma farklılıklarını nasıl etkilemektedir?
13	Ekoturizmin yoksulluk, istihdam, işsizlik ve girişimcilik kültürüne etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

**Kaynak:** Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yerel halka yönelik araştırma soruları arasında yer alan 11 soru (6. ve 8. Soru hariç), ekoturizm işletmelerine yönelik araştırma sorularıyla kesişim oluşturmaktadır.

Böylece hem işletmelerin hem de yerel halkın bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca işletme sahiplerinden bazılarının yerel halktan olması, bu şekilde bir kesişim kümesi oluşturmayı gerekli kılmıştır.

Hazırlanan sorular, 1 Ocak 2019 – 3 Nisan 2019 tarihleri arasında katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler derinlemesine görüşme yolu ile elde edilmiş ve çalışma kapsamında 13 katılımcı ile görüşülmüştür. Söz konusu 13 katılımcı arasından yedi tanesi turizm işletmeciliği yapan yerel halkı temsil ederken 6 tanesi de ekoturizm içerisinde yer almayan yerel halkı temsil etmektedir. Her bir görüşme, yaklaşık 20 dakika ile 90 dakika aralığında gerçekleşmiştir. Görüşme esnasında katılımcılara yöneltilen soruların dışında konu ile ilgili görüşlerini ifade etmelerine ve genel bir değerlendirme yapmalarına olanak tanınmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayda alınmış daha sonra çözümlenerek metne dönüştürülmüştür. Katılımcıların demografik bilgileri, çalışmanın bulgular ve tartışma bölümünde gösterilmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen pilot bölge çalışması sonrası, araştırma soruları revize edilerek hem yerel halk hem de ekoturizm işletmelerine yönelik araştırma sorularının sayısında artışa gidilmiştir.

### **3.8. Muğla İlinde Ekoturizmin Araştırma Alanına Yönelik Bulgular ve Tartışma**

Tablo 25’de katılımcılara ilişkin demografik bilgiler, yer almaktadır.

**Tablo 25: Katılımcılara Ait Kişisel Bilgiler**

<b>Katılımcı</b>	<b>Yaş</b>	<b>Medeni Durum</b>	<b>Cinsiyet</b>	<b>Eğitim (Mezuniyet Durumu)</b>	<b>Meslek</b>
K1	65	Evli	Erkek	Lisans	İnşaat Mühendisi
K2	70	Evli	Erkek	Lisans	Mimar
K3	35	Bekar	Erkek	Lisans	Turizmci
K4	52	Evli	Erkek	Lise	Serbest Meslek
K5	32	Bekar	Erkek	Lise	İşletmeci
K6	33	Evli	Erkek	Ön Lisans	Pansiyon İşletmeciliği
K7	71	Bekar	Erkek	Lisans	Turizmci
K8	27	Bekar	Erkek	Lisans	Turist Rehberi
K9	30	Bekar	Kadın	Lisans	Rusça Öğretmeni
K10	55	Evli	Erkek	Lise	Tarımsal Üretici
K11	71	Evli	Erkek	Doktora	Emekli Öğretim Üyesi

K12	24	Bekar	Erkek	Lise	İnternet Girişimcisi
K13	22	Bekar	Erkek	Lise	Esnaf

\*K1-K7 turizm işletmeciliği yapan yerel halk iken K8-K13 ekoturizm içerisinde yer almayan yerel halkı temsil etmektedir.

Katılımcılara ait kişisel bilgiler incelendiğinde, katılımcıların % 92,3'ünün erkek ve % 7,7'sinin de kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 53,8'inin medeni hali bekar iken % 46,2'sinin medeni durumu evlidir. Katılımcılar, yaş dağılımlarına göre değerlendirildiğinde ise 55 yaş ve üzerinin % 38,4'lük bir orana sahip olduğu görülmüştür. 45-54 yaş aralığındaki katılımcılar ise % 7,7'ye karşılık gelmektedir. Benzer şekilde 35-44 yaş aralığındaki katılımcıların oranı da % 7,7'ye denk düşmektedir. Daha genç olarak nitelendirilen 25-34 yaş aralığındaki katılımcıların oranı % 30,8 iken 15-24 yaş aralığındaki katılımcıların oranı da % 15,4'tür. Bu bağlamda, katılımcıların yarıdan fazlasının 35 yaş üstü olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, katılımcıların %38,5'inin lise ve % 46,1'inin lisans mezunu olup toplam katılımcıların % 84,6'sını oluşturduğu gözlenmektedir. Diğer katılımcılar incelendiğinde ise % 7,7'sinin doktora mezunu ve yine %7,7'sinin ön lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Belirli bir kuramsal temele sahip olmayan bu konuda yapılan araştırma, toplanan verilerin tümevarımcı bir analizle ele alınmasıyla araştırmacı tarafından ortaya çıkarılmıştır. Satır satır irdelenen verilerden hareketle çalışmanın amacına uygun olarak kodlar, tümevarımcı bir şekilde üretilmiştir.

Tablo 26'da belirlenen 10 tane ana kategorinin kodlanması yer almaktadır. Her ana kategori, kendi içinde ortaya çıkan alt kategorilerle birlikte Tablo 26'da gösterilmektedir. Ana kategoriler; ekoturizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkileri bağlamında oluşturulmuştur.

**Tablo 26: Araştırma Verilerinin Kodlanması**

Ana Kategoriler		Alt Kategoriler
1.	Yoksulluk (Y)	Az gelişmişlik (Y-A) Geçim (Y-G) İşsizlik (Y-İ) Kır-Kent ayrımı (Y-KK)
2.	Eşitlik / Eşitsizlik (EŞ)	Cinsiyetler arası eşitsizlik (EŞ-C) Eşitsizlik ve eşitlik yaratan durumlar (EŞ-E) Gelir dağılımı eşitsizliği (EŞ-G) Kuşaklararası eşitsizlik (EŞ-K)
3.	Refah (R)	Gelir düzeyi (R-GD) Girişimcilik kültürü (R-GK) Yaşam kalitesi (R-Y)
4.	Sektörlerarası Bağlantılar (S)	İmar Planı (S-İ) Tarım ve turizm ilişkisi (S-T)
5.	Teknoloji (T)	Enerji ve inovasyon (T-E)
6.	Özgürlük / Mutluluk (ÖM)	Memnuniyet (ÖM-M) Tüketim (ÖM-T) Yaşam Biçimi (ÖM-Y)
7.	Eğitim (ET)	Eğitim Düzeyi (ET-D) Farkındalık (ET-F)
8.	Kültür (K)	Değerler (K-D) Kültürel kaynaşma (K-K) Modernite (K-M) Kültürel Yabancılaşma (K-Y)
9.	Nüfus (N)	Göç ve tersine göç (N-G) Nüfus yoğunluğu (N-Y)
10.	Çevre (Ç)	Biyo-Çeşitlilik ve Flora-Fauna (Ç-B) Ekolojik ayak izi (Ç-E) İnsan ve Doğa gerilimi (Ç-İD) Kirlilik düzeyi (Ç-K) Sürdürülebilirlik (Ç-S) Taşıma kapasitesi (Ç-T)

Tablo 26’da görüldüğü üzere araştırma verileri; ekonomik sürdürülebilirlik, sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik çerçevesinde kodlanmıştır. Böylece Muğla ilinde ekoturizmin ekonomik kalkınmaya olan etkileri, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu ile analiz edilmiştir.

Yoksulluk, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının kesişim noktasında yer alan bir kavramdır. Tablo 27’de, ana kategorilerden birisi olan Yoksulluk (Y) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanarak yoksulluğa ilişkin her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 27: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Yoksulluk (Y)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	Y-A	“...Zaten az gelişmiş yerde ekoturizmin olması pek mümkün olmuyor. Neden olmuyor? Çünkü ekoturizm, bir kültür meselesidir aynı zamanda...”
	Y-G	“...Ekoturizmin olduğu yerde yerel halk, biraz önce bahsettiğim gibi orada gelir düzeyi yüksek olacağı için yerel halkın geliri de iyi olacağından yaşam biçimi de tabii ki belirli bir düzeyde bir kaliteli olacaktır ve belirli geçim standardı olacaktır...”
K2	Y-A	“...Ekoturizm içerisinde yer alan insanın bilgisi de gelişiyor. Gelişmek zorunda. Doğa ile olan ilişkileri gelişiyor, insani ilişkileri gelişiyor, diğer canlılarla ilişkileri gelişiyor. Yani dolayısıyla bu iş başlı başına bir olay yani. Geliştikçe, az gelişmişlik de ortadan kalkacaktır...”
	Y-A	“...Az gelişmiş bölgedeki insanlar, ekoturizme girdikleri zaman bilinçleri açılacak, bilgileri gelişecek, dolayısı ile bu az gelişmişliğe kendileri karşıt olmaya başlayacaktır. Ama bunun zamana ihtiyacı var...”
K3	Y-A	“...Bizdeki kırdaki insanda yani kırsaldaki insanda, o kentli ve yatırımcı girişimci bilgisi yok. Şimdi o bilgi olmadan o turizmi yaparsak da sonunda bu az gelişmişlik sorununa ve kır-kent ayrımına kısa vadede olumlu bir etki yapıyor muyuz gibi görünüyor ama uzun vadede hüsrana uğruyor. O yüzden kır-kent etkisi dediğim gibi kısa vadede olumlu görünüyor ama uzun vadede olumsuz...”
	Y-KK	
K4	Y-İ	“...Özveri ve sevgi ile yapılan bir iş bu. Otomatikman da aile işletmeleridir diye tabir ediyorum ben. Her şeyi kendin yapmak zorundasın. Kendin yapacağın için de otomatikman noluyo? Senin sorunun cevabı çıkıyor. İşsizlik mişsizlik falan filan şudur budur olur mu? Olmaz. Boş zamanın olur mu? Olmaz. Aile boyunca çalışırsın...”
K7	Y-A	“...Az gelişmişliğe büyük katkısı olur. Tekrar ediyorum ekoturizm sayesinde üreten, ürünün değerini alabilir ve zevkle üretmeye başlar. Şimdi bütün sıkıntı ülkede zaten üretim... Şu an bu ülkede hala soğan patates sorunu varsa bu ekoturizm, ekoturizmle de aşılabilir bu yani...”
	Y-KK	“...Kesinlikle kır kent arasındaki ayrımı çözecek bence en büyük faktör bu ekoturizm...”
K8	Y-KK	“...Kır-kent ayrımına olarak hani hiç önemi olmayan bu ev bile ekoturizmle birlikte bi önem arz ediyor. Daha fazla önem kazanıyor ve insanlar hani kentleşmeden çok o kırdaki doğal yaşamı daha fazla tercih ediyolar...”
K11	Y-A	“...Bence sadece bir bilinç kazandırabilir az gelişmişlik sorununa...”
	Y-İ	“...Yoksulluğu niye giderebilir? Dediğim gibi insanlara iş alanı yaratarak, ürününü değerlendirerek... Hatta o kadar ki hiç kullanmadığı evini de pansiyon yaparak, otel yaparak ona gelir getirir...”
K12	Y-İ	“...İşsizlik ve girişimcilik konularında ben gayet iyi olacağımı düşünüyorum. Çünkü kırsal kesimlerde işsizlikten dolayı kente göçün olduğunu biliyoruz. Bu sayede işsizliğin kırsal kesimde büyük bir derecede düşeceğini düşünüyorum...”
K13	Y-A	“...Artık bu devirde az gelişmişlik diyemeyiz. Çünkü insanlar dediğim gibi buna ihtiyaç duyuyor, ekoturizme ihtiyaç duyuyor... Mecbur kaldığımız için bu yerleri korumamız gerekiyor...”
	Y-KK	“...Kent içinde bir kır oluşturamıyoruz ister istemez. O hayatı kentin içinde yaşamadığımız için mutlaka bir kır-kent ayrımı

\*Yoksulluk-Az Gelişmişlik (Y-A) \*Yoksulluk-Geçim (Y-G) \*Yoksulluk-İşsizlik (Y-İ) \*Yoksulluk-Kır/Kent Ayrımı (Y-KK)

Ekoturizmin hayata geçirilmesiyle birlikte geçimlik ücretlerin belirli bir eşiğin üstüne çıkarak belirli bir geçim standardı sunması, katılımcılar tarafından değerlendirilmiştir.

*“...Ekoturizmin olduğu yerde yerel halk, biraz önce bahsettiğim gibi orada gelir düzeyi yüksek olacağı için yerel halkın geliri de iyi olacağından yaşam biçimi de tabii ki belirli bir düzeyde bir kaliteli olacaktır ve belirli geçim standardı olacaktır...”*

Ekoturizmin yerel halkın gelir düzeyini ve yaşam kalitesini artırıcı yönde etkilediği görülmüştür. Ekoturizm faaliyetlerinde yer alan insanların doğa ile olan ilişkileri, beşeri ilişkileri ve diğer canlılar ile olan ilişkileri gelişmektedir. Yerel halkın bilgi düzeyi, bu yönde geliştikçe az gelişmişlik de ortadan kalkmaktadır.

*“...Ekoturizm içerisinde yer alan insanın bilgisi de geliyor. Gelişmek zorunda. Doğa ile olan ilişkileri geliyor, insani ilişkileri geliyor, diğer canlılarla ilişkileri geliyor. Yani dolayısıyla bu iş başlı başına bir olay yani. Geliştikçe, az gelişmişlik de ortadan kalkacaktır...”*

Ekoturizmle birlikte yerel halk, az gelişmiş bir yapıdan kurtulmakla kalmayıp kendini yörenin az gelişmişliğiyle mücadele eden bir pozisyonda konumlandırmaktadır.

*“...Az gelişmiş bölgedeki insanlar, ekoturizme girdikleri zaman bilinçleri açılacak, bilgileri gelişecek, dolayısı ile bu az gelişmişliğe kendileri karşıt olmaya başlayacaktır. Ama bunun zamana ihtiyacı var...”*

Ekoturizm, kırsal alanlarda boş zaman ve işsizlik gibi temel problemlere bir çözüm getirmektedir. Ekoturizm, tüketen bir toplum yapısı yerine üreten bir toplum yapısı sunmaktadır. Dolayısıyla üretilen ürünün zahmetine değen bir gelir kapısı yaratan ekoturizm, üreticiyi yaptığı işten zevk alır hale getirerek yoksulluktan kurtarmaktadır. Ekoturizm, kırsaldaki atıl birçok unsuru ekonomik sürece dahil ederek yoksullaşmanın önüne geçmektedir. İstihdam alanı yaratarak üretilen ürünü



değerli kılan ekoturizm, az gelişmişliği ortadan kaldırmada bir alternatif değil, ihtiyaç olarak kendini göstermektedir.

“...Ekoturizm sayesinde üreten, ürünün değerini alabilir ve zevkle üretmeye başlar...”

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmayı sekteye uğratmayan eşitlikçi bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda Tablo 28’de, ana kategorilerden birisi olan Eşitlik / Eşitsizlik (EŞ) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 28: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Eşitlik / Eşitsizlik (EŞ)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	EŞ-C EŞ-G EŞ-K	“...Ekolojik turizmin olduğu yerlerde ki hayat seviyesinin mükemmelliği nedeniyle gerek gelir dağılımında gerekse cinsiyet eşitsizliği dediğimiz, kuşaklararası eşitsizliği konusunda çünkü orada herkes mutlu olduğu için ekoturizmin olduğu yerlerde bu eşitsizlikler hepsi otomatikman kendiliğinden kalkmış oluyor. Çünkü bir yerde ekonomik sorun varsa ne kadar eşitsizlik varsa aklınıza gelen hepsi orada vardır. Bir yerde ekonomik problemler yoksa ve de gelir dağılımı da gayet iyi bir şekildeyse orada hiçbir eşitsizliğe rastlayamazsınız...”
K2	EŞ-E	“...Ekoturizm gerçekten o bölgede yerleştiği takdirde bu eşitsizliği de ortadan kaldıracı bir unsur. Neden? Çünkü, neticede orda var olan insanı direkman bu ekoturizm içinde farz ediyor. İçinde farz edince noluyo, ondan bir gelir elde ediyor, ondan bir besleniyor yani...”
K3	EŞ-C	“...Cinsiyet eşitsizliğine de yine aslında yani o da turizmin kendisinden olduğu gibi. Aslına bakarsan biraz şey, biraz daha kadın öncelikli olabiliyor. Dolayısıyla orda cinsiyet eşitsizliğine de olumlu bir etkisi oluyor. Bu biraz da şey ekoturizm faaliyetleri, ya şöyle yine aslında daha genel üstte bir şey konuşmak lazım. Ekoturizm iki taraftan yapılıyor. Bir tarafı şey, turizmciler tarafından yapılıyor. Bizim gibi, bizim özelimizde söylüyorum bunu. Bir tarafı da daha böyle STK’lar, proje mantığı bakarak yaklaşıyorlar. İşte Kalkınma Ajansları yapıyor, işte bazı şeyler, büyük şirketler sosyal sorumluluk projesi yapıyor. Bazı dernekler proje yapıyor falan. Onlar da buna daha çok işte ordaki sosyal bir proje olarak bakıyorlar mevzuya. O projelerde genel olarak kadınlar ön planda oluyor. Dolayısıyla orda bir cinsiyet eşitsizliğine katkısı oluyor...”
	EŞ-G	“...Biraz daha denizden uzak ya da turistik merkezlerden, popüler destinasyonlardan uzak yerlerde yapılabilmesi açısından aslında gelir dağılımı eşitsizliğine şey olarak bölgesel olarak bir şey yaratıyor aslında. Olumlu bir etkisi olabiliyor...”
K4	EŞ-E	“...Herkes kendi mekanını kurarsa zaten sorun kalmıyor ki. Eşitsizlik kalmaz ki. Ama şimdi beş yıldızlı otel yaparsan buraya yandaki pansiyon olursa o zaman eşitsizlik olur...”
K6	EŞ-C	“...Bizde Kapıkırı’nda kadınlar ekonomik özgürlüklerini daha çok sahipleniyor bu da turizmin sayesinde. İşte yaptıkları el işleri ve el işi malzemeler ürettikleri zeytin, zeytinyağı sabunu, zeytinyağı veya da işte salçasını biberini satar...”

K7	EŞ-G	“...Çok üretmemiz lazım. Dolayısıyla işte hem üretim hem turizm. O da bir üretim. Çünkü turizmde de bir şey sunmak zorundasın insanlara. Ne bileyim işte hazır bir paketle bir şey sunacağına kendi ürettiğin örneğin işte keçi çiftliği diyorum. Kendi ürettiği süttten peynirini yoğurdu işte bilmem ürettiğin her şeyi sunarsan daha doğal olarak insanlara kazanç sağlamış olursun. Burada da bir istihdam yaratmış olacaksın tabii. Sorunu çözer. Yani bu gelir dağılımdaki sorunu çözer...”
K8	EŞ-K	“...Bizden sonraki kuşakların hem kültürel olarak da bizden sonraki kuşakların bu kültürü tam olarak kaybetmeden görebilme şansı oluyo. Hem de böylelikle yani ekoturizm yaparak burda doğaya hiç zarar vermeden daha fazla da doğayı desteklemek hani ayakta tutmak amaçlı bi uğraşımız savaşımlı oluyo. Ondan dolayı yani kuşaklararası eşitsizliği ortadan kaldıran bir etkisi var ekoturizmin diyebilirim...”
K9	EŞ-C	“...Aslında birlikte çalışıyorlar. Eşitsizlik olduğunu düşünmüyorum açıkça söylemek gerekirse. Yani ekoturizmin doğal bir yaşam, doğal döngüsü var. Erkekler biraz daha güç gerektiren işlerde çalışıyorlar. Kadınlar biraz daha ince iş gerektiren...”
K10	EŞ-C	“...Ekoturizm, eşitsizliğin kaldırılmasına faydası da vardır. Ev işlerini yaptıktan sonra dört saat beş saat boşluğu olan bayanlar artık kendi de para kazanabileceğini, ailesine yardım edebileceğini, bir evladına daha açık fikirler sunabileceği hale getirme faydası vardır...”
K11	EŞ-G	“...Kırsal alanları bu işin içine sokup organik üretime geçtiğinde daha önce kendisine bir gelir sağlayamayan belki kırsal kesimdeki insanlara bir gelir sağlamak suretiyle, bir iş imkanı yaratmak suretiyle belki hani o sanayi tesislerinin bulunduğu kentlerle kırsal alan arasındaki gelir dağılımına biraz katkı sağlar diye düşünürüm...”
K12	EŞ-C	“...Kadınların çalışmasına büyük bir teşvik. Onların faydalanacağını düşünüyorum...”

\*Cinsiyetler Arası Eşitsizlik (EŞ-C) \*Eşitlik ve Eşitsizlik Yaratan Durumlar (EŞ-E) \*Gelir Dağılımı Eşitsizliği (EŞ-G) \* Kuşaklararası Eşitsizlik (EŞ-K)

Ekoturizmin sunduğu ideal yaşam biçimi, tüm eşitsizlikleri azaltıcı yönde etkilemektedir. Ekoturizm, hem turizm sektörüne hem de insana kattığı değer ile birlikte eşitlikçi özellikler göstermektedir.

*“...Ekolojik turizmin olduğu yerlerde ki hayat seviyesinin mükemmelliği nedeniyle gerek gelir dağılımında gerekse cinsiyet eşitsizliği dediğimiz, kuşaklararası eşitsizliği konusunda çünkü orada herkes mutlu olduğu için ekoturizmin olduğu yerlerde bu eşitsizlikler hepsi otomatikman kendiliğinden kalkmış oluyor...”*

İnsandan beslenen ve insana geri bildirim olan eşsiz alternatif turizm türü olarak ekoturizm, özellikle turistik popüler merkezlerden uzaktaki kırsal kesimlerde gerçekleştiğinde, gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı görülmektedir.

*“...Biraz daha denizden uzak ya da turistik merkezlerden, popüler destinasyonlardan uzak yerlerde yapılabilmesi açısından aslında gelir dağılımı eşitsizliğine şey olarak bölgesel olarak bir şey yaratıyor aslında. Olumlu bir etkisi olabiliyor...”*

Ayrıca kadınların ekonomik özgürlüklerini sahiplenmesi ve ekoturizme yönelik projelerde kadınların çokça ön planda olması, cinsiyet eşitsizliğini de iyileştirmektedir.

*“...Ekoturizm iki taraftan yapılıyor. Bir tarafı şey, turizmciler tarafından yapılıyor. Bizim gibi, bizim özelimizde söylüyorum bunu. Bir tarafı da daha böyle STK’lar, proje mantığı bakarak yaklaşıyorlar. İşte Kalkınma Ajansları yapılıyor, işte bazı şeyler, büyük şirketler sosyal sorumluluk projesi yapıyor. Bazı dernekler proje yapıyor falan. Onlar da buna daha çok işte ordaki sosyal bir proje olarak bakıyorlar mevzuya. O projelerde genel olarak kadınlar ön planda oluyor. Dolayısıyla orda bir cinsiyet eşitsizliğine katkısı oluyor...”*

Ayrıca ekoturizm, doğası itibariyle kuşaklarlar arası eşitsizliği doğrudan etkileyen bir alternatif turizm türüdür. Bu bağlamda ekoturizm, sonraki kuşaklara çevresel ve kültürel miraslar bırakılmasında etkin bir role sahiptir.

*“...Bizden sonraki kuşakların hem kültürel olarak da bizden sonraki kuşakların bu kültürü tam olarak kaybetmeden görebilme şansı oluyo. Hem de böylelikle yani ekoturizm yaparak burda doğaya hiç zarar vermeden daha fazla da doğayı desteklemek hani ayakta tutmak amaçlı bi uğraşımız savaşımız oluyo. Ondan dolayı yani kuşaklararası eşitsizliği ortadan kaldıran bir etkisi var ekoturizmin diyebilirim...”*

Sürdürülebilir kalkınma şemsiyesi altında ele alınan ekoturizm faaliyetlerinde turizm gelirinin, geçimlik olan tarımsal gelirden çok daha cazip olmasına bağlı olarak turizmin yerel halkın refah seviyesine yansımaları, net şekilde görülmektedir. Bu çerçevede Tablo 29’da, ana kategorilerden birisi olan Refah (R) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 29: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Refah (R)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	R-GD R-GK	“...İşsizliği çok ciddi anlamda önleyen ve devamlılık arz eden bir iş verme durumuyla birlikte girişimcilik kültürüne de etrafında örnek olması nedeniyle çok ciddi etkisi olduğuna olduğunu düşünüyorum...”
	R-Y	“...Ekoturizm her zaman bir bölgede en güzeli, en iyiyi ve insanların yaşam kalitesinde en etkin olacağı için mutluluğu ve güzellikleri de bir arada getiriyor diye düşünüyorum...”
K6	R-GD	“...Köylüler oportünisttir yani çıkarıcıdır. Para kazanıyorsa korur, kazanmıyorsa korumaz. Şimdi şöyle bir gerçek var. Örneğin eskiden bir 20 yıl önce buraya gelseniz, herhangi bir yerde ateş yaksaydınız kimse sizi umursamazdı ama şimdi öyle değil. Şimdi insanlar diyor ki örneğin benim köyümde kadınlar eliş danteller yapıyor bunları satıyor. Sen çıkıp buraya geldiğimde sana şunu söyleyeyim, ben sana işte tiyatroyu gösteriyim. Tiyatroya götürüyor seni orada bir şeyler satmaya çalışıyor, yani sen ondan küçük bir şey alıyorsun o sana köyü gezdiriyor... İşte bölgede freskler var. Fresklerin korunmasını illa ki şimdi insanlar istemeye başladılar. Neolitik kaya resmini koruyorlar. İşte buradaki Ören yerlerini koruyorlar. Bunun tahribini önüyorlar. İşte her yerde ateş yakmayın diye geliyor adam niye tapmağın için de ateş yakıyorsun ya da niye buraya tırmanıyorsun diyo. Çünkü şunu biliyor. O tapınak orada olduğu sürece insanlar buraya gelecek, buraya geldikleri sürece o zeytini satabilecek balını satabilecek, tereyağını satabilecek...”
	R-Y	“...Ekoturizm, doğru bir şekilde işletildiği sürece insanların refah seviyesini yükseltir. Ha bu kimseyi zengin etmez. İnsan gibi yaşamalarını sağlar...”
K7	R-Y	“...Ekoturizm zaten bir kültür olmalı. Kültürsüzlüğü de ortadan kaldırmalı. İkincisi yine aynı şekilde ekonomik olarak bir katma değer katacağı için insanlara biraz daha gelir seviyeleri artınca insanların dünyaya bakışları da herhalde farklı olacaktır...”
K11	R-Y	“...Tabii ki ekoturizm. Yaygın kullanılmadığı için insanların refahını sadece bu alandaki kişilerin, o alanda çalışanları, işletmeciyi ya da işte buna biraz gönül vermiş biraz eğitim seviyesi yüksek düzeyde olan insanların refahını etkileyebilir...”
K12	R-GK	“...Artık iş olacak ekoturizm sayesinde. Bu sayede girişimciler de yatırım yapmaya, kırsal kesimdeki yatırımlarını arttırmaya çalışacak...”

\*Refah-Gelir Düzeyi (R-GD) \*Refah-Girişimcilik Kültürü (R-GK) \* Refah-Yaşam Kalitesi (R-Y)

İşsizlik ve istihdama doğrudan etki eden girişimcilik kültüründe ekoturizm, tetikleyici bir rol oynamaktadır.

*“...İşsizliği çok ciddi anlamda önleyen ve devamlılık arz eden bir iş verme durumuyla birlikte girişimcilik kültürüne de etrafında örnek olması nedeniyle çok ciddi etkisi olduğuna olduğunu düşünüyorum...”*

Ekoturizm, en iyi normları insana ve tabiata sunduğundan dolayı yaşam kalitesinde etkin bir konumdadır. Ekoturizmin etkin bir şekilde planlanarak yönetilmesi, insana yakışır bir seviyede refah düzeyini ve yaşam kalitesini arttırmaktadır.

*“...Ekoturizm, doğru bir şekilde işletildiği sürece insanların refah seviyesini yükseltir. Ha bu kimseyi zengin etmez. İnsan gibi yaşamalarını sağlar...”*

Ekoturizm, bir servet ya da zenginlik vaat etmemekte olup insana güzel bir yaşama hakkı tanımaktadır. İnsanın bakış açısını şekillendirebilen ekoturizm, katma değer yaratarak gelir düzeyindeki artışla birlikte girişimcilik kültürüne ve yaşam kalitesine yön vermektedir.

*“...Ekonomik olarak bir katma değer katacağı için insanlara biraz daha gelir seviyeleri artınca insanların dünyaya bakışları da herhalde farklı olacaktır...”*

Birbirleriyle bağlantılı sektörler arasındaki koordinasyon ve iş birliğine yönelik olarak ekoturizmin gelişim süreci, tarım ve turizm arasındaki ilişkinin gücüne bağlı olarak şekillenebilmektedir. Tablo 30’da, ana kategorilerden birisi olan Sektörlerarası Bağlantılar (S) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 30: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Sektörlerarası Bağlantılar (S)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	S-T	“...Bir elmanın, elmayı ikiye böldüğün zaman yarısı nasıl ki diğerinin kendi yarısıdır. Tarımsal üretimle turizm, ekoturizm üretimi birbirinin yarım elması tamamlaması gibidir. Çünkü tarımsal bütün ürün çeşitliliğinin üretilen ürün çeşitliliğinin tamamlayıcısı ve mutfağına ve sofralarına konduğu nokta turizmdir...”
K4	S-İ	“...İmarlarda dengesizlik varsa ekonomik gelir giderde de dengesizlik olur. Ama imarda aynı standartlarda herkese eşit bir şeyler imar sunarsan o zaman hizmet yarışı olur, kalite yükselir. Planlama, imar çok önemli. İmarlarda dediğim gibi bir taraf beş yıldızlı otel onun yanında tek katlı dandik bir şey orada adaletsizlik olur. Yerel yönetimlerle alakalı o. Planını yaparken öyle yapacaklar eğer adaletli düşünüyorlarsa...”
K6	S-T	“...Tarım turizmi, biz burada tarım turizmi çok fazla yapamıyoruz maalesef ki yapabileceğimiz bir ortam olmasına rağmen. Bunun nedeni hem hem yurt içinde hem yurt dışında ülkenin ekoturizm anlamında veya tarım anlamında farklı bir tanıtım yapılmaması. Bunun yerine daha çok işte bizim plajlarımızın, golf sahalarımızın, işte deniz turizmimizin ve kıyı turizminin aslında daha çok pazarlanmaya çalışmasından kaynaklanıyor. Son yıllarda tarih turizmi biraz biraz popüler olmaya başladı Göbeklitepe'nin bulunmasıyla birlikte. Ama yani Milas bölgesinde sadece Kapıkırı olarak söylemiyorum size Milas bölgesinde 12 ay boyunca kesintisiz tarım turizmi yapılabilir. Ama Pazar olmadan üretime geçemezsiniz böyle de bir gerçek var. Pazarlama çok önemli...”
K7	S-T	“...Türkiye’de zaten tarımda bir sıkıntı var. Tarım getirileri insanlara yetmiyor. Bunu işte eğer turizmle bağdaştırabilirsek sadece deniz olarak düşünmemek lazım turizmi. Yani ülkemizde o kadar güzel yerler var ki. Orada bunu işte ekotarım ve ekoturizmi bir araya getirerek çoğaltabilirsek ülke ekonomisine de bir katkı sağlayacağına inanıyorum...”
K8	S-T	“...Gelenler ya diyo ben işte burda hem organik tarım yapayım hem ekoturizm olarak da bir şeyler yapayım. Tarım turizm birlikte yürüteyim. Kendi çocuğum da gelsin burda toprak da öğrensins ne nasıl yetişiyo onu bilsin. Buraya bazen İstanbulluların çocukları geliyor da aaa diyo hani böyle ufak çocuk hani hiç görmemiş betonarme yapıdan. Tabi yani yerel yerli insanları da hani iç turizm olarak düşünce olursak aslında hani buraya gelip çocuğunu bunu öğretmeye çalışanlar olsun daha sonrasında kendi gelip böyle toprakla haşır neşir olup kendi stresini atıyorlar. Sonuçta bizim buralarda yerel bi deyim vardır. Eğer çok hani canın sıkıldıysa üstünde böyle negatif bi elektrik varsa toprakla bi iki ayağını toprağa bas derler. Hani toprak sizin enerjinizi o şeyi alır. Hani bi elektriğinizi alır. Aynı o konudan da yola çıkarsak bura gelen insanlar kendisi toprakla haşır neşir olup bişeyleri böyle yetiştirdiğini görünce hani insanlar çok hani bundan memnun kalıyo, mutlu oluyolar ve yani mutlu ve kendilerini daha iyi hissediyorlar. Zaten bu da hani ekoturizmin önemini gösteriyoy yani albenisi diyeyim...”

\*Sektörlerarası Bağlantılar-İmar Planı (S-İ) \*Sektörlerarası Bağlantılar-Tarım ve Turizm İlişkisi (S-T)

Birbirinin ikamesi olmaktan çıkıp zaman içerisinde birbirinin tamamlayıcısı haline gelen tarım ve turizm sektörlerinin ilişkisi, bölgede ekoturizmin gelişimine yön vermektedir.

*“...Bir elmanın, elmayı ikiye böldüğün zaman yarısı nasıl ki diğerinin kendi yarısıdır. Tarımsal üretimle turizm, ekoturizm üretimi birbirinin yarım elması tamamlaması gibidir. Çünkü tarımsal bütün ürün çeşitliliğinin üretilen ürün çeşitliliğinin tamamlayıcısı ve mutfağına ve sofralarına konduğu nokta turizmdir...”*

Ekolojik ve tarımsal unsurların başta konaklama hizmeti olmak üzere mutfak ve sofralara kadar turistik faaliyetleri etkilediği görülmektedir. Ekoturizmin pazarlama stratejilerinde ve tanıtım faaliyetlerinde kıyı turizmine ve diğer alternatif turizm türlerine göre geri planda kalması, 12 ay boyunca kesintisiz sürececek potansiyelin yeterince harekete geçirilemediğini göstermektedir. Büyük şehirlerin kasvetinden uzaklaşmak isteyen insanların turizm talebi, tarımı içerdiği için ekoturizm son derece cazip bir seçenektir. Tarım ve turizm arasındaki güçlü bağlantı, bölgeyi ekoturizm için son derece elverişli kılmaktadır. Ayrıca tarım ve turizm arasındaki sektörel bağlantıyı doğrudan etkileyen imar planlamasının eşitlik ve denge gözetilerek uygulanması; butik otelleri ve pansiyonları, kıyı turizmi yapan beş yıldızlı oteller ve tatil köyleri karşısında güvence altına almaktadır. Bu süreçte yerel yönetimlerin tutumu son derece belirleyici olmaktadır.

*“...İmarda dengesizlik varsa ekonomik gelir giderde de dengesizlik olur. Ama imarda aynı standartlarda herkese eşit bir şeyler imar sunarsan o zaman hizmet yarışı olur, kalite yükselir. Planlama, imar çok önemli. İmarda dediğim gibi bir taraf beş yıldızlı otel onun yanında tek katlı dandik bir şey orada adaletsizlik olur. Yerel yönetimlerle alakalı o. Planını yaparken öyle yapacaklar eğer adaletli düşünüyorlarsa...”*

Küresel ekonomide yenilenebilir enerji, düşük karbonlu ulaşım, enerji verimli binalar, temiz teknolojiler, gelişmiş atık yönetimi ve yeşil inovasyon gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Tablo 31’de, ana kategorilerden birisi olan Teknoloji (T) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 31: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Teknoloji (T)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K2	T-E	“...Su enerjisi var. Ama maalesef Türkiye’de böyle küçük su kaynaklarından yenilenebilir enerjilere pek şey vermiyorlar. Yani ne derler? Büyüklere var da. Büyük HES’lere meslere var da. Böyle küçük mikro enerjilere prim vermiyorlar öyle diyim... Biz burda bir sudan enerji elde edelim dedik. Ta şeye ulaştık. En üst makamlara ulaştık. Ya sağolsunlar aradılar arşivde böyle bir uygulama yok. Böyle küçük bir sudan elektrik elde eden bir proje rastlanamadı. Hep HES’ler var. Büyük projeler. HES’ler... Emsal bulamadıkları için de yönetmelik yok. Tamam mı? Biz emsal oluşturalım dedik. O da tabi uzun boylu bir iş. Baya baya bir mücadele etmek gerekiyor vs. Tabi sistem yani şeyde değişiyor yani para olayı var yani. Mesela işte HES’ler büyük proje. Bilmem neler felen yani. Büyük projelere, büyük paralara şey var. Destek var, primler var. Küçük şeylere maalesef...”
K3	T-E	“...Şimdi güneş panelleriyle böyle belli yerlerde elektrik ihtiyacını karşılayacağız. Ama bunun da yine şey olarak hani işletme olarak mümkün olduğu kadar bunların her birine işte daha az elektrik tüketen klimalar, daha az elektrik tüketen televizyon daha az şeydeki bahçedeki vesairedeki elektrik ihtiyacını güneş enerjisinden çözmek gibi işte uygulamalarımız var. Bunları hani işletme olarak bakıyoruz ama bireysel olarak değerlendirecek olursak yine burada şunu da sorguluyoruz yani. Mesele enerjii yenilenebilir taraftan sağlamak değil, mesele enerji tüketimini azaltmak. Enerji tüketimi arttığı sürece sonunda şey yani yine tatsız bir noktaya vahim bir noktaya gidiyoruz yani. Bu arada tasarruflu ampul falan kullanıyoruz her yerde...”
K6	T-E	“...Gerçek anlamda baktığın zaman teknoloji, bu işin hem pazarlanmasında hem alt yapısında artık önemli bir yer aldı. Ama maalesef ülkemizde yenilenebilir enerji maalesef kullanmak çok zor. Çünkü çok pahalı. Kurum aşaması çok pahalı. Yani biz isterdik ki işletmenin komple güneş enerjisiyle elektrik ihtiyacını karşılamasını ama biz sadece şu anda yenilenebilir enerji olarak su ısıtmada kullanıyoruz. Yani diğer anlamda bu konuda özellikle devlet eli ile mi olur özel sektörle mi olur bu konunun bunların insanlar tarafından daha kolay ulaşılabilir hale getirilmesi lazım. Buradaki tarım yapan insanın da aynı şekilde işte en azından tarlasını sularken kullandığını enerjinin güneş enerjisinden gelmesi gerekiyor ki biz bu bölgede bunu çok rahat elde edebiliriz. Sadece suyla alakalı olarak değil yani bunun yanı sıra işletmelerdeki organik gıdaların ayrılıp bölgedeki yaşayan tavuktur ne biliyim inektir onlar örneğin bizim işletmemizde hiçbir şey atılmıyor. Plastik cam hariç, kağıt hariç. Hiçbir şey çöpe gitmiyor...”

\*Teknoloji-Enerji ve İnovasyon (T-E)

Teknoloji açısından enerji ve inovasyon kilit bir rol oynamaktadır. Ancak, büyük ölçekli HES gibi projelere güçlü destekler söz konusuysen mikro bazlı enerji girişimlerine finansman desteği yeterince sağlanamadığından sürdürülebilir kalkınmanın ve ekoturizmin dayanaklarından olan temiz enerji uygulamalarında güçlükler yaşanmaktadır.



*“...Su enerjisi var. Ama maalesef Türkiye’de böyle küçük su kaynaklarından yenilenebilir enerjilere pek şey vermiyorlar. Yani ne derler? Büyüklere var da. Büyük HES’lere meslere var da. Böyle küçük mikro enerjilere prim vermiyorlar öyle diyim... Biz burda bir sudan enerji elde edelim dedik. Ta şeye ulaştık. En üst makamlara ulaştık. Ya sağolsunlar aradılar arşivde böyle bir uygulama yok. Böyle küçük bir sudan elektrik elde eden bir proje rastlanamadı. Hep HES’ler var. Büyük projeler. HES’ler... Emsal bulamadıkları için de yönetmelik yok. Tamam mı? Biz emsal oluşturalım dedik. O da tabi uzun boylu bir iş. Baya baya bir mücadele etmek gerekiyor vs. Tabi sistem yani şeye değişiyor yani para olayı var yani. Mesela işte HES’ler büyük proje. Bilmem neler felen yani. Büyük projelere, büyük paralara şey var. Destek var, primler var. Küçük şeylere maalesef...”*

Ayrıca yenilenebilir enerjinin kurulum aşamasının yüksek maliyet içermesi, ekolojik inovasyonların desteklenmesi ve projelendirilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir.

*“...Kurum aşaması çok pahalı. Yani biz isterdik ki işletmenin komple güneş enerjisiyle elektrik ihtiyacını karşılamasını ama biz sadece şu anda yenilenebilir enerji olarak su ısıtmada kullanıyoruz. Yani diğer anlamda bu konuda özellikle devlet eli ile mi olur özel sektörle mi olur bu konunun bunların insanlar tarafından daha kolay ulaşılabilir hale getirilmesi lazım. Buradaki tarım yapan insanın da aynı şekilde işte en azından tarlasını sularken kullandığını enerjinin güneş enerjisinden gelmesi gerekiyor ki biz bu bölgede bunu çok rahat elde edebiliriz. Sadece suyla alakalı olarak değil yani bunun yanı sıra işletmelerdeki organik gıdaların ayrılıp bölgedeki yaşayan tavuktur ne biliyim inektir onlar örneğin bizim işletmemizde hiçbir şey atılmıyor. Plastik cam hariç, kağıt hariç. Hiçbir şey çöpe gitmiyor...”*

Gelecek nesillerin faydasının azalmaması ve özgürlük ile mutluluklarını koruyabilmesi, herkesin arzu ettiği bir yaşam şeklini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ekoturizmin insanın özgürlüğüne ve mutluluğuna olan etkisi, son derece önem taşımaktadır. Tablo 32’de, ana kategorilerden birisi olan Özgürlük / Mutluluk (ÖM) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 32: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Özgürlük / Mutluluk (ÖM)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	ÖM-T	“...Ekoturizmin aşırı bir tüketim anlayışını son derece bir belirli prensip ve sisteme soktuğuna inanıyorum. Neden? Ekoturizm yapılan ürünlerin yenmesi ve tüketilmesi daha değerli oluyor ve insanlar onu tüketirken daha dikkat ediyorlar. Çünkü bir şeyin bolluğu o şeyin her zaman zayıfatı demektir. Ama ekoturizmle üretilen ürün son derece kısıtlı ve değerli olduğu için insanlar onları üretirken çok daha dikkat ediyorlar, daha değerini biliyorlar. Onun için ekoturizmde hiçbir zaman israf diye bir şey yoktur...”
	ÖM-M	“...Her şey doğal olduğu için burdaki yaşamda bir doğal olmaktadır. O nedenle burdaki gelen turistler olsun işletmeciler olsun herkes bir mutluluğun içindedir ve şunu da herkes bilmektedir ki doğal yaşamın içinde tamamen bir doğal ortamın içinde insanlar birbiriyle gerek sempatisi gerek ilişkileri gerekse etkilenmesi, pozitif etkilenmesi... O nedenle memnuniyet, mutluluk ve kendini iyi hissetme konusunda ekoturizmde bence zirvede olan bir konudur diye diyebiliriz...”
	ÖM-Y	“...Ekoturizm yapılan bütün noktalarda bakınız gerek yapısal gerek yaşamsal gerekse sosyal olarak her zaman orada en üst kaliteye ulaşılmış yerlerdir...”
K2	ÖM-T	“...Şimdi tabii aşırı tüketim, ekoturizme karşı bir şey. Yani ekoturizm, var olanlarla yetinmek. Bir de taşıma kapasitesi de çok önemli biliyorsunuz, çevresel faktörlerle. Yani aşırı tüketime veya üretime de gerek yok. Yani çok üreticem diye. Şimdi niye oluyor? Konvansiyonel tarımda çok üretmek için çok fazla suni gübre kullanıyorsunuz, belli birtakım ilaçlar vs. Neden? Belli metrekarede daha fazla ürün almak için. Tamam mı? O da aşırı üretim tüketim. Ekoturizmde yani böyle bir şey yok yani. Ekotarımda da yok böyle bir şey. Belli bir doğada belli bir tarımsal alanda taşıma kapasitesiyle uyumlu üretim yapacaksınız ve tüketim yapacaksınız. Felsefesi de bu işin içinde...”
K3	ÖM-M	“...Fethiye’de çok mutlu yaşadık bu zamana kadar. Turizmle beraber kalkındı, gelişti falan. Şimdi şehir içinden yani bir trafik ışığında üç kere falan bekliyoruz yani. Dolayısıyla şey hani ya da işte giderek adım atacak yer bulamıyoruz, giderek her yer kalabalıklaşıyor. O yüzden hani o turizm üzerinden ve turizmin getirdiği işte oraya taşınma, yerleşme falan filan üzerinden gelen kalkınmanın uzun vadede şey olduğunu pozitif olduğunu düşünmüyorum yani...”
	ÖM-Y	“...İşte Afrika’da bilmem nerde insanlar geziyor böyle şey işte oradaki yerel halkın evlerine gidiyorlar. İşte onlar da yerel kıyafetlerini giymiş. Birincisi çok tiyatral. Çünkü o insanlar artık o kıyafetleri giymiyor. Muğla’da da giymiyor. Yani çoğu köyde yerel kıyafetleriyle gezmiyor insanlar. Gayet şey geziyor ama işte kırsal turizmle ya da ekoturizmle ilgili bir şey yapılacak dediğinde herkes hop çıkarıyor böyle sanki bütün gün o geleneksel kıyafetlerle gezmüş gibi hayatının tamamında. Bence çok tiyatral, zaten gerçek değil. İkincisi o şeylerde bu anlatılan ekoturizmle ilgili iyi örnek diye anlatılan sunumların çoğunda denk geldim böyle. İşte o insanlar şey, yerel halkı ziyaret ediyor gayet takım elbiseli ya da işte modern, kentli işte jean ya da tişört giymiş her neyse. Ama yani onlara, o insanın giydiği kıyafet ya da evindeki yaptığı yemek ya da şey başta söylediğim gibi onun hayatının yaşamının bir parçası ve yaşam biçimi bir ticari ürün değil. Dolayısıyla orası hayvanat

		bahçesi de değil. Ama bir sürü o fotoğraftaki şey yani insanlar sanki sirke gitmiş de işte aaa bilmem ne teyze bilmem nerde odun ateşinde yemek yapıyor. Teyze yani hayvanat bahçesindeki bir hayvan değil, kafesin içerisindeki. Dolayısıyla bence orda itibarı aaa ne şirin ne tatlı falan filan diye söylediğimiz şey itibarı iade etmekse iade etmek olabilir. Ama yani o insanın o yaşam biçimine gerçekten içten saygı duymak meselesiye çok emin değilim. Bence daha da itibarsızlaştırıyor hatta...”
K5	ÖM-Y	“...Yaşam biçimlerini çok değiştirdiklerini görmedim açıkçası burda. Yine o atasından gördüğünü devam ettiriyor burda. Hani dışardan gelenlerden pek etkilenmiyoruz sadece merak olarak kalıyor onlar...”
K7	ÖM-M	“...Ekoturizmde zaten insanlar oraya doğru yönelen insanlar sırf mutluluğu aramak için ona yöneliyorlar. Yani geldi mesela 3 kişi. Şurada iki gece geçirdiği zaman ne kadar güzel bir şey yaşadım diye gidebiliyor. Çok büyük etki eder. İnsanların ruh halini etkilemez olur mu ya. Hele hele büyük şehirden gelip de böyle bir ortamın içinde gelen mesela gelmiş mesela dediğim gibi işte mis gibi bir hava, güzel bir doğa. Bir de bunun yanında birkaç tane de yerel doğal ürün sunduğun zaman...”
K12	ÖM-Y	“...Yerel halk, muhtemelen özgürlüklerinden fedakarlık gösteriyordur diye düşünüyorum. Çünkü dışarıdan kentten gelen insanlara ayak uydurmaya çalışıyorlardı... Günlük hayatında şive kullanıyorsa mesela şivesinden vazgeçiyordur...”
K13	ÖM-M	“...Ekoturizm bölgelerine kayma gibi bir isteğimiz var. Hani gerek yoga yapmak olsun, gerek tarım olsun, gerek tarımdaki doğal ürünleri tüketmek olsun gerek de doğadaki o güzellikleri yaşayabilmemiz için olsun çok büyük memnuniyet ve mutluluk katıyor bence insanlara...”

\*Özgürlük/Mutluluk-Memnuniyet (ÖM-M) \*Özgürlük/Mutluluk-Tüketim (ÖM-T)

\*Özgürlük/Mutluluk-Yaşam Biçimi (ÖM-Y)

Ekoturizmin sorumluluğu temel alan tüketim anlayışı içermesi, kaynakların kısıtlı ve değerli olduğuna dair bilincin yerleşmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Ekoturizm, insanların mutluluk anlayışını tüketime indirgeyen bir yaklaşıma karşı çıkmaktadır ve insanları üretmekten, korumaktan ve tasarruf etmekten mutlu eder hale getirmektedir.

*“...Ekoturizmin aşırı bir tüketim anlayışını son derece bir belirli prensip ve sisteme soktuğuna inanıyorum. Neden? Ekoturizm yapılan ürünlerin yenmesi ve tüketilmesi daha değerli oluyor ve insanlar onu tüketirken daha dikkat ediyorlar. Çünkü bir şeyin bolluğu o şeyin her zaman zayıfatı demektir. Ama ekoturizmle üretilen ürün son derece kısıtlı ve değerli olduğu için insanlar onları üretirken çok daha dikkat ediyorlar, daha değerini biliyorlar. Onun için ekoturizmde hiçbir zaman israf diye bir şey yoktur...”*

Ekoturizm, var olanla yetinmeyi öğreterek aşırı tüketime başvurmadan mutluluk duyulabileceğini göstermektedir.

*“...Şimdi tabii aşırı tüketim, ekoturizme karşı bir şey. Yani ekoturizm, var olanlarla yetinmek...”*

Ekoturizm, yaşamsal aktivitelere yön vererek sosyal bağlamda insanların daha mutlu ve özgür hissetmesine katkı sunmaktadır. Özgürlük ve mutluluğu yaşam memnuniyeti açısından değerlendirdiğimizde ise doğal bir ortamın içinde etkileşimin gerçekleşmesi, ekoturizme ayırt edici bir konum kazandırmaktadır.

*“...Her şey doğal olduğu için burdaki yaşamda bir doğal olmaktadır. O nedenle burdaki gelen turistler olsun işletmeciler olsun herkes bir mutluluğun içindedir ve şunu da herkes bilmektedir ki doğal yaşamın içinde tamamen bir doğal ortamın içinde insanlar birbiriyle gerek sempatisi gerek ilişkileri gerekse etkilenmesi, pozitif etkilenmesi... O nedenle memnuniyet, mutluluk ve kendini iyi hissetme konusunda ekoturizmde bence zirvede olan bir konumdur diye diyebiliriz...”*

Büyük şehirlerin boğucu atmosferinden uzaklaşarak doğa ile bütünleşmek ve tarımsal üretim ya da yoga gibi etkinliklere dahil olmak isteyen kitlenin her geçen gün artması, ekoturizmin bölgedeki önemini gözler önüne sermektedir. Ancak bu talebin özellikle büyük şehirlerden bölgeye yerleşimleri arttırması, ekoturizmin uzun dönemde özünden kopma riskini de beraberinde getirmektedir.

*“...Fethiye’de çok mutlu yaşadık bu zamana kadar. Turizmle beraber kalkındı, gelişti falan. Şimdi şehir içinden yani bir trafik ışığında üç kere falan bekliyoruz yani. Dolayısıyla şey hani ya da işte giderek adım atacak yer bulamıyoruz, giderek her yer kalabalıklaşıyor. O yüzden hani o turizm üzerinden ve turizmin getirdiği işte oraya taşınma, yerleşme falan filan üzerinden gelen kalkınmanın uzun vadede şey olduğunu pozitif olduğunu düşünmüyorum yani...”*

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında da yer alan herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkanı tanımak, ekoturizm sürecinde de çok önemli bir rol oynamaktadır. Tablo 33’de, ana kategorilerden birisi olan Eğitim (ET) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 33: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Eğitim (ET)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	ET-D	“...Bir yerde kültürel eğitim ve kültürel düzey, yani bir üniversite bitirmek anlamında söylemiyorum bunu. Ama her şeyin, her yapılan işin bir eğitim düzeyi vardır ve bir eğitimi vardır. O eğitim alınmadığı zaman elindeki en güzel, en mükemmel, değerli belki dünyada en az bulunan ürünlere sahiptir ama onun eğitimini almadığı için onu ekolojik bir turizme veya ekolojik bir tarıma kazandıramadığı için onun gerçek ekonomik değerini alamamaktadır ve alamadığı için de noluyor, ciddi bir kır-kent ayrımından tutun da insanların fakirliğinden ve gelir düzeyinin düşüklüğünden dolayı ciddi bir büyük sorunlara sorunlar yaşanmaktadır...”
	ET-F	“...Eğer biz ekoturizmin bugünden itibaren en kısa zamanda farkındalığını yaratamazsak bu ekoturizm olanaklarımızın belirli bir yıllar sonra elimizde olmadığı görücez. Çünkü kimyasal kullanılan alanlarda flora ve fauna ölmeye mahkumdur ve ekoturizmin yapılmadığı yerde toprak tuzlanma, tuzlanma nedeniyle de çoraklaşma, çoraklaşmanın neticesinde de çölleşme başlamaktadır. Verimsizlik nedeniyle, bu verimsizliklerden sonra da ekonomik ciddi anlamda çöküntü başlar. O nedenle Türkiye’imizin müthiş bir ekolojik olarak kapasitesi vardır. Bu ekolojik kapasite kullanıldığı takdirde, Türkiye’nin Avrupa düzeyinde hiçbir ekonomik sorununun kalmayacağına inanıyorum...”
	ET-F	“...Bu da bir bilinç meselesi tabii. Yani ekoturizmin bu bilince ordaki yaşayan insanları ulaştırması yani o noktaya getirmesi lazım, o bilince. Yani fazla yapınca aslında daha fazla kazanmıyor. Bir süre sonra çünkü orası artık rağbet edilmeyen bir yer haline geliyor. Anlatabildim mi? Yani iş değişiyor, denge. Yani başta onu kurmak lazım. Yani burası kaç kişi kaldırabilir, kaç kişiyle bir aile işletmesiyle vs. tüm bunları baştan uzun uzun hesap etmek lazım. Öyle harekete geçmek lazım...”
K4	ET-D	“...Yerel yönetimlere bağlı. Eğitim vereceksin ama zor. Çünkü o dar gelirli veya bu işten anlamayan insanları bilinçlendirmek lazım. Sermaye durumları nedir, ne değildir bu da soru işareti. Sermaye olsa dahi illa ki o kendi bulunduğu bölgede birilerinin örnek bir şey yapması lazım. O örnek bir şeyi gördükten sonra onlar ikna olurlar. Çünkü cehalet var. Yani pilot bir çalışma olması lazım kesinlikle. Ondan sonra baktı o adam para kazanmaya başladı. İşte o iyimşer der. Ondan sonra yavaş yavaş artar gider. Yani birilerinin dışarıdan öncü olması lazım. Öbürkü türlü gideceksin, o kadar dert. Eğitim meğitim vereceksin. Girmezler mümkün değil. Bizim Türk insanı gördüğünü değil duyduğunu değil, illa dokunması lazım. Garantici olur...”
	ET-D	“...Eğitim ve kültür. Bu bölgede bu işi yapıyorsan buranın kültürüne sahip olman lazım. Zaten kültür sahibi değilsen kültürünü satamazsın. Bir de eğitim kısmı var. Tabii bu işi dört dörtlük bilme şansın yok. Zaman içerisinde seneler içerisinde bazı şeyler öğreniyorsun, kendini geliştiriyorsun. Kendini eğitiyorsun bir bakıma. Bununla birlikte de sen bu işi yapıyorsun etrafında komşuların filan yapmak isteyebilir. Onlara kendi kendine sağladığın eğitimle de eğitim verirsin. Gelip de bana birisi burda dışardan eğitim verme şansı yok. O insan bana eğitim verecek insan benim komşum olması lazım. Buranın insanı olması lazım. Bu işi yapmış olması lazım. Bu işte kendini gösterip başarılı olması lazım. O eğitim verebilir. Öyle birisi de yoksa. Demek istediğim o...”

K6	ET-D	<p>“...Biz her şeyi sonuçta kendimiz süreç içerisinde ekoturizmi öğrendik. Kendi kendimizi buraya gelen insanlardan bunun eğitimini aldık diyelim ya da kendimizi geliştirmeye çalıştık. Yani tam olarak geliştirdiğimizi de iddia etmiyorum ama genel olarak baktığım da böyle bir ihtiyaç var. Bunu kimin özelinde yapar. Turizm Bakanlığı mı yapar? Üniversite mi yapar... Hatta konusunda uzman dışarıdan birileri mi getirilir bilmiyorum ama böyle bir eğitim gerekli. İnsanları karşılama konusunda insan ilişkileri konusunda. Hiçbirimiz bunun eğitimini alarak yapmadık. Buraya ne için geldiğini bilen insanlarla karşılaştık. Adam geldi dedi ki bana şu Neolitik kaya resmini göster. Gittik gösterdik. Yürürken sadece ayakkabıyla elinde suyla yürümemen gerektiğini öğrendik. Yürüyüş ayakkabısı aldık, yürüyüş pantolonu aldık. Yürüyüş çantası aldık. Çantamızın içinde ilk yardım malzemesi koymamız gerektiğini öğrendik. İlk yardım çantası aldık. Bizim aynı zamanda arama kurtarma eğitimi almamız gerekiyor. AKUT’tan gittik arama kurtarma eğitimi aldık. İlk yardım eğitimi aldık. Ondan sonra tamam hepsi güzel insanlara bir şey anlatmak gerekiyor. Bölgenin tarihini okumaya başlıyorsun, ondan sonra o yetmiyor. Bu Karyalılar neymiş onu araştırmaya başlıyorsun. Sonra ülkenin yakın geçmişiyile ilgili insanlar konuşmak istiyor senlen. Onunla ilgili kitaplar okumaya başlıyorsun. Bu aslında biraz da şey senle alakalı. Öğrenmek istiyorsan öğreniyorsun. Türkçeyi 17 yaşından sonra düzgün konuşmayı öğrendim bu arada. Öğrenmek istemiyorsa yapmaz adam...”</p>
K7	ET-D	<p>“...Bu bölgenin (Datça) benim şahsi kanaatim bu. Değerini bulmamış ürünü keçi boynuzu. İnsanlar parayı bademden kazandıkları için o güzelim keçi boynuzu ağaçlarını falan mahvetmişler, yok etmişler. Canlarına okumuşlar, kesmişler o güzelim büyük büyük ağaçları. Dolayısıyla acı bir gerçek bu ama ben bundan belki 30 40 sene sonra niye kestik biz bu keçi boynuzu dicesi diye çok üzüleceklerini düşünenlerdenim. Yani keçi boynuzu bence muhteşem bir ürün muhteşem bir ürün. Bir de tekrar ediyorum bademin katma değeri çok olduğu için o güzelim ağaçları kesip kesip badem dikmişler. Tersine keçi boynuzu çok uzun yaşayan bir ağaç yüzyıllar. Badem ömrü 25 sene. Bilemedin 50 sene ve keçi boynuzu Badem’den çok daha faydalı bir ürün maalesef işte bu konuda yine döneceğiz şeye işte eğitimsizlik kardeşim ya...”</p>
K11	ET-F	<p>“...Bir bilinç oluşmakta artık halkta. Bu bölge çünkü turizmle birlikte aynı zamanda tarım bölgesi. Dolayısıyla bu tarımda işte ilaçların kullanımı, organik gübrelerin kullanımı, suni gübrelerin azaltılması gibi alanlarda halkta bir bilinçlenme yarattı ama yavaş...”</p>

\*Eğitim-Eğitim Düzeyi (ET-D) \*Eğitim-Farkındalık (ET-F)

Ekolojik turizme yönelik eğitici ve öğretici bir altyapıdan yoksun kalınması, ekoturizmin bölgedeki gerçek ekonomik değerini bulamamasına yol açmaktadır. Ekoturizme ilişkin eğitimsizlik, tarım ve turizm arasındaki ilişkinin kurulup ekoturizmin gelişmesinde en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

*“...Hiçbirimiz bunun eğitimini alarak yapmadık. Buraya ne için geldiğini bilen insanlarla karşılaştık. Adam geldi dedi ki bana şu Neolitik kaya resmini göster. Gittik gösterdik. Yürürken sadece ayakkabıyla elinde suyla yürümemen gerektiğini*

*öğrendik. Yürüyüş ayakkabısı aldık, yürüyüş pantolonu aldık. Yürüyüş çantası aldık. Çantamızın içinde ilk yardım malzemesi koymamız gerektiğini öğrendik. İlk yardım çantası aldık. Bizim aynı zamanda arama kurtarma eğitimi almamız gerekiyor. AKUT'tan gittik arama kurtarma eğitimi aldık. İlk yardım eğitimi aldık. Ondan sonra tamam hepsi güzel insanlara bir şey anlatmak gerekiyor. Bölgenin tarihini okumaya başlıyorsun, ondan sonra o yetmiyor. Bu Karyalılar neymiş onu araştırmaya başlıyorsun. Sonra ülkenin yakın geçmişiyle ilgili insanlar konuşmak istiyor senlen. Onunla ilgili kitaplar okumaya başlıyorsun..."*

Ekoturizmin işlevsel olabilmesi adına bölgenin kültürünün oldukça iyi bilinmesi gerekmektedir. Ancak, tam bilgiye ulaşma konusunda sıkıntılar söz konusu olduğunda üniversitenin, yerel yönetimin ve bölgenin önde gelenlerinin devreye girerek noksanlıkları gidermesi son derece önem taşımaktadır. Dolayısıyla ekoturizme yönelik eğitim ve farkındalık düzeyinin zaman kaybetmeden artırılması, hayati bir konudur. Çünkü söz konusu farkındalığın yaratılmasında geç kalınması, ekoturizmin varlığını tehdit edebilmektedir.

*"...Eğer biz ekoturizmin bugünden itibaren en kısa zamanda farkındalığını yaratamazsak bu ekoturizm olanaklarımızın belirli bir yıllar sonra elimizde olmadığı görücez. Çünkü kimyasal kullanılan alanlarda flora ve fauna ölmeye mahkumdur ve ekoturizmin yapılmadığı yerde toprak tuzlanma, tuzlanma nedeniyle de çoraklaşma, çoraklaşmanın neticesinde de çölleşme başlamaktadır. Verimsizlik nedeniyle, bu verimsizliklerden sonra da ekonomik ciddi anlamda çöküntü başlar..."*

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında yürütülen ekoturizm faaliyetlerinde kültürel ve sosyal bütünlüğün hesaba katılması, öncelikli konular arasında yer almaktadır. Tablo 34'de, ana kategorilerden birisi olan Kültür (K) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 34: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Kültür (K)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	K-K	“...Ekoturizm olan bölgede tabii ki en önemli şey yöresel, doğal ürünlerin sergilenmesi veya sunumudur. Şimdi örneğin bizim bölgemizde yöresel olarak yemekler, yöresel olarak gözleme dediğimiz hamur işleri, yöresel olarak bunun yanındaki meyve ve tatlı çeşitleri ve buna benzer birçok şeyler tabii ki bunlar sunulmaktadır. Bu sunumla birlikte de yörenin tarihi ve kültürel değerlerini de belirli yerlerde sergilediğiniz zaman bizim bölgemize gelen insanlar tarafından çok ciddi bir mutluluk yaratıyor bu ve insanlar görmedikleri tatları, duymadıkları şeyleri yeniden burada görüp duydukları zaman gerçekten çok büyük bir mutlulukla da ülkelerine dönmektedirler...”
K2	K-D	“...Gerçek bir ekoturizm programlaması yapılırsa doğal değerler, kültürel değerler tabii korunacak. Çünkü sermaye o. Ekoturizmin sermayesi o. Yani o sermayeyi korumamız lazım. Ama sermayeyi hani kediye ciğere yüklemek gibi bir laf vardır ya. O zaman o sermaye elinizden kaçmış olur. Dolayısı ile bu bilinç ile zaten ekoturizmin bilinci de budur. Yerel insan da bunu fark ediyor zaten işin içine girdi mi yani o güne kadar değer vermediği belli birtakım şeylerin aslında ne kadar değerli olduğunun felen farkına da varabiliyor...”
	K-K	“...Kültürünü etkiliyor. Yani dünyayı öğreniyor. Bir de kendi o yerel kültürü dışında başka kültürleri de öğreniyor. Öğrenme sürecini etkiliyor...”
K6	K-D	“...Milas'ta tarih var, doğa var, ondan sonra tarım var. El halısı bunlar kültürel varlıkların içerisine katabiliriz. Yani burada aslında yani bizim sloganlarımızdan bir tanesi Bafa'da doğa, yürüyüş, tarih Milas'ta da aynı şekilde doğa, yürüyüş, tarih... bir de kültür kalabilirsın içerisine. İşte tarım bir kültürdür, halıcılık bir kültürdür, hayvancılık bir kültürdür. Sonuçta bir kültürün ürünüdür bunların hepsi ve bu anlamda baktığımda bunlar doğru kullanıldığı takdirde bölgenin sosyo-ekonomik olarak kalkınmasına çok büyük faydası olur...”
	K-M	“...Hiç kimse kalkıp da yerelde kırsalda farklı şeyler üretmek için uğraşmıyor. Var olanı korumaya çalışıyorlar sadece ve hatta işte yeni model kültürün getirdiği ihtiyaçları karşılamaya çalışıyorlar. Modern yaşamın getirileri farklı şeyler ki. Bak Mart ayındayız çağlalar satılıyor, çilek satılıyor yani şimdi. Her ürünün tüketileceği bir dönem vardır, yetiştiği bir dönem vardır. Kışın ortasında domates yiyorsun, salatalık yiyorsun. Bu bize modern yaşamın getirileri yani. Eskiden napardık, domatesleri kavanozlardık yazın, kışın onu tükettirdik. Şimdi Aralık'ın ortasında gidelim domates buluyorsun. Markette buluyorsun, pazarda buluyorsun. Manavda buluyorsun bir de utanmadan üzerine organik yazıyorlar. Şimdi organik, organik aslında doğru bir kelime değil. Doğal olması gerekiyor. Organik gübre var, organik fidan var, organik ilaç var. Doğal olması gerekiyor, doğal tarım yapmak gerekiyor. Dede nine tarımı yapmak gerekiyor...”



K8	K-D	“...Biz burda ekoturizm yaparak biz zaten kendi kültürümüzü ya da kendi doğamızı pazarlıyoruz. Gelen insanlar hani ekoturizmle birlikte ya bu insanlar nasıl yaşıyor, nasıl hani bi doğa içerisinde hani nasıl diyelim biz en basitinden köylü nasıl süt sağıyor onu görüyo, nasıl yani bu coğrafyada yetişen bitkiler ne onu görüyo ve bizim kültürümüzü öğrenmeye geliyolar. Yani genelde gelenler hani bu anlamda gelen turistler. Daha bilinçli turist olarak geliyor...”
	K-Y	“...Şimdi biz egeli olarak Ege coğrafyasında ben çoğu yerde kendi aksanımla konuşurum bile bile böyle baskılaya baskılaya. Bunun sebebi ise hani burdaki aslında biz kendi kültürümüz var bu bizim bi değerimiz. Hani kendi gerek yörük oluşumuz gerek egeli oluşumuz. Dıştan fazla göç almaya başladıkça tabi dıştan gelen insan sadece buraninkini alayım değil kendisi bi farklılıkla geliyor ve bizde burdaki kendi değerlerimizi aslında bi yerde yitirmeye başlıyoruz. Bizim burdaki insanlar bu bizim yaşamış olduğumuzun da kültür olduğunun farkında olması lazım. Hani kültürlenme de o kültür yozlaşmasına hani başkalaşmaya giriyor aslında...”
K13	K-D	“...Daha önceden gelen kültürümüzü, geleneklerimizi, göreneklerimizi oralarda iyi yaşama fırsatları buluyoruz... Bence bozulmadan kalması çok güzel olur ve bu yönde bize çok güzel farkındalık ve sorumluluk duygusu aşıyor...”

\*Kültür-Değerler (K-D) \*Kültür-Kültürel Kaynaşma (K-K) \*Kültür-Modernite (K-M) \*Kültür-Kültürel Yabancılaşma (K-Y)

Ekoturizm, karşılıklı olarak sosyal öğrenme süreci yaratarak kültürel bir kaynaşmaya zemin hazırlamaktadır. Yabancı ziyaretçilerin, bilinçli bir kitleyi temsil etmesi ve yüksek farkındalık düzeyine sahip olarak ne istediğini bilmesi, kültürel etkileşimi daha da anlamlı hale getirmektedir.

*“...Biz burda ekoturizm yaparak biz zaten kendi kültürümüzü ya da kendi doğamızı pazarlıyoruz. Gelen insanlar hani ekoturizmle birlikte ya bu insanlar nasıl yaşıyor, nasıl hani bi doğa içerisinde hani nasıl diyelim biz en basitinden köylü nasıl süt sağıyor onu görüyo, nasıl yani bu coğrafyada yetişen bitkiler ne onu görüyo ve bizim kültürümüzü öğrenmeye geliyolar. Yani genelde gelenler hani bu anlamda gelen turistler. Daha bilinçli turist olarak geliyor...”*

Yerel halkın kültürüne ilişkin birtakım kuşklar da söz konusu olmaktadır. Özellikle yerel halk, turistlerin bölgeyi ziyareti sırasında yöresel yemekleri ve kıyafetleriyle kendi kültürünü tanıtarak kâr elde etme gayesi güderken kalıpsal davranışlara girerek yapay bir tutum gösterebilmektedir. Buna ek olarak yabancı ziyaretçilerin yerel halka karşı kentli bakış açısı, kırsal özellikler barındıran yerel değerleri metalaştıran bir rol oynayabilmektedir. Dolayısıyla, ekoturizm yoluyla arzu edilen kültürel kaynaşma süreci, tiyatral bir gösteriye dönüşerek kültürel yabancılaşmaya da yol açabilmektedir.

*“...Şimdi biz egeli olarak Ege coğrafyasında ben çoğu yerde kendi aksanımla konuşurum bile bile böyle baskılaya baskılaya. Bunun sebebi ise hani burdaki aslında biz kendi kültürümüz var bu bizim bi değerimiz. Hani kendi gerek yörük oluşumuz gerek egeli oluşumuz. Dıştan fazla göç almaya başladıkça tabi dıştan gelen insan sadece buraninkini alayım değil kendisi bi farklılıkla geliyor ve bizde burdaki kendi değerlerimizi aslında bi yerde yitirmeye başlıyoruz. Bizim burdaki insanlar bu bizim yaşamış olduğumuzun da kültür olduğunun farkında olması lazım. Hani kültürlenme de o kültür yozlaşmasına hani başkalaşmaya giriyor aslında...”*

Nüfus ve göç, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için oldukça önem taşıyan bir konuyu oluşturmaktadır. Kırdan kente göçün önüne geçilebildiği ve tersin göçün görüldüğü coğrafyalarda, sürdürülebilir bir nüfus seviyesinin garanti altına alınmasından söz edilebilmektedir. Tablo 35’de, ana kategorilerden birisi olan Nüfus (N) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 35: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Nüfus (N)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	N-G	“...Ekoturizmin olduğu yerlerde hiçbir zaman kesinlikle bir şehir hayatında veyahut da x bir yere göç etmeyi kimse düşünmez. Çünkü neden düşünmez, kendi sosyal yaşamı ve sosyal geliri iyi olan bir noktada bir şehre göç olayını mümkün değildir. Bakın biz ne yaptık? Biz şehirde yaşarken ekoturizm yapmak üzere tersine doğal olan yere geldik. O nedenle yani göç olmasını bırakınız, tam tersine şehirlerden ekoturizm olan yerlere göç başlayacaktır ve başlamıştır zaten. Şu anda bizim bölgemize de şehirlerimizden ciddi anlamda gelip artık buraya yerleşimler olmaktadır...”
K2	N-G	“...Ekoturizmin en önemli şeyi de göçü engellemekte. Yerinde kalıp, yerinde mutlu olması geleceğe güvenle bakabilmesi, sürdürülebilir olması. Yani ekoturizmin de amacı o zaten...”
K3	N-G	“...Yani tersine göç oluyor. Yani tersine göç var ve genelde de aslında bu tersine göç, işte ekoturizmle ilgili bir şeyler yapmaya çalışıyor birçok yerde örneği var ama bunun sebebi ekoturizm olduğu için mi insanlar tersine göç ediyor yoksa tersine göç zaten etmesi için zaten bir sürü dinamik var büyük şehirlerde hani işinden memnun değil, işte bir sürü başka sıkıntılar var ve göç ettiğinde de orda çözüm olarak ekoturizmi mi düşünüyor o kısmı başka bir konu. Ama tersine göç kesin var. Tersine göç eden insanların da ekoturizmle uğraşma oranı yüksek...”
K4	N-G	“...Mesela bulunduğum bölge (Karabağlar Yaylası). Ekonomik geliri yok adam napıyo, gidiyo göç oluyo. Bunun geri gelmesi için napıcaksın o bölgenin ekonomik değerini yükselticeksin. Bunların hepsi yerel yönetimlerle alakalı. Birileri, yerel yönetimler orada ekonomik değeri güçlendirici projeler hazırlarsa, desteklersen zaten otomatikman oranın ekonomisi canlanır. Gidenlerin göçlerin hepsi geri gelir...”
K7	N-G	“...Yani bölgede işte çalışacak insan bulamıyoruz. Ekoturizmle eğer bu sistemi oturtabilirsek bence büyük bir istihdam da yarattırın. Göçü tabii ki önler. Çünkü sadece tarımla ürettiği ürünün değerini alamayınca insanlar kaçıyorlar ama bunu eğer katma değere çevirebilirsen işte bir tarafta şehirlerden bıkip da buraya doğal hayatı yaşamaya gelen insanlara eğer burada verilen ürünler geliri arttırabilirsen niçin olmasın?...”
	N-G	“...Göçün nedeninin ekonomik sıkıntıdan dolayı insanlar yaşamış olduğu o güzel köyleri terk ederek gidip o şehirlerin varoşlarında yaşıyorlar. Dolayısıyla şimdi bunu eğer bu konuda bir şeyler olursa teşvik mi vereceğiz buna yan da ne biliyim öncüler olursa bence çok güzel şeyler olur. Bu tersine göç gerçekleşebilir...”
K10	N-Y	“...Nüfus yoğunluğumuz ekoturizmle, tembel kişiden çalışan kişiye aktarılır. Daha fazla faydası olur. Ama devlet planları yardımcı olması lazım çok az. Bizlere de ne kadar iş düşüyorsa varıp tıkanıdığımız konular oluyor. Kendi arazine dahi uygun yerlerin varsa bile yapamazsın diyor. Toprakla tabiatla güneşle temas için azıcık da devletin katkısı yol açması lazım. Yani bu yapılabilir köylerde arazi belirlemesi lazım. Bu bölgenin yüzde yirmisi gibi. Yüzde otuzu ekoturizm yapabilir...”
K12	N-G	Eskiden kırsal kesimden kente göçmüş kişilerin tekrardan geri geldiğini düşünüyorum. Çünkü bir ticaret var işin ucunda. Bir gelişim süreci göz önünde. Kentten kıra bir geri dönüş olduğunu düşünüyorum
K13	N-G	İş hayatından veya metropolün keşmekeşinden sıkılıp metropollerden köylere çok fazla göç oldu. Bu yönden çok büyük etkisi var.

\*Nüfus-Göç ve Tersine Göç (N-G) \*Nüfus-Nüfus Yoğunluğu (N-Y)

Ekoturizm, bölgede tersine göç hareketini hızlandıran bir etki doğurmaktadır. Ekoturizm, sadece göçü engellemekle kalmamakta aynı zamanda insanların yaşadıkları yerde, geleceğe güvenle bakabileceği bir ortamı tesis etmektedir.

*“...Ekoturizmin olduğu yerlerde hiçbir zaman kesinlikle bir şehir hayatında veyahut da x bir yere göç etmeyi kimse düşünmez. Çünkü neden düşünmez, kendi sosyal yaşamı ve sosyal geliri iyi olan bir noktada bir şehre göç olayını mümkün değildir. Bakın biz ne yaptık? Biz şehirde yaşarken ekoturizm yapmak üzere tersine doğal olan yere geldik. O nedenle yani göç olmasını bırakınız, tam tersine şehirlerden ekoturizm olan yerlere göç başlayacaktır ve başlamıştır zaten. Şu anda bizim bölgemize de şehirlerimizden ciddi anlamda gelip artık buraya yerleşimler olmaktadır...”*

Yerel yönetimin özellikle ekoturizme ilişkin özendirici politikaları, tersine göç hareketini daha fazla canlandırmada belirleyici olmaktadır. Çünkü ekoturizm, tarımı geçimlik bir ekonomik faaliyet olmaktan çıkarıp ciddi oranda katma değer yaratan bir ekonomik faaliyet haline getirmektedir. Statüsel bağlamda da tarım ve turizmi birleştirici yönü, ekoturizmi cezbedici yapmaktadır. Ayrıca ekoturizm, bölgeyi bilen ve bölgede yaşayan çalışacak nüfusu da doğrudan etkileyen bir faaliyettir.

*“...Mesela bulunduğum bölge (Karabağlar Yaylası). Ekonomik geliri yok adam napıyo, gidiyo göç oluyo. Bunun geri gelmesi için napıcaksın o bölgenin ekonomik değerini yükselticeksin. Bunların hepsi yerel yönetimlerle alakalı. Birileri, yerel yönetimler orada ekonomik değeri güçlendirici projeler hazırlarsa, desteklerse zaten otomatikman oranın ekonomisi canlanır. Gidenlerin göçlerin hepsi geri gelir...”*

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında değerlendirilen ve turizm sektörünün en hızlı büyüyen alternatif turizm türlerinden biri olan ekoturizm, çevrenin korunmasına ve sosyo-ekonomik kalkınmaya odaklanırken pazara hitap edebilmek adına kapitalist kalkınma süreci üzerinde de durmaktadır. Tablo 36’da, ana kategorilerden birisi olan Çevre (Ç) için katılımcıların belirttiği görüşler doğrudan alıntılanmış ve her alt kategorinin karşısında gösterilmiştir.

**Tablo 36: Araştırma Verilerine İlişkin Bulgular – Çevre (Ç)**

Kişi	Kategori – Alt Kategori	Görüş (Doğrudan Alıntı)
K1	Ç-B	“...Ekoturizm bulunduğu bölgenin biyolojik çeşitliliğine, ekosistemine, habitatına, florasına ve faunasına mükemmel etkileri vardır ve bu mükemmel etkiler o bölgenin doğasından tutun canlılarından tüm flora ve faunasından tutun hepsinin mükemmel olmasını sağlar. Bu mükemmellikte ordaki yaşam kalitesini, insan yaşam kalitesini bütün canlıların yaşam kalitesini en üst seviyeye çıkartır...”
	Ç-İD	“...Ekoturizmin olduğu yerde ben size şöyle söyleyim. Gerçekten tehdit yaratan ve endişe uyandıran insan-doğa gerilimini ekoturizm resmen rehabilite etmektedir. Yani bir psikiyatrist gibi rehabilite etmektedir. Çünkü ekoturizmin olduğu bölgelerde saf bir oksijen ve müthiş bir pozitif enerji oluşmaktadır. Bu biraz önce bahsettiğimiz florasında faunasına kadar... Yani ekoturizmdeki insanlar her zaman mutlu insanlardır...”
K2	Ç-B	“...Ekoturizm faaliyetleri olduğu sürece sürdürülebilirlik de gündeme geliyor. Dolayısıyla biyo-çeşitlilik, ekosistem yani bulunduğumuz şey bu habitattaki flora faunayı koruma bilinci oluşmaya başlıyor yani ekoturizm bunlarla varlığını sürdürebiliyor ancak. Yani bunları yok ederseniz veya önemsemezseniz yani ekoturizm olmaz yani dimi. Var oluş amacı bu zaten yani...”
	Ç-T	“...Biz burda 42 dönüm bir araziyiz. İşte en fazla 50-60 kişiyi ağırlayabiliyoruz. Yani bu da işte dönüm başına bakarsanız baya düşük bir sayı. Bir kısım tarım alanlarımız var. Meyve bahçelerimiz var. İşte koyunlarımız var. Atımız var. Tarlaları atla sürüyoruz. Traktör pek sokmuyoruz. Ormanımız var. Dere kenarındayız vs. Biz de burda yaşıyoruz yani ailecek biz de burda yaşıyoruz. İşin içindeyiz. Dolayısı ile bu taşıma kapasitesi de çok çok önemli yani bunu buraya bakınca işte burası böyle ne gözüküyor. Yeşil gözüküyor. Evler son derece kıyıda köşede kalmış ya da ormanın içinde saklı felen. Dolayısı ile bu çok çok önemli. Taşıma kapasitesi, işin en can alıcı noktası bence...”
K3	Ç-E	“...En ekolojik turizm hiç yapılmayıdır... Yani bir sürü şey var daha ayak izimiz azalsın diye yapmaya çalıştığımız. Ama buna rağmen, zaten Muğla'nın geneli de böyle bence. Şimdi daha olayın en başından başlayarak şey yapacaksak, hareket edeceksek. Zaten Muğla'daki herhangi bir otele biz İngiltere'den Almanya'dan ordan burdan birisini getirmek istiyorsak ve bununla ilgili de işte orda bir gelir gelir elde etmesini sağlamak istiyorsak ekolojik ayak izi açısından zaten o adamın İngiltere'den ve Almanya'dan uçakla Dalaman Havaalanı'na ya da Bodrum Havaalanı'na inmesiyle bıraktığı ekolojik ayak izinde çuvalayarak başlıyoruz. Bir yani eksi birle başlıyoruz yani...”
	Ç-S	“...İşte sürdürülebilirlik, sürdürülebilir bir kalkınmadan bahsediyorsak o kalkınma sosyal, çevresel ve ekonomik üçü bir arada olduğunda oluyor. Yoksa dünyanın en doğru ve en güzel koruma projesini yapalım işte doğayı ya da kültürü koruyan ama ekonomik karşılığı yoksa ölüyor o da ölüyor. O yüzden hepsi bir arada olması gerekiyor bir taraftan da...”
K10	Ç-S	“...Ekoturizmde efendim atık madde yoktur. Ekoturizmde atık madde diyebilir şey olamaz. Çünkü, yediğiniz kalan yemeklerin dahil tavuklara, hayvanların yemlerine karıştırma şansımız var. Doğal dengenin içinde kansersiz bir yaşam...”

\*Çevre-Biyoeçeşitlilik ve Flora/Fauna (Ç-B) \*Çevre-Ekolojik Ayak İzi (Ç-E) \*Çevre-İnsan ve Doğa Gerilimi (Ç-İD) \*Çevre-Kirlilik Düzeyi (Ç-K) \*Çevre-Sürdürülebilirlik (Ç-S) \*Çevre-Taşıma Kapasitesi (Ç-T)

Ekoturizmin, insan ve doğa gerilimi başta olmak üzere çevresel birçok soruna çözüm ürettiği görölmektedir. Ekoturizm, biyolojik çeşitliliği korunması gereken bir zenginlik olarak sunarken canlılar arasındaki uyumu da pekiştirmektedir. Böylece ekoturizm, bütün canlıların yaşam kalitesini yükseltmektedir. Çevreye duyarlı yapısı, ekoturizmin var oluş amacında yer aldığı için ekoturizm, flora ve faunanın korunmasından atık yönetimi konularına kadar geniş bir çevresel yelpaze sunarak doğal kaynakları sürdürülebilir kılmaktadır.

*“...Ekoturizm faaliyetleri olduğu sürece sürdürülebilirlik de gündeme geliyor. Dolayısıyla biyo-çeşitlilik, ekosistem yani bulunduğumuz şey bu habitattaki flora faunayı koruma bilinci oluşmaya başlıyor yani ekoturizm bunlarla varlığını sürdürebiliyor ancak. Yani bunları yok ederseniz veya önemsemezseniz yani ekoturizm olmaz yani dimi. Var oluş amacı bu zaten yani...”*

Ancak taşıma kapasitesi ve ekolojik ayak izi, ekoturizm sürecinde birtakım tehlikelere işaret edilmektedir. Bu tehlike, özellikle kıyı bölgelerinde gerçekleşen ekoturizm faaliyetlerinde daha belirgin olarak öne çıkmaktadır.

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler, yerel halk ve ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri üzerinden temellendirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmanın ilk hipotezinin geçerliliği test edilmiş ve ekoturizmin bölgede hipotezi destekleyecek kadar uzun dönemli bir geçmişe sahip olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla ilk hipoteze ilişkin çıkarımlarda bulunularak bir projeksiyon çizilmiştir. Hiç kuşkusuz ekoturizmin bölgede kısa ve uzun dönemli karşılaştırılmasına yönelik mutlaklık içeren sonuçlara ulaşılamaması, ekoturizmin bölgede topyekun şekilde içselleştirilmesinin yavaş gerçekleşmesinden kaynaklanmıştır. Ekoturizm rotalarında bulunan ekoturizm işletmelerinden en eski olanı, 1987'lere uzansa da ekoturizm yapıldığına yönelik farkındalığın oluşması, hem girişimciler de hem de yerel halk tarafından 2000'lerin sonrasını bulmuştur. 2000'lerden sonra kurulan ekoturizm işletmelerinin daha çok olması, bu farkındalıktan kaynaklanmaktadır. Ancak ekoturizm bilincinin yerleşmesi, günümüzde devam eden bir süreç olarak gözlenmiştir.

*H1: Yerel halk, ekoturizme ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan kısa dönemde memnuniyet duyarken uzun dönemde elde edeceği fayda konusunda olumsuz düşünmekte, ekoturistlere karşı tutumu olumsuz yönde değişmektedir.*

Ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ele alınarak ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkileri, birtakım modeller çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu modeller, Doxey (1975) tarafından geliştirilen Tolerans Yaklaşımı Modeli ve Butler'in (1980) geliştirdiği Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli olarak bilinen modellerdir. Tolerans Yaklaşımı Modeli'ne göre turizm gelişim gösterdikçe, yerel halkın tutum ve davranışları zaman içinde değişmektedir. Turistlere karşı, ilk etapta hoşgörü gösteren yerel halk turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel açıdan uzun dönemli getirilerine güvensizlik duyunca yerel halkın turizme ve turiste yaklaşımı olumsuz yönde değişmektedir. Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli de benzer görüşlere dayanmaktadır. Bu modele göre, turizm destinasyonlarının gelişmesi ile yerel halkın turizm ve etkilerine yönelik tutumu arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla başlangıç evresinde turizm ve etkileri, algılanan ekonomik faydadan dolayı yerel halk tarafından olumlu

yorumlanırken sonraki evrelerde bu olumlu hissiyat, tersine dönüşebilmektedir. Bu çalışmada Doxey'in (1975) ve Butler (1980)'in ileri sürdüğü görüşlerin destekleyici bulgulara ulaşıp ulaşmadığı toplanan nitel verilerin analiziyle değerlendirilmiştir. Buradan hareketle, eskiden beri hizmet veren ekoturizm işletmeleri ve bölgedeki yerel halkın yanı sıra yeni hizmet vermeye başlayan ekoturizm işletmeleri de araştırma konusu yapılmıştır. Böylece Doxey ve Butler'in geliştirmiş olduğu modellerin Muğla ili için geçerliliği test edilmiştir.

Tolerans Yaklaşımı Modeli ve Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli, bu çalışmadaki bulgulara göre değerlendirildiğinde yerel halkın ekoturizme yönelik bakışında birtakım kuşkuvar olmakla beraber ekoturizmin bölgede modelin test edileceği kadar uzun dönemli bir geçmişe sahip olmadığı görülmüştür. Ancak, kırsaldaki insanların kentte yaşayanların sahip olduğu girişimcilik kültürüne ve yatırımcı bilgisine sahip olmaması, ekoturizmin yaygınlaşarak ve uzun döneme yayılarak başarılı olmasını güçleştiren bir neden olarak gözlenmiştir. Hiç kuşkusuz ekoturizm, kır-kent arasındaki ayrıma çözüm sunan bir alternatif turizm türüdür. Ancak, kır-kent arasındaki farklılıkların giderilmesi için ekoturizm öncesi kırsalda yaşayan insanlar ile kentte hayatını idame ettiren insanlar arasında girişimcilik kültürü, yatırım bilgisi, eğitim ve kültürel yönden var olan açıkların kapatılması bir gereklilik olarak ön plana çıkmaktadır. Kültürel altyapı tesis edilmeksizin kır ve kent arasındaki bölgesel kalkınma farklılıklarının çıkış yolu sadece ekoturizmde aranır, Tolerans Yaklaşımı Modeli bölgede geçerli olacaktır. Ayrıca ekoturizm küçük ölçekli bir düşünce sistemi içermekte olup kitle turizmine elverişli bir doğası olmadığından yoğun talep, uzun dönemde ekoturizmin sonunu getirebilecek tehlikeler arasında yer almaktadır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler, ekoturizm işletmeleri ve yerel halk olmak üzere iki çalışma grubuna yönelik hazırlanan sorularla test edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmanın ikinci hipotezinin geçerliliği ise kabul edilmiştir.

*H2: Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizm, Muğla ilinin ekonomik kalkınma sürecini ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel açıdan etkilemektedir.*

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekonomik sürdürülebilirlik, sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirliği bünyesinde barındıran ekoturizm,

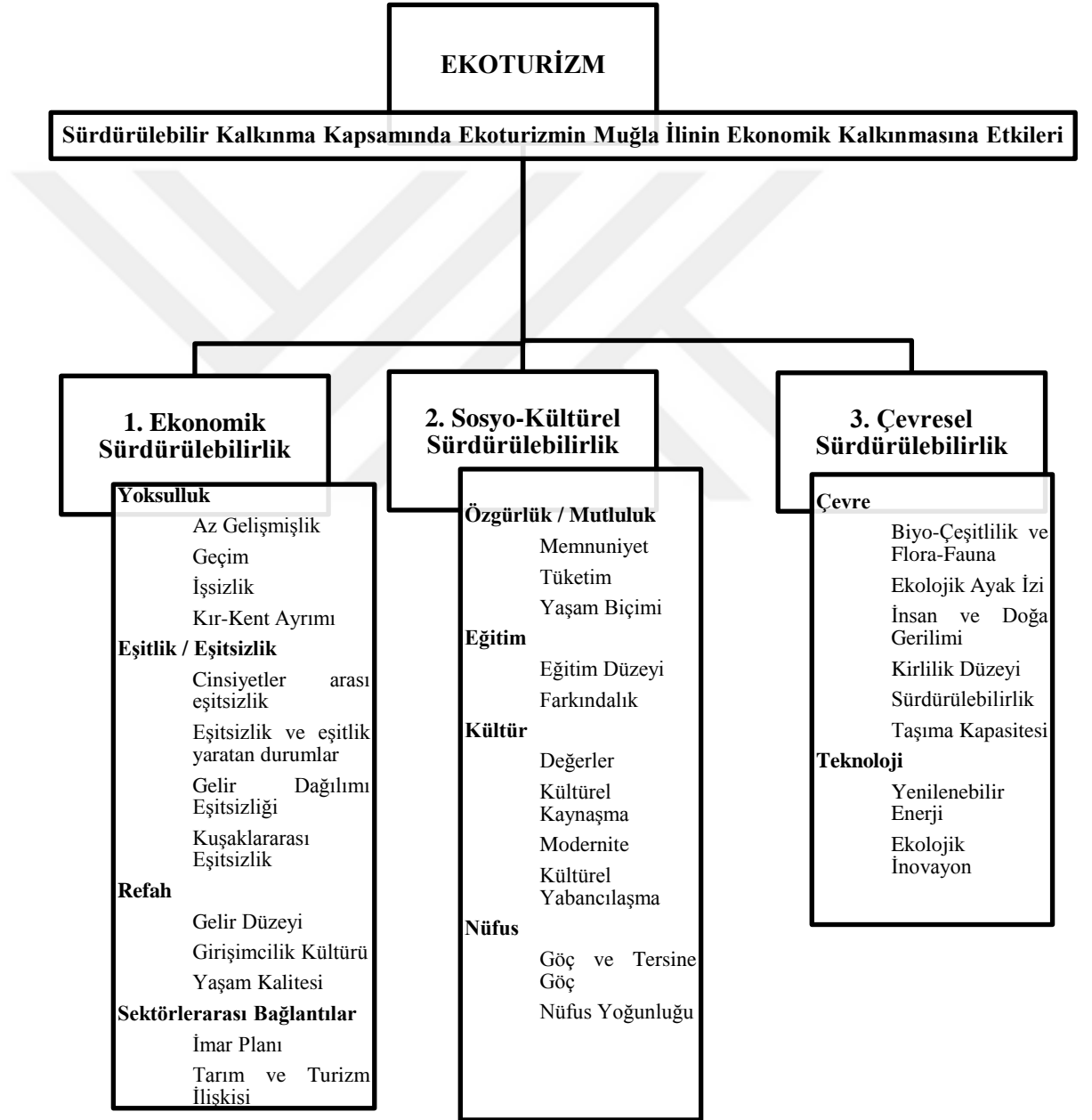


Muğla ilinde ekonomik kalkınmayı etkilemiştir. Elde edilen veriler ışığında, ekonomik sürdürülebilirlik olmaksızın sosyo-kültürel ve çevresel sürdürülebilirlikten söz edilemeyeceği ortaya çıkmıştır.

Şekil 18’de sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerinin nasıl değerlendirildiği gösterilmiştir.



**Şekil 18: Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Muğla İlinin Ekonomik Kalkınmasına Etkileri**



**Kaynak:** Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekoturizm, yalnızca alternatif turizm türünden ibaret bir faaliyet olarak yorumlanmamaktadır. Ekoturizm bir kültür düzeyini ve yaşam felsefesini yansıtmaktadır. Ekoturizmin bölgede ekonomik kalkınmayı etkilemesi, eğitim ve kültürel yönden içselleştirilmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ekoturizmin Muğla ilinde ekonomik kalkınmayı yoksulluk, eşitlik ve refah gibi ekonomik boyutlar açısından oldukça etkilediği görülmektedir. Sosyo-kültürel ve çevresel açıdan ekoturizm, ekonomik yönden sürdürülebilir bir yapı kurulması halinde bölgede işlevsellik kazanabilmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerinde hiyerarşik bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu hiyerarşik ilişkiden hareketle sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizm, ekonomik açıdan karşılığını bulmadan sosyo-kültürel ve çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin süreçten söz edilemeyeceği görülmüştür.

Hiyerarşik ilişki, ekoturizmin ekonomik sürdürülebilirliğe ilişkin etkisinin ardından da devam etmektedir. Benzer şekilde ekoturizm, Muğla ilinde kalkınma sürecini ekonomik açıdan etkiledikten sonra sosyo-kültürel sürdürülebilirlik gündeme gelmektedir. Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik olmaksızın çevresel etkilerin görülmediği belirlenmiştir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizm, Muğla ilinin ekonomik kalkınma sürecini başlangıçta ekonomik olarak etkilerken ikinci evrede sosyo-kültürel olarak etkilemektedir. Çevresel etkiler ise üçüncü evrede kendini göstermektedir.

Çalışmada görülmüştür ki ekoturizm, insan ve doğa geriliminde bir orta yolu temsil etmektedir. Bölgede ekoturizm, insanları iç huzura yönelterek rehabilite etmekte ve sağlıklı bir yaşam imkanı sunmaktadır. Ekoturizmin uzun dönem etkilerini görebilmek ve insanların mutluluğundan kalıcı olarak söz edebilmek için ekonomik sürdürülebilirliğin bölgede yerleştirilmesi, kaçınılmaz görülmektedir. Çünkü ekonomik sürdürülebilirliğe ilişkin etkiler gözlemlendikten sonra sırasıyla sosyo-kültürel ve çevresel etkiler öncelik kazanabilmektedir. Bu süreçte başta üniversite, yerel yönetim, bölgesel kalkınma ajansı ve sivil toplum kuruluşlarının destekleyici ve özendirici çalışmaları belirleyici rol oynamaktadır.

Ekoturizm, kırsal kesimlerde uygulanarak az gelişmişlik sorununa, kır-kent ayrımına, bölgesel dengesizliğe ve bölgesel kalkınma farklılıklarına çare olması beklenen sürdürülebilir kalkınma kapsamında değerlendirilen bir turizm türüdür. Bununla beraber ekoturizm, vizyoner bir bakış gerektiren bir kültür meselesidir. Ekoturizm kültürel altyapı, asgari eğitim ve özünde bir felsefe barındırması itibariyle bir turizm türünden çok daha fazlasını temsil etmektedir. Dolayısıyla kırsal kesimlerde hayata geçirilmesine karşın az gelişmiş yerlerde kültürel altyapı ve konuya ilişkin eğitim ve farkındalık söz konusu olmadığından ekoturizm, sancılı bir sürece dönüşmektedir. Bu sancılı süreç ise kamu ve özel sektör başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının aktif rol almasıyla aşılabilmektedir. Böylece ekoturizm, az gelişmişlik sorununa bir reçete olarak sunulabilmektedir. Bu çalışmada da görüldüğü üzere ekoturizm, bütünüyle yerel hayatın akışına ve yerelin önceliklerine bırakılır ise uzun döneme yayılan bir sistemden bahsedilemeyecek ve ekoturizm, uzun dönemli olarak değerlendirilemeyecektir.

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında ekoturizmin Muğla ilinin ekonomik kalkınmasına etkilerine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Bu çalışma çerçevesinde elde edilen bulguların eşliğinde geliştirilen öneriler, şu şekilde sıralanmaktadır:

- Ekoturizmin, refah düzeyini artırıcı etkilerinden hareketle girişimcilik kültürü ve yaşam kalitesi arasında bağlantılar kurmaya yönelik politika tasarımlarının gerçekleştirilmesi yoluyla yerel halk ile ekoturizm işletmelerinin gelir düzeyinin artırılması,
- Ekoturizm girişimciliğinin toplum temelli turizm açısından ele alınarak mülk sahibi yerli girişimcilerin maliyet avantajını kullanmasına olanak tanıyan özendirici politikalara yer verilmesi ve yerel halkı ekoturizm girişimcisi olmaya sevk etmek adına ekoturizmin özüne uygun küçük ölçekli girişimlere de kıyı turizmi yapan büyük ölçekli girişimlere benzer teşviklerin söz konusu olması,
- Tescilli yedi adet coğrafi işaretli ürünü bulunan Muğla'nın coğrafi işaretli ürünlerini, ekoturizme yönelik bir ürün haline dönüştürerek internet, festivaller, ulusal ve uluslararası coğrafi işaret sempozyumları yoluyla tanıtımının yapılması ve bu ürünlere yönelik niş pazarların kurulması,

- Yerel halkın başlangıçta ekoturizm konusunda bilinçlendirilerek ardından bölgenin doğal kaynakları, kültürel varlıkları, tarihsel zenginlikleri ve ekoturizm konusunda eğitmenler olarak yetiştirilmesi,
- Yerel halk ile yabancı ziyaretçiler arasındaki uyum hakkında ön çalışmaların yürütülerek kültürel kaynaşma sürecinin kültürel yabancılaşmaya yol açmamasına yönelik mücadele verilmesi,
- Ekoturizmin az gelişmiş kırsal bölgelerde ortaya çıkmasına rağmen ekoturizm varlığını sürdürmek adına gelişmiş bir kültürel iklime ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, üniversite başta olmak üzere yerel yönetimi, sivil toplum kuruluşlarını ve bölgenin önde gelenlerini içine alan çok katmanlı bir tabaka oluşturulup yönetim anlayışıyla politika zemini oluşturulması,
- Ekoturizm, az gelişmişlik sorunu ve kır-kent ayrımına tek reçete gibi görülmemeyerek ekoturizmin bölgeye kazandırdığı farkındalık üzerine projeler üreten ve geliştiren kültürel platformlar ile danışma ofislerinin tesis edilmesi,
- Sürdürülebilirlik, biyo-çeşitlilik, flora-fauna ve ormanlar üzerindeki tahribatı minimize etmek için etki analizlerinin yoğunlaştırılarak tematik çalışmaların yürütülmesi ve ekoturizmin planlanarak yönetilir hale getirilmesi,
- Ekoturizmin doğasına uygun olarak organik tarım yerine doğal tarımın bölgede benimsenmesinin sağlanarak modern yaşamın getirdiği organik ilaçlar da dahil olmak üzere her türlü kimyasal kullanımının reddedilerek tarımsal üretim yapılması ve fark yaratılması,
- Ekoturizme uygun yapılaşmanın tesis edilmesi ve eşitlikçi uygulamaların yürütülmesi için imar planlamasının adaletli şekilde gerçekleştirilmesi ve butik otel ve ev pansiyonculuğu gibi ekoturizm işletmelerinin, büyük çaplı beş yıldızlı oteller ve tatil köylerinin gölgesinde kalmaması,
- Ekoturizm faaliyetlerinden genel itibariyle eğitim ve kültür seviyesi ileri düzeyde olan insanlar faydalandığı için ekoturizmin, yerel halka

sadece ticarete indirgenmeden bir kültür olarak aktarılması ve ekonomik getirilerinin ekoturizmin doğru anlaşıldığı takdirde mümkün olabileceğinin anlatılması,

- Ekoturizmin yerleşmesi ve uzun döneme yayılması, yerel halkın sürecin içinde yer almasıyla mümkün olduğundan dolayı yerel halkın ekoturizmden kısa dönemde fayda sağlamasına yönelik stratejiler geliştirilmesi ve fırsatçı şekilde hareket eden yerel halkın, çevresel ve kültürel değerleri koruyarak gelir elde edeceğini pilot çalışmalarla deneyimlemesi,
- Bölgedeki paydaşların, tanıtım ve pazarlama stratejilerinde sadece kıyı turizmi için değil aynı zamanda ekoturizm için de bir araya gelerek atölye çalışmaları, çalıştaylar ve seminerler gerçekleştirmesi ve hem koruyarak hem de üreterek turizm yapmanın getirilerinin etkin bir şekilde aktarılması,
- Ekoturizm faaliyetlerinde temiz enerji ve ekolojik inovasyonu teşvik etmek için kamusal teşviklerin, HES gibi büyük projelerle sınırlı kalmayıp temiz enerji kullanımını destekleyici, ekoturizmin doğasına uygun mikro ölçekli destek ve teşviklerin yönetmelikte emsal oluşturacak ve süreklilik kazanacak şekilde gerçekleştirilmesi,
- Ekoturizmin var oluş amacının bir gereği olarak yenilenebilir enerjinin kurulum aşamasında ekoturizm girişimcilerine yönelik özel teşvik politikalarının izlenmesi,
- Ekoturizmin özünden kopmaması için kalabalıklaşan bir turizm anlayışının mutlak şekilde önüne geçilerek ekolojik ayak izi ve taşıma kapasitesi sınırlarının belirlenerek hesaplanması,
- Ekoturizm faaliyetlerinde daha çok yatırım yapıp daha çok üretme mantalitesi yerine var olanla yetinerek üretebilmenin ve aşırı tüketimin önüne geçilerek az tüketimin vurgulanması,
- Yerel halkın yaşam biçiminin ve günlük hayatının korunarak ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi,

- Ekoturizm bilinci, aciliyet içermekte olup ekoturizm farkındalığı yaratılmaz ise mevcut ekoturizm olanaklarından tamamen mahrum kalınabilme riskinin ortaya konulması.

Ekoturizmin, kuramsal olarak ekonomi ve çevre arasındaki ilişkiye göre şekillendirilen Neo-Klasik Çevre İktisadı'ndan Ekolojik İktisat'a evrilmesi ve ekoturizmin sürdürülebilirliği adına geliştirilen öneriler, son derece önem taşımaktadır. Ayrıca ekoturizm, insan ve çevre arasındaki ilişki üzerine temellendirilen kuramlardan olan Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekolojinin radikal eleştirilerine tam anlamıyla bir çözüm üretmese de kıyı turizminin tahrip edici etkilerini bertaraf edebilmesi açısından savunulması gereken bir alternatif turizm türü olarak öne çıkmaktadır. Ekoturizmin bölgedeki geleceği, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarından Reformcu Yaklaşım'ın benimsenmesi ile büyük ölçüde garanti altına alınacaktır. Çünkü Statükocu Yaklaşım, ekoturizmin varlığı ve sürdürülebilirliği açısından ılımlı ve fazla iyimser bir görüşü temsil ederken Dönüşümcü Yaklaşım ise son derece radikal bir çizgide kalarak sistemsal bir mücadele vermektedir. Dolayısıyla ideal bir ekoturizmin varlığı, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları arasından Reformcular ile mümkün görünmektedir.

Kadın girişimciliğini kıymetli hale getiren ekoturizm, hem bölgede kadın emeğine ticari bir değer kazandırmakta hem de göçün önüne geçerek istihdam alanı yaratmaktadır. Böylece ekoturizm, Türkiye'nin en büyük sorunları arasında yer alan işsizlik ve genç işsizliği hafifletici rol oynamaktadır. Muğla ili için de benzer bir durum söz konusudur. Ekoturizm, istihdam alanları doğurarak işsizliği önleyici bir etkiye sahip olmasının yanı sıra kadın girişimciliğini de desteklemektedir. Böylece girişimcilik kültürü gelişmekte ve yerel halkın açık fikirler sunabileceği bir ortam söz konusu olmaktadır. Muğla'da tersine göçü etkileyen turizmden daha güçlü bir unsur bulunmamaktadır. Bu turizm şeklinin de ekoturizm olması, mevcut kaynakların sonraki nesillere aktarılması bağlamında büyük önem taşımaktadır. Tüm bu gelişmeler, gelir dağılımını iyileştirici, cinsiyet eşitsizliğini azaltıcı ve kuşaklararası eşitsizliği hafifletici etkiler doğurmaktadır.

Bölgede yürütülen ekoturizm faaliyetlerinde, yerel halk ve ekoturizm işletmeleri ile ekoturistlerin kurduğu etkileşimin, hayati öneme sahip olduğu görülmüştür. Bu

etkileşimden sağlıklı sonuçlar elde etmek için hem yerel halk ve işletmeci açısından hem de gelen ziyaretçiler açısından ekoturizmin salt ticari bir meta olarak yorumlanmaması, kilit bir rol oynamaktadır. Ekoturizmin arz ve talep unsurlarının uyumu ve ahengi, birçok turizm türüne göre daha belirgin olup samimiyetten ve empatiden yoksun iletişim, bölgede birçok soruna yol açabilecek niteliktedir. Ekoturizmin başta ekonomik ardından sosyo-kültürel boyutları, çevresel değerlere olan yaklaşım biçimini etkilemekte olup söz konusu ekonomik boyut, insanları ekoturizmi ticari bir meta olarak görme gibi bir hataya sevk etmemelidir.





## KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. ve Robinson, J.A. (2014). *Ulusların Düşüşü – Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri* (A. R. Veliöğlu, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap

Ahipaşaoğlu, S. ve Çeltek, E. (2006). *Sürdürülebilir Kırsal Turizm*, Ankara: Gazi Kitabevi

Akgül, U. (2010), Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı: 24, 133-164.

Akıncı, Z. ve Kasalak, M.A. (2016). “Management of Special Interest Tourism in Terms of Sustainable Tourism”, Avcıkurt, Dinu, Hacıoğlu, Efe, Soykan ve Tetik (Ed.), *Global Issues and Trends in Tourism* (ss.176-190). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.

Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık

Anand, S. ve Sen, A. (2000). Human Development and Economic Sustainability. *World Development*, 28 (12), ss.2029-2049.

Andrei, D.R., Gogonea, R.M., Chiritescu, V., Sztruten, G. ve Busuioc, F.M. (2014). Ecotourism as a Viable Alternative for Economic Development of Romanian Rural Communities. *Bulletin UASVM Agriculture*, 71 (1), ss.1-7.

Arndt, H.W. (1981). Economic Development: A Semantic History. *Economic Development and Cultural Change*, 29 (3), ss.457-466.

Asadi, A. ve Kohan, M.F.Z. (2011). The Role of Entrepreneurship on Ecotourism Development. *International Conference on Sociality and Economics Development*, Singapore, ss. 38-42.

Aydın, H.A. (2016). *Sosyal Sermaye ve Kalkınma*, Ankara: Efil Yayınevi

BAKA (2012). *Ekoturizm Sektör Raporu*, <http://www.baka.org.tr/uploads/1349952547EKOTURİZM-SEKTÖR-RAPORU-11EYLUL.pdf>, Erişim Tarihi: 01 Haziran 2018

Bakırtaş, T. (2014). *Dünya’da ve Türkiye’de Ekonomik Kalkınma – Küresel Kalkınma Odaklı Sorunlar Yeni Model Arayışları*, Ankara: Nobel Yayıncılık

- Baldwin, R.E. ve Martin, P. (1999). Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences. *NBER Working Paper Series*, ss.1-33.
- Baral, N., Stern, M.J. ve Hammett, A.L. (2012). Developing a Scale for Evaluating Ecotourism by Visitors: a Study in the Annapurna Conservation Area, Nepal. *Journal of Sustainable Tourism*, 20 (7), ss.975–989.
- Baran, P. A. (1957). *The Political Economy of Growth*, Pelican Books, Monthly Review Press
- Barbier, E.B. (1987). The Concept of Sustainable Economic Development. *Environmental Conservation*, 14 (2), ss. 101-110.
- Barbosa, G.S., Drach, P.R. ve Corbella, O.D. (2014). A Conceptual Review of the Terms Sustainable Development and Sustainability. *International Journal of Social Sciences*, 3 (2), ss.1-15.
- Barkauskiene, K. ve Snieska V. (2013). Ecotourism as an Integral Part of Sustainable Tourism Development. *Ecotourism and Management*, 18 (3), ss.449-457.
- Başkaya, F. (2005). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: Maki Basın Yayın
- Başkaya, F. (2011). *Yeni Paradigmayı Oluşturmak – Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliliği ve Aciliyeti Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Maki Basın Yayın
- Baydaş, A. ve Bayat, M. (2016). *Kırsal Kalkınma Perspektifinden Sektörel Pazarlama*, İstanbul: Kriter Yayıncılık
- Belber, B.G. (2018). *Ekoturizmde Pazarlama Çabaları ve Turist Davranışları*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Benzer, A.N.K. (2006). Bolu-Göynük ve Yakın Çevresi Doğal ve Kültürel Kaynaklarının Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi*, Ankara
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma – Büyüme Teorileri*, *Kalkınma Ekonomisi*, Trabzon: Derya Kitabevi

Bhuiyan, A.H., Siwar, C., İsmail, S.M. ve İslam, R. (2012). The Role of Ecotourism for Sustainable Development in East Coast Economic Region (ECER), Malaysia. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 3 (9), ss.53-60.

Bilgili, M.Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (49), ss.559-569.

Bilim, Y. ve Özer, Ö. (2013). “Yerel Halk Gözüyle Konya’da Turizmin Önemi ve Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri”, *I. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu* içinde (s.386-394), Konya

Bookchin, M. (1999). *Toplumunu Yeniden Kurmak* (K. Şahin, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Bozdoğan, R., (2005), Sürdürülebilir Gelişmenin Tarihsel Arka Planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), ss.1011-1028.

Braun, Y.A., Dreiling, M.C., Eddy, M.P. ve Dominguez, D.M. (2015). Up Against the Wall: Ecotourism, Development, and Social Justice in Costa Rica. *Journal of Global Ethics*, 11 (3), ss.351-365.

Bulatovic, D., Bulatovic, A. ve Petrovic, D. (2013). Strategic Nexus of Ecotourism and Ecological Farming in Function of Sustainable Development in Rural Areas of Montenegro. *IV International Agriculture Symposium*, Jahorina

Bunghez, C. L. (2015). Ecotourism in Romania. *Romanian Journal of Marketing*, (1), ss.72-76.

Carp, J. (2014). “The Importance of ‘Slow’ for Liveable Cities”, *Fondazione Giangiacomo Feltrinelli*,

[http://xdams.fondazionefeltrinelli.it/dm\\_0/FF/feltrinelliPubblicazioni/allegati//Carp/files/assets/common//downloads/publication.pdf](http://xdams.fondazionefeltrinelli.it/dm_0/FF/feltrinelliPubblicazioni/allegati//Carp/files/assets/common//downloads/publication.pdf), Erişim Tarihi: 06.06.2018

Cater, E. (1994). “Ecotourism in the Third World – Problems and Prospects for Sustainability”, Cater ve Lowman (Ed.), *Ecotourism – A Sustainable Option* (ss.69-86). Chichester, England: John Wiley & Sons Published

Ceylan, T. (1995). “Sürdürülebilir Kalkınma”, İşgüden, Ercan ve Türkay (Ed.), *Gelişme İktisadi Kuram-Eleştiri-Yorum* (203-223). İstanbul: Beta Yayınları

- Chalker, B. (1994). "Ecotourism: On the Trail of Destruction or Sustainability. A Minister's View", Cater ve Lowman (Ed.), *Ecotourism – A Sustainable Option* (ss.87-99). Chichester, England: John Wiley & Sons Published
- Chirozva, C. (2015). Community Agency and Entrepreneurship in Ecotourism Planning and Development in the Great Limpopo Transfrontier Conservation Area. *Journal of Ecotourism*, 14 (2–3), ss.185–203.
- Civelek, C., Dalgın, T. ve Çeken, H. (2014). Agro-Turizm ve Kırsal Kalkınma İlişkisi: Muğla Yöresindeki Agro-Turizm Alanlarında Bir Araştırma, *Turizm Akademik Dergisi*, 1 (1), ss.15-28.
- Cobbinah, P.B. (2015). Contextualising the Meaning of Ecotourism. *Tourism Management Perspectives*, (16), ss.179-189.
- Christoff, P. (1996) Ecological Modernisation, Ecological Modernities. *Environmental Politics*, 5 (3), ss.476-500.
- Clarke, J. (1997). A Framework of Approaches to Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5 (3), ss.224-233.
- Çakılcıoğlu, M. (2013). Turizm Odaklı Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bir Yöntem Önerisi. *Tasarım + Kuram*, (16), ss.27-42.
- Çeken, H. (2014). *Turizm Ekonomisi*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Çeken, H., Ökten, Ş. ve Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, ss.79-95.
- Çelik, N. (2014). Sürdürülebilir Turizm Uygulamalarının Turizm Talebi Üzerine Etkileri: Muğla Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*, Muğla
- Çelik, N. (2015). Postbürokratik Kamu Yönetimi ve Demokrasi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), ss.135-152.
- Çetin, M. (2005). Doğal Sermaye (Kritik Doğal Sermaye) ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), ss.313-328.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (2014). *Fethiye-Göcek, Köyceğiz-Dalyan, Datça-Bozburun, Gökova, Foça Özel Çevre Koruma Bölgeleri ve Ayvalık Adaları Tabiat Parkı Rehber Kitabı*. <http://dcm.dka.gov.tr/App Upload/Proje%20Alanlari%20Rehber%20Kitabi.pdf>,

Erişim Tarihi: 18.02.2019

Daly, H.E. (2007). *Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing

Das, D. ve Hussain, I. (2016). Does ecotourism affect economic welfare? Evidence from Kaziranga National Park, India. *Journal of Ecotourism*, 15 (3), ss.241–260.

Demir, C. ve Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık

Demir, G. (2011). Post Neo-Liberalizm? – Kriz ve Sonrası Üzerine. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, ss.1-20.

Demir, Y. ve Demirel, E.T. (2011). Rekabet Avantajı Yaratmada Entelektüel Sermayenin Önemi. *‘İŞ, GÜÇ’ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13 (1), ss.81-104.

Demirer, G.N. (2008). “Temiz Üretim Yaklaşımının Bugünü ve Geleceği”, *Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu*, İstanbul, ss.57-64.

Deviren, N.V. ve Atasever, G. (2011). Ekonomik Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerindeki Etkileri. *Mevzuat Dergisi*, (164), ss.1-9.

Deviren, N.V. ve Yıldız, O. (2015). Kontrolsüz Kentsel Büyüme Karşıtı Bir Hareket: Ülke Deneyimleriyle Yavaş Şehirler. *Akademik Bakış*, (51), ss.346-367.

Deviren, N.V. ve Yıldız, O. (2016). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Ülke Deneyimleriyle Ekoturizm Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *17. Ulusal Turizm Kongresi*, Bodrum, Muğla, ss.322-332.

Deviren, N.V. ve Yıldız, O. (2017a). “Ekoturizm Girişimciliğinin Toplum Temelli Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Muğla Karabağlar Yaylası Örneği”, *III. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresi*, Fethiye, Muğla, ss. 623-634.

Deviren, N.V.ve Yıldız, O. (2017b). Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Muğla Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (62), ss.511-523.

Dindar, G. (2012). “Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli”, Oppermann (Ed.), *Ekoeleştiri – Çevre ve Edebiyat* (ss.59-92). Ankara: Phoenix Yayınları

Dobson, A. (2016). *Ekolojizm* (C. Yücel, Çev.) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi

Dulupçu, M.A. (2005). “Kalkınma Ekonomisi Literatürüne Eleştirel Bir Bakış”, Kar ve Taban (Ed.), *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (ss.369-398). Bursa: Ekin Yayınevi

Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve (Eko)turizm*, Ankara: Erk Yayıncılık

Eriksson, H. (2003). “Rhetoric and Marketing Device or Potential and Perfect Partnership? - A Case Study of Kenyan Ecotourism”, *Minor Field Study Report*, Umeå University, İsveç

European Union External Action Service (2016). *World Sustainable Development Summit & Greenovation Report*, Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi

Felix, D. (2003). The Past as Future? The Contribution of Financial Globalization to the Current Crisis of Neo-Liberalism as a Development Strategy. *Political Economy Research Institute, Working Paper Series*, (69), ss.1-50.

Foley, D.K. ve Michl, T.R. (2015). *Büyüme ve Bölüşüm*, Ankara: Phoenix Yayınları

Fotourehchi, Z. ve Şahinöz, A. (2016). *Çevre Ekonomisi ve Politikaları*, Ankara: İmaj Yayınevi

Foy, G (1990). Economic Sustainability and the Preservation of Environmental Assets. *Environmental Management*, 14 (6), ss.771-778.

Furtado, J.I.R. ve Belt, T. (2000). *Economic Development and Environmental Sustainability - Policies and Principles for a Durable Equilibrium*, Washington: World Bank Institute

Garrard, G. (2016). *Ekoeleştiri – Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar* (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap

- Goodall, B. ve Stabler, M. (2001). "Environment Standards and Performance Measurement in Tourism Destination Development", Richards ve Hall (Ed.), *Tourism and Sustainable Community Development* (ss.63-82). London: Routledge Taylor & Francis Group
- Georgescu-Roegen, N. (1971). *The Entropy Law and the Economic Process*, Cambridge: Harvard University Publish
- Gökmen, A. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim: Öğretmen Adaylarının Tutumları ile İlişkili Olan Faktörler (Gazi Eğitim Fakültesi Örneği), Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi*, Ankara
- Görmez, K. (2010). *Çevre Sorunları*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Grossman, G.M. ve Krueger, A.B. (1994). Economic Growth and the Environment. *Working Paper*, NBER
- Güngör, A. (2014). İkirciklem (Oxymoron) Uyumsuzluğun Uyumu. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (23), ss.102-121.
- Haberal, H. (2015). *Turizmde Alternatif – Ekolojik Turizm – Doğa Turizmi – Kırsal Turizm – Yayla Turizmi*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Haddad, N.F. (2015). "Planning for Sustainable Tourism Development in a Context of Regional Instability: The Case of the Lebanon", Morpeth ve Yan (Ed.), *Planning for Tourism Towards a Sustainable Future* (ss.186-202). Londra: CABI Published
- Hall, M. (2011). Beyond the Human: Extending Ecological Anarchism. *Environmental Politics*, 20 (3), ss.374–390.
- Halişçelik, E. (2015). *Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksul Odaklı Büyüme*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Hernandez, A. ve Pikon, J.C. (2014). "Protected Wild Areas and Ecotourism in Costa Rica", Netto, Trigo ve Godoi (Ed.), *Tourism in Latin America - Cases of Success* (ss.127-141). New York, ABD: Springer Published
- Honey, M.S. (1999). Treading Lightly? Ecotourism's Impact on the Environment. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 41 (5), ss.4-9.

Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development – Who Owns Paradise?*, Washington: Island Press

Hopkins, T.K. ve Wallerstein, I. (1996). *The Age of Transition Trajectory of the World-System - 1945-2025*, Londra: Zed Books

Hopwood, B., Mellor, M. ve O'Brien, G. (2005). Sustainable Development: Mapping Different Approaches. *Sustainable Development*, (13), ss.38-52.

Hunt, C.A., Durham, W.H., Driscoll, L. ve Honey, M. (2015). Can Ecotourism Deliver Real Economic, Social and Environmental Benefits? A Study of the Osa Peninsula, Costa Rica. *Journal of Sustainable Tourism*, (23) 3, ss.339-357.

Hunter, C. (1997). Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm. *Annals of Tourism Research*, 24 (4), ss.850-867.

Ingham, B. (1995). *Economics and Development*, London: McGraw-Hill

İsayeva, S. ve Kasalak, M.A. (2016). “Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Kapsamında Yer Alan Örnek Ekoturizm Uygulamaları”, *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), ss.183-200.

İşevi, A.S. ve Çelme, B. (2005). Bilgi Çağında Yeni Hazine: Entelektüel Sermayeyle Rekabeti Yakalamak. *Bilgi Dünyası*, 6 (2), ss.251-267.

Janicke, M. (2008). Ecological Modernisation: New Perspectives. *Journal of Cleaner Production*, (16), ss.557-565.

Jitpakdee, R. ve Thapa, G.B. (2012). Sustainability Analysis of Ecotourism on Yao Noi Island, Thailand. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 17 (3), ss.301-325.

Johnson, J., Pecquet, G. ve Taylor, L. (2007), Potential Gains From Trade in Dirty Industries: Revisiting Lawrence Summers' Memo. *Cato Journal*, 27 (3), ss.397-410.

K.C. A., Rijal, K. ve Sapkota, R.P. (2015). Role of Ecotourism in Environmental Conservation and Socioeconomic Development in Annapurna Conservation Area, Nepal. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 22 (3), ss.251-258.

Kaplan, S. (2013). Community Based Ecotourism for Sustainable Development in Eastern Black Sea Region An Evaluation Through Local Communities Tourism



Perception, The Degree of Master of Science, *Middle East Technical University*, Ankara

Karakaya, E. ve Özçağ, M. (2005). “İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü”, Kar ve Taban (Ed.), *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (ss.337-367). Bursa: Ekin Yayınevi

Karaş, G. (2018). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2 (2), ss.245-263.

Karataş, M. ve Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), ss.29-55.

Kasalak, M.A. (2014). Ekoturizm Girişimcilerinin İnovasyona Yatkinliğinin Ölçülmesi: Muğla Yöresinde Yer Alan Ekolojik Oteller Kapsamında Bir Alan Araştırması, Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi*, Konya

Kasalak, M.A. ve Tekin, E. (2014). “Ekoturizmin Bir Çeşidi Olan Ekolojik Çiftliklerin Yöre Turizmine Etkisi: Fethiye ve Beyşehir Örnekleri”, *VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, Kuşadası, Aydın, ss.605-613.

Kasalak, M.A. (2015). Dünya’da Ekoturizm Pazarı ve Ekoturizm’in Ülke Gelirlerine Katkıları. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 2 (2), ss.20-26.

Kasalak, M.A. ve Akıncı, Z. (2015). Ekoturizmin Yerel Halk Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1 (1), ss.230-239.

Kasalak, M.A., Akıncı, Z., Bahtiyar, D., KASALAK, Ç. (2016). “Ekolojik Çiftliklerde Rekreatyonel Aktivitelerin İncelenmesi: Muğla Örneği”, *17. Ulusal Turizm Kongresi*, Bodrum, Muğla, ss.1416-1424.

Kasalak, M.A., Akıncı, Z. ve Yurcu, G. (2016). “Ecotourism Entrepreneurship, the Features of Ecotourism Entrepreneurship, Problems and Solutions”, Avcıkurt, Dinu, Hacıoğlu, Efe, Soykan ve Tetik (Ed.), *Global Issues and Trends in Tourism* (ss.596-601). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.

- Kaya, E. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'nin Nükleer Enerjiye İlişkin Politikalarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Karabük Üniversitesi*, Karbük
- Kaya, L.G., Aslan, F. ve Yılmaz, B. (2011). Muğla-Dalyan Turizminin Özel Çevre Koruma Bölgesi Üzerine Etkileri. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (3), ss.255-266.
- Kaya, M. (2015). Ayancık ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyeli, Doktora Tezi, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi*, Samsun
- Kayıkçı, M. (2012). *Çevre ve Kalkınma Söylemi*, Ankara: Orion Kitabevi
- Kaynak, M. (2009). *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22): ss.11-29.
- Kervankıran, İ. ve Bulut, E. (2015). Antalya İli Turizminin Gelişimini ve Etkilerini Yerel Halk Nasıl Değerlendirmektedir? *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), ss.35-45.
- Keane, M.J. (1992). "Rural Tourism and Rural Development", Briassoulis ve Straaten (Ed.), *Tourism and the Environment – Regional, Economic and Policy Issues* (ss.43-55). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
- Kılınç, A. (2012), Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1), ss.147-161.
- Kırık, A.M. ve Köyüstü, S. (2018). Z Kuşağı Konusunda Yapılmış Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (2), ss.1497-1518.
- Kihima, B.O. (2016). Limits and Paradoxes in the Development of Ecotourism in Kenya: Implications on the Sustainability of the Natural Environment. *Tourism Recreation Research*, 41 (1), ss.80-88.
- Kiper, T. (2013). "Role of Ecotourism in Sustainable Development", (Ed.) Özyavuz, *Advances in Landscape Architecture* (ss.773-802). Rijeka, Croatia: InTech Published

Kuter, N. ve Ünal, H.E. (2009), Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9 (2), ss.146-156.

Kuznets, S. (1955), Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45 (1), ss.1–28.

Külekcı, E.A. (2012). Oltu ve Olur (Erzurum) İlçeleri Doğal ve Kültürel Kaynaklarının Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi*, Erzurum

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017). *Konaklama İstatistikleri (Turizm İşletme Belgeli)*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9857/isletme-belgeli-tesisler.html>, Erişim Tarihi: 11.01.2019

Kümbet, P. (2012). “Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa”, Oppermann (Ed.), *Ekoeleştiri – Çevre ve Edebiyat* (ss.171-206). Ankara: Phoenix Yayınları

Lale, Z. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma Temeline Dayalı Yaşanabilir Çevre Oluşturulması: Eskişehir Tepebaşı İlçesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Anadolu Üniversitesi*, Eskişehir

Lane, B. (2005). Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool for Development and Conservation. *Interamerican Journal of Environment and Tourism*, 1 (1), ss.12-18.

Liu, Z. (2003). Sustainable Tourism Development: A Critique. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (6), ss.459-475.

Liu, C., Li, J. ve Pechacek, P. (2013). Current Trends of Ecotourism in China's Nature Reserves: A Review of the Chinese Literature. *Tourism Management Perspectives*, (7), ss.16–24.

Lopez, R. ve Toman, M.A. (2006). *Economic Development & Environmental Sustainability – New Policy Options*, Oxford: Oxford University Press

Manulevu, U.N. (2010). Ecotourism and Entrepreneurship: A Case Study of Indigenous and Foreign Ecotourism in Fiji, Master Thesis, *The University of the South Pacific*, Fiji

- Marangos, J. (2009). The Evolution of The Term 'Washington Consensus'. *Journal of Economic Surveys*, 23 (2), ss.350–384.
- Marin, M.C. (2004). “Ekolojik-Ekonomik Bir Perspektiften Sürdürülebilir Kalkınma Çabaları”, Dedeoğlu ve Subaşat (Edi.), *Kalkınma ve Küreselleşme* (ss.141-178). Ankara: Bağlam Yayınları
- Markulev, A. ve Long, A. (2013). “On Sustainability: An Economic Approach” *Australian Government Productivity Commission*, Productivity Commission Staff Research Note
- Masara, L.L. (2015). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Ortaya Çıkan Stratejiler, Yüksek Lisans Tezi, *Akdeniz Üniversitesi*, Antalya
- Mason, P. (2003). *Tourism Impacts, Planning and Management*, Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann
- Masud, M.M., Aldakhil, A.M., Nassani, A.A. ve Azam, M.N. (2017). “Community-Based Ecotourism Management for Sustainable Development of Marine Protected Areas in Malaysia”, *Ocean & Coastal Management*, (136), ss.104-112.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. ve Behrens, W.W. (1990). *Ekonomik Büyümenin Sınırları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Merce, I.I. ve Milin, I.A. (2014). Ecotourism Destinations in Romania. *Scientific Papers: Animal Science and Biotechnologies*, 47 (1), ss.327-330.
- Mellos K. (1988). *Perspectives on Ecology – A Critical Essay*. Londra: Palgrave Macmillan Press
- Mercan, Ş.O. (2015). “Turizm Politikasının Tanımı, Özellikleri ve Turizm Politikasını Oluşturan Elemanlar”, Küçükaltan, Çeken ve Mercan (Edi.), *Değişik Perspektifleriyle Turizm Politikası ve Planlaması* (ss.1-10). Ankara: Detay Yayıncılık
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü, <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=MUGLA>, Erişim Tarihi: 14.01.2019
- Mihçı, H. (1996). Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır? *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (23), ss.65-86.

Middleton, V.T.C. ve Hawkins, R. (1998). *Sustainable Tourism – A Marketing Perspective*, Oxford: Butterworth Heinemann

Mihai, D. (2013). Present and Future Prospects of Ecotourism Development in Romania. *Agricultural Management / Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 15 (4), ss.209-215.

Monroe, K.V. (2016). Exploring Nature, Making the Nation: The Spatial Politics of Ecotourism in Lebanon. *Political and Legal Anthropology Review*, 39 (1), ss.64-78.

Mosammam, H.M., Sarrafi, M., Nia, J.T. ve Heidari, S. (2016). Typology of the Ecotourism Development Approach and an Evaluation from the Sustainability View: The case of Mazandaran Province, Iran. *Tourism Management Perspectives*, (18), ss.168–178.

Mousawi, S.S., Doratli, N., Mousavi, S.N. ve Moradiahari, F. (2016). Defining Cultural Tourism. *International Conference on Civil, Architecture and Sustainable Development (CASD-2016)*, London, ss.70-75.

Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019a). <http://www.muqlakulturturizm.gov.tr/Eklenti/61354,aralikpdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.01.2019

Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019b). <http://www.muqlakulturturizm.gov.tr/Eklenti/61364,ilimiz-gumruk-kapilarindan-giris-yapan-yabanci-turistle-.pdf?0>, Erişim Tarihi: 27.01.2019

Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019c). <http://www.muqlakulturturizm.gov.tr/TR,73671/karabaglar-yayla-kahveleri.html>, Erişim Tarihi: 07.01.2019).

Munasinghe, M. (2009), *Sustainable Development in Practice - Sustainomics Methodology and Applications*, New York: Cambridge University Press

Naess, A. (1995). “The Deep Ecological Movement”, Sessions (Ed.), *Deep Ecology for the Twenty-First Century* (ss.64-84). Boston: Shambhala Publications

Ngarambe, J., Lim, H.S. ve Kim, G. (2018). Light Pollution: Is There an Environmental Kuznets Curve? *Sustainable Cities and Society*, (42), ss.337–343.

- Nugroho, I., Pramukanto, F.H., Negara, P.D., Purnomowati, W. ve Wulandari, W. (2016). Promoting the Rural Development through the Ecotourism Activities in Indonesia, *American Journal of Tourism Management*, 5 (1), ss.9-18.
- Orhan, S. ve Savuk, F. (2014). Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 2 (2), ss.9-24.
- Osorio L.A.R., Lobato, M.O. ve X.A. Castillo (2005). Debates on Sustainable Development: Towards A Holistic View of Reality. *Environment, Development and Sustainability*, (7), ss.501-518.
- Özhan, E.T. ve Özhan, Ç.K. (2016). “Sürdürülebilirlik ve Ekoturizm Anlayışı: Muğla İlindeki Bazı Ekoturizm Alanları”, *17. Ulusal Turizm Kongresi*, Bodrum, Muğla, ss.1278-1286.
- Özkan, K.E. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Çevre Sorunlarının Önemi: Türkiye ve AB Karşılaştırması, Yüksek Lisans Tezi, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi*, Bilecik
- Özkaynak, B. (2009), Çevre Sorunlarına İktisadi Çözümler Getirebilir miyiz? Yerleşik İktisat ve Ekolojik Ekonomi Karşılaştırması ve Yerleşik İktisadın Türkiye’ye Yansımaları. *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, [www.obarsiv.com/pdf/BegumOzkaynak\\_duzeltilmis.pdf](http://www.obarsiv.com/pdf/BegumOzkaynak_duzeltilmis.pdf), Erişim Tarihi: 10.08.2018
- Öztaş, K. ve Karabulut, T. (2006). *Turizm Ekonomisi – Genel Turizm Bilgileri*, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Öztopçu, A. (2017), *Sosyal Sermaye Teorisi ve Sürdürülebilir Yerel Kalkınma*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Öztürk, L. (2007), *Sürdürülebilir Kalkınma*, İmaj Yayıncılık, Ankara
- Öztürk, N. (2015). *Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Bursa: Ekin Yayınevi
- Pasape, L., Anderson, W. ve Lindi, G. (2015). Assesment of Indicators of Sustainable Ecotourism in Tanzania. *Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 26 (1), ss.73-84.
- Pekin, F. (2011). *Çözüm – Kültür Turizmi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık

- Pepper, D. (1998). Sustainable Development and Ecological Modernization: A Radical Homocentric Perspective. *Sustainable Development*, (6), ss.1-7.
- Pepper, D. (2003). *Eco-Socialism From Deep Ecology to Social Justice*. London: Routledge
- Perelman, M. (2003). *The Perverse Economy - The Impact of Markets on People and the Environment*, New York: Palgrave Macmillan Press
- Pieterse, J. N. (1998), My Paradigm or Yours? Alternative Development, Post-Development, Reflexive Development. *Development and Change*, (29), ss.343-373.
- Pisani, J. A. (2006). Sustainable Development - Historical Roots of Concept. *Environmental Sciences*, 3(2), ss.83-96.
- Polat, A.T. (2006). Karapınar İlçesi ve Yakın Çevresi Peyzaj Özelliklerinin Ekoturizm Kullanımları Yönünden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, “Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi*, Konya
- Purnomowati, W., Nugroho, I. ve Negara, P.D. (2012). “Entrepreneurship Ability on Ecotourism Services of Local People in Taman Nasional Bromo Tengger Semeru, Malang Regency, Jawa Timur, Indonesia”, 11. *International Entrepreneurship Forum*, Kuala Lumpur, Malezya, ss.458-473.
- Regmi, K.D. ve Walter, P.G. (2016). Conceptualising Host Learning in Community-Based Ecotourism Homestays. *Journal of Ecotourism*, 15 (1), ss.51–63.
- Regmi, K.D. ve Walter, P.G. (2017). Modernisation Theory, Ecotourism Policy, and Sustainable Development for Poor Countries of the Global South: Perspectives from Nepal. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 24 (1), ss.1-14.
- Rith, S.O. (2010). A Social Relational Approach to Community-Based Ecotourism Development: Policy Intervention Strategies, Doctor of Philosophy, *Simon Fraser University*, Canada
- Rodrik, D. (1997). Has Globalization Gone Too Far? *California Management Review*, 39 (3), ss.29-53.

- Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning From a Decade of Reform. *Journal of Economic Literature*, XLIV, ss.973-987.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete – Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme* (N. Domaniç, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi
- Romeiro, A.R. (2012). Sustainable Development: An Ecological Economics Perspective. *Estudos Avançados*, 26 (74), ss.65-92.
- Sachs, I. (2009). Revisiting Development in the Twenty-First Century. *International Journal of Political Economy*, 38 (3), ss.5-21.
- Sambotin, D., Sambotin, A., Patraşcoiu, M., Coroian, A. ve Merce, I.I. (2011). Ecotourism – A Model of Sustainable Development of Tourism Means. *Agricultural Management / Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 13 (4), ss.221-226.
- Sansar, N.G. (2016), *Sermaye Piyasaları ve Sürdürülebilir Kalkınma*, İstanbul: Gelişim Üniversitesi
- Saward, M. (2011). Slow Theory: Taking Time Over Transnational Democratic Representation. *Ethics & Global Politics*, 4 (1), ss.1-18.
- Sezgin, M. ve Özdemir, S. (2016). “Yavaş Turizm”, Akgöz (Edi.), *Turizm Paradigmaları* (ss.1-23). Ankara: Detay Yayıncılık
- Sharpley, R. (2009). *Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability?*, Londra: Earthscan Publish
- Sharpley, R. ve Telfer, D.J. (2008). *Tourism and Development*, Oxfordshire: Routledge
- Silberberg, T. (1995). Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites. *Tourism Management*, 16 (5), ss.361-365.
- Simoni, S. (2011). Ecotouristic Marketing Strategies in the United States of America. *Agricultural Management / Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 13 (4), ss.171-178.
- Situmorang, D.B.M. ve Mirzanti, I.R. (2012). Social Entrepreneurship to Develop Ecotourism. *Procedia Economics and Finance*, (4), ss.398-405.



- Sonuç, N. (2014). “Sürdürülebilir Turizm – Tanımı ve İçeriği”, Kozak (Edi.), *Sürdürülebilir Turizm – Kavramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Stanciulescu, G.C. ve Diaconescu, G.N. (2015). Models and alternative strategies in the context of sustainable development: Alternative Tourism. *International Journal of Economic Practices and Theories*, 5 (3), ss.283-291.
- Stem, C.J., Lassoie, J.P., Lee, D.R. ve Deshler, D.J. (2003). How 'Eco' is Ecotourism? A Comparative Case Study of Ecotourism in Costa Rica. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (4), ss.322-347.
- Sungur, Z. (2012). Sürdürülebilir Ekoturizmin Toplumsal Etkileri: Türkiye’den Örnekler. *International Conference on Eurasian Economies*, ss.338-344.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*, Oxfordshire: CABI Publishing
- Şahin, Y. (2005), *Küresel Isınma Fetişizmi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Şenol, F. (2011). “Kamp ve Karavan Turizmi”, Hacıoğlu ve Avcıkurt (Edi.), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* (ss.481-499). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Şimşek, O. (2017). Washington ve Post-Washington Uzlaşmaları Çerçevesinde Neo-liberalizmde Devletin Rolü. *KARATAHTA İş Yazıları Dergisi*, Sayı: 7, ss.177-192.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2013). *Muğla İli Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023*, IV. Muğla: Bölge Müdürlüğü Muğla Şube Müdürlüğü
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2019). <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar>, Erişim Tarihi: 18.01.2019
- Tatlıldil, H. ve Ünal, E. (2010), Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Skoru Geliştirilmesi. *TİSK Akademi*, 5 (9), ss.44-63.
- Tekgül, Y. ve Cin, M.F. (2015). Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynezyen Alternatif Yaklaşım. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2), ss.247-262.
- Tekin, H.H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (13), ss.101-116.

Tekin, M. ve Kasalak, M.A. (2014). Ekoturizm Girişimciliğinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), ss.129-136.

The Cocoyoc Declaration. (1975). *International Organization*, 29 (3), ss.893-901.

Thorbecke, E. (2013). “Kalkınma Doktrininin Evrimi: 1950-2005”, Şenses (Edi.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma – Seçme Yazılar*, (ss.123-175). İstanbul: İletişim Yayınları

TIES - The International Ecotourism Society (1990). Description and Ecotourism Principles, <http://www.ecotourism.org/book/ecotourism-definition>, Erişim Tarihi: 01.08.2018

Todaro, M.P. ve Smith, S.C. (2012). *Economic Development*, Boston: Addison-Wesley

TODEG - Türkiye Ormancılar Derneği Ekoturizm Grubu (2010). *Orman Ekosistemlerinde Ekoturizm Çalıştayı ve 10. Yılında TODEG*, Ankara: Türkiye Ormancılar Derneği

Torunoğlu, E. (2004). *Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar*, Tübitak Vizyon 2023 Paneli İçin Notlar.

Tuna, M. (2016). *Muğla İlinin Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi*, Güney Ege Kalkınma Ajansı, Muğla

TÜİK (2019). <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 24.01.2019

Türk Patent ve Marka Kurumu, <https://www.ci.gov.tr/veri-tabani>, Erişim Tarihi: 26.01.2019

Ulucak, R. (2017). Ölçek, Kompozisyon ve Teknik Etkilerin Kirlilik Düzeyindeki Rolü: AB Ülkeleri İçin Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Özel Sayı, ss.756-769.

United Nations (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press

- United Nations (2008). *Measuring Sustainable Development*, UN: New York and Geneva
- Urdal, M. ve Uğurlu, K. (2016). “Kamp Turizminde Glamping İşletmeciliği: Kırklareli İli İçin Bir Model Önerisi”, *17. Ulusal Turizm Kongresi*, Bodrum, Muğla, ss.1213-1224.
- Uzun, A. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Madra Dağı'nın Doğal ve Beşeri Kaynaklarının Değerlendirilmesi, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Ünal, F. (2010). Toplumsal Ekoloji. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), ss.1-10.
- Van Der Bergh, J.C.J.M. (2001), Ecological Economics: Themes, Approaches, and Differences with Environmental Economics. *Regional Environmental Change*, (2) ss.13-23.
- Vanek, D. (2000). *Interview with Murray Bookchin - Social Ecology*, Institute for Social Ecology.
- Veltmeyer, H. (2006). *Latin Amerika ve Başka Bir Kalkınma*, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Ven, S. (2016). Residents' Participation, Perceived Impacts, and Support for Community-based Ecotourism in Cambodia: A Latent Profile Analysis. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21 (8), ss.836–861.
- Vivien, F. D. (2008). Sustainable Development: An Overview of Economic Proposals. *SAPIENS*, 1 (2), ss.1-8.
- Warren, K. (1994). *Ecological Feminism*, Londra: Routledge
- Williamson, J. (2004). The Strange History of the Washington Consensus. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27 (2), ss.195-206.
- Wood, M.E. (2002). *Ecotourism: Principles, Practises & Policies for Sustainability*, United Nations Environment Programme (UNEP)
- World Bank (2016). *World Development Indicators - Highlights: Featuring the Sustainable Development Goals*, Washington: World Bank Group

World Bank (2017). *WDI - World Development Indicators*, Washington: World Bank Group

Weiler, R. (2015), “Yeryüzünün Varkalması İçin Küçülme”, Zhang, Fabrice, Kallis, Bergh, Weiler ve Hueting (Ed.), *Yeşil Ekonomi; Küçülmek Güzeldir* (ss.9-20). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi

Wiersum, F. K. (1995). 200 Years of Sustainability in Forestry: Lessons from History. *Environmental Management*, 19 (3), ss.321-329.

Yazdi, S.K., Shakouri, B., Salehi, H. ve Fashandi, A. (2017). Sustainable Development and Ecological Economics. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 12 (8), ss.740-748.

Yazgan, Ş. (2018). “Çevre ve Kalkınma İlişkisinde Yeni Eğilimler”, Kanberoğlu (Ed.), *Kalkınma Ekonomisinde Yeni Eğilimler* (ss.91-110). Ankara: Gazi Kitabevi

Yeşiltaş, M. (2015). “Turizm Sektöründe Planlama, Planlamanın Önemi ve Türleri”, Küçükaltan, Çeken ve Mercan (Edi.), *Değişik Perspektifleriyle Turizm Politikası ve Planlaması* (ss.149-170). Ankara: Detay Yayıncılık

Yeşiltuna, D.Ç. (2016). *Küreselleşme ve Kırsal Dönüşüm – Komşu Mahalleden ‘Butik Site’ye, Sandalye Marketten ‘Slow Food’a*, Ankara: Nobel Yayıncılık

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yıldırım, C. (2011). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neo-Liberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:2, ss.1-23

Yılmaz, İ. (2017). *İl İl Türkiye’de Turizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri – İçerik Analizine Dayalı Bibliyometrik Bir Yaklaşım*, Ankara: Detay Yayıncılık

Yılmaz, K.R. (2006). “Eleştirel Bir Kalkınma Anlayışına Doğru; Ölçek Sorunu Bağlamında Kalkınmayı Yeniden Düşünmek”, Yılmaz, Akyüz, Ercan, Yılmaz, Akçay ve Tören (Ed.), *Kapitalizm, Küreselleşme, Azgelişmişlik*, Ankara: Dipnot Yayınları

Zafir, C.Z. (2014). “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı”, Aysan ve Duşludağ (Edi.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (ss.243-275). Ankara: İmge Kitabevi

Zengin, H.S. (2017). Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği. *İdeal Kent*, 21 (8), ss.229-258.



## ÖZGEÇMİŞ

### KİŞİSEL BİLGİLER

**Adı Soyadı:** ONUR YILDIZ

**Doğum Yeri:** KEÇİÖREN

**Doğum Yılı:** 1989

**Medeni Hali:** Bekar

### EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

**Lise 2003-2005:** Antalya Hacı Malike Mehmet Bileydi Anadolu Lisesi

**2005-2007:** Alanya Ayşe Melahat Erkin Anadolu Lisesi

**Lisans 2007-2011:** Hacettepe Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler  
Fakültesi / İktisat Bölümü

**Yüksek Lisans 2012-2014:** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler  
Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı

**Yabancı Dil:** İngilizce